

Aaaaa



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»**

*Κοινωνικός κόσμος και παιχνίδι:
Μια ανθρωπολογική μελέτη του
παιχνιδιού tantara των παιδιών
της Μαδαγασκάρης*



Φοιτήτρια: Παπαχαντζή Ειρήνη

Επιβλέπων: Γκούνης Κώστας

Μέλη συμβουλευτικής επιτροπής:

Δαφέρμος Μανόλης

Πουρκός Μάριος

Ρέθυμνο 2019

Περιεχόμενα

Περίληψη- Summary	3
Ευχαριστίες	6
Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή	7
Κεφάλαιο 2: Βιβλιογραφική ανασκόπηση	13
2.1 Το φανταστικό – συμβολικό παιχνίδι	13
2.2 Η θέση του παιδιού στην κοινωνία της Μαδαγασκάρης	32
2.3 Το κοινωνικό, ιστορικό, πολιτισμικό πλαίσιο	36
2.4 Το παιχνίδι tantara	39
2.5 Το ερευνητικό ερώτημα και επί μέρους ερωτήματα	47
Κεφάλαιο 3: Μεθοδολογία	48
3.1 Το θεωρητικό πλαίσιο των μεθοδολογικών επιλογών	49
3.2 Η διαδικασία συλλογής των δεδομένων	55
Κεφάλαιο 4: Παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων	57
4.1 Παρουσίαση των παιδιών και περιληπτική απόδοση των ιστοριών τους	57
4.2 Συζήτηση θεματικής ανάλυσης	79
4.2.1 Το προσωπικό επίπεδο	84
4.2.2 Το οικογενειακό επίπεδο	101
4.2.3 Το κοινωνικό, ιστορικό, πολιτισμικό επίπεδο	115
Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα και περιορισμοί	133

5.1 Συμπεράσματα	134
5.2 Περιορισμοί της έρευνας και δυνατότητες περαιτέρω διερεύνησης	142
Βιβλιογραφία	144
Παράρτημα	155

Περίληψη- Summary

Σε ολόκληρη τη Μαδαγασκάρη παίζεται το μοναχικό, συμβολικό παιχνίδι tantara κυρίως από κορίτσια στον ελεύθερο χρόνο τους. Αφού επιλέξουν πέτρες που θα εκπροσωπήσουν διαφορετικά πρόσωπα-ρόλους, αφηγούνται ολόκληρες οικογενειακές ιστορίες με τη μορφή διαλόγων που διαμείβονται μεταξύ δύο προσώπων. Οι διάλογοι αυτοί σημαίνονται με το ρυθμικό χτύπημα της μιᾶς πέτρας στην άλλη.

Σκοπός της μελέτης αυτής είναι, αφενός να αναδείξουμε αυτό το παραδοσιακό παιχνίδι, αφετέρου δε να διερευνήσουμε το κατά πόσο μέσα από αυτές τις προφορικές αφηγήσεις διαθλώνται οι ιστορικές, κοινωνικές και πολιτισμικές πλευρές της καθημερινότητας των παιδιών (Vygotsky, 1930/1997). Για την επίτευξη του στόχου αυτού, επιλέξαμε την συμμετοχική παρατήρηση της καθημερινότητας των παιδιών σε διαφορετικά σημεία της Μαδαγασκάρης και βιντεοσκοπήσαμε δεκαεφτά tantara τα οποία, μεταφράσαμε και μεταγράψαμε. Υιοθετώντας την Φαινομενολογία ως φιλοσοφικό υπόβαθρο, χρησιμοποιήσαμε τον όρο «πυκνή περιγραφή» του Geertz (1973), με στόχο τη λεπτομερή και πιστή απόδοση του λόγου των παιδιών, όπως αυτός κωδικοποιήθηκε διπλά με την τεχνική της θεματικής ανάλυσης, για να αναδειχθεί η νοηματοδότηση των βιωμένων εμπειριών από τα ίδια τα παιδιά. Μέσα από τις σαράντα μία θεματικές προέκυψαν οι κοινωνικά και πολιτισμικά καθορισμένες αλληλεπιδράσεις των προσώπων σε διαπροσωπικό, οικογενειακό και κοινοτικό επίπεδο. Οι παρατηρήσεις μας έδειξαν ότι, παίζοντας το παιχνίδι tantara, τα παιδιά δημιουργούν έναν ασφαλή δυναμικό χώρο, στον οποίο πειραματίζονται τις ιεραρχικές δομές ή τις κοινωνικές συμβάσεις, τις αγχογόνες καταστάσεις της καθημερινότητας, όπως το τυχόν εύθραυστο του οικογενειακού δεσμού, την πιθανή επαπειλούμενη θέση του παιδιού στην οικογένεια ή τις συνθήκες της οικονομικής κρίσης και μεγάλης ανέχειας του περιβάλλοντος του παιδιού. Σημειωτέον ότι διεθνώς, η Μαδαγασκάρη κατατάσσεται στις φτωχότερες χώρες του κόσμου.

Λέξεις κλειδιά: συμβολικό παιχνίδι, παιδιά Μαδαγασκάρης, tantara, κοινωνική, ιστορική και πολιτισμική θεωρία Vygotsky, πυκνή περιγραφή, θεματική ανάλυση.

In Madagascar one can find almost everywhere the symbolic game named *tantara* played mainly by girls. Once they choose small stones to represent different persons – roles, they narrate entire family stories in the form of dialogues between two persons, while they hit rhythmically one stone with another. This study aims to showcase this traditional game as well as to investigate to what extent these oral narratives reflect the historical, social and cultural aspects of children’s everyday lives (Vygotsky, 1930/1997). Following a participant observation method of children’s everyday lives in different regions of Madagascar, we video recorded seventeen *tantara* games which we translated and analyzed. While maintaining a phenomenological background, we follow the notion of “thick description” (Geertz,1973) in an effort to render the children’s detailed and accurate discourse. The videos were double coded using the thematic analysis method in order to designate the meaning of the children’s experiences. The forty-one themes that emerged depict the socially and culturally determined interactions on an interpersonal, family and community level. Thus, we conclude that, by playing the game *tantara*, children create a safe potential space where they can experiment with hierarchic structures or social contracts, with the stressful situations of the everyday life, the fragile family bond, the threatened position of the child within the family context or the conditions of the economic crisis and extreme poverty that rank Madagascar among the poorest countries in the world.

Key words: symbolic game, children of Madagascar, *tantara*, Vygotsky, thick description, thematic analysis

Στη μνήμη του Αχιλλέα Προκοπίου,
που μας δίδαξε τρόπο σκέψης και τρόπο ζωής

Ευχαριστίες

Θερμές ευχαριστίες οφείλω σε όλους τους Καθηγητές που είχα την τύχη να με διδάξουν στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών στην Κοινωνιολογία του Πανεπιστημίου Κρήτης. Η ανθρωπιά και τὸ ενδιαφέρον που δείχνουν προς τους φοιτητές τους, νομίζω, αξίζει ιδιαίτερης μνείας και βαθιάς εκτίμησης. Ωστόσο, ὄχι λιγότερο, προσωπικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητὴ Ανθρωπολογίας του Τμήματος, ο οποίος και επέβλεψε την παρούσα εργασία, τον κ. Κώστα Γκούνη. Ήταν εντυπωσιακὴ γιὰ μένα η αστείρευτη υποστηρικτικὴ του διάθεση και ἀπαράμιλλη η υπομονή του ὅλο αὐτὸ το διάστημα που χρειάστηκα, για να ολοκληρώσω την μελέτη μου. Επίσης, ευχαριστίες οφείλω και στον κ. Τσιώλη Γιώργο για τη μύηση στις ποιοτικὲς μεθόδους ἔρευνας, ὅπως και για την διακριτικὴ του καθοδήγηση στις μεθοδολογικὲς επιλογές αὐτῆς της μελέτης. Ἰδιαίτερη τιμὴ για ἐμένα εἶναι το γεγονός, ὅτι δέχτηκαν να αποτελέσουν μέλη της Συμβουλευτικῆς Επιτροπῆς δύο ξεχωριστοὶ ἐπιστήμονες: ο κ. Μάριος Πουρκός του Παιδαγωγικὸ Τμήματος και ο κ. Μανόλης Δαφέρμος, ο δάσκαλός μας, του Τμήματος Ψυχολογίας. Ἀκόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Σοφία Τριλίβα του Τμήματος Ψυχολογίας, καθὼς πρώτη ἐκεῖνη με ἐνθάρρυνε να ασχοληθῶ με το συγκεκριμένο θέμα, το οποίο σήμερα παρουσιάζω.

Ὅσα «ευχαριστώ» (misaotra) και να ἴπω, δε θα εἶναι ἀρκετά, για να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στα παιδιά της Μαδαγασκάρης, καθὼς δέχτηκαν να παίξουν tantara μπροστά στην κινηματογραφικὴ μηχανή. Τὸ ἴδιο ἰσχύει και για τους ἐνήλικες που πήραν στα γυρίσματα, με τον ρόλο του διαμεσολαβητῆ, ὥστε να ξεπεράσω τα γλωσσικά προβλήματα στην ἐπικοινωνία με τα παιδιά. Ἀκόμη, ευχαριστῶ ἀκόμη την Ν., που βοήθησε ἀγόγγυστα στο κοπιαστικὸ ἔργο της μετάφρασης και μεταγραφῆς των ἱστοριῶν. Δεν θέλω να ξεχάσω τις ευχαριστίες στον Ἀνδρέα Βάββο, τον Ἀντώνη Μωραϊτάκη, την Εὐαγγελία Βεργούλη και τον Ἀντώνη Λιάσκο που με βοήθησαν στην ὅλη σύνταξη, διόρθωση και παρουσίαση των ἐπι μέρους θεμάτων της εργασίας.

Βεβαίως, θέλω να ευχαριστήσω και δημόσια το σύζυγό μου Χρήστο και τα δυο μας παιδιά, την Εμμανουέλα και το Δημήτρη για τη μεγάλη υπομονή τους!

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

Αντικείμενο μελέτης αυτής της εργασίας είναι οι προφορικές ιστορίες που αφηγούνται τα παιδιά στη Μαδαγασκάρη παίζοντας το συμβολικό παραδοσιακό παιχνίδι «tantara». Το πολύ χαρακτηριστικό του παιχνιδιού αυτού είναι οι μικρές πέτρες, που συμβολίζουν τα πρόσωπα της ιστορίας. Πρόκειται για μίαν ανθρωπολογική έρευνα με κοινωνιολογικές και ψυχολογικές αναφορές, καθώς μέσα από το παιχνίδι αυτό αντλούμε πληροφορίες για τον τρόπο που τα παιδιά φιλτράρουν και αναπαριστούν στοιχεία του ιστορικού, κοινωνικού και πολιτισμικού τους χώρου.

Η ερευνητική αυτή εργασία αποπειράται να καλύψει την έλλειψη κάθε επιστημονικής αναφοράς στο συγκεκριμένο παιχνίδι, το οποίο είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο σε ολόκληρη τη Μαδαγασκάρη. Νομίζουμε ότι η μελέτη του γίνεται περισσότερο σημαντική, καθώς αρκετές μαρτυρίες διαμηνύουν ότι πλέον, τείνει να παίζεται όλο και λιγότερο γιατί αντικαθίσταται από παιχνίδια εισαγόμενα από τον δυτικό κόσμο, και εκφράζουν εκείνου τον τρόπο ζωής.

Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που αναφέρεται στο συμβολικό ή φανταστικό παιχνίδι, διαπιστώνουμε ότι οι πρώτες ύλες, που διαμορφώνουν το φανταστικό καμβά των ιστοριών, αντλούνται από την πραγματικότητα που ζουν τα παιδιά και από τον τρόπο που αυτά την αντιλαμβάνονται. Έτσι, λοιπόν, επιχειρώντας να απαντήσουμε στο βασικό ερευνητικό ερώτημα, αναζητήσαμε τον τρόπο με τον οποίο στις ιστορίες του παιχνιδιού ταντάρα αντανακλώνται πτυχές της ιστορικής, κοινωνικής και πολιτισμικής πραγματικότητας μέσα στην οποία μεγαλώνουν τα παιδιά της Μαδαγασκάρης. Για τον λόγο αυτό προχωρήσαμε στην βιντεοσκόπηση των παιδιών ακριβώς την ώρα του παιχνιδιού.

Για την θεωρητική στήριξη της μελέτης μας, ανατρέξαμε στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, που αναφέρεται στο φανταστικό παιχνίδι. Η έρευνά μας έδειξε ότι, όντως, υφίσταται στενή σύνδεση του φανταστικού παιχνιδιού με τη μίμηση και τη μυθοπλασία (Goldman, 1998; Vandenberg, 1986). Επίσης, επιβεβαιώνει η βιβλιογραφία το παιχνίδι ως διαδικασία ενίσχυσης της προσαρμοστικότητας και της ψυχικής ανθεκτικότητας του παιδιού (Lester & Russell, 2010), όπως και ότι το παιχνίδι όχι μόνο είναι ιδανικό μέσον

προετοιμασίας για την ενηλικίωση (Pellis, Pellis & Bell, 2010), αλλά και ότι συνιστά δεξιότητα που βοηθά το παιδί να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της καθημερινής του ζωής (Bateson, 1955). Είναι δε γενικότερη πεποίθηση των ερευνητών ότι το παιχνίδι συνιστά ελεύθερη, φανταστική, ‘αντιπαραγωγική’ μίμηση της πραγματικότητας - αλλά εκτός αυτής (Caillois (1991), ή ακόμη, ότι το παιχνίδι είναι άρρηκτο συστατικό του πολιτισμού (Huizinga, 1989). Ιδιαίτερη έμφαση στη θεωρητική αυτή ανασκόπηση δώσαμε στις αναφορές στο παιχνίδι τριών από τους σημαντικότερους θεωρητικούς, τον Winnicott, τον Vygotsky και τον Piaget. Από το έργο του Winnicott (2001) δανειστήκαμε τους όρους: *μεταβατικά φαινόμενα*, *μεταβατικά αντικείμενα* και *δύνητικός χώρος*, ώστε να μπορέσουμε να τοποθετήσουμε το παιχνίδι στην ενδιάμεση περιοχή, μεταξύ εσωτερικής, ψυχικής πραγματικότητας και εξωτερικού κόσμου, δηλαδή στον χώρο όπου, αργότερα, βιώνεται η πολιτισμική εμπειρία. Ακόμη, μέσα από μια μερική ανασκόπηση του έργου του Vygotsky (1997, 1930/2004, 2011, 2014), επιχειρήσαμε να δια φωτίσουμε διαφορετικές πλευρές του παιχνιδιού tantara, χρησιμοποιώντας τον όρο *κάθαρση*, τη σχέση γλώσσας και φαντασίας, φαντασίας και σκέψης, το παιχνίδι σαν μέσον πραγματοποίησης των μη ικανοποιήσιμων επιθυμιών, με ταυτόχρονη υποταγή σέ περιοριστικούς κανόνες, καθώς και το παιχνίδι, ως τη βέλτιστη συνθήκη ανάδειξης των αναπτυξιακών τάσεων. Τέλος, ανατρέξαμε στον Piaget (1945), και συγκεκριμένα στην θέση του, ότι το φανταστικό παιχνίδι είναι έκφανση της εγωκεντρικής σκέψης και σε τελευταία ανάλυση μέσο υπερπροσαρμογής στην πραγματικότητα.

Για να έχουμε καλύτερη εποπτεία της ιστορικής, κοινωνικής και πολιτισμικής πραγματικότητας του χώρου στον οποίο παίζεται το παιχνίδι tantrara, εξετάσαμε μελέτες σχετικά με την θέση του παιδιού στη Μαδαγασκάρη. Ίσως είναι ήδη γνωστό ότι η συγκεκριμένη χώρα κατατάσσεται στις φτωχότερες του κόσμου, και, ανάμεσα στ’άλλα, συμβαίνει τα τρία τέταρτα των παιδιών της να μη μπορούν να καλύψουν ικανοποιητικά τις βασικές τους ανάγκες (φαγητό, περίθαλψη, εκπαίδευση). Η κοινωνική οργάνωση στη Μαδαγασκάρη στηρίζεται στην οικογένεια, η οποία με τη σειρά της δημιουργείται μέσω χαλαρών δεσμών στο ζεύγος και στηρίζονται στην πλειοψηφία τους στο εθιμικό δίκαιο (Delaunay & Germain, 2012).

Ωστόσο, στην Μαλγάσι οικογένεια, το παιδί κατέχει ιδιαίτερη θέση, αφού είναι αυτό που επικυρώνει στην κοινότητα τον συζυγικό δεσμό και επίσης, είναι αυτό που νομιμοποιεί

τη θέση της γυναίκας στο ρόλο της τόσο ως συζύγου όσο και ως μητέρας. Δυστυχώς, η πολιτική και οικονομική κρίση των τελευταίων δεκαετιών, είχε αρνητικές επιπτώσεις στην παραδοσιακή θέση του παιδιού. Με τον καιρό, τα παιδιά άρχισαν να θεωρούνται βάρος για την οικογένεια (Ballet et al, 2010).

Έχοντας υπόψιν αυτά τα δεδομένα, τις παρατηρήσεις μας από την επίσκεψή μας στους τόπους των παιδιών και ακούγοντας τις ιστορίες που αφηγούνται στο παιχνίδι tantara, κρίναμε ότι η ιστορική-πολιτισμική θεωρία του Vygotsky αποτελεί το καλύτερο θεωρητικό πλαίσιο, εντός του οποίου θα μπορούσε να απαντηθεί το ερευνητικό μας ερώτημα. Κι αυτό, γιατί η διαπίστωση ότι τόσο το περιεχόμενο, όσο και ο τρόπος που παίζουν και αφηγούνται τα παιδιά είναι κοινωνικά και πολιτισμικά διαμεσολαβημένο από τα ερεθίσματα του άμεσου περιβάλλοντος του. Το στοιχείο αυτό, τουλάχιστον έως ένα βαθμό, μας προφυλάσσει από δυτικοκεντρικές ερμηνείες του παιχνιδιού. Εξάλλου, η αποφυγή του λάθους αυτού ήταν, που μας οδήγησε σε συγκεκριμένες μεθοδολογικές επιλογές.

Το τρίτο κεφάλαιο αφορά στα θέματα μεθόδου. Εξηγούμε τους λόγους, για τους οποίους επιλέξαμε να εγγράψουμε τη συγκεκριμένη έρευνα στην ποιοτική μεθοδολογία, μια και μας ενδιαφέρει η αλληλεπίδραση ανάμεσα στο παιδί και στον συγκεκριμένο δικό τους χωροχρόνο (Πουρκός & Δαφέρμος, 2010). Θα ήταν σκόπιμο να σημειώσουμε ότι το γεγονός της εστίασης της μελέτης μας στον τρόπο που νοηματοδοτούν οι εμπειρίες και τα βιώματα των παιδιών, μας έκανε να επιλέξουμε ως φιλοσοφικό μας υπόστρωμα την φαινομενολογία (Λυδάκη, 2001/2012). Έτσι, θεωρήσαμε ότι περισσότερο ενδεδειγμένη θα ήταν η φαινομενολογική ανάλυση, εφ' όσον θέλαμε να τον λόγο των παιδιών με τον πλέον αυθεντικό τρόπο, δηλαδή με την περιγραφική τους πιστότητα (Dechamps, 1993). Για το λόγο αυτό υιοθετήσαμε τον όρο *πυκνή περιγραφή* του Clifford Geertz (1973), αφού αυτή επιτρέπει την μελέτη της δράσης των προσώπων στο ιστορικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον. Για να μπορέσουμε να αποδώσουμε όσο το δυνατό πιο πιστά το λόγο που παράγεται από τα παιδιά κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού tantara, εφαρμόσαμε τη συμμετοχική παρατήρηση στο πεδίο. Έτσι, αφού ζητήσαμε τη συναίνεση των ίδιων των παιδιών, βιντεοσκοπήσαμε τις αφηγήσεις των ιστοριών τους στη διάρκεια του ίδιου του παιχνιδιού.

Οι καταγραφές των tantara έλαβαν χώρα σε διαφορετικά μέρη της Μαδαγασκάρης. Τα παιδιά έπαιξαν μπροστά μας άλλοτε μετά από δική μας πρόσκληση και άλλοτε τα βρήκαμε ήδη να παίζουν. Για να μπορέσουμε να κωδικοποιήσουμε και αναλύσουμε το μεταγεγραμμένο λόγο των δεκαεφτά tantara που καταγράψαμε, επιλέξαμε την *θεματική ανάλυση*. Κρίναμε ότι με τη μέθοδο αυτή, θα μπορούσαμε να ανιχνεύσουμε τον τρόπο που νοηματοδοτούντα παιδιά τις εμπειρίες τους, αλλά και να ανιχνεύσουμε το κοινωνικό πλαίσιο που διαμορφώνει τις νοηματοδοτήσεις αυτές (Braun & Clarke, 2006).

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζουμε, αρχικά, τα ίδια τα παιδιά με μια περιληπτική απόδοση της ιστορίας των tantara τους. Επιβεβαιώθηκε ότι κοινός τόπος των tantara είναι η αποτύπωση των ενδο- και εξω-οικογενειακών σχέσεων. Στην διπλή κωδικοποίηση των δεδομένων μας (βλ. Παράρτημα), επιθυμώντας να καταγράψουμε το δυνατόν πληρέστερα τον λόγο των παιδιών, με βάση την *πυκνή περιγραφή*, καταγράψαμε σαράντα μία θεματικές. Επίσης, στην ταξινόμηση των θεματικών μας, καταφύγαμε στην κατηγοριοποίηση των Muncie, Wetherell, Langan, Dallos και Cochrane (2008).

Ως γνωστόν, οι συγκεκριμένοι ερευνητές κατηγοριοποιούν τις σχέσεις σε τρία αλληλοσυνδεδεμένα επίπεδα: το προσωπικό (πεποιθήσεις, τρόποι δράσης), το οικογενειακό (εσωτερικευμένος πολιτισμικός λόγος των μελών της οικογένειας) και το κοινωνικό-πολιτισμικό, που ορίζει το κοινωνικά αποδεκτό κανονιστικό πλαίσιο. Στο πρώτο επίπεδο, περιγράφουμε, διεξοδικά, τις σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας (μεταξύ συζύγων, γονέων-παιδιών, αδερφών), τις επιθυμίες, την έκφραση συναισθημάτων, την κριτική στάση, τις προσωπικές συνήθειες. Στο δεύτερο επίπεδο, περιγράφουμε θέματα που καλείται να διαχειριστεί η οικογένεια, όπως ο καταμερισμός εργασιών, η διαχείριση οικονομικών/υλικών αγαθών, η ανέχεια, οι έμφυλοι ρόλοι, η συνεκτικότητα της οικογένειας (απομάκρυνση/αποχώρηση μελών), θέματα επιβολής εξουσίας και άλλα. Στο τρίτο επίπεδο, το οποίο περικλείει τα δύο προηγούμενα, αλλά και ταυτίζεται με τη βυγκοτσκιανή ιστορικοπολιτισμική προσέγγιση, τοποθετήσαμε τις θεματικές, που αφορούν σε θεσμούς (δικαιοσύνη, εκκλησία, εκπαίδευση), στην εργασία, στις συνθήκες ζωής, στην πολιτική, στις σχέσεις με την κοινότητα, στις ταξικές διαφοροποιήσεις, στις κοινωνικές συμβάσεις στις σχέσεις με την ευρύτερη οικογένεια κ.α.. Με βάση αυτό το συμβατικό διαχωρισμό των θεματικών μας, φροντίσαμε να προχωρήσουμε σε λεπτομερέστερη περιγραφή και ανάλυση.

Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο, επιχειρήσαμε να συνοψίσουμε τα συμπεράσματά μας, απαντώντας στο κεντρικό μας ερευνητικό ερώτημα. Καταλήξαμε, ότι τα παιδιά αφηγούνται στον εαυτό τους ιστορίες από τον κόσμο που τα περιβάλλει (Geertz, 1973). Επιβεβαιώθηκε πως το tantara προσφέρει τον ιδανικό μεταβατικό χώρο, όπου γίνεται με επιλεκτική μίμηση της πραγματικότητας, δίνεται στο παιδί η δυνατότητα να πειραματιστεί με κοινωνικές συμβάσεις, να αναπαράξει αγχογόνες καταστάσεις και να ανατρέψει ιεραρχικές δομές. Στο ίδιο παιχνίδι εντοπίσαμε το πατριαρχικό μοντέλο οργάνωσης της οικογένειας των παιδιών, το εύθραυστο των οικογενειακών δεσμών, το ευάλωτο της θέσης και της γυναίκας και του παιδιού στην οικογένεια και την σαφή οριοθέτηση του ρόλου τους σ' αυτήν, όπως και το σταθερό της απόπειρα αμφισβήτησής τους. Ήταν εντυπωσιακή η διαπίστωση, ότι τα παιδιά παίζοντας το tantara προβάλλει ασφαλιστικές δικλίδες, για τις περιπτώσεις όπου κάποιο μέλος της οικογένειας αποτυγχάνει στον κοινωνικά καθορισμένο ρόλο του. Τέτοιες είναι περιπτώσεις αναφορικά με τον τρόπο που γίνεται ο καταμερισμός των οικιακών εργασιών με βάση το φύλο, την ηλικία ή τη σχέση με τη σύντροφο του πατέρα, που μπορεί να μην είναι ή φυσική τους μητέρα και κάνει διακρίσεις ανάμεσα στα δικά της παιδιά και σε εκείνα της προηγούμενης συζύγου του πατέρα τους. Οι ίδιοι οι διάλογοι που αφηγούνται τα παιδιά παίζοντας, δείχνουν ότι τα παιδιά μπορεί να μη μετέχουν σε συζητήσεις ή διενέξεις των ενηλίκων στην οικογένεια, αλλά ακούν, καταγράφουν και, τελικά, στο παιχνίδι τους, αναπαράγουν τον λόγο των μεγάλων. Η μίμηση αυτή δεν αφορά μόνον στην θεματολογία, αλλά συμπεριλαμβάνει το ύφος, την ένταση και τα συναισθήματα των ενηλίκων. Η θεματολογία τους μπορεί να αφορά σε σκηνές ενδοοικογενειακής βίας, σε διενέξεις οικονομικού ενδιαφέροντος, σε όξυνση των σχέσεων στο ζευγάρι ή και σε θέματα πιο σταθερά, όπως η χρήση αλκοόλ από τον πατέρα, ή ενασχόλησή του με την πολιτική, το πρόβλημα της ανεργίας κ.α.

Στο φαινομενολογικό λόγο των παιδιών παρατηρούμε ότι η θεματική δεν αφορά μόνον στα περιορισμένα όρια της μικρής τους κοινότητας, αλλά περιλαμβάνει και γενικότερα προβλήματα της χώρας, όπως η πολιτική αστάθεια, η οικονομική δυσπραγία ή η ανατροπή παραδοσιακών αντιλήψεων και θεσμών, όπως η θέση του παιδιού στην οικογένεια ή η θέση της γυναίκας στην κοινωνία.

Τέλος, στην μελέτη μας, σημειώνουμε ορισμένα δυνητικώς αρνητικά ή περιοριστικά στοιχεία της, όπως η σχετικά σύντομη χρονικά διάρκεια της έρευνάς μας, η ανάγκη

διαμεσολαβητή στην προσπάθεια να ξεπεραστεί η αδυναμία άμεσης γλωσσικής επικοινωνίας με τα παιδιά και τους οικείους τους. Πιστεύουμε ότι, επίσης, η μη καταγραφή σε αυτήν του μη λεκτικού χώρου επικοινωνίας μας με τα παιδιά και ο περιορισμός μόνον στον εκφερόμενο λόγο, συνιστά αδυναμία της έρευνας, άρα και πρόκληση για περαιτέρω μελέτη του αντικειμένου της έρευνάς μας. Μια νέα έρευνα για το tantara θα ήταν σκόπιμο, κατά τη γνώμη μας, στον σχεδιασμό της να συμπεριλάβει επαρκή γνώριμία με το περιβάλλον του παιδιού που παίζει, συνεντεύξεις από ενήλικες, γνώριμους των παιδιών, συλλογή και ανάλυση άλλων δεδομένων, όπως ιχνογραφήματα των παιδιών κλπ. (κλείδες παρατήρησης).

Στην διάρκεια της έρευνάς μας, είχαμ την πληροφορία ότι με αργούς αλλά σταθερούς ρυθμούς, το συγκεκριμένο παιχνίδι εγκαταλείπεται από τα παιδιά, και την θέση του έχουν από καιρό αρχίσει να παίρνουν παιχνίδια που σχετίζονται με την σύγχρονη τεχνολογία και τον εκδυτικισμό της τοπικής κοινωνίας. Θα ήταν ευτύχημα, αν μια νεότερη έρευνα πληρέστερη, μπορούσε να εκπονηθεί, πριν το tantara εξαφανισθεί.

Κεφάλαιο 2: Βιβλιογραφική ανασκόπηση

2.1 Το φανταστικό – συμβολικό παιχνίδι

Παίρνοντας ως παράδειγμα το παραδοσιακό παιχνίδι των παιδιών της Μαδαγασκάρης tantara, θα θέλαμε να μελετήσουμε τις κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις του παιχνιδιού, ιδιαιτέρως, του συμβολικού ή φανταστικού παιχνιδιού. Τα βιβλιογραφικά δεδομένα επισημαίνουν ότι το ονομαζόμενο *φανταστικό παιχνίδι* απασχολεί διάφορες επιστήμες και δεν είναι αντικείμενο μόνον των Κοινωνικών επιστημών. Ενδεικτικά, μπορεί να αναφερθεί ο Goldman (1998) με την συστηματική μελέτη του στο φανταστικό παιχνίδι των παιδιών της φυλής Huli στην Παπούα-Νέα Γουινέα. Εισαγωγικά, επισημαίνει και ο ίδιος ότι το φανταστικό παιχνίδι αποτελεί αντικείμενο μελέτης από την Ψυχολογία και την Φιλοσοφία. Πάντως, θα πρέπει να συμφωνήσουμε ότι κάθε διεπιστημονική προσέγγιση του θέματος είναι, κατά βάση, ανθρωπολογική. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι το φανταστικό παιχνίδι λειτουργεί ως μέσον για την κατανόηση του άλλου, τον τρόπο που σκέφτεται ο άλλος ή οι άλλοι, σε τελευταία ανάλυση, πρόκειται για εργαλείο κατάκτησης της γλώσσας και πώς *«τα παιδιά φτάνουν στην κατασκευή, την εμπειρία και την εφαρμογή των μοντέλων του κόσμου»* (σ.χνι). με άλλα λόγια, πρόκειται για τη λεκτικοποιημένη αναπαράσταση της πραγματικότητας μέσα από γνωστικά φίλτρα, παρόμοια με αυτά που οδηγούν στη διάπλαση των μύθων. Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Goldman (1998): *«Το φανταστικό παιχνίδι αναδεικνύει ένα φανταστικό και γλωσσικό μονοπάτι ανάμεσα στη μίμηση και τη μυθοπλασία»*. Θεωρεί ότι η κατανόηση του φανταστικού παιχνιδιού σε μη δυτικές κοινωνίες βρίσκεται σε πολύ αρχικό στάδιο στην ανθρωπολογική έρευνα: *«Αυτά τα παιγνιώδη φαινόμενα προσφέρουν ένα μοναδικό παράθυρο στα τρέχοντα ενδιαφέροντα (της ανθρωπολογίας) γύρω από την ανθρώπινη φαντασία, για τις*

εικόνες της νεωτερικότητας, για το πώς διαμοιράζονται οι διακριτοί ρόλοι και το πώς αυτά μεταφράζονται και μεταμορφώνονται σε μυθικά κείμενα» (σ. xvii).

Η λεπτομερής και συστηματική παρατήρηση των παιδιών που παίζουν, οδήγησε τον Goldman (1998) στο συμπέρασμα ότι το φανταστικό παιχνίδι κινείται ανάμεσα στη μίμηση και το μύθο. Η μεν μίμηση περνά από τα μονοπάτια της φαντασίας, ενώ ο μύθος από τη γλώσσα. Την σχέση των δύο τονίζει πολύ χαρακτηριστικά ο Vondenberg (1986). Υποστηρίζει ότι αν θεωρήσουμε τα ανθρώπινα πλάσματα ως τους κατ' εξοχήν δημιουργούς μύθων, τότε το παιχνίδι αποκτά μια βασική, πολύ σημαντική λειτουργία στην ανθρώπινη ζωή, γιατί από το φανταστικό παιχνίδι, τα παιδιά δημιουργούν μια κοινή φανταστική εμπειρία, η οποία αποκτά ιδιαίτερο νόημα και δύναμη, ως μήυση στον τρόπο ζωής που μετέχουν, δηλαδή στον πολιτισμό τους. Ακόμη, πιστεύει ότι η μη μετοχή κάποιου στα φανταστικά ή μυθικά συστήματα της κοινωνίας στην οποία ζει, ισοδυναμεί με τον αποκλεισμό του από την ανθρώπινη κουλτούρα.

Στο συνθετικό τόμο «Εθνολογία-Ανθρωπολογία» των Laburthe-Tolra και Warnier (2003) αναφέρεται πως «τα παιχνίδια, η σκέψη και η τέχνη αποτελούν τις εκδηλώσεις εκείνες του πολιτισμού που βρίσκονται εγγύτερα προς τη θρησκεία και οι οποίες μοιάζουν ουσιώδεις για την ισορροπία των κοινωνιών» (σ. 258). Για αυτό ίσως και κάποια αντικείμενα όπως οι κούκλες ή οι μάσκες έχουν περάσει από το χώρο της θρησκευτικής τελετουργίας στη σφαίρα του παιχνιδιού και της ψυχαγωγίας. Οι ίδιοι συγγραφείς επισημαίνουν ότι οι κοινωνίες που στοχεύουν στη διατήρηση της αρμονίας και της σταθερότητας, τείνουν να εξαλείφουν την ανταγωνιστική διάσταση των παιχνιδιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα παραθέτει ο Lévi-Strauss (1962) από την φυλή Gahaku-Gama της Νέας Γουινέας, όπου παίζουν ποδόσφαιρο για πολλές συνεχόμενες μέρες μέχρις ότου να έχουν ίσες νίκες και ήττες κάθε μια από τις αντίπαλες ομάδες. Είναι σημαντική παρατήρηση. Κάτι αντίστοιχο διαπιστώσαμε στα δεδομένα παρατήρησης των παιδιών της Μαδαγασκάρης όπου ο 'χαμένος' εντάσσεται, αμέσως, στο ομαδικό παιχνίδι, χωρίς ποτέ να αποκλείεται από αυτό.

Η Helen Schwartzman (1976) κάνοντας μια επισκόπηση του τρόπου που παρουσιάζεται το παιχνίδι στα πλαίσια της εθνογραφικής έρευνας, διακρίνει τέσσερις διαφορετικές προσεγγίσεις. Η πρώτη και πιο συνηθισμένη, είναι αυτή που βλέπει το παιχνίδι ως μίμηση ή και προετοιμασία για την ενήλικη ζωή, δηλαδή ως κοινωνικο-ποιητικό μηχανισμό. Η δεύτερη, αφορά σε μια απλή καταγραφή των παιχνιδιών – ως μία έκφανση

της καθημερινότητάς τους – άποψη που υιοθετεί, κυρίως η πρώτη γενιά εθνολόγων. Μια τρίτη, προσεγγίζει το παιχνίδι σαν είδος προβολικού τεστ που μπορεί να αποκαλύψει όλα όσα το παιδί θεωρεί αγχογόνα ή εχθρικά στο συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο που ζει. Τέλος, τέταρτη προσέγγιση θεωρεί το παιχνίδι, δραστηριότητα χωρίς ιδιαίτερη σημασία, άξια λόγου μόνον στην εθνογραφική έρευνα. Η Schwartzman (1976) υιοθετεί την τρίτη άποψη, επισημαίνοντας το γεγονός ότι η όποια ανθρωπολογική προσέγγιση του παιχνιδιού επηρεάζεται από το θεωρητικό οικοδόμημα που έχει υιοθετήσει εκ των προτέρων ο ερευνητής. Για παράδειγμα, η θεωρία του Piaget (1951) με τα διακριτά στάδια ανάπτυξης και τη μετάβαση από την εγωκεντρική στην κοινωνιοκεντρική σκέψη, κατά την Schwartzman, θα μπορούσε να αποπροσανατολίσει τον ερευνητή στην περίπτωση του συμβολικού παιχνιδιού tantara.

Η σπουδαιότητα του παιχνιδιού στην ανάπτυξη των παιδιών καταδεικνύεται και από το γεγονός ότι έχει αναγνωριστεί ως ένα από τα βασικά δικαιώματα στο άρθρο 31 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού των Ηνωμένων Εθνών του 1989 (UNHCR, 2006). Σύμφωνα με το συγκεκριμένο άρθρο: *«Τα συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν στο παιδί το δικαίωμα στην ανάπαυση και στις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, στην ενασχόληση με ψυχαγωγικά παιχνίδια και δραστηριότητες, που είναι κατάλληλες για την ηλικία του και στην ελεύθερη συμμετοχή στην πολιτιστική και καλλιτεχνική ζωή»*. Με αφετηρία το άρθρο αυτό, οι Lester και Russell (2010) προχώρησαν σε μια μελέτη με στόχο να αναδείξουν το πόσο σημαντικό είναι το παιχνίδι για τη ζωή των παιδιών ανά τον κόσμο. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, ένας από τους λόγους που καθιστούν το παιχνίδι οχείρο προστασίας από τους ενήλικες, είναι το γεγονός ότι: *«Το παιχνίδι των παιδιών μπορεί να θεωρηθεί ως μια διαδικασία αυτο-προστασίας, η οποία προσφέρει τη δυνατότητα για την ενίσχυση της προσαρμοστικής ικανότητας και την ψυχική ανθεκτικότητα του παιδιού. Η εμπειρία του παιχνιδιού φέρει αλλαγές στην αρχιτεκτονική δομή του εγκεφάλου, ιδιαίτερα στις περιοχές που σχετίζονται με τα συναισθήματα, τα κίνητρα και την ανταμοιβή, οδηγώντας σε περισσότερο παιχνίδι»* (σελ. ix).

Στη μελέτη των Lester και Russell (2010) τονίζονται τα άμεσα οφέλη του παιχνιδιού στην καθημερινότητα των παιδιών, εν αντιθέσει με τη διαδεδομένη αντίληψη που θέλει το παιχνίδι ως διαδικασία που προετοιμάζει το παιδί για τους ρόλους που θα κληθεί να αναλάβει ως ενήλικας. Αυτήν την τελευταία άποψη υποστηρίζουν, για παράδειγμα, στη

μελέτη τους οι Pellis και Pellis και Bell (2010) οι οποίοι θεωρούν ότι υπάρχουν πολλές ενδείξεις ότι το παιχνίδι είναι ο καλύτερος τρόπος προετοιμασίας των μικρών θηλαστικών για την κοινωνικοποίηση και, γενικότερα, την επιβίωση στον κόσμο των ενήκων. Ωστόσο, η σύνθετη φύση του παιχνιδιού καθιστά δύσκολη την πειραματική απόδειξη των παραπάνω σε εργαστηριακές βραχυπρόθεσμες συνθήκες (Pellis, Pellis & Bell, 2010). Στα πλαίσια της μεταεπικοινωνιακής θεωρίας, ο Bateson, (1955) θεωρεί ότι το παιχνίδι είναι μια δεξιότητα που βοηθά το παιδί να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της καθημερινής ζωής, χωρίς να σημαίνει ότι είναι και το μέσο για την κοινωνικοποίηση του και την ανάπτυξη δεξιοτήτων για την ενήλικη ζωή.

Τα ίδια τα παιδιά πλάθουν και ξαναπλάθουν ρόλους, για να τους υποδυθούν. Το ότι παίζουν, σημαίνει ότι μαθαίνουν για το πώς να μαθαίνουν. Ο Bateson, στις μακροχρόνιες εθνολογικές του παρατηρήσεις επισημαίνει το γεγονός ότι το παιχνίδι επηρεάζεται άμεσα από το πλαίσιο, στο οποίο παίζεται.

Ενδεικτικό της δυσκολίας που εμπεριέχει η μελέτη του παιχνιδιού είναι η μεγάλη δυστοκία στη διατύπωση ενός ευρέως αποδεκτού ορισμού του παιχνιδιού. Μια δημοφιλής προσπάθεια ορισμού του παιχνιδιού είναι αυτή του Caillois (1967) ο οποίος προσέδωσε έξι διαφορετικούς προσδιορισμούς οι οποίοι μας επιτρέπουν να χαρακτηρίσουμε μια δραστηριότητα ως παιχνίδι. Συγκεκριμένα, για να πούμε ότι κάποιος παίζει θα πρέπει να το κάνει με τη θέλησή του, σε συγκεκριμένα χωροχρονικά πλαίσια, να μην έχει κάποια στόχευση ή να προσδοκά παραγωγικότητα, να ακολουθεί από κοινού συμφωνημένους κανόνες και, κυρίως, να αποδέχεται τη φανταστική συνθήκη, σύμφωνα με την οποία, μιμείται η πραγματικότητα, αλλά με συνείδηση της αλήθειας ότι βρίσκεται έξω από αυτήν.

Μία από τις πρώτες προσπάθειες ορισμού των χαρακτηριστικών του παιχνιδιού έγινε από τον Huizinga. Στο έργο του *Homo Ludens*, τοποθετεί χρονολογικά και ποιοτικά το παιχνίδι ως προγενέστερο του ανθρώπινου πολιτισμού, με το επιχείρημα ότι και τα ζώα παίζουν, χωρίς να επηρεάζονται από την εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού. Ο Henriot (1969) σημειώνει εύστοχα, ότι για τον Huizinga όλα προέρχονται από το παιχνίδι και κάθε μορφή δράσης μπορεί να θεωρηθεί υπό το πρίσμα του παιχνιδιού (σ. 6). Πράγματι ο Huizinga (1989) συνδέει το παιχνίδι με την οργάνωση των κοινωνιών, τη γέννηση της θρησκευτικότητας, της τέχνης, της φιλοσοφίας, ακόμα και του πολέμου, υποστηρίζοντας ότι όλα ακολουθούν πρότυπα παιχνιδιών που προϋπάρχουν. «Πρέπει να καταλήξουμε, συνεπώς,

λέγοντας ότι ο πολιτισμός, στις αρχικές του φάσεις, παίζεται, δεν γεννιέται από το παιχνίδι, σαν ένα βρέφος που αποσπάται από τη μητέρα: γεννιέται στο παιχνίδι και ως παιχνίδι, και ουδέποτε εγκαταλείπει το χώρο του παιχνιδιού» (σ. 258).

Ο Huizinga (1989) αποστασιοποιείται από τις τελεολογικές ερμηνείες του παιχνιδιού που το παρουσιάζουν είτε ως ανάγκη για χαλάρωση και «εκφόρτωση ενέργειας», είτε ως ικανοποίηση «μιμητικού ενστίκτου» ή ως «εκγύμναση του νεαρού πλάσματος για το σοβαρό έργο που θα απαιτήσει αργότερα η ζωή από αυτό» (σ.12). Για τον ίδιο, το παιχνίδι συνιστά αυταξία που εκδηλώνεται μέσα από την «ευθυμία» (fun) αυτού που παίζει. Η ευθυμία «ως έννοια δεν είναι δυνατόν να αναχθεί σε καμιά άλλη νοητική κατηγορία» (σ.14), αλλά το ίδιο ισχύει και για την έννοια του ίδιου του παιχνιδιού: «το παιχνίδι είναι μια λειτουργία της ζωής, αλλά δεν επιδέχεται ακριβή ορισμό από λογική, βιολογική ή αισθητική άποψη» (σ.19). Έτσι λοιπόν ο Huizinga αρκείται στην περιγραφή των χαρακτηριστικών του παιχνιδιού ως μορφής κοινωνικής εκδήλωσης.

Το πρωταρχικό γνώρισμα του παιχνιδιού είναι το στοιχείο της ελευθερίας, δηλαδή της μη δυνατότητας για εξαναγκασμένο παιχνίδι, καθώς το μόνο που μπορεί να κάνει πειστική την ανάγκη για παιχνίδι είναι αυτή καθαυτή η απόλαυση που προσφέρει. Το δεύτερο χαρακτηριστικό είναι το ότι το παιχνίδι δε λαμβάνει χώρα στην πραγματική ζωή, αλλά σε μια άλλη, σαφώς, διαφορετική διάσταση. Ο Huizinga αναφέρει σχετικά: «Είναι μάλλον ένα πέρασμα από την πραγματική ζωή σε μια προσωρινή σφαίρα δραστηριότητας, με εντελώς δική της διάταξη. Κάθε παιδί έχει απόλυτη επίγνωση ότι γίνεται κάτι 'στα ψέματα' ή 'στα αστεία'» (σ.21). Ένα τρίτο χαρακτηριστικό είναι οι χωροχρονικοί περιορισμοί που εμπεριέχει το παιχνίδι, καθώς συμβαίνει σε συγκεκριμένο υλικό ή φανταστικό χώρο και έχει αρχή, μέση και τέλος. Τέταρτο χαρακτηριστικό του παιχνιδιού θεωρεί την 'τάξη': «το παιχνίδι δημιουργεί τάξη, αποτελεί τάξη. Κομίζει, σ' έναν ατελή κόσμο και στη σύγχυση της ζωής, μια προσωρινή, περιορισμένη τελειότητα. Το παιχνίδι επιτάσσει απόλυτη και υπέρτατη τάξη. Η ελάχιστη απόκλιση απ' αυτήν 'χαλάει το παιχνίδι', του αποστερεί το χαρακτήρα του και του αφαιρεί την αξία του» (σ.24). Ένα, ακόμη, χαρακτηριστικό είναι η ένταση που προκαλεί και η εκτόνωσή της, όταν επιτευχθεί ο στόχος του παίχτη, με την σταθερή προϋπόθεση ότι έχει σεβαστεί τους αυστηρούς κανόνες που το κάθε παιχνίδι ορίζει. Τέλος, ο Huizinga αποδίδει την εξαιρετική θέση του παιχνιδιού στο ότι περιβάλλεται από μία ατμόσφαιρα μυστικότητας. Σημειώνει: «Ακόμη και στις απαρχές της παιδικής ηλικίας, η χάρη

του παιχνιδιού αυξάνεται με τη δημιουργία ενός 'μυστικού'. Αυτό είναι για 'μας', όχι για τους 'άλλους'. Ότι κάνουν οι 'άλλοι' 'έξω' δε μας ενδιαφέρει αυτή τη στιγμή» (σ.27). Προκειμένου δε να καταδείξει την καθολικότητα της παρουσίας του παιχνιδιού σε κάθε μορφή της ανθρώπινης δράσης, ο Huizinga το συνδέει με τη θρησκευτικότητα, το δίκαιο, τον πόλεμο, την γνώση, την γλώσσα με τα λογοπαίγνια, την ποίηση, το θέατρο, την μυθοποίηση, την φιλοσοφία, την τέχνη και, εν γένει, με κάθε έκφανση του πολιτισμού. Παράλληλα, διευκρινίζει ότι δεν θεωρεί το παιχνίδι πρόδρομο του πολιτισμού σε μια εξελικτική πορεία, αλλά, αντιθέτως, άρρηκτο συστατικό του. Λέει: «Η κοινωνική ζωή προικίζεται με υπερβιολογικές μορφές υπό την όψη του παιχνιδιού, οι οποίες εξυψώνουν την αξία της. Μέσα απ' αυτό ακριβώς το παιχνίδι η κοινωνία εκφράζει την ερμηνεία της για τη ζωή και τον κόσμο» (σ.75). Αυτή η στενή σύνδεση του παιχνιδιού με τον πολιτισμό θα υποστηριχθεί, αργότερα, και από το Winnicott, ο οποίος επιτυγχάνει αυτή τη σύνδεση με τις έννοιες του μεταβατικού αντικείμενου του δυννητικού χώρου.

Στο βιβλίο *Το παιδί, το παιχνίδι και η πραγματικότητα*, ο Winnicott (2001) επιχειρεί να φωτίσει το παιχνίδι των παιδιών εισάγοντας την έννοια των μεταβατικών φαινομένων. Παράδειγμα φέρνει το πιπίλισμα δαχτύλων μαζί με ένα εξωτερικό μαλακό αντικείμενο, όπως είναι η άκρη από κάποιο μικρό ύφασμα ή ένα αρκουδάκι. Αυτά τα φαινόμενα, λέει, έχουν ζωτική σημασία για το βρέφος ή το νήπιο, ιδιαίτερα σε στιγμές, όπως πριν τον ύπνο και τα ερμηνεύει ως άμυνα στο άγχος καταθλιπτικής μορφής. Θεωρεί τα μεταβατικά φαινόμενα άμεσα συνδεδεμένα με τα μεταβατικά αντικείμενα, η παρουσία των οποίων κατευνάζει τα επίπεδα άγχους του παιδιού μέσω της συμβολικής τους διάστασης. Για παράδειγμα, το κομμάτι της υφάσματος συμβολίζει κάποιο τμηματικό αντικείμενο, όπως είναι στήθος της μητέρας. Το παιδί υιοθετεί τη λειτουργία του μεταβατικού αντικείμενου του, πριν θεμελιώσει το κριτήριο της πραγματικότητας. Με τον χρόνο, αυτό το αντικείμενο χάνει τη σημασία του και αυτό, γιατί τα μεταβατικά φαινόμενα έχουν γίνει πλέον διάχυτα, έχουν απλωθεί πάνω απ' όλη την ενδιάμεση περιοχή μεταξύ της 'εσωτερικής ψυχικής πραγματικότητας' και του 'εξωτερικού κόσμου, όπως τον αντιλαμβάνονται από κοινού δύο πρόσωπα', δηλαδή πάνω απ' όλο το πολιτιστικό πεδίο» (σ.31).

Ο Winnicott υποθέτει πως το καθήκον της αποδοχής της πραγματικότητας δεν εκπληρώνεται ποτέ, δεν είμαστε ελεύθεροι από την επίπονη προσπάθεια να συσχετίσουμε την εσωτερική και την εξωτερική πραγματικότητα και η ανακούφιση από αυτήν την καταπόνηση

προσφέρεται από μια ενδιάμεση περιοχή της εμπειρίας που δεν αμφισβητείται, όπως το παιχνίδι, οι τέχνες ή η θρησκεία» (σ.43). Ειδικά, το παιχνίδι γίνεται το πεδίο διερεύνησης των σημαντικότερων παρατηρήσεών του και θεωρητικών κατασκευών του, όπως είναι η περίπτωση με το παιδί και το σπάγκο, όπου τα αντικείμενα ενώνονται και χωρίζονται ταυτόχρονα δημιουργώντας ένα παράδοξο. Η ιδιαίτερη συνθήκη του παιχνιδιού έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, που επισημαίνονται από το Winnicott, όπως το ότι το παιδί που παίζει, αποσύρεται και κατέχει ένα χώρο, τον οποίο δεν μπορεί εύκολα να εγκαταλείψει, ούτε και δέχεται εύκολα εισβολές σε αυτόν. Αυτή η περιοχή του παιχνιδιού δεν είναι εσωτερική ή εξωτερική πραγματικότητα, ούτε εσωτερικός ή εξωτερικός ο χώρος όπου διαδραματίζεται, αλλά είναι κάτι ενδιάμεσο. Το παιδί όταν παίζει, μεταχειρίζεται τα εξωτερικά φαινόμενα για την εξυπηρέτηση του φανταστικού του σεναρίου, αλλά ταυτόχρονα, αποδίδει ονειρικό νόημα και αίσθημα σε επιλεγμένα εξωτερικά φαινόμενα. Υποθέτει, τέλος, πως υπάρχει μια διαδοχική εξέλιξη από τα μεταβατικά φαινόμενα στο παίξιμο, και από το ατομικό, στο συλλογικό, και από εκεί στις πολιτιστικές εμπειρίες.

Το παιχνίδι, λοιπόν, αποκτά πολύ σημαντική θέση στην εργογραφία του Winnicott, αφού συνιστά το ιδανικό παράδειγμα, για να θέσει τα εξής ερωτήματα: Αν το παιχνίδι δεν είναι ούτε μέσα, ούτε έξω, τότε πού είναι; Σε ποια διάσταση βρίσκεται ο τόπος, στον οποίο το παιδί τοποθετεί τα φανταστικά στοιχεία του παιχνιδιού, διατηρώντας παράλληλα την επαφή με την πραγματικότητα και αντλώντας τροφή από αυτήν; Θεωρεί πως, όταν μιλάμε για έναν άνθρωπο, μιλάμε για αυτόν μαζί με το σύνολο των πολιτιστικών του εμπειριών. Ο χώρος όπου τοποθετείται η πολιτιστική εμπειρία, βρίσκεται στο δυνητικό διάστημα ανάμεσα στο άτομο και το περιβάλλον του. Θεωρεί, λοιπόν, πως η πολιτιστική εμπειρία αρχίζει με τη δημιουργική ζωή, που πρωτοεκδηλώνεται στο παιχνίδι. Όπως είδαμε, το βρέφος έχει από την αρχή εμπειρίες του δυνητικού χώρου ανάμεσα στις προεκτάσεις του εγώ και τα μη-εγώ αντικείμενα. Ο δυνητικός αυτός χώρος συμβαίνει να υπάρχει μόνο σε σχέση με ένα αίσθημα εμπιστοσύνης από τη μεριά του βρέφους, δηλαδή εμπιστοσύνης, που συνδέεται με τη δυνατότητα εξάρτησης από τη μητρική μορφή ή το περιβάλλον.

Κάθε τι στο παιχνίδι έχει γίνει αισθητό νωρίτερα. Τα σύμβολα ένωσης του βρέφους με τη μητέρα (μεταβατικά αντικείμενα), ενώ προϋπάρχουν, για το βρέφος έχουν 'ανακαλυφθεί'. Έτσι, αν του δοθεί η ευκαιρία, το βρέφος αρχίζει να ζει δημιουργικά, να χρησιμοποιεί πραγματικά αντικείμενα και να γίνεται δημιουργικό μέσα τους και μαζί τους.

Αν δε δοθεί αυτή η ευκαιρία, τότε είναι ανίκανο να παίζει και η εμπειρία του στο πολιτιστικό επίπεδο είναι μηδαμινή. Άρα, σε ευνοϊκές περιστάσεις, ο δυνητικός χώρος γεμίζει με τα προϊόντα της δημιουργικής φαντασίας του βρέφους. Αντίθετα, σε περιπτώσεις πρόωρης αποτυχίας της αξιοπιστίας του περιβάλλοντος, υπάρχει ο κίνδυνος να γεμίσει αυτός ο δυνητικός χώρος με ό,τι εμβάλλεται σε αυτόν από κάποιον άλλον και όχι από το ίδιο το βρέφος. Αναφερόμενος σε αυτόν το δυνητικό χώρο, λέει ο ερευνητής: *«ανάμεσα στην επιφανειακή παρατήρηση της συμπεριφοράς και στην ενδοσκόπηση των εσωτερικών διεργασιών, υπάρχει μια ενδιάμεση περιοχή που 'βρισκόμαστε' όταν, απλά, απολαμβάνουμε ένα έργο τέχνης ή παίζουμε»*. Υπάρχει λοιπόν, μια τρίτη περιοχή που διαφοροποιείται από άτομο σε άτομο, καθώς είναι προϊόν της εμπειρίας του ατόμου και εξαρτάται από το άθροισμα των εμπειριών του. Έτσι, αποσαφηνίζει τον όρο *δυνητικός χώρος*, ως την υποθετική περιοχή μεταξύ βρέφους και αντικειμένου κατά την φάση της αποκήρυξης του αντικειμένου σαν 'μη εγώ', δηλαδή στον τερματισμό της συγχώνευσης με το αντικείμενο – καθώς η μητέρα μειώνει το βαθμό προσαρμογής της στις ανάγκες του βρέφους, όπως οφείλει να το κάνει μια ... αρκετά καλή μητέρα.

Ο Winnicott θεωρεί πως εκεί που υπάρχει εμπιστοσύνη και αξιοπιστία, βρίσκεται ένας δυνητικός χώρος, ένας χώρος που μπορεί να γίνει απεριόριστη περιοχή χωρισμού, τον οποίο το βρέφος, το παιδί, ο έφηβος ή ο ενήλικος μπορεί δημιουργικά να γεμίσει με παιχνίδι, που με τον καιρό γίνεται η απόλαυση της πολιτισμικής κληρονομιάς. Αυτός ο χώρος δεν καθορίζεται από κληρονομημένες τάσεις αλλά από τη βιωμένη εμπειρία του τρόπου, που η μητέρα διαχωρίζεται από αυτό, ώστε η περιοχή για παιχνίδι να γίνεται απέραντη ή, αντιθέτως πολύ φτωχή, όταν δεν αναπτύσσεται η απαραίτητη σχέση εμπιστοσύνης (Winnicott, 2001). Σε αυτόν το δυνητικό χώρο, λοιπόν, καλλιεργείται η φαντασία ήδη από τη βρεφική ηλικία, όπως υποστηρίζει η Gatecel (2004) : *«στην πραγματικότητα η φαντασία παίζει το ρόλο της 'βαλβίδας ασφαλείας' στην ψυχοσωματική οικονομία του υποκειμένου και συμβάλει στη διατήρηση της ομοιόστασής του απέναντι στις εσωτερικές και εξωτερικές προκλήσεις και δυσκολίες»* (σ. 21).

Θεωρούμε πως αυτή η έμφαση που δίνεται από το Winnicott στο περιβάλλον ως κοιτίδας βίωσης πολιτισμικών φαινομένων, αρχής γενομένης από το παιχνίδι, στην διάσταση του δυνητικού χώρου, μπορεί να συσχετιστεί με την προσέγγιση του Vygotsky

αναφορικά με το παιχνίδι. Διακινδυνεύοντας ένα θεωρητικό άλμα, θα μπορούσαμε να δανειστούμε την έννοια του *δυνητικού χώρου* του Winnicott και για τον χώρο που καταλαμβάνουν άλλες πνευματικές λειτουργίες, όπως η τέχνη. Υπ' αυτό το πρίσμα, μπορούμε να δούμε το φανταστικό παιχνίδι ως εν δυνάμει έργο τέχνης, για το οποίο θα μπορούσαν να ισχύουν κάποιες από τις παρατηρήσεις του Vygotsky (2005), όπως τις συναντούμε στο βιβλίο του *Ψυχολογία της Τέχνης*. Έτσι, βρίσκουμε πολύ εύστοχη την αριστοτελική ορολογία της *κάθαρσης* που χρησιμοποιεί ο Vygotsky, όταν γράφει: « ... κανένας άλλος όρος δεν περιγράφει με τρόπο τόσο πλήρη και καθαρό αυτό το γεγονός, κεντρικό για την αισθητική αντίδραση. Τα επώδυνα και δυσάρεστα συναισθήματα οδηγούνται σε μίαν αποφόρτιση, σε μια εκμηδένιση, σε μεταμόρφωση στο αντίθετό τους και με αυτόν τον τρόπο η ίδια η αισθητική αντίδραση οδηγείται όμορφη και καλή σε αυτήν την κάθαρση, δηλαδή σε μια σύνθετη μεταμόρφωση των συναισθημάτων» (σ.296). Στην δική μας έρευνα, ακριβώς αυτήν την καθαριστική λειτουργία βρήκαμε σε ένα από τα παιδιά που παρατηρήσαμε, την Φλώρα, καθώς έπαιζε το tantara, όπου η μητριά δηλητηριάζει κατά λάθος τα δικά της παιδιά, αντί για τα παιδιά του άντρα της, για τα οποία προόριζε το δηλητήριο και, τελικά, αυτά τα θετά παιδιά μεγάλωσαν και φοίτησαν στο πανεπιστήμιο.

Το υπό μελέτη παιχνίδι tantara, σημαίνει αφήγηση ιστοριών από τα παιδιά που παίζουν και ο Vygotsky (2011) μας δίνει το πλαίσιο, στο οποίο καταδεικνύεται η άρρηκτη σχέση μεταξύ γλώσσας και φαντασίας, όταν γράφει ότι: «Είναι η γλώσσα που απελευθερώνει το παιδί από τις άμεσες εντυπώσεις του που αφορούν σε ένα αντικείμενο. Η γλώσσα προσφέρει στο παιδί τη δυνατότητα να φανταστεί και να σκεφτεί ένα αντικείμενο που δεν έχει δει» (σ. 171). Ακόμη, θεωρεί ότι η γλώσσα βοηθά το παιδί να ξεπεράσει τις πρώτες εντυπώσεις, προσφέροντάς του, παράλληλα, την ελευθερία να τροποποιεί τη φύση των αντικειμένων, καταφεύγοντας στον κόσμο της φαντασίας. Αναφορικά δε με την θέση ότι τα διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια της γλώσσας συνδέονται άμεσα με την ανάπτυξη της φαντασίας, σημειώνει και αιτιολογεί: «Πολύ νωρίς, στο παιχνίδι των παιδιών που είναι 4-5 χρονών, εμφανίζεται μια συμβατική λεκτική σηματοδότηση. Τα παιδιά συμφωνούν μεταξύ τους: 'αυτό θα είναι το σπίτι, αυτό το πιάτο' κλπ. Περίπου σε αυτήν την ηλικία εμφανίζεται μια λεκτική σύνδεση εξαιρετικά πλούσια, η οποία σχολιάζει, εξηγεί, επικοινωνεί ένα νόημα σε κάθε κίνηση, αντικείμενο, δράση. Το παιδί, όχι μόνο κάνει κινήσεις, αλλά συζητά, εξηγεί στον εαυτό του το παιχνίδι, έτσι ώστε η όλη οργάνωση να επιβεβαιώνει και οπτικά το γεγονός ότι τα

αρχικά σχήματα του παιχνιδιού δεν αντιπροσωπεύουν τίποτε άλλο, παρά την αρχική κίνηση, είναι μια γλώσσα με τη βοήθεια των κινήσεων» (Vygotsky, 2014, σ. 337).

Μια ακόμη διάσταση της φαντασίας την οποία επισημαίνει ο Vygotsky (2011) είναι αυτή της συναισθηματικής ανταπόκρισης σε φανταστικά γεγονότα. Αφορμώμενος από την παρατήρηση ότι, ακόμη και όταν γνωρίζουμε ότι ένα περιστατικό είναι σκηνοθετημένο, π.χ. μια βίαιη κλοπή στο χώρο μας, μας προκαλεί συναισθήματα φόβου τονίζει ότι. *«αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι η φαντασία είναι μια δραστηριότητα πολύ πλούσια σε συναισθήματα» (σ.174).* Επίσης, πιστεύει ότι εξίσου άμεσα συνδεδεμένη είναι η φαντασία με τη σκέψη, επιχειρηματολογώντας την σύμπτωση του κρίσιμου αναπτυξιακού σταδίου με αυτό της γλώσσας. Όσο περισσότερο αναπτύσσεται η ρεαλιστική σκέψη, τόσο αναπτύσσεται και η φαντασία. Παρόλα αυτά, η φαντασία συνιστά μια ξεχωριστή, πολυσύνθετη γνωστική λειτουργία, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της οποίας δε μας επιτρέπουν μια εύκολη ταξινόμηση ή όπως το διατυπώνει ο ίδιος: *«Το βασικό χαρακτηριστικό της φαντασίας είναι το γεγονός ότι το συνειδητό απομακρύνεται από την πραγματικότητα. [...] Κάθε βαθύτερη εμβάθυνση στην πραγματικότητα, συνεπάγεται για το συνειδητό μια σχέση μεγαλύτερης ελευθερίας με τα στοιχεία αυτής της πραγματικότητας» (Vygotsky, 2011, σ.180).* Αναφερόμενος δε στο παιχνίδι συνδέει τη φαντασία με τον 'τόπο' εκπλήρωσης των επιθυμιών του παιδιού: *«Εάν πράγματι το παιχνίδι αποτελεί μέσο πραγματοποίησης όλων των μη άμεσα ικανοποιήσιμων επιθυμιών, τότε στοιχεία φανταστικών καταστάσεων γίνονται αυτομάτως μέρος του συναισθηματικού του χαρακτήρα» (Vygotsky,1997, σ.160).*

Είναι ο ίδιος ερευνητής (Vygotsky,1930/2004) που ανέδειξε τις δυνατότητες του ανθρώπινου εγκεφάλου στο πεδίο του φαντάζεσθαι, στηριζόμενου σε προηγούμενες εμπειρίες του ατόμου: *«Ο εγκέφαλος δεν είναι μόνο το όργανο που αποθηκεύει και ανακαλεί τις προηγούμενες εμπειρίες μας, αλλά είναι επίσης αυτό το όργανο που συνδυάζει και επεξεργάζεται δημιουργικά τα στοιχεία των προηγούμενων εμπειριών και τα χρησιμοποιεί για τη δημιουργία νέων προτάσεων και συμπεριφορών. Αυτή η δημιουργική δραστηριότητα, που στηρίζεται στην ικανότητα του εγκεφάλου μας να συνδυάζει στοιχεία, ονομάζεται φαντασία στην ψυχολογία» (σ. 9).* Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του (Vygotsky,1997), τα παιδιά δε συμβολίζουν κάτι στο παιχνίδι, αλλά εκφράζουν τις ευχές τους και τις πραγματοποιούν μέσα από την επιλεκτική διεύθυνση πτυχών της πραγματικότητας στο συμβολικό παιχνίδι. Είναι

αναγνωρισμένο ότι χάρη στις δικές του αναλύσεις, δόθηκε έμφαση στις δεξιότητες που σχετίζονται με τη συναισθηματική πλευρά της προσωπικότητας και συγκεκριμένα στο ότι τα χαρίσματα ή ταλέντα δεν αναφέρονται μόνο σε λογικομαθηματικές διεργασίες. Και είναι αυτός που ανέδειξε τη φαντασία και την καθοριστική επιρροή σ' αυτήν, του συγκεκριμένου πολιτισμικού πλαισίου στο οποίο ανήκει το παιδί (Gajdamaschko, 2005).

Ο Vygotsky (1930/2004) παρουσίασε την έννοια της φαντασίας ως «... μια εξαιρετικά περίπλοκη διαδικασία» (σ.25), αφού κάθε πράξη της έχει ως αφετηρία εσωτερικές και εξωτερικές προσλαμβάνουσες του παιδιού. Όπως υποστηρίζουν οι Eckhoff και Urbach (2008) «η καθημερινή ζωή και οι εμπειρίες του παιδιού είναι το καύσιμο για την αρχή της δημιουργικής φαντασίας. Το παιδί λαμβάνει πληροφορίες που συλλέγονται από τις προσωπικές εμπειρίες ή στις κοινωνικές του αλληλεπιδράσεις και ξεκινά τη διαδικασία της ενεργητικής ανακατασκευής της πραγματικότητας, αποσυνδέοντας και ανασυνθέτοντας τα κομμάτια αυτής» (σ.182). Στο φανταστικό παιχνίδι και συγκεκριμένα στην αφήγηση που το συνοδεύει, διακρίνουμε ακριβώς αυτή τη διαδικασία της διάσπασης διαφορετικών εμπειριών και ανασύνθεσής τους σε καινούριους δημιουργικούς συνδυασμούς. Και είναι ακριβώς αυτή η ανασύνθεση, που επιτρέπει στο παιδί να αναπτύξει δημιουργική σκέψη και εν συνεχεία ολοκληρωμένη καινούργια θέαση της πραγματικότητας (Eckhoff και Urbach, 2008). Σε αυτή τη διαδικασία υπεισέρχεται η έννοια της επιθυμίας για μια διαφορετική πραγματικότητα, η οποία θα πρέπει πρώτα να σχηματιστεί στη σφαίρα της φαντασίας (Kind, 2011).

Εκτός όμως, από τις τόσο διαφωτιστικές απόψεις του Vygotsky σχετικά με τις προαναφερόμενες ψυχολογικές λειτουργίες του παιχνιδιού, εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις του σχετικά με το ίδιο το παιχνίδι (*Νους στην Κοινωνία*, 1997). Διερευνώντας το ρόλο του παιχνιδιού στην ανάπτυξη του παιδιού, στέκεται αρχικά στη σημασία της ικανοποίησης των αναγκών του. Όσο πιο μικρό είναι, τόσο πιο άμεσα αξιώνει να καλυφθούν οι ανάγκες και οι επιθυμίες του. Μεγαλώνοντας όμως, έρχεται αντιμέτωπο με πολλές επιθυμίες του, που δεν μπορούν να ικανοποιηθούν και είναι εξ αιτίας αυτών, που γεννάται η επιθυμία του για παιχνίδι. Συγκεκριμένα, σημειώνει: «Πιστεύω ότι, αν κατά τα σχολικά χρόνια δεν αναπτύσσονταν οι μη άμεσα πραγματοποιήσιμες ανάγκες, δε θα υφίστατο παιχνίδι, αφού, όπως φαίνεται, το παιδί ανακαλύπτει το παιχνίδι, όταν αρχίζει να βιώνει απραγματοποίητες τάσεις. [...] Όταν στην αρχή της προσχολικής ηλικίας εμφανίζονται οι

επιθυμίες, που δεν μπορούν άμεσα να πραγματοποιηθούν ή να ξεχαστούν, όπως συνέβαινε κατά την προηγούμενη περίοδο, η συμπεριφορά του παιδιού αλλάζει. Για να ξεπεραστεί αυτή η ένταση, το παιδί της προσχολικής ηλικίας μπαίνει σ' ένα κόσμο μαγικό, όπου οι ανεκπλήρωτες επιθυμίες μπορούν να πραγματοποιηθούν: ο κόσμος αυτός είναι το παιχνίδι» (σ.158). Ο μαγικός κόσμος του Vygotsky, μας παραπέμπει στον δυνητικό χώρο του Winnicott, όπως και στην προσωρινή σφαίρα δραστηριότητας του Huizinga, τον κατ'αυτόν χωροχρόνο εκτέλεσης του παιχνιδιού.

Μια ακόμη ενδιαφέρουσα επισήμανση του Vygotsky (1997), αφορά στους κανόνες που διέπουν κάθε είδους παιχνίδι, αλλά και το *φανταστικό παιχνίδι* που μας απασχολεί στην παρούσα εργασία. Θεωρεί και αυτός ότι δε νοείται παιχνίδι χωρίς κανόνες: *«Σε κάθε παιχνίδι, η φανταστική κατάσταση εμπεριέχει κανόνες συμπεριφοράς, ακόμη και όταν δεν ορίζονται εξαρχής» (σ.160). Φέρνει παράδειγμα το παιχνίδι των ρόλων δύο αδερφών που αποφασίζουν να παίξουν υποδύμενες τις αδερφές, δηλαδή ταυτιζόμενες με την πραγματικότητα. Στο παιχνίδι, όμως, σκέφτονται πριν δράσουν, ακολουθώντας τους κανόνες που νομίζουν ότι πρέπει να ορίζουν τη συμπεριφορά των αδερφών. Αντίθετα, στην πραγματική ζωή, ενεργούν αυθόρμητα, χωρίς τα σκέφτονται τι ταιριάζει στην συμπεριφορά ανάμεσα σε αδελφές. Κανόνες και φαντασία αποτελούν αναπόσπαστα συστατικά κάθε παιχνιδιού. Γι' αυτό και θέτει το ερώτημα: «Τι θα απέμενε, αν το παιχνίδι ήταν δομημένο έτσι, ώστε να μην υπάρχουν φανταστικές καταστάσεις; Θα απέμεναν οι κανόνες. Όταν στο παιχνίδι υπάρχει μια φανταστική κατάσταση, υπάρχουν κανόνες που, όμως δε διαμορφώνονται εκ των προτέρων αλλάζοντας την πορεία του παιχνιδιού, αλλά απορρέουν από μια φανταστική κατάσταση» (σ.161).*

Τονίζει, επίσης, ότι το παιχνίδι επιδρά αποφασιστικά στην ανάπτυξη του παιδιού, αφού η νοηματοδότηση των πραγμάτων και η σχέση του παιδιού με τα αυτά, διαφοροποιείται στις παιχνιδώδεις καταστάσεις. Βασιζόμενος σε έρευνες του Lewin, αναφέρει, ότι τα αντικείμενα παρουσιάζουν μια εγγενή κινητήρια δύναμη, που καλεί προς μια συγκεκριμένη δράση, όπως παράδειγμα η πόρτα καλεί να την ανοιγοκλείσεις ή το κουδούνι να το χτυπήσεις. Όμως, το νόημα των πραγμάτων μεταλλάσσεται στο παιχνίδι: *«Στο παιχνίδι, τα αντικείμενα χάνουν την αποφασιστική τους δύναμη. Το παιδί βλέπει ένα αντικείμενο, αλλά ενεργεί διαφορετικά σε σχέση μ' αυτό, που βλέπει. Έτσι, το παιδί φτάνει σ' ένα σημείο, όπου αρχίζει να ενεργεί ανεξάρτητα από αυτό που βλέπει» (σ.164). Αυτή η*

νοηματική αποσύνδεση επιτυγχάνεται στην προσχολική ηλικία: «Στο παιχνίδι η σκέψη διαχωρίζεται από τα αντικείμενα και η δράση είναι επακόλουθο των ιδεών μάλλον παρά των πραγμάτων: ένα κομμάτι ξύλου αρχίζει να γίνεται κούκλα κι ένα ραβδί γίνεται άλογο. Η δράση βάσει κανόνων αρχίζει να καθορίζεται από ιδέες κι όχι από τα ίδια τα αντικείμενα. Αυτό ανατρέπει τόσο δραστικά τη σχέση του παιδιού με την πραγματική άμεση και συγκεκριμένη κατάσταση, ώστε είναι δύσκολο να υποτιμήσουμε την πλήρη σημασία του. Το παιδί δεν το κάνει αυτό απότομα, γιατί του είναι τρομερά δύσκολο να διαχωρίσει τη σκέψη (το νόημα δηλαδή μιας λέξης) από το αντικείμενο» (σ.165).

Παρόλα αυτά, η νοηματική αντικατάσταση δε γίνεται αυθαίρετα από τα παιδιά. Το ραβδί, μας λέει ο Vygotsky (1997), μετατρέπεται σε άλογο, αφού μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως άξονας που το καβαλικεύει. Κάτι αντίστοιχο παρατηρούμε στην περιγραφή του tantara όπου η επιλογή του μεγέθους της πέτρας δε γίνεται τυχαία. Οι μικρότερες πέτρες αντιπροσωπεύουν τα παιδιά και οι μεγαλύτερες τους ενήλικες. Στο ίδιο παιχνίδι και το κύρος ενός ενήλικου σημαίνεται με το μέγεθος των πετρών. Έτσι, η πέτρα-γιατρός είναι πολύ μεγαλύτερη από τις πέτρες-γονείς. Όστε, και στην δική μας έρευνα επιβεβαιώνεται ο ίδιος ερευνητής, όταν, αναφερόμενος στις νοηματικές αντικαταστάσεις στο παιχνίδι, βεβαιώνει ότι «αυτό χαρακτηρίζει τη μεταβατική φύση του παιχνιδιού. Είναι ένα στάδιο μεταξύ των περιορισμών καθαρά της περιστασης κατά την πρώτη παιδική ηλικία και της σκέψης του ενήλικου, η οποία μπορεί να είναι εντελώς ελεύθερη από πραγματικές καταστάσεις» (σ.166).

Σε άλλο σημείο του έργου του, δίνει έμφαση στην κίνηση που μπορεί το παιδί να κάνει με ένα αντικείμενο και λέει ότι είναι αυτή η κίνηση, που του επιτρέπει την πρόσβαση στη συμβολική του χρήση: «Στο παιχνίδι, πολύ εύκολα κάποια αντικείμενα ισοδυναμούν με κάποια άλλα και έτσι αποκτούν το δικό τους νόημα. Γνωρίζουμε επίσης, ότι δεν έχει σημασία το αν το παιχνίδι μοιάζει στο αντικείμενο που χρησιμοποιείται. Το πιο σημαντικό είναι η λειτουργική του χρήση, η δυνατότητα που δίνει για μια αντιπροσωπευτική κίνηση με τη βοήθειά του. Σε αυτό ακριβώς το σημείο, κατά τη γνώμη μας, βρίσκεται το κλειδί της ερμηνείας όλης της λειτουργίας της συμβολικής διάστασης του παιχνιδιού του παιδιού. Μια μπάλα από πανιά ή ένα κομμάτι ξύλο στο παιχνίδι μετατρέπονται σε ένα μωρό, καθώς επιτρέπουν αυτές τις κινήσεις που μιμούνται το γεγονός ότι κρατάει στα χέρια ένα μωρό ή ότι το ταΐζει. Αυτή η ίδια η κίνηση του παιδιού, αυτή η χειρονομία είναι που αποδίδει τη λειτουργία του συμβόλου στο αντικείμενο, αυτό που του δίνει ένα νόημα. Το συμβολικό παιχνίδι του

παιδιού μπορεί λοιπόν, από αυτήν την οπτική, μπορεί να γίνει αντιληπτό ως ένα ιδιαίτερα σύνθετο σύστημα γλώσσας μέσα από τις κινήσεις που επικοινωνούν και υποδεικνύουν τη δεδομένη σημασία του κάθε παιχνιδιού» (Vygotsky, 2014, σελ.336).

Επιπλέον, πιστεύει ότι το παιδί, δημιουργώντας μια φανταστική κατάσταση, κάνει ένα αποφασιστικό βήμα στην αναπτυξιακή του πορεία, αφού κατορθώνει για πρώτη φορά να χειραφετηθεί από τους περιορισμούς που του βάζει η πραγματικότητα (Vygotsky, 1997). Προς τούτο, διακρίνει δύο παράδοξα κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού: «Το βασικό παράδοξο στο παιχνίδι είναι ότι το παιδί χειρίζεται μια άγνωστη νοητικά σημασία σε μια πραγματική κατάσταση. Το δεύτερο παράδοξο είναι ότι στο παιχνίδι υιοθετεί τον τρόπο της ελάχιστης αντίστασης -κάνει ό,τι του αρέσει περισσότερο να κάνει, επειδή το παιχνίδι συνδέεται με την ευχαρίστηση-, και συγχρόνως μαθαίνει να ακολουθεί τον τρόπο της μέγιστης αντίστασης, καθώς υποτάσσει τον εαυτό του σε κανόνες, και απαρνιέται, έτσι, αυτό που θέλει, αφού η πειθάρχηση στους κανόνες και η αποκήρυξη των αυθόρμητων πράξεων αποτελούν τη μέγιστη ευχαρίστηση στο παιχνίδι» (σ.167).

Όμως, εάν το παιχνίδι έχει όρους εξ ορισμού, τότε το παιδί παίζοντας θα αντιμετωπίζει περιορισμούς στις παρορμήσεις του. Με άλλα λόγια, το παιχνίδι προκαλεί μια διαρκή σύγκρουση ανάμεσα στον αυθορμητισμό του και στους κανόνες του παιχνιδιού του. Αυτή ή αντιπαλότητα, είναι, τελικά, μια από τις σπουδαιότερες λειτουργίες του παιχνιδιού, γιατί οδηγεί στον αυτοέλεγχο του παιδιού. Ο Vygotsky (1997) μάλιστα, σημειώνει ότι αυτή η συγκρουσιακή λειτουργία προκαλεί την μέγιστη ευχαρίστηση στο παιδί, γιατί καταφέρνει να επιδείξει τη μεγαλύτερη δύναμη θέλησης όταν απαρνιέται μίαν αυθόρμητη έλξη που ένιωθε στο παιχνίδι (π.χ. μια καραμέλα, που, βάσει των κανόνων του παιχνιδιού, απαγορεύεται να φάει, γιατί υποτίθεται δεν τρώγεται). Κανονικά ένα παιδί ζει την πειθάρχηση στους κανόνες όταν απαρνιέται κάτι που θέλει, εδώ όμως η πειθάρχηση σ'έναν κανόνα και η αποκήρυξη της δράσης ως αποτέλεσμα της άμεσης παρόρμησης είναι τα μέσα που οδηγούν το παιδί στη μέγιστη ευχαρίστηση. Έτσι το βασικό χαρακτηριστικό του παιχνιδιού είναι ο κανόνας που έγινε επιθυμία. Οι θεωρίες του Spinoza για 'την ιδέα που έχει γίνει επιθυμία, την έννοια που μετατρέπεται σε πάθος', βρίσκουν τα πρωτότυπά τους στο παιχνίδι που είναι το βασίλειο του αυθορμητισμού και της ελευθερίας. Ο κανόνας επικρατεί, γιατί είναι η πιο δυνατή παρόρμηση. Κανόνας αυτού του είδους είναι ένας εσωτερικός κανόνας, ένας κανόνας αυτοπεριορισμού και αυτοδιάθεσης, όπως λέει ο Piaget, και όχι ένας κανόνας στον οποίο υπακούει το παιδί να είναι νόμος της φύσης. Με λίγα λόγια, το παιχνίδι δίνει στο παιδί μια νέα μορφή στις επιθυμίες του. Το διδάσκει να επιθυμεί συνδέοντας τις επιθυμίες του μ' ένα μυθικό 'Εγώ', με το ρόλο

του στο παιχνίδι και με τους κανόνες του. Μ' αυτόν τον τρόπο το παιδί επιτυγχάνει τα πιο σπουδαία κατορθώματα στο παιχνίδι -επιτεύγματα που στο μέλλον θα αποτελέσουν τη βάση για την πραγματική δράση και την ηθική του» (σ. 168).

Παρόλα αυτά, ο ίδιος τονίζει, ότι δεν θεωρεί κύριο χαρακτηριστικό της παιδικής ηλικίας το συγκρουσιακό του παιχνιδιού. Κι αυτό, γιατί, όχι μόνο δεν ταυτίζεται η συμπεριφορά του παιδιού που παίζει με τον τρόπο που δρα στην καθημερινότητά του, αλλά είναι αντίθετή της: *Στο παιχνίδι, η δράση υποτάσσεται στο νόημα, στην πραγματική όμως ζωή, φυσικά, η πράξη κυριαρχεί στο νόημα. Επομένως, το να θεωρήσουμε το παιχνίδι σαν το πρότυπο της καθημερινής δραστηριότητας ενός παιδιού και σαν την κυρίαρχη μορφή της, είναι εντελώς λάθος (σ.171).* Θεωρεί προβληματικό το να δρα κανείς σε μια πραγματική κατάσταση σα να ήταν φανταστική, παρόλο που αναφέρει ότι συχνά τα παιδιά προσποιούνται ότι συμμετέχουν σε μια φανταστική κατάσταση, για να κατευνάσουν το άγχος που τους προκαλεί μια πράξη της καθημερινότητας. Ενώ το παιχνίδι εμπεριέχει εγγενώς την υπακοή σε κανόνες, όμως η εφαρμογή ενός αντίστοιχου κανονιστικού πλαισίου στην πραγματική ζωή είναι πρακτικά αδύνατη. Αυτή, λοιπόν, η ιδιαίτερη δυναμική που αναπτύσσεται στο παιχνίδι, παραπέμπει στην περίφημη βυγκοτσκιανή έννοια της ζώνης επικείμενης ανάπτυξης: *Στο παιχνίδι το παιδί πάντα ξεπερνάει το μέσο όρο της ηλικίας του, και πηγαίνει πέρα από την καθημερινή του συμπεριφορά. Στο παιχνίδι, θαρρείς, γίνεται ένα κεφάλι ψηλότερο απ' ό,τι είναι. Όπως το κέντρο ενός μεγεθυντικού φακού, το παιχνίδι περιέχει όλες τις αναπτυξιακές τάσεις συμπυκνωμένες, κι αποτελεί μια μέγιστη πηγή ανάπτυξης (σ.172).*

Η τόσο περίοπτη θέση που καταλαμβάνει το παιχνίδι στην εργογραφία του Vygotsky ως προς τη σπουδαιότητα του για την ανάπτυξη του παιδιού, οδηγεί τους σύγχρονους μελετητές να εξετάζουν αυτές τις απόψεις σε σύγκριση με τις αντίστοιχες του Piaget. Άλλωστε, υπήρξε μια αμοιβαία αναγνώριση των απόψεών τους σχετικά με την ανάπτυξη του παιδιού. Πράγματι, η πιαζετιανή προσέγγιση του συμβολικού παιχνιδιού και ιδιαίτερα ο ρόλος της φαντασίας σε αυτό, βρίσκεται στον αντίποδα της βυγκοτσκιανής προσέγγισης. Ενώ για τον Piaget (1962) το συμβολικό παιχνίδι είναι μια μιμητική πρακτική της εγωκεντρικής φάσης του παιδιού, για τον Vygotsky πρόκειται για μια ανώτερη και σύνθετη νοητική λειτουργία.

Αναμφισβήτητα, το έργο του Piaget αποτελεί σημείο αναφοράς στη μελέτη της ανάπτυξης του παιδιού σε σχέση με το παιχνίδι. Κανείς δεν αμφισβητεί ότι ήταν αυτός που ανέδειξε τη γνωστική ικανότητα των παιδιών στο φανταστικό παιχνίδι ως μια πτυχή της εγωκεντρικής σκέψης, που ανακουφίζει τις δυσβάσταχτες πτυχές της ζωής του: *Η προσομοίωση της πραγματικότητας είναι ζωτική προϋπόθεση για τη συνέχεια και την ανάπτυξη του 'εγώ' του παιδιού, κυρίως λόγω της έλλειψης ισορροπίας στη σκέψη του* (1966,σ.166). Κατ' αυτόν, η εμφάνιση και η ανάπτυξη του παιχνιδιού είναι μια συνεχής συνδιαλλαγή ανάμεσα στο μηχανισμό της μίμησης και των αναπαραστάσεων του παιδιού: *αρχικά η μίμηση συνιστά ένα τρόπο νοητικής υπερπροσαρμογής μέσα από έναν εικονικό τρόπο* (1945, σ.94).

Όταν δε παραθέτει τα διακριτά στάδια στην κατάκτηση του *συμβόλου* από το παιδί, θεωρεί πως το πέρασμα στο συμβολικό παιχνίδι γίνεται ταυτόχρονα με την κατάκτηση της μονιμότητας του αντικειμένου. Πιστεύει ότι από το προλεκτικό στάδιο, το σημαίνον μπορεί να διαφοροποιηθεί από το σημαινόμενο και ένα αντικείμενο να χρησιμοποιηθεί ως να ήταν κάτι άλλο. Στην σκέψη του, τα νοητικά σχήματα έχουν εσωτερικευτεί, οπότε η παιγνιώδης μίμηση στηρίζεται πλέον σε νοητικές αναπαραστάσεις, που οδηγούν το παιδί στο *συμβολικό παιχνίδι*: *«Πράγματι, όταν η ουρά του γαϊδάρου χρησιμοποιείται σαν μαξιλάρι ή ένα χαρτόκουτο σαν πιάτο, έχουμε μια παιγνιώδη μίμηση, που παραμορφώνει τα αντικείμενα, ούτως ώστε να αναδιπλωθούν και να μεταμορφωθούν στο χώρο της φαντασίας»* (σ.108). Για τον Piaget, η κατάκτηση του συμβολικού παιχνιδιού συμπίπτει με την κατάκτηση της γλώσσας, ενώ οι διάλογοι του παιδιού προεικονίζουν τον εσωτερικό διάλογο στη μετέπειτα ζωή.

Σύμφωνα πάντα με τον Piaget το συμβολικό παιχνίδι απαιτεί σύνθετες κινητικο-αισθητικές και νοητικές ικανότητες, ώστε να μπορεί να αναπαρασταθεί ένα αντικείμενο 'ως να' ήταν κάτι άλλο και είναι για αυτό που δεν συναντάται στο παιχνίδι των ζώων: *Η λειτουργία του συμβολικού παιχνιδιού απομακρύνεται από αυτή των παιχνιδιών απλής εξάσκησης: η κατανόηση, η πραγματοποίηση επιθυμιών, η υπέρβαση των συγκρούσεων κλπ., έρχονται να προστεθούν στην απλή ευχαρίστηση»* (1945, σ.119). Επίσης, χαρακτηρίζει το συμβολικό παιχνίδι ως το απόγειο του παιδικού παιχνιδιού, καθώς αυτό ανταποκρίνεται στη βασική λειτουργία που έχει να επιτελέσει το παιχνίδι στη ζωή του παιδιού. *«Το παιδί είναι υποχρεωμένο να προσαρμόζεται αδιάκοπα στον κόσμο των μεγαλύτερων, ενός κόσμου του*

οποίου οι προθέσεις και οι κανόνες του είναι ξένοι, ενός κόσμου που δύσκολα κατανοεί. Όσο πιο μικρό είναι το παιδί, τόσο πιο πολύ δυσκολεύεται να ικανοποιήσει τις συναισθηματικές και νοητικές του ανάγκες μέσα από αυτές τις διαρκείς προσαρμογές. Είναι λοιπόν απαραίτητο για τη συναισθηματική και νοητική του ισορροπία το να έχει στη διάθεσή του έναν τομέα δράσης, στον οποίο το κίνητρο δε θα είναι η προσαρμογή στο πραγματικό, αλλά αντίθετα η εμπέδωση του πραγματικού σε 'εμένα' χωρίς περιορισμούς» (Piaget, 1966, σ.59).

Τη διερεύνηση της σχέσης της πραγματικότητας του παιδιού με το παιχνίδι έχουν μελετήσει και άλλοι επιστήμονες, όχι μόνο για ερευνητικούς, αλλά και για θεραπευτικούς σκοπούς. Ενδεικτικά, η Wolfberg (1999) αναφέρει πως *το παιχνίδι είναι μια αναπαραγωγή, προβολή, αναμόρφωση εικόνων, γνώσεων, συναισθημάτων και εντυπώσεων. Είναι ένας πειραματισμός με γνωστά υλικά σε άγνωστες συνθήκες και γι' αυτό έχει, κατά κάποιο τρόπο, τη σύνθεση του ονείρου*. Πράγματι, φαίνεται πως τα παιδιά παίζουν για να καταστήσουν τον κόσμο τους λιγότερο τρομαχτικό ή βαρετό. Η συνθήκη του παιχνιδιού με τους συγκεκριμένους κανόνες προσφέρει ένα ασφαλές πλαίσιο βίωσης διαφορετικών συναισθημάτων, χωρίς τις συνέπειες που θα μπορούσε να υποστεί στον υπαρκτό κόσμο (Lester & Russell, 2010). Έτσι, στην διερεύνηση κατανόησης του τρόπου πρόσληψης του κόσμου από το παιδί, το παιχνίδι αποτελεί όλο και περισσότερο αντικείμενο συστηματικής παρατήρησης. Από την άλλη, η M. Klein (1959) εισήγαγε το 'ελεύθερο παιχνίδι' των παιδιών στα πλαίσια κλινικής του χρήσης σε ψυχοθεραπευτικές διαδικασίες, κατ' αντιστοιχία με τον 'ελεύθερο συνειρμό' των ενηλίκων, τονίζοντας τη σημασία και τη δυνατότητα ερμηνειών μέσα από την ανάλυση του περιεχομένου του ίδιου του παιχνιδιού. Πρόκειται για μια πρακτική που, πλέον, εφαρμόζεται ευρέως στο χώρο της ψυχανάλυσης, παρά το ότι από πολλούς αμφισβητείται τόσο η δυνατότητα όσο και νομιμοποίηση για την ερμηνεία του περιεχομένου παιχνιδιού, εφ' όσον εξ ορισμού, το παιχνίδι διαθέτει μια δική του αυτοτελή δυναμική χωρίς να 'υποχρεούται' να προσφέρει υλικό για περαιτέρω ερμηνεία (Lenormand, 2015).

Αλλά και η Ann Cattanach ταυτίζει το *φανταστικό ή συμβολικό παιχνίδι με το προβολικό παιχνίδι*, θεωρώντας πως οι σκέψεις και τα συναισθήματα του παιδιού προβάλλονται σε διάφορα αντικείμενα ή παιχνίδια: *Έτσι, καθώς το παιδί παίζει, χρησιμοποιεί παιχνίδια για να αναπαραστήσει συμβολικά τα συναισθήματα και τις σκέψεις του. Αυτός ακριβώς ο συνδυασμός της γνωστικής ταξινόμησης της εμπειρίας και της*

συναισθηματικής έκφρασης της είναι που βοηθά το παιδί να εντάξει σε ένα ενιαίο σύνολο όσα συμβαίνουν στο δικό του συγκεκριμένο κόσμο και να βγάλει κάποιο νόημα από αυτά» (2003, σ.28). Παρά το γεγονός, όμως, ότι εντοπίζουμε όλες αυτές τις προβολικές λειτουργίες του παιχνιδιού που βοηθούν στην ανάπτυξη του παιδιού, συγγραφείς όπως ο Fontana (1996) επισημαίνουν ότι τον πρωταρχικό λόγο ύπαρξης του παιχνιδιού στη ζωή του παιδιού που δεν είναι άλλος από την ψυχαγωγία, την ευχαρίστηση που νιώθει. *«Το παιδί δεν ξεκινά συνειδητά το παιχνίδι για να δει πώς λειτουργεί κάτι ή για να δοκιμάσει ρόλους ενηλίκων ή για να διεγείρει τη φαντασία ή για οποιονδήποτε άλλο λόγο. Το παιδί παίζει για να διασκεδάσει και το μάθημα που λαμβάνει από το παιχνίδι είναι εντελώς συμπτωματικό»* (σ.61).

Στη βιβλιογραφία που σχετίζεται με την ψυχολογία του παιδιού, το παιχνίδι γενικά και το συμβολικό παιχνίδι ειδικότερα, παρομοιάζεται συχνά, με το μηχανισμό των ονείρων, καθώς προσφέρει ένα πεδίο εκπλήρωσης ανικανοποίητων επιθυμιών, συνειδητών και ασυνειδητών (Laplanche & Pontalis, 1967). Για τον ψυχαναλυτή Philippe Gutton, την ώρα του παιχνιδιού: *Δύο κόσμοι εισέρχονται στον κόσμο του υποκειμένου: η ψυχική πραγματικότητα (το φαντασιακό) και η εξωτερική πραγματικότητα. Το παιχνίδι είναι μια δραστηριότητα ανταμοιβής ή αποζημίωσης για τις θυσίες που επιβάλλονται από την πραγματικότητα»* (1988, σ.19). Αντίθετα όμως από τα όνειρα, το συμβολικό παιχνίδι διαμεσολαβείται από τα αντικείμενα, που χρησιμοποιεί συμβολικά το παιδί, ενεργοποιώντας κινητικές και γλωσσικές δεξιότητες. Παράλληλα, στο συμβολικό παιχνίδι, το παιχνιδώδες σύμβολο παίρνει υπόσταση με το να εκφράζει κάτι που δεν είναι: *Η συμπεριφορά του παιδιού καθορίζεται σε σχέση με το πρόσωπο που επιθυμεί να υποδυθεί (χώρος του φαντασιακού) και από το γεγονός ότι δεν είναι αυτό το πρόσωπο και ότι το πρόσωπο αυτό απουσιάζει από το παιχνίδι* (Gutton, 1988, σ.85). Όλες οι περίπλοκες καταστάσεις σχέσεων, που διαδραματίζονται κατά το συμβολικό παιχνίδι, προϋποθέτουν την απουσία των ‘πραγματικών’ προσώπων τη στιγμή του παιχνιδιού.

Φαίνεται πως το φανταστικό παιχνίδι δίνει την ευκαιρία στα παιδιά να πειραματιστούν με καταστάσεις και αντικείμενα με τα οποία δεν μπορούν να έχουν άμεση εμπειρία (Sutherland & Friedman, 2013). Η υποθετική πραγματικότητα, που επινοούν τα παιδιά στο φανταστικό παιχνίδι, προϋποθέτει σειρά από αναπτυξιακές δεξιότητες, όπως η διαχείριση πολλαπλών ρόλων ή ο σαφής διαχωρισμός του πραγματικού και του φανταστικού στοιχείου στη παιγνιώδη συνθήκη που δημιουργεί το ίδιο (Bretherton, 1984).

Στο φανταστικό παιχνίδι τα παιδιά εφευρίσκουν τρόπους, για να υποδηλώσουν ότι βρίσκονται στη σφαίρα του φανταστικού – ιδιαίτερα, όταν το μοιράζονται με συνομήλικούς του.

Ο Bretherton επισημαίνει τη γνωστική ικανότητα των παιδιών να χρησιμοποιούν την αντίληψη των πραγματικών γεγονότων ως το βασικό σκελετό (schemata) των αναδιηγήσεών τους, συμπληρώνοντας τα κενά με στοιχεία της φαντασίας, κατά τις αφηγήσεις που συνοδεύουν το συμβολικό παιχνίδι. Έτσι, είναι δύσκολο κάποιος να διακρίνει στο φανταστικό παιχνίδι του παιδιού τι είναι αυτοβιογραφικό και τι φανταστική μίμηση συμπεριφοράς τρίτου: *«Δεν είναι πάντα εύκολο να αποφασίσει κανείς το κατά πόσο τα παιδιά παίζουν τον ίδιο τους τον εαυτό ή αν τα συμβολικά τους σχήματα έχουν επηρεαστεί από την παρατήρηση άλλων ανθρώπων»* (Bretherton, 1984, σ. 9). Όντως, μια από τις πολλές δυνατότητες που παρέχει το συμβολικό παιχνίδι είναι ο πειραματισμός με διαφορετικές και συχνά παράδοξες εκδοχές μιας ιστορίας που ο πυρήνας της βασίζεται σε πραγματικά γεγονότα. Πρόκειται για ένα σύνθετο φαινόμενο *«που αντανακλά την κατανόηση του πραγματικού κόσμου»* (σ. 36).

Το ίδιο ερώτημα διαπραγματεύεται και ο φιλόσοφος E. Fink, ο οποίος παίρνει απόσταση από την πλατωνική άποψη που θέλει το παιχνίδι –όπως και την τέχνη– ως μια διπλά ατελή μίμηση της πραγματικότητας: *«Το μη πραγματικό του κόσμου του παιχνιδιού συνιστά μια έκφανση της ανθρώπινης δράσης ιδιαίτερα ξεχωριστής. Ο Πλάτωνας μας δίνει μια απάντηση σχετικά με τη γνώση αυτής της έκφανσης, για εκείνον δεν είναι παρά μια εικόνα. Και μια εικόνα, ένα αντίτυπο, καθορίζεται από το κατά πόσο μοιάζει στο πρωτότυπο. Η έκφανση του κόσμου του παιχνιδιού εξηγείται ως μια σχέση ομοιότητας μεταξύ δύο καταστάσεων, που η μία είναι αντίγραφο της άλλης»* (1966, σ.127). Με δυο λόγια, για τον Fink, το συμβολικό παιχνίδι, δε μιμείται τον κόσμο, αλλά διαμορφώνει την ιδιαίτερη σχέση του παιδιού με τον κόσμο.

Το πλήθος των αντικρουόμενων απόψεων γύρω από τη σχέση παιχνιδιού και πραγματικότητας, επιβεβαιώνει την πολυπλοκότητα του ζητήματος. Έχουμε την γνώμη ότι μια καλή μελέτη του παιχνιδιού tantara μπορεί να συμβάλει δημιουργικά στη συζήτηση γύρω από το φανταστικό παιχνίδι.

Στη συνέχεια, θα επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε κάποιες όψεις της πραγματικότητας που ζουν τα παιδιά της Μαδαγασκάρης τεκμηριωμένες από βιβλιογραφικές αναφορές.

2.2 Η θέση του παιδιού στην κοινωνία της Μαδαγασκάρης

Έχοντας ως στόχο την καλύτερη κατανόηση του πλαισίου στο οποίο λαμβάνει χώρα το παιχνίδι tantara, παραθέτουμε εν συντομία κάποια στοιχεία για την κοινωνική πραγματικότητα της Μαδαγασκάρης, με έμφαση στο θεσμό της οικογένειας και τη θέση του παιδιού.

Η Μαδαγασκάρη δίνει την αίσθηση ότι βρίσκεται στο σταυροδρόμι της Ασίας με την Αφρική. Πρόκειται για μια πολυπολιτισμική χώρα, αφού κατοικήθηκε από διαφορετικές φυλές, οι οποίες διατηρούν σχετικά ανταγωνιστικές σχέσεις μέχρι και σήμερα. Κέρδισε την ανεξαρτησία της από τη Γαλλία το 1960, αν και τα γαλλικά παραμένουν η πιο διαδεδομένη γλώσσα μετά την επίσημη τοπική γλώσσα: τα μαλαγκάσι (Loomis and Akkari, 2012). Σύμφωνα με μία από τις εκθέσεις της Unicef (2011), περίπου το 76% των κατοίκων ζει κάτω από το όριο της φτώχειας, εκ των οποίων το 56,5% θεωρείται εξαιρετικά φτωχό. Αυτό σημαίνει, ότι τα παιδιά των οικογενειών που ανήκουν σε αυτά τα κοινωνικά στρώματα, δεν μπορούν να ικανοποιήσουν ούτε τις πιο βασικές ανάγκες σε φαγητό, περίθαλψη και εκπαίδευση. Το 70% του πληθυσμού ζει στην επαρχία, συχνά, σε εξαιρετικά απομονωμένες περιοχές με κακό οδικό δίκτυο. Η νεογνική και η παιδική θνησιμότητα είναι ιδιαίτερος αυξημένες. Το 37,1% το παιδιών στερούνται σοβαρά την πρόσβαση στο νερό ή χρησιμοποιούν ακατάλληλο νερό ή διανύουν μεγάλες αποστάσεις καθημερινά για να αναζητήσουν πόσιμο νερό. Ακόμη, επειδή η χώρα πλήττεται συχνά από φυσικές καταστροφές, όπως πλημμύρες ή κυκλώνες, χιλιάδες παιδιά να υποσιτίζονται, να μένουν

άστεγα και να διακόπτουν τη φοίτησή τους στο σχολείο. Συγκαταλέγεται ανάμεσα στις έξι φτωχότερες χώρες του κόσμου, με τα υψηλότερα ποσοστά υποσιτισμού.

Στον μαλγασικό πολιτισμό, η οικογένεια κατέχει υψηλή θέση. Ο Fr. Lery θεωρεί πως η ύπαρξη κάθε Μαλγάσι στηρίζεται στο σύστημα της οικογένειας, καθώς αυτή περιλαμβάνει από τα μικρότερα παιδιά ως τους πιο μακρινούς προγόνους: *«Η οικογένεια είναι ένα κύτταρο, στο οποίο το παρόν είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το παρελθόν, είναι ο άξονας γύρω από τον οποίο περιστρέφονται όλες οι πράξεις και όλες οι σκέψεις. Αλλά ακόμη και το πιο πρόσφατο παρελθόν περιβάλλεται από ένα απόμακρο μυστήριο»* (2002, σ. 149). Ο ίδιος διευκρινίζει ότι η ιδιαίτερη σημασία του θεσμού της οικογένειας στη Μαδαγασκάρη δε συνεπάγεται και μια αυστηρότητα στα ήθη. Για παράδειγμα, τα κορίτσια στην εφηβεία μπορούν να επιλέγουν και να αλλάζουν πολλούς διαφορετικούς συντρόφους, χωρίς αυτό να συνεπάγεται κάποιον κοινωνικό στιγματισμό. Το μόνο ταμπού που περιορίζει την ελευθερία των σχέσεων είναι αυτό της αιμομιξίας και της θέασης γυμνού συγγενή του αντίθετου φύλου.

Η δημιουργία της οικογένειας επισημοποιείται με εθιμικό γάμο που συνοδεύεται από σειρά από ιεροτελεστίες, που διαφέρουν από φυλή σε φυλή. Ο σύζυγος μπορεί ανά πάσα στιγμή να εγκαταλείψει την οικογένεια του ή να στείλει τη γυναίκα στην πατρική της οικογένεια, και οφείλει να εξηγήσει στο κέντρο του χωριού τους λόγους αυτής της απόφασης. Μια άλλη αιτία διαζυγίου σχετίζεται με την πολυγαμία. Όταν η πρώτη σύζυγος δε δίνει τη συγκατάθεσή της, για να παντρευτεί ο άντρας της μια δεύτερη γυναίκα, τότε εκείνος τη χωρίζει. Τα παιδιά ανήκουν στον άντρα και η γυναίκα δεν μπορεί να ξαναπαντρευτεί παρά μόνο, αν ο πρώην σύζυγος δώσει τη συγκατάθεσή του (Lery, 2002).

Σύμφωνα με δημογραφικά δεδομένα, ο αριθμός των μελών κάθε νοικοκυριού στη Μαδαγασκάρη είναι σχετικά μικρός σε σύγκριση με άλλες αφρικανικές χώρες (Andriamaro, Gastineau and Delaunay, 2013). Πρόκειται για ολιγομελείς οικογένειες 4-5 ατόμων κατά μέσο όρο, όπου σπάνια συνυπάρχουν τα μέλη δύο διαφορετικών γενεών. Συμφωνούμε με την διαπίστωση ότι, το βασικότερο χαρακτηριστικό των νοικοκυριών είναι η μεγάλη αστάθεια στο θεσμό του γάμου: *«Η Μαδαγασκάρη χαρακτηρίζεται επίσης από μια μεγάλη αναλογία ανδρών και γυναικών που έχουν συνάψει δύο ή περισσότερους γάμους, αναδεικνύοντας έτσι την μεγάλη συζυγική κινητικότητα»* (Delaunay και Germain, 2012, σ.

664). Είναι άξιο προσοχής ότι στο tantara, τα παιδιά συχνά αναφέρονται στο εύθραυστο της οικογενειακής συνοχής.

Όπως ήδη προαναφέραμε, παραδοσιακά, η οικογένεια επιφυλάσσει στο παιδί μια ξεχωριστή θέση. Όπως μας πληροφορεί ο ανθρωπολόγος Bobo Ravalolomanga (1991) πιο διαδεδομένη ρήση στη Μαδαγασκάρη είναι το ότι: *«Τα παιδιά είναι πλούτος»*. Το πόσο σημαντικό είναι το να αποκτήσει καθένας απογόνους φαίνεται κατά τη διάρκεια κάθε οικογενειακής τελετής. Μαζεύονται τα μέλη μιας κοινότητας και ο τελετάρχης απευθύνει ικεσίες προς τις θεότητες και προς τους προγόνους, έτσι ώστε να παρασχεθεί σε κάθε μέλος της κοινότητας πολυτεκνία, υγεία και πλούτος. Μια επίσης διαδεδομένη ευχή για ένα νέο ζευγάρι είναι το να *«γεννήσετε επτά αγόρια και επτά κορίτσια»* καθώς ο αριθμός επτά θεωρείται ότι συμβολίζει την αφθονία. Σύμφωνα πάντα με τον Ravalolomanga: *«Αν και κατά κύριο λόγο ο σκοπός του γάμου είναι το να πολλαπλασιαστούν οι συμμαχίες, αυτός ο σκοπός δεν επιτυγχάνεται παρά μόνο, όταν το ζευγάρι αποκτήσει ένα ή και περισσότερα παιδιά. Η παρουσία λοιπόν των απογόνων αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για τη σύνδεση των ομάδων μεταξύ τους»* (2012, σ. 61). Σε αυτό το πλαίσιο τοποθετείται και η θέση της γυναίκας : *«Καθώς η γυναίκα θεωρείται ως η κύρια υπεύθυνη για τη γονιμότητα, οι δεσμοί γάμου δεν έχουν λόγο ύπαρξης παρά μόνο ως το θεσμικό πλαίσιο για τη βιολογική λειτουργία της αναπαραγωγής. Έτσι, πραγματική σημασία δε δίνεται σε μια γυναίκα παρά μόνο από τη στιγμή της πρώτης της εγκυμοσύνης. Από αυτό το γεγονός και μετά, η μέλλουσα μητέρα αποτελεί αντικείμενο ιδιαίτερης προσοχής με τις αντίστοιχες ιεροτελεστίες που τη συνοδεύουν, τόσο ατομικά όσο και σε συλλογικό επίπεδο»* (2012, σ.62).

Δυστυχώς, φαίνεται πως τα τελευταία χρόνια της πολιτικής αστάθειας και της οικονομικής κρίσης, η παραδοσιακή θέση του παιδιού έχει ανατραπεί. Για παράδειγμα, σε έρευνα με θέμα τις σχέσεις οικογένεια και παιδική επαιτεία στην πρωτεύουσα της Μαδαγασκάρης, το Ανταναναρίβο, επισημαίνεται : *«Τα παιδιά που κάποτε τα θεωρούσαν ως πολύτιμα 'περιουσιακά στοιχεία' τώρα μοιάζουν να είναι περισσότερο ένα βάρος για τις φτωχές οικογένειες. Αναμένεται πλέον από αυτά να κερδίσουν τη ζωή τους και να στηρίζουν τους δικούς τους. Η επαιτεία είναι μια μορφή παιδικής εργασίας προς όφελος των γονιών»* (Ballet et al, 2010, σ.706). Στην ίδια έρευνα σημειώνεται ότι μόνο 5% των παιδιών που ζητιανεύουν δε μένει με τους γονείς του. Αυτό δείχνει ότι τα παιδιά αναγκάζονται να ακολουθήσουν αυτό που προστάζει ο αρχηγός της οικογένειας. Είναι αλήθεια ότι

εγκατάλειψη βρεφών σε δημόσιους χώρους, σε χωματερές ή στα σκαλιά εκκλησιών, είναι φαινόμενο μόνον των τελευταίων χρόνων. Αυτά τα παιδιά οδηγούνται σε δομές φιλοξενίας φιλανθρωπικών ή εκκλησιαστικών φορέων. Άλλοτε, είναι οι ίδιοι οι γονείς που φέρνουν τα παιδιά τους σε τέτοια ιδρύματα, ελπίζοντας ότι με αυτόν τον τρόπο θα γλυτώσουν από τη φτώχεια και θα έχουν πρόσβαση στην εκπαίδευση (Delaunay & Galenao Germain, 2012).

Η κατάσταση των παιδιών της Μαδαγασκάρης είναι πολύ πιο κρίσιμη σε σχέση με τους ενήλικες, καθώς αυτά πλήττονται σε μεγαλύτερο βαθμό από τη φτώχεια και την πολιτική αστάθεια. Σε πιο ευάλωτη θέση βρίσκονται τα παιδιά της υπαίθρου, αυτά που είναι μικρότερα από έξι χρονών, αυτά που οι γονείς έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και, κυρίως, αυτά που μεγαλώνουν μόνο με τη μητέρα τους. *«Στη Μαδαγασκάρη, το 82% των ανηλίκων ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας, ένα ποσοστό μεγαλύτερο από τον εθνικό μέσο όρο που είναι στο 76%. Αυτή η κατάσταση δεν ευνοεί ούτε την πρόσβαση σε βασικές κοινωνικές υπηρεσίες, ούτε την προστασία τους, και δεν επιτρέπει το σεβασμό των δικαιωμάτων τους»* (UNICEF, 2011, σ.2). Ως προς τον τομέα της εκπαίδευσης, το ένα στα τέσσερα παιδιά σχολικής ηλικίας δεν έχει φοιτήσει ποτέ σε κανένα σχολείο ή φοίτησε για ένα μικρό διάστημα και διέκοψε. Η ίδια μελέτη επισημαίνει ότι το 27% των παιδιών δεν έχουν την παραμικρή πρόσβαση σε οποιοδήποτε μέσο επικοινωνίας: ούτε ραδιόφωνο, ούτε τηλεόραση, ούτε τηλέφωνο, ούτε έντυπα ή υπολογιστή (UNICEF, 2011). Παρά τις προσπάθειες που έχουν καταβληθεί τις δυο τελευταίες δεκαετίες στον τομέα της εκπαιδευτικής πολιτικής στη Μαδαγασκάρη, τα ποσοστά φοίτησης παραμένουν χαμηλά, ενώ η ποιότητα της προσφερόμενης εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα χαμηλή σε πολλές περιπτώσεις (Glicka, Randrianarisoab et Sahn, 2011). Μόνο το 66% ολοκληρώνει το Δημοτικό και ο μέσος όρος φοίτησης είναι τα 4,4 χρόνια. Σύμφωνα πάντα με τα δεδομένα της Unicef (2004) αλλά και τις προσωπικές μας εμπειρίες, οι Μαλγάσιοι μαθητές κάνουν μάθημα σε υπερπληθείς ετοιμόροπες αίθουσες χωρίς τη στοιχειώδη υλικοτεχνική υποδομή, ενώ το επίπεδο εκπαίδευσης των δασκάλων είναι ιδιαίτερα χαμηλό. Πολλές κοινότητες δεν έχουν πρόσβαση σε κάποιο σχολείο σε ακτίνα πολλών χιλιομέτρων. Όπως επισημαίνεται και σε άλλες εκθέσεις της Unicef, οι μητέρες αναφέρουν την ανέχεια ως το μεγαλύτερο πρόβλημα, που δεν επιτρέπει την πολύπλευρη ανάπτυξη των παιδιών –τόσο σωματική όσο και πνευματική. Πολλά παιδιά μένουν εκτός εκπαιδευτικής διαδικασίας, για να εργαστούν κι έτσι να συμβάλουν στο οικογενειακό εισόδημα.

Είναι φανερό, ότι η κοινωνικο-οικονομική κατάσταση που αναφέραμε, βοηθά σημαντικά τον ερευνητή, ως προς την ερμηνεία της θεματολογίας των αφηγήσεων των παιδιών στο tantara. Ακόμη, δείχνει μια στενή σχέση πραγματικότητας και φαντασίας που δηλώνεται στο παιχνίδι αυτό.

2.3 Το κοινωνικό, ιστορικό, πολιτισμικό πλαίσιο

Τα βιβλιογραφικά δεδομένα, και οι δικές μας παρατηρήσεις στο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο των παιδιών της Μαδαγασκάρης, γεννούν ερωτήματα για τον τρόπο συσχέτισής τους με τη μορφή και το περιεχόμενο του παιχνιδιού tantara. Με άλλα λόγια, το περιεχόμενο των αφηγήσεων μιμείται πραγματικά γεγονότα ή αναπαράγει ιστορίες τρίτων; Πώς το παιχνίδι tantara λειτουργεί κοινωνικοποιητικά στο παρόν και το μέλλον των παιδιών; Ποιες ανώτερες ψυχικές λειτουργίες εμπλέκονται κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού αυτού; Τις απαντήσεις σε αυτά και σε άλλα ερωτήματα θεωρούμε ότι μπορούμε να αναζητήσουμε ανατρέχοντας στην ιστορική-πολιτισμική προσέγγιση του Vygotsky (Δαφέρμος, 2002).

Σύμφωνα με τον Μ. Πουρκό: *«Η κύρια δύναμη και προοπτική αυτού του του επιστημονικού παραδείγματος στηρίζεται στο γεγονός ότι κατά τα τελευταία χρόνια συσσωρεύονται όλο και περισσότερα δεδομένα και επιχειρήματα που υποστηρίζουν ότι οι ψυχολογικές διαδικασίες [...], αλλά και διάφορες κοινωνικές κατηγορίες (φύλο, παιδική ηλικία, εαυτός, ταυτότητα, διαπροσωπικές σχέσεις, αγωγή κ.ά.) είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με το κοινωνικό-ιστορικό-πολιτισμικό πλαίσιο (θεσμοί, δομές, πρακτικές, αξίες ή νοήματα, παραδόσεις κ.λπ.) εντός του οποίου ζουν και εργάζονται οι άνθρωποι»* (Πουρκός, 2010). Το γεγονός ότι η παρούσα εργασία δεν εκπονείται στα πλαίσια της ψυχολογίας ή της παιδαγωγικής επιστήμης, αλλά έχει κοινωνιολογικό και ανθρωπολογικό προσανατολισμό, δεν αποτελεί τροχοπέδη στη χρήση της ιστορικής-πολιτισμικής θεωρίας. Ο Χρ. Φράγκος στον πρόλογο της ελληνικής έκδοσης του έργου του Vygotsky «Νους στην Κοινωνία»

(1997) σημειώνει: «Οι θέσεις του Vygotsky με την ιστορικο-πολιτιστική θεωρία του συντέλεσαν ώστε να δημιουργηθούν νέοι προσανατολισμοί για το ρόλο της ανθρωπολογικής προσέγγισης στην ερμηνεία, ανάλυση και αξιολόγηση μιας ολιστικής εκτίμησης της ανάπτυξης του παιδιού, κι έτσι να έχουμε όχι μόνο μια ‘κοινωνική’ αντιμετώπιση των δεδομένων παραμέτρων αλλά και κοινωνικο-πολιτιστικές συνολικές θεωρήσεις με ποιοτικές και ‘εθνογραφικές’ μεθόδους και τεχνικές» (σ.15).

Ο J.-Y. Rochex (1997) γράφοντας ένα συνθετικό δοκίμιο με στόχο να διαφωτίσει το γαλλικό κοινό για το πώς διαμορφώθηκε η ιστορική-πολιτισμική θεωρία του Vygotsky, αναφέρει πως, στη διεθνή βιβλιογραφία, η βυγκοτσκιανή θεωρία για την ανθρώπινη ανάπτυξη είναι πρωταρχικά μια θεωρία για τον πολιτισμό και τη μετάδοσή του από γενιά σε γενιά. Ο ίδιος επισημαίνει ότι στα περισσότερα από τα κείμενα του Vygotsky αναδεικνύεται η κοινωνικά διαμεσολαβημένη γένεση όλων των ανώτερων ψυχικών λειτουργιών με αναφορές σε όλα τα σχετικά επιστημονικά πεδία: ψυχολογία, ανθρωπολογία, κοινωνιολογία και παιδαγωγική. «Οι θεωρητικές του εργασίες και οι εμπειρικές του έρευνες συμβάλλουν προοδευτικά προς τον ίδιο σκοπό: την ανάπτυξη της ιστορικο-πολιτισμικής θεωρίας της ανάπτυξης, τη σύλληψη και η μελέτη της συνείδησης και του ανθρώπινου ψυχισμού ως προϊόντα μιας κοινωνικής γένεσης, διαμεσολαβημένης και (επανα)κατασκευασμένης από την κατάκτηση και τη χρήση των αντικειμένων και τις σημειωτικές πρακτικές» (Rochex, 1997, σ.109). Για το Vygotsky η φύση της νοητικής ανάπτυξης είναι κοινωνική για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί δεν είναι παρά το προϊόν της κατάκτησης των εργαλείων και των συστημάτων σκέψης που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας της ανθρωπότητας. Και δεύτερον, γιατί η κατάκτηση και η συμμετοχή σε όλα αυτά τα επιτεύγματα του πολιτισμού που μεγαλώνει ένα παιδί, δεν μπορεί να συντελεστεί παρά μόνο μέσα από τη συμμετοχή σε πλαίσια επικοινωνίας και ασύμμετρης συνεργασίας, όπως συμβαίνει με τη Ζώνη Επικείμενης Ανάπτυξης. Το 1934 ο Vygotsky (1985) διατυπώνει το εξής αξίωμα: «Κάθε ανώτερη ψυχική λειτουργία εμφανίζεται δυο φορές κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης του παιδιού: πρώτα ως συλλογική, κοινωνική και ως εκ τούτου ως λειτουργία δια-ψυχική, και μετέπειτα, ως δραστηριότητα ατομική, ως εσωτερική κατάκτηση της σκέψης του παιδιού, ως μια λειτουργία ενδοψυχική».

Η επιλογή της ιστορικής-πολιτισμικής θεωρίας του Vygotsky ως το θεωρητικό υπόβαθρο της ανάλυσης των δεδομένων μας, δεν είναι πρωτότυπη. Όλο και συχνότερα

συναντούμε στη διεθνή βιβλιογραφία άρθρα που στηρίζονται στη θεωρία αυτή. Ενδεικτικά αναφέρουμε την έρευνα των Khimji και Maunder (2012) οι οποίοι μελέτησαν τις πολιτισμικές επιδράσεις στις αφηγήσεις εξάχρονων παιδιών προερχόμενων από διαφορετικές κουλτούρες. Οι συγγραφείς αξιοποίησαν ως θεωρητικό πλαίσιο την κοινωνικοπολιτισμική θεωρία του Vygotsky μέσα από την οποία προσέγγισαν τις ιστορίες παιδιών που αφηγήθηκαν με τη βοήθεια τριών μέσων: μια εικόνα, την αρχή ενός παραμυθιού και την ελεύθερη αφήγηση μιας προσωπικής εμπειρίας. Σύμφωνα με τους συγγραφείς: *«Μια προσέγγιση των αφηγήσεων των παιδιών ως αντικείμενα των άμεσων εμπειριών τους, μας οδηγεί στην κοινωνικοπολιτισμική προσέγγιση, όπου η ατομική ανάπτυξη είναι στενά συνδεδεμένη με τις κοινωνικές και πολιτισμικές επιδράσεις. [...] Όταν τα παιδιά δημιουργούν μια ιστορία, χρησιμοποιούν ως πηγή έμπνευσης τις άμεσες οδηγίες που τους δίνονται, γεγονότα που έχουν ζήσει τα ίδια, την επικοινωνία που είχαν με άλλους και τα ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Τα μικρά παιδιά ακούν συχνά ιστορίες που λέγονται στο άμεσο περιβάλλον τους, το σπίτι ή το σχολείο. Ακούν τα μέλη της οικογένειας να λένε ιστορίες για παρελθόντα, παρόντα ή μελλοντικά γεγονότα και ακούν ιστορίες από βιβλία ή άλλα μέσα. Η έκθεση σε αυτά τα ερεθίσματα προσφέρει στα παιδιά πολύ σημαντικά στοιχεία για τον τρόπο που διαμορφώνονται οι ιστορίες, τον ανάλογο ύφος που ταιριάζει σε κάθε ιστορία, το περιεχόμενο της και το πότε θα πρέπει να λέγεται» (σ.295).*

Αφουγκραζόμενοι τις ιστορίες των παιδιών μπορούμε να διακρίνουμε αυτά τα ιδιαίτερα πολιτισμικά στοιχεία που μεταφέρονται ως αξίες και πρακτικές του άμεσου περιβάλλοντός τους. Και είναι αυτές οι εμπειρικές παρατηρήσεις του παιδιού που του επιτρέπουν να αρχίσει να αφηγείται τις δικές του ιστορίες, μιμούμενο τα παραδεκτά κοινωνικά πρότυπα των ανθρώπων που το περιβάλλουν. Έτσι λοιπόν, όχι μόνο το περιεχόμενο αλλά και ο τρόπος που αφηγείται μια ιστορία το παιδί, είναι κοινωνικά και πολιτισμικά διαμεσολαβημένα από τις αξίες του περιβάλλοντός του. Πράγματι, η θεματική ανάλυση των ιστοριών των παιδιών από τους ερευνητές (Khimji and Maunder, 2012) κατέδειξε το πώς τα ίδια ερεθίσματα οδήγησαν κάθε παιδί σε τελείως διαφορετικές αφηγήσεις, μέσα από τις οποίες διακρίνονται οι πολύ διαφορετικές επιδράσεις του πολιτισμικού πλαισίου στο οποίο εγγράφεται η οικογένεια του παιδιού.

Στο σημείο αυτό, θα θέλαμε να επισημάνουμε το γεγονός, ότι η προσέγγιση της παιδικότητας σε ένα διαφορετικό πλαίσιο θα πρέπει να γίνεται με επίγνωση αυτής της

διαφορετικότητας. Η ανασκόπηση εθνολογικών μελετών από το Lancy (2008) βρίθκει αναφορών στη θέση του παιδιού σε διαφορετικές κουλτούρες. Ο τελευταίος επιστά την προσοχή των ερευνητών για δυτικοκεντρικές ερμηνείες της παιδικής ηλικίας στις παραδοσιακές κοινωνίες. Η 'παιδοκεντρικότητα' των δυτικών κοινωνιών έρχεται συχνά σε σύγκρουση με τις πρακτικές που εφαρμόζονται σε χώρες, όπως για παράδειγμα στην Ουγκάντα, όπου δίνεται προτεραιότητα στη φροντίδα του συζύγου σε σχέση με τα παιδιά. Μια πιθανή ερμηνεία αυτής της φαινομενικής αδιαφορίας της μητέρας προς τα παιδιά σχετίζεται με τη δομή και λειτουργία της κοινότητας, όπου η μητέρα δεν είναι ο μοναδικός φροντιστής του παιδιού. Αναφερόμενος για παράδειγμα στην εργασία των παιδιών εντός και εκτός σπιτιού, γράφει: *«Με εξαίρεση τα παιδιά των πολύ πλούσιων και μοντέρνων οικογενειών που αφιερώνονται στην μόρφωσή τους, κάθε κοινωνία έχει την προσδοκία ότι ένα παιδί θα συνεισφέρει στην οικιακή οικονομία»* (σ.103). Στο φανταστικό παιχνίδι tantara τα παιδιά αναδεικνύουν τέτοιες πτυχές της κοινωνικής τους πραγματικότητας. Απαιτείται αποφυγή ερμηνειών που στηρίζονται σε δυτικά πρότυπα.

2.4 Το παιχνίδι tantara

Το έναυσμα να μελετήσουμε το παιχνίδι tantara ήταν η διαπίστωση ότι -παρά τη μεγάλη του διάδοση σε ολόκληρη τη Μαδαγασκάρη- δεν υπάρχει καμιά επιστημονική έρευνα που να αναφέρεται σε αυτό, παρά μόνο η σεμιναριακή εργασία του Jean Bertin I. Ramamonjisoa (2010) και ο σχολιασμός αυτής από τον Noël J. Gueunier στο πανεπιστήμιο του Τουλιάρ (Μαδαγασκάρη). Ο τελευταίος επισημαίνει: *«Η παρουσίαση της έρευνας του J. B. R. γίνεται χωρίς παραπομπές, αφού δε γνωρίζουμε να έχει εκπονηθεί κάποια αντίστοιχη εργασία για το tantara. Κι όμως, θεωρούμε πως οι ιστορίες που φτιάχνουν τα παιδιά παίζοντας, έχουν μεγάλο κοινωνιολογικό ενδιαφέρον, αφού μιλούν για τα προβλήματα και τις αλλαγές της κοινωνίας, τις γονεϊκές σχέσεις, τους γάμους και τις παράλληλες σχέσεις, την καλή*

ή κακή μεταχείριση των παιδιών, τα οικονομικά προβλήματα, την εγκληματικότητα, την πολιτική ή τις σχέσεις μεταξύ διαφορετικών φυλών». Ο Ramamonjisoa (2010) υποστηρίζει ότι «στις περιοχές της Νότιας Μαδαγασκάρης το *kitantara* παίζεται εξίσου από αγόρια και κορίτσια στις μικρότερες ηλικίες, ενώ στην υπόλοιπη Μαδαγασκάρη αφορά αποκλειστικά τα κορίτσια. Αρχίζουν να παίζουν αυτό το παιχνίδι γύρω στα τρία και φτάνουν μέχρι 16 χρονών ή και περισσότερο. Πρόκειται για το πιο δημοφιλές παιχνίδι που παίζεται σε κάθε ευκαιρία, οποιαδήποτε στιγμή της ημέρας και σε οποιοδήποτε μέρος». Μια σύντομη αναφορά στο tantara συναντάμε και σε μια υποσημείωση του ανθρωπολόγου Rakotomalala: «Το tantara είναι παιχνίδι των κοριτσιών (από 8 ως 12 χρονών), πολύ διαδεδομένο στις πόλεις τη δεκαετία του '80, οπότε και η οικονομική κρίση άρχισε να γίνεται όλο και πιο αισθητή.

Το κορίτσι αναπαριστά, συνήθως, σκηνές του σπιτιού (συζητήσεις ανάμεσα στον πατέρα και τη μητέρα). Τα πρόσωπα εκπροσωπούνται από πέτρες» (Rakotomalala, 2012, σ.177).

Παρόλη την έλλειψη βιβλιογραφικών αναφορών στο παιχνίδι tantara, ο όρος 'tantara' απαντάται στην ανθρωπολογική έρευνα και σημαίνει: ιστορία. Ο ανθρωπολόγος Bloch (2011) κατά την παραμονή του σε κάποιο χωριό της Μαδαγασκάρης χρειάστηκε να αφηγηθεί την ιστορία του ταξιδιού του πολλές φορές καθώς και να ακούσει τις ιστορίες των κατοίκων του χωριού, που ανήκουν στη φυλή Ζαφιμανίρι. Αναφέρεται αποκλειστικά σε ιστορίες που αφηγήθηκαν ενήλικες σε άλλους ενήλικες, αλλά τα ποιοτικά χαρακτηριστικά που αποδίδει στην αφήγηση 'tantara' πιθανόν να ισχύουν και για τους αφηγηματικούς μονόλογους των κοριτσιών που παίζουν: «Ο όρος tantara έχει αποδοθεί κατά προσέγγιση ως ιστορία. [...] Η περιγραφή της απουσίας και της επιστροφής μου, που διαμορφώθηκε βαθμιαία μέσα από τη διαδικασία των επισκέψεων, έτεινε επίσης να διαμορφωθεί σε tantara ή τουλάχιστον παρουσιάζει πολλά από τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της. Αυτός ο τύπος αφήγησης για το παρελθόν έχει την τάση να ανάγει τα συμβάντα σε υποδειγματικές ιστορίες, όπου οι ηθικές δομές της κοινωνίας υπερτερούν σε σχέση με την απαίτηση μεταβίβασης πληροφοριών. Στην Tantara δεν καταργείται ο χρόνος. Απλώς το πέρασμά του δεν είναι σωρευτικό, δεν οδηγεί σε ακολουθία νέων μοναδικών συμβάντων, το παρελθόν θεωρείται μάλλον προηγούμενο. Εκείνο που τονίζουν περισσότερο οι Μαλγάσιοι σε ότι αφορά την Tantara είναι η κατηγορηματική της αλήθεια, η οποία εκφράζει και την ηθικοπλαστική της αξία και την αντιπαράθετεί σ' έναν άλλο τύπο αφήγησης για το παρελθόν που ονομάζεται

Anghanon και μπορεί να μεταφρασθεί κατά προσέγγιση ως 'ιστορία-παραμύθι' ή 'μύθος'» (σ.223).

Άλλη αναφορά στον όρο tantara συναντούμε στον ιστορικό και εθνολόγο Ph. Beaujard, ο οποίος αναφέρει την έλλειψη γραπτών τεκμηρίων για την ιστορία του Ikongo στη νοτιοανατολική Μαδαγασκάρη και το πώς αυτό το κενό αναπληρώνεται μέσα από τις προφορικές αφηγήσεις που περνούν από τη μία γενιά στην άλλη: *«Ελλείπει προηγούμενων γραπτών μαρτυριών μέχρι το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα που αφορούν στην περιοχή Tanala, οι προφορικά μεταφερόμενες παραδόσεις, (μιλάμε για Iona sofy: 'κληρονομιά από το αυτί') από τη μία γενιά στην άλλη, αποτελούν τα βασικά στοιχεία που μας επιτρέπουν να ξαναβρούμε την ιστορία των φυλών του Ikongo. Δεν πρόκειται απλά για 'ιστορίες'. Αυτές οι αφηγήσεις - tantara— δίνουν πρόσβαση στη γνώση των 'προγονικών εθίμων και των νόμων που θεμελιώνουν την ιεραρχία σε όλα τα επίπεδα, τα δικαιώματα στη γη, στην ομάδα» (1983, σελ. 27).* Ο Beaujard κατά την πολύχρονη παραμονή του σε χωριά της Μαδαγασκάρης συγκέντρωσε ένα σώμα αφηγήσεων tantara αποκλειστικά ειπωμένες από ενήλικες και κυρίως ηλικιωμένους. Παρατήρησε ότι η αφήγηση κάθε tantara διαφέρει πολύ από φυλή σε φυλή και ότι αυτή η πρακτική των αφηγήσεων εγκαταλείπεται όλο και περισσότερο από τις νεότερες γενιές, καθώς θεωρείται ότι διαιωνίζουν τους φυλετικούς διαχωρισμούς στην χώρα (Beaujard, 1983). Κάποια από τα χαρακτηριστικά που αναφέρονται παραπάνω, τα συναντούμε και στο παιδικό συμβολικό παιχνίδι tantara.

Το παιχνίδι με τις πέτρες δεν απαντάται αποκλειστικά στη Μαδαγασκάρη. Μια παρόμοια αναφορά συναντάμε στην έρευνα των Nerine & Mokgadi (2011) από το πανεπιστήμιο Western Cape της Νοτίου Αφρικής. Οι ερευνητές, ασκώντας μια έντονη κριτική στις δυτικότερες έρευνες της αφρικανικής κουλτούρας εξετάζουν το τοπικό παιχνίδι "Masakitlana" ως εργαλείο ψυχολογικής αξιολόγησης. Το "Masakitlana" είναι και αυτό ένα παραδοσιακό παιχνίδι της Νοτίου Αφρικής που δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να εκφράζονται λεκτικά καθώς παίζουν με τις πέτρες. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, το παιχνίδι αυτό έχει θεραπευτικό χαρακτήρα, αφού δίνει το ασφαλές πλαίσιο σε όλα τα παιδιά να εκφράσουν ό,τι τα απασχολεί, μέσα από την παράλληλη αφήγηση των ιστοριών τους. Το ερευνητικό ερώτημα είναι το κατά πόσο τα θέματα, γύρω από τα οποία περιστρέφονται οι φανταστικές ιστορίες του "Masakitlana" μπορούν να ερμηνευθούν ως προβολικά δεδομένα της ψυχολογίας του παιδιού και στο οποίο απαντούν θετικά.

Ας δούμε, όμως, σε πώς παίζεται το tantara: Πρόκειται για την αφήγηση ιστορίας που το παιδί δημιουργεί μόνο του ή τη δημιουργεί τη στιγμή που παίζει. Αρχικά, οριοθετεί στο έδαφος τον χώρο του παιχνιδιού. Δίπλα του έχει μικρό σωρό από μικρές πέτρες ή χαλίκια. Με αυτές εξελίσσει η αφήγηση. Πράγματι, αυτό που κυριαρχεί στο tantara είναι ο λόγος, η αφήγηση, η γλώσσα. Πρόκειται, θα λέγαμε, για μια εσωτερική γλώσσα, έναν εσωτερικό διάλογο, που λεκτικοποιείται και εκφέρεται με δυνατή φωνή. Σύμφωνα με έναν ερευνητή, «αυτός ο εσωτερικός διάλογος χαρακτηρίστηκε ως εγωκεντρικός, αυτιστικός από τον Piaget. Αντίθετα, για το Vygotsky, πρόκειται για μια μορφή κοινωνικής γλώσσας που χρησιμοποιείται από το παιδί προκειμένου να φέρει εις πέρας το έργο του. Αυτός ο λόγος του παιδιού έχει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: είναι συμπυκνωμένος, σύντομος, κατηγορηματικός, μιας και το θέμα του είναι ήδη γνωστό» (Derouesné, 2011, σελ.359). Τη στενή σχέση μεταξύ αφήγησης, γλώσσας και συμβολικού παιχνιδιού επεσήμανε, όμως, και ο Piaget (1966) θεωρώντας την κατάκτηση της γλώσσας ως το βασικό εργαλείο κοινωνικής προσαρμογής, μιας και συνιστά ένα επιβεβλημένο σύστημα συμβόλων που δεν επινοείται από το ίδιο το παιδί και ο κομορμισμός του οποίου δεν του δίνει την ευκαιρία να εκφράσει τις ιδιαίτερες ανάγκες του. Στο σημείο αυτό έρχεται το συμβολικό παιχνίδι, που του δίνει την απόλυτη ελευθερία να χρησιμοποιήσει ή μια δική του συμβολική γλώσσα ή να παραποιήσει τη γλώσσα του περιβάλλοντος. Ταυτόχρονα, η συνεχώς επεκτεινόμενη κατάκτηση της γλώσσας του επιτρέπει ευρύτερα επίπεδα αφαίρεσης, αφού του επιτρέπει την απομάκρυνση του σημαίνοντος από τα σημαινόμενα.

Στον οριοθετημένο στο έδαφος χώρο του παιχνιδιού, οι σωρευμένες πέτρες αντιπροσωπεύουν τα πρόσωπα της ιστορίας. Κάθε πέτρα ταυτίζεται με κάποιο πρόσωπο της ιστορίας και είναι αξιοσημείωτο ότι το παιδί την ίδια πέτρα θα χρησιμοποιήσει σε επόμενο παιχνίδι που θα ζητηθεί η παρουσία του ίδιου προσώπου. Δηλαδή, αν ένα τέτοιο πρόσωπο είναι ο πατέρας, μία πέτρα συγκεκριμένη θα συμβολίζει τον πατέρα και όχι άλλη σε κάθε παιχνίδι. Το παιδί μιλάει εκ μέρους τους μετακινώντας τις πέτρες και η ομιλία των διαλεγόμενων προσώπων σημαίνεται με το συνεχές χτύπημα των πετρών μεταξύ τους από το παιδί - αφηγητή. Οι πέτρες, μαζεύονται κατά τη διάρκεια άλλων καθημερινών ενασχολήσεων και φυλάσσονται από το παιδί, μέχρι την ώρα που θα θελήσει να παίζει και πάλι. Ο Vygotsky είχε την ευφυΐα να επισημάνει την ταύτιση αντικειμένου και συμβόλου στην διάρκεια του χρόνου: «Χάρη στην μακροχρόνια χρήση, η σημασία της κίνησης περνά στα αντικείμενα, τα οποία κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, αντιπροσωπεύουν ένα άλλο

αντικείμενο ακόμη και όταν δεν υπάρχει η κίνηση». Ισχύει λοιπόν για τις πέτρες το ότι: «Ακόμη και χωρίς την ενδεικτική κίνηση, τα αντικείμενα διατηρούν την σημασία που τους έχει δοθεί» (Vygotsky, 2014, σ. 337,339).

Το tantara είναι κατά βάση ατομικό παιχνίδι. Το παιδί παίζει μόνο του κάνοντας τις πέτρες που έχει μπροστά του να μιλούν. Μονολογεί και αδιαφορεί για το περιβάλλον του. Η κατάσταση αυτή γίνεται περισσότερο αξιοπρόσεκτη, όταν συμβεί και άλλα παιδιά δίπλα να παίζουν tantara. Κι όμως το καθένα παίζει την δική του ιστορία και η προσοχή του δεν διασπάται από τις φωνές του tantara των άλλων παιδιών γύρω του. Πρόκειται για το λεγόμενο *παράλληλο παιχνίδι*. Κι όμως, αυτό δεν ισχύει απόλυτα. Ο προσεκτικός παρατηρητής θα αντιληφθεί ότι κατά τις σύντομες παύσεις ενός διαλόγου του, το παιδί αφουγκράζεται τα λεγόμενα του άλλου παιδιού δίπλα του και στη συνέχεια ‘μπολιάζει’ την ιστορία του με στοιχεία, από την αφήγηση που έτυχε να ακούσει. Αυτό μας θυμίζει τις παρατηρήσεις του Vygotsky : *«Τα παιδιά από τριών ως πέντε χρονών που παίρνουν μέρος σε ένα συλλογικό παιχνίδι, συχνά δεν ασχολούνται παρά μόνο με τον εαυτό τους, δε μιλάνε παρά μόνο στον εαυτό τους. Αν και αυτό από μακριά δίνει την εντύπωση μιας συζήτησης, μια πιο προσεκτική εξέταση δείχνει ότι πρόκειται για ένα συλλογικό διάλογο, κατά τη διάρκεια του οποίου οι συμμετέχοντες δεν ακούν ο ένας τον άλλον και δεν απαντούν. Σε τελευταία όμως, ανάλυση, ακόμη και αυτό που θα μπορούσε να μοιάζει ως το πιο τρανταχτό παράδειγμα της εγωκεντρικής συμπεριφοράς, ως ίδιον του παιδιού, είναι στην πραγματικότητα η απόδειξη των κοινωνικών δεσμών του παιδικού ψυχισμού»* (1985, σ.465). Το επιχείρημα με το οποίο τεκμηριώνει αυτή την τελευταία του πρόταση είναι το γεγονός ότι μπορεί να μη συζητούν στην πραγματικότητα τα νήπια μεταξύ τους, αλλά εξωτερικεύουν τις σκέψεις τους, έστω με ατελή τρόπο, υποθέτοντας ότι τα άλλα παιδιά τα ακούν και τα καταλαβαίνουν.

Υπάρχει στο tantara και η περίπτωση, όπου ένα παιδί παίζει με τις πέτρες αφηγούμενο την ιστορία του και άλλα παιδιά –συνήθως μικρότερα- κάθονται δίπλα του και το παρακολουθούν βγάζοντας πού και πού κάποια επιφωνήματα. Σε αυτήν την περίπτωση μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται για μια ιδιότυπη μαθητεία. Τα παιδιά που είναι περισσότερο ικανά και εξοικειωμένα με περίπλοκες αφηγήσεις μεταδίδουν και στα υπόλοιπα νέες δεξιότητες. Με τη σειρά τους τα παιδιά αυτά, αποσύρονται με τις δικές τους πέτρες προσπαθούν να μιμηθούν τους τρόπους των μεγαλύτερων και έτσι γινόμαστε μάρτυρες αυτού που περιέγραψε ο Vygotsky (1997) ως «ζώνη επικείμενης ανάπτυξης»,

δηλαδή το στάδιο το οποίο ένα άτομο μπορεί να διανύσει έως ένα σημείο, μπορεί να διανυθεί όλο, αλλά με την βοήθεια κάποιου άλλου, έμπειρου.

Σίγουρα, το tantara είναι κατ' εξοχήν παιχνίδι μίμησης, μάλιστα, σε ένα διπλό επίπεδο: και ως προς τη μορφή και ως προς το περιεχόμενο. Τα μικρότερα παιδιά μαθαίνουν πώς να παίζουν παρακολουθώντας και μιμούμενα τις κινήσεις των μεγαλύτερων, αλλά, ως προς το περιεχόμενο των ιστοριών τους, μιμούνται πρόσωπα και καταστάσεις της καθημερινότητάς τους. Πρόκειται για μια συνεχή αλληλεπίδραση του παιδιού με το περιβάλλον του. Το περίπλοκο της διαδικασίας αυτής επισημαίνεται από αρκετούς ερευνητές. Έτσι ο γράφει: (2007). *«Το κοινωνικό και πολιτισμικό ανθρώπινο περιβάλλον επιφυλάσσει δυο κύριες και μοναδικές στο είδος μας προκλήσεις για τα μικρά παιδιά. Από τη μια το μικρό παιδί πρέπει να αναπτύξει μια κατανόηση του νου των άλλων, έτσι ώστε να μπορεί να προβλέψει και να ερμηνεύσει τη δράση τους ως αποτέλεσμα μιας νοητικής αιτιακής ακολουθίας. Από την άλλη πλευρά, τα παιδιά πρέπει να προσαρμοστούν και να κατακτήσουν έναν μεγάλο πλήθος κοινωνικής γνώσης –μερικώς τουλάχιστον- που είναι θολή για αυτά, καθώς περιλαμβάνει αυθαίρετα, συμβατικά και εκ πρώτης όψεως, αταίριαστα χαρακτηριστικά ως σύστημα των κοινωνικών πιστεύω και των συνηθισμένων αναπαραστάσεων»* (Gergely & all, 2007,145).

Έχουμε ήδη σημειώσει ότι το tantara είναι, κατά κανόνα, παιχνίδι των κοριτσιών. Έτυχε να δούμε αγόρια να αφηγούνται ιστορίες σε συνομηλίκους τους, αλλά όχι με τη μορφή παιχνιδιού. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις μας και μαρτυρίες ντόπιων, το tantara παίζεται απ' άκρη σ' άκρη σε όλη τη Μαδαγασκάρη από κορίτσια ηλικίας δύο έως και δεκαέξι χρονών, κάθε φορά που έχουν ελεύθερο χρόνο. Η μόνη φορά που δεν είδαμε κορίτσια να παίζουν αυθόρμητα tantara, ήταν σε ένα μέρος που δεν είχε πέτρες.

Η έμφυλη διάσταση του παιχνιδιού εντοπίζεται σε ένα διπλό επίπεδο: αφενός παίζεται μόνο από κορίτσια, αφετέρου το περιεχόμενο των αφηγήσεων χρωματίζεται έντονα από τους παραδοσιακούς ρόλους του κάθε φύλου - όπως θα δούμε στην ανάλυση των αφηγήσεων. Σύμφωνα με τους Peterson και McCabe (2004) από τη στιγμή της γέννησής του το παιδί βρίσκεται υπό την επιρροή των αφηγήσεων των γονιών του αλλά και των άλλων κοντινών προσώπων που αφηγούνται ιστορίες για τον εαυτό τους ή το ίδιο το παιδί. Το περιεχόμενο, αλλά και το είδος αυτών των αφηγήσεων επηρεάζουν αποφασιστικά

τις δεξιότητες αφήγησης που θα αναπτύξει το παιδί. Οι συγκεκριμένοι ερευνητές τηρούν βυγκοτσκιανή προσέγγιση, όχι μόνο για να αναδείξουν τη σημασία της αλληλεπίδρασης γονέων-παιδιών στην ικανότητα της αφήγησης υπό την έννοια σκάλας (scaffolding), αλλά και το ρόλο του περιβάλλοντος, γενικότερα, το οποίο ενθαρρύνει ή όχι τα παιδιά να αφηγούνται.

Η δομή του παιχνιδιού είναι παντού η ίδια: τα κορίτσια κάθονται κάτω ή απλά σε βαθύ κάθισμα, στην αυλή του σπιτιού, στην άκρη του δρόμου ή σε οποιοδήποτε ανοιχτό μέρος, διαλέγουν προσεχτικά τις πέτρες που θα αποτελέσουν τα πρόσωπα της ιστορίας. Στη συνέχεια, ανάλογα με την επιφάνεια του εδάφους, παίρνουν ένα κάρβουνο, ένα κομμάτι τούβλο ή ένα κλαδί, αν παίζουν στο χώμα, και περιχαράσσουν τον τόπο στον οποίο θα λάβει χώρα η ιστορία σημαίνοντας σημαία ως κατοικίες, αγορά, σχολείο, εκκλησία ή ιατρείο. Μόλις ολοκληρώσουν αυτή τη διαδικασία, τοποθετούν προσεχτικά την κάθε πέτρα-πρόσωπο στο αντίστοιχο μέρος, ενώ, όπως έχουμε πει, το μέγεθος κάθε πέτρας σχετίζεται με το κύρος του προσώπου που συμβολίζει.

Μόλις τοποθετηθούν οι πέτρες-πρόσωπα στη θέση τους, αρχίζουν οι διάλογοι σημαίνονοι με αλληλοχτυπήματα των διαλεγόμενων πετρών-προσώπων ή μετακινουμένων από ένα σημείο του οριοθετημένου πεδίου-σκηνικού σε ένα άλλο. Η είσοδος ενός προσώπου στη σκηνή, σημαίνεται με μια σύντομη πρόταση αφήγησης, π.χ. 'ο πατέρας πήγε να βρει το αφεντικό του' και ταυτόχρονο χτύπημα των δύο πετρών-προσώπων. Είναι αξιοπρόσεκτο ότι στους διαλόγους, οι πέτρες χτυπιούνται στερεοτυπικά σε κάθετο άξονα., με το ομιλούν πρόσωπο-πέτρα να βρίσκεται πάνω από το πρόσωπο-πέτρα που ακούει. Δεν υπάρχουν άλλες κινήσεις στο παιχνίδι. Μερικές φορές, τα χτυπήματα μεταξύ των δύο πετρών σημαίνουν τον χρόνο του παιδιού – αφηγητή τριτοπρόσωπης αφήγησης. Π.χ. το παιδί χτυπάει τις δύο πέτρες και λέει : “ - Και μετά η μητέρα έφυγε από σπίτι και πήγε στην αγορά”. Η ιστορία προσφέρει όχι μόνον οργάνωση του χώρου και της σκηνής αλλά και αξιόλογη θεατρικότητα η οποία σημαίνεται με την ένταση με την οποία χτυπιούνται τις πέτρες, με το ύψος ή το χρώμα της φωνής, με τις κινήσεις των χειλιών, την στάση του σώματος και την έκφραση του προσώπου του παιδιού.

Ο μαλγάσι προγραμματιστής Joro Andrianasolo (2013) στην ιστοσελίδα του για τη ζωή στη Μαδαγασκάρη, αναφέρει: «*Η αλήθεια βγαίνει πάντα από το στόμα των παιδιών. Με το tantara, ένα παιχνίδι με κούκλες χωρίς τις κούκλες, τα μικρά κορίτσια γίνονται ήδη*

μαμάδες και ρίχνουν στον κόσμο των μεγάλων ένα βλέμμα ιδιαίτερα διεισδυτικό. Τοκ τοκ! Είμαι η μαμά! Τοκ τοκ! Είμαι η κόρη! Και ποιο μικρό κορίτσι δεν έχει παίζει αυτό το παιχνίδι τουλάχιστον μια φορά; Μια άκρη ενός πεζοδρομίου, ένα σκαλί, ένας μικρός τοίχος φτάνουν για να στηθεί ένα παιχνίδι tantara (που στην κυριολεξία σημαίνει 'ιστορία' ο χώρος του οποίου σηματοδοτείται από μερικές γραμμές χαραγμένες με κάρβουνο. Χωρίς να ξεχνάμε τα πολύτιμα χαλίκια (vato) που θα εμψυχώσουν τα πρόσωπα: ο πατέρας, η μητέρα, τα παιδιά, οι παππούδες... Όσο πιο μεγάλη είναι η πέτρα, τόσο μεγαλύτερο σε ηλικία είναι το πρόσωπο που αντιπροσωπεύει. Για να το κάνει να μιλήσει, θα πρέπει να το χτυπήσει πρώτα με μια πιο μικρή πέτρα, είναι ο κανόνας. Τοκ τοκ! «Πού πας παπού; Τοκ τοκ! Πάω να αγοράσω ένα καινούριο καπέλο για να πάω στο famadihana (η γιορτή της επιστροφής των νεκρών). Τοκ τοκ! Μπορώ να έρθω μαζί σου; Τοκ τοκ! Ναι, αλλά βιάσου, πρέπει να επιστρέψουμε πριν πέσει η νύχτα...» Διάλογοι τελείως αυτοσχέδιοι, όπου το μικρό κορίτσι προβάλλει το μικρό δικό της κόσμο. Σαν ένα μικρό οικογενειακό υπαίθριο θέατρο, όπου μαθαίνει το μελλοντικό της ρόλο αυτό της μητέρας, της συζύγου, της γυναίκας. Αν δεν πρόκειται για μια πραγματική προγονική κληρονομιά, τότε μένει να προσδιοριστεί η απαρχή του αυτοσχέδιου παιχνιδιού tantara. Αλλά είναι ξεκάθαρο ότι συνδέεται με την οικονομική αδυναμία των περισσότερων παιδιών της Μαδαγασκάρης να παίζουν με μια Μπάρμπι. [...] Δεν υπάρχει συγκεκριμένη ηλικία για το tantara. Στα υψώματα του Ambaravambato τις μεσημεριανές ώρες μπορείς να δεις πολλά κορίτσια από 3 ως 10 χρονών να επιδίδονται στο tantara. Ποιος τους έμαθε αυτό το παιχνίδι; Κανείς απαντούν αθώα. Το ανακαλύπτουν κοιτώντας, μιμούμενες τους άλλους. Μερικές φορές μόνες στη γωνιά τους, μερικές φορές σε ομάδες το παιχνίδι μπορεί γρήγορα να γίνει πολύ θορυβώδες!»

Ας προσεχθεί ότι για τον μαργάσι αφηγητή, το tantara είναι παιχνίδι προετοιμασίας των κοριτσιών κατά τον μαλγασικό πολιτισμό αναφορικά με τον ρόλο της γυναίκας στην κοινωνία. Πρόκειται για ερμηνεία που συγκλίνει προς το δικό μας ερευνητικό ερώτημα και τις επί μέρους υποθέσεις γύρω από αυτό.

2.5 Το ερευνητικό ερώτημα και επί μέρους ερωτήματα

Προσεγγίζοντας τις ιστορίες που εκδραματίζουν τα παιδιά παίζοντας tantara μέσω της κοινωνικο-πολιτισμικής θεωρίας του Vygotsky, τα ερωτήματά μας στρέφονται γύρω από τον τρόπο που νοηματοδοτούν τον κόσμο τους τα παιδιά που παίζουν. Αποφεύγοντας, στο μέτρο του δυνατού, να διακινδυνεύσουμε δυτικοκεντρικές ερμηνείες, σκοπός μας είναι να εξετάσουμε μέσω της ‘πυκνής περιγραφής’ του Geertz (2003) το παιχνίδι tantara. Τα παιδιά υφαίνουν τα tantara τους στην βάση του εύθραυστου στην κοινωνία τους θεσμού της οικογένειας. Κάθε αλληλεπίδραση, εντός και εκτός της οικογένειας, συνιστά ένα ξεχωριστό θέμα που επιδιώκουμε να αναδείξουμε στην παρούσα εργασία. Εφαρμόζοντας τη μέθοδο της ‘θεματικής ανάλυσης’ επιδιώκουμε να απαντήσουμε στο κεντρικό μας ερευνητικό ερώτημα, το οποίο διαμορφώνεται ως εξής: *πώς μέσα από το φανταστικό παιχνίδι tantara αντικατοπτρίζονται πτυχές της ιστορικής, κοινωνικής και πολιτισμικής πραγματικότητας, μέσα στην οποία μεγαλώνουν τα παιδιά της Μαδαγασκάρης;*

Ωστόσο, πριν απαντηθεί το βασικό μας ερώτημα, θεωρούμε επιβεβλημένο να διερευνήσουμε ορισμένα επιμέρους ζητήματα που αναφάνηκαν παρακολουθώντας tantara που έπαιζαν τα παιδιά που παρακολουθήσαμε και τα οποία χρήζουν, κατά την γνώμη μας, ανάλυσης. Αυτά συνοψίζονται στα εξής:

- Ποιες αντιλήψεις έχουν τα παιδιά για το ρόλο που καλείται να διαδραματίσει κάθε μέλος της οικογένειας και ποιες οι συνέπειες, όταν δεν ανταπεξέρχονται στον κοινωνικά προσδιορισμένον αυτό ρόλο;
- Πώς διαμορφώνονται οι έμφυλες ταυτότητες και με ποιον τρόπο εκφράζονται οι έμφυλοι ρόλοι στην καθημερινότητα των πρωταγωνιστών του tantara;
- Ποιά η αναπαράσταση των παιδιών για τις σχέσεις των ενηλίκων και ιδιαίτερα μεταξύ συζύγων και γονέων;
- Πώς οι κοινωνικές συμβάσεις διαμορφώνουν τη συμπεριφορά των μελών της κοινότητας, εντός και εκτός οικογένειας;

- Ποιος ο ρόλος των μελών της ευρύτερης οικογένειας στη ζωή της πυρηνικής οικογένειας;
- Ποια περιθώρια υπάρχουν για πειραματισμό με τους κοινωνικούς κανόνες και ποιες οι αναπαραστάσεις για τους τρόπους συμμόρφωσης με τους κανόνες αυτούς.
- Πώς διαμορφώνεται η θέση του παιδιού μέσα και έξω από την οικογένεια και ποιες συνθήκες διαμορφώνουν τη θέση αυτή; Ποιες οι κοινωνικές προσδοκίες από τα παιδιά και ποια τα 'προνόμιά' τους;
- Ποια θέση κατέχουν στο λόγο των παιδιών οι θεσμοί, όπως η εκπαίδευση, η εκκλησία, οι μηχανισμοί απονομής δικαιοσύνης;
- Ποια αναπαράσταση έχουν τα παιδιά για την εργασία των ενηλίκων ή και την παιδική εργασία; Πώς γίνεται ο καταμερισμός των οικιακών εργασιών;
- Μέσα από ποιους μηχανισμούς διαμορφώνονται οι σχέσεις ιεραρχίας εντός ή εκτός οικογένειας και ποιος ο ρόλος της οικονομικής ισχύος;
- Ποια η αναπαράσταση των παιδιών για τους κοινωνικούς μηχανισμούς ελέγχου ή αλληλεγγύης μεταξύ των μελών μιας κοινότητας;
- Με ποιο τρόπο η ιστορική συγκυρία της οικονομικής και πολιτικής κρίσης επηρεάζει τις αφηγήσεις των παιδιών;

Όπως γίνεται ίσως φανερό από τη διατύπωση των παραπάνω ερωτημάτων, στόχος μας είναι να αναδείξουμε τον τρόπο που φιλτράρουν τα παιδιά την πραγματικότητά τους και για το λόγο αυτό θεωρούμε πως η φαινομενολογική θεωρία είναι το πλέον πρόσφορο πλαίσιο για την ανάλυση των δεδομένων μας. Αυτό συνεπάγεται μια σειρά από μεθοδολογικές επιλογές που παρουσιάζονται στο επόμενο κεφάλαιο.

Κεφάλαιο 3: Μεθοδολογία

3.1 Το θεωρητικό πλαίσιο των μεθοδολογικών επιλογών

Για να μπορέσουμε να διερευνήσουμε το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα και τα επιμέρους ερωτήματα, θα πρέπει να το εξετάσουμε στη 'χρονοτοπική' του διάσταση (Πουρκός & Δαφέρμος, 2010). Μας ενδιαφέρει το κοινωνικό, πολιτισμικό και ιστορικό πλαίσιο στο οποίο το παιχνίδι tantara λαμβάνει χώρα, αλλά και ο υποκειμενικός τρόπος πρόσληψης αυτού του πλαισίου ως ρυθμιστή της δράσης των προσώπων. Για το πρόβλημα της υποκειμενικής σχέσης με το πλαίσιο στην κοινωνική έρευνα, οι Πουρκός και Δαφέρμος αναφέρουν σχετικά: *«Ποιο είναι το εύρος της ελευθερίας των ατόμων σε σχέση με τους κοινωνικο-πολιτισμικούς ή ιστορικούς καθορισμούς; Ο άνθρωπος παρουσιάζεται, αφ' ενός μεν εξαρτημένος από κοινωνικούς, πολιτισμικούς επικαθορισμούς, αφ' ετέρου δε διαθέτει τη δυνατότητα επενέργειας στην πορεία των κοινωνικο-πολιτισμικών και ιστορικών διαδικασιών»* (2010,25). Θεωρούμε πως η μελέτη του φανταστικού παιχνιδιού των παιδιών της Μαδαγασκάρης δεν μπορεί να γίνει παρά μονάχα, αν λάβουμε υπόψιν την χωροχρονική του διάσταση και την υποκειμενική αλληλεπίδραση των προσώπων με το περιβάλλον τους. Για το λόγο αυτό η ενδεδειγμένη μεθοδολογία προσέγγισης του θέματος είναι η ποιοτική.

Πιο συγκεκριμένα, ο ερευνητικός σχεδιασμός της μελέτης του παιχνιδιού tantara περιλαμβάνει τα τρία κοινά στοιχεία που ορίζει η J. Mason ως 'κοινά στοιχεία' της ποιοτικής έρευνας: (α) το γεγονός ότι μας *«απασχολεί ο τρόπος με τον οποίο ερμηνεύεται, γίνεται κατανοητός, βιώνεται και παράγεται ο κοινωνικός κόσμος»* από τα παιδιά που παίζουν, (β) το γεγονός ότι βασιζόμαστε *«σε μεθόδους παραγωγής δεδομένων οι οποίες είναι ελαστικές και ευαίσθητες απέναντι στο κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παράγονται αυτά τα δεδομένα»* και τέλος, (γ) το γεγονός ότι βασιζόμαστε *«σε μεθόδους ανάλυσης και επεξηγηματικής δόμησης οι οποίες προϋποθέτουν την κατανόηση της πολυπλοκότητας, της λεπτομέρειας και του πλαισίου. Η ποιοτική έρευνα αποσκοπεί στην παραγωγή σφαιρικής αντίληψης, επί τη βάση πλούσιων και λεπτομερών στοιχείων, όπως αυτά εμφανίζονται στο φυσικό κοινωνικό τους πλαίσιο»* (Mason J, 2003, 20). Επειδή όλες οι καταγραφές μας του παιχνιδιού πραγματοποιήθηκαν στο φυσικό περιβάλλον των παιχτών και επειδή στην διάρκεια του παιχνιδιού τους είχαμε την ευκαιρία μιας στοιχειώδους διαντιδράσεως μαζί τους, μπορέσαμε να προσεγγίσουμε το θέμα μας και από κάποιου βαθμού εθνογραφική

οπτική και, όπως σημειώνει ο ερευνητής: «Ο εθνογράφος αναγνωρίζεται από τη μεθοδολογία του: την άμεση έρευνα σε τόπους αλληλο-γνωριμίας, εκεί όπου ο ερευνητής μπορεί να χτίσει προσωπικές σχέσεις με τους ίδιους τους ερευνώμενους, εμπλεκόμενος σε μια προσωπική σχέση» (Weber, 2009).

Σημαντικό στοιχείο του ερευνητικού μας σχεδιασμού ήταν η συμπερίληψη σ' αυτόν του ενός πρώτου θεωρητικού προϊδεασμού σχετικά με το φανταστικό παιχνίδι και την ιστορική πολιτισμική θεωρία. «Ο νέος εθνογράφος που πηγαίνει στο πεδίο πρέπει να γνωρίζει αυτά που ήδη γνωρίζουμε, έτσι ώστε να φέρει στην επιφάνεια αυτά που δε γνωρίζουμε ακόμη» μας λέει ο Marcel Mauss (1967/2002, 20). Λόγω ελλείψεως σχετικών βιβλιογραφικών δεδομένων σχετικά με το αντικείμενό μας, αναγκαστικά, στηριχτήκαμε στα δικά μας εμπειρικά δεδομένα, για των οποίων την κωδικοποίηση ακολουθήσαμε διαδικασία επαγωγική. Έτσι, λοιπόν, υιοθετήσαμε εκ των πραγμάτων την λεγόμενη υποθετική ή παραγωγική λογική καθώς, όπως εξηγεί ο Τσιώλης, αυτή η προσέγγιση αίρει τους περιορισμούς που περιλαμβάνει ο παραγωγικός ή επαγωγικός συλλογισμός: «Σύμφωνα με την 'υποθετική λογική' οι νέες επιστημονικές ιδέες γεννιούνται από το συνδυασμό παλαιών γνώσεων και νέων εμπειρικών δεδομένων» (Τσιώλης Γ, 2014, 90). Παρόλο που συγγραφείς όπως οι Blommaert και Jie (2010) υποστηρίζουν πως η εθνογραφία είναι μια επαγωγική επιστήμη, αφού τα δεδομένα οδηγούν προς τη θεωρία μέσα από τη μελέτη περιπτώσεων και όχι το αντίστροφο, εμείς θεωρούμε ότι μια διαλεκτική, αμφίδρομη πορεία μεταξύ δεδομένων και θεωρίας είναι εφικτή. Και αυτό γιατί θελήσαμε να προσεγγίσουμε τα δεδομένα μας μέσα από το πρίσμα ενός ευρύτερου φιλοσοφικού ρεύματος, της φαινομενολογίας.

Πιο συγκεκριμένα, το αντικείμενο της έρευνάς μας αφορά στη βιωμένη συλλογική εμπειρία των παιδιών, όπως αυτή εκφράζεται από τις ίδιες τις ιστορίες που διαδραματίζονται κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού tantara. Το φιλοσοφικό υπόβαθρο, για την προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων που αναδεικνύονται μέσα από τις ατομικές ιστορίες των παιδιών μας, το τοποθετούμε στη φαινομενολογία, όπως αυτή θεμελιώθηκε από τον Husserl: «Η φαινομενολογία, προσηλωμένη στις συγκεκριμένες κοινωνιολογικές και εθνολογικές έρευνες, στοχεύει, με αφετηρία αυτές, να ξεπεράσει την παραδοσιακή αντινομία που υπάρχει ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία» (Lyotard, 1985, 71). Καθώς λοιπόν μας ενδιαφέρει το πώς περιγράφουν και νοηματοδοτούν τον κόσμο στον οποίο μεγαλώνουν τα ίδια τα παιδιά της

Μαδαγασκάρης, η φαινομενολογία είναι η πλέον πρόσφορη θεώρηση. Είναι αξιοσημείωτη η παρατήρηση: *«Πρωτογενές αντικείμενο της φαινομενολογίας είναι το πράγμα που γίνεται αντιληπτό και από τον ίδιο το άτομο, αμφότερα μέσα στο μη αναγώγιμο οντολογικό τους χαρακτήρα, καθώς δίνονται μέσα στην εμπειρία»* (Λυδάκη Α, 2001/2012, 47).

Πράγματι, στο επίκεντρο της μελέτης μας βρίσκονται η εμπειρία και το βίωμα των παιδιών που παίζουν, οπότε η φαινομενολογική προσέγγιση σε συνδυασμό με την πυκνή περιγραφή συνιστούν το πλαίσιο της ανάλυσης των ερευνητικών μας δεδομένων. *«Κατά τη φαινομενολογική προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων, οι επεξηγηματικές κατασκευές υποκαθίστανται με την περιγραφή εκείνου που πραγματικά συμβαίνει –του συνειδησιακού ενεργήματος- και με βάση την άποψη όποιου βιώνει αυτήν ή την άλλη συγκεκριμένη κατάσταση, σε αντίθεση με την αφαίρεση και τις έννοιες, οι οποίες παραγκωνίζουν το βίωμα και δίνουν τη θέση του σε γενικότητες και προκατασκευασμένες ερμηνείες, βασισμένες στη φυσική στάση των ανθρώπων ή σε προηγούμενες επιστημονικές αποφάνσεις»* (Λυδάκη, 2001/2012, 50). Οι επιστημάνσεις αυτές αξιολογούνται ακόμη περισσότερο βαρύνουσας σημασίας, όταν το προς μελέτη βίωμα αφορά σε μια πραγματικότητα πολύ διαφορετική από το δικό μας δυτικοκεντρικό σύστημα ερμηνείας του κόσμου.

Όπως επισημαίνει ο Μοëλο, απαιτείται ένας πολύ προσεχτικός χειρισμός των ερευνητικών δεδομένων, καθώς ελλοχεύει πάντα ο κίνδυνος των αυθαίρετων ερμηνειών: *«Οι τρόποι κατανόησης και ερμηνείας έχουν συστηματικά αμφισβητηθεί στην ιστορία της ανθρωπολογίας. Ταυτίζονται με την απαρχή του επιστημονικού αυτού πεδίου, όταν ο βασικός ρόλος των ερευνητών ήταν το να σκέφτονται βάση των δεδομένων που τους έστελναν τρίτοι. Το πέρασμα στο πεδίο και η ανάπτυξη των ερευνών in situ έθεσε εκ νέου το ερώτημα γύρω από την ερμηνεία των γεγονότων, αλλάζοντας το διάλογο γύρω από τους όρους παρατήρηση, κατανόηση και ερμηνεία»* (Μοëλο Η, 2016,57). Για τον λόγο αυτό, η Dechamp μας υπενθυμίζει τη νοηματοδότηση του όρου *φαινόμενο* από τον Husserl ως κάτι που 'εμφανίζεται αυθεντικό', κάτι που γίνεται αντιληπτό μέσω των αισθήσεων από όλους όσους συμμετέχουν στην έρευνητική διαδικασία: *«Η πιστότητα στο φαινόμενο όπως αυτό εμφανίζεται δείχνει σεβασμό στη συνθετότητα του φαινομένου και διασφαλίζει την αξιοπιστία των συλλεχθέντων ποιοτικών δεδομένων για τους σκοπούς της έρευνας»*. Για τη συγγραφέα, αναπόσπαστο μέρος της φαινομενολογικής προσέγγισης είναι η περιγραφική ποιότητα του φαινομένου, η οποία δε θα πρέπει να συγχέεται με την προσπάθεια ορισμού του. *«Με άλλα*

λόγια, είναι η περιγραφική ποιότητα των δεδομένων γύρω από την εμπειρία ενός βιωμένου φαινομένου που επιτρέπει την πρόσβαση σε μονάδες νοηματοδότησης της εμπειρίας και που, τελικά, καθιστά δυνατή τη φαινομενολογική ανάλυση» ((Dechamps Ch, 1993, 15,17).

Αυτές οι επισημάνσεις μας οδήγησαν στο πεδίο της συμβολικής ανθρωπολογίας και τον όρο *πυκνή περιγραφή*, όπως αυτός ορίστηκε από τον ανθρωπολόγο Cl. Geertz (1973). Εκλαμβάνοντας το συμβολικό παιχνίδι *tantara* ως μια έκφραση του τοπικού πολιτισμού, θα μπορούσαμε να το προσδιορίσουμε δανειζόμενοι τον ορισμό του Geertz για τον πολιτισμό: *«πολιτισμός είναι μια συνεχής ροή συμβόλων που προέρχονται από της φαντασία και εκδηλώνονται μέσα από τη διυποκειμενικότητα. Η ανάλυση της ανθρώπινης πραγματικότητας χρειάζεται τη μεθοδολογία της ‘πυκνής περιγραφής’ που επιτρέπει την τοποθέτηση της κοινωνικής δράσης στο ιστορικό και πολιτισμικό της πλαίσιο, ιδωμένο μέσα από τη νοηματοδότηση που δίνουν τα ίδια τα άτομα στη δράση τους» (Addi, 2010, 16).* Κατά τον Geertz, το αντικείμενο της έρευνάς μας θα έπρεπε να συνίσταται, βασικά, στην παρατήρηση της επικοινωνίας των ανθρώπων από σημεία και σύμβολα που εξηγούν τη συμπεριφορά τους -όσο και αν φαίνεται αρχικά ακατανόητη στον ξένο παρατηρητή. Αυτό επιτυγχάνεται από την *πυκνή περιγραφή*, από την οποία και επιχειρείται η ερμηνεία των συμβόλων, έτσι ώστε να κατανοήσουμε το νόημα που έχουν για τους ίδιους τους πρωταγωνιστές (Addi, 2010).

Ο Geertz (2003) δανείζεται τον όρο *πυκνή περιγραφή* από τον Ryle, ο οποίος περιγράφει και ερμηνεύει το κλείσιμο του ματιού από τρία διαφορετικά πρόσωπα που αν και η κίνηση είναι ίδια, διαφέρουν πολύ, καθώς υπεισέρχεται το στοιχείο του πολιτισμού, που μας βοηθά να κατανοήσουμε τα κίνητρα του καθενός: το πρώτο κλείσιμο ματιού μπορεί να είναι μια ακούσια μυϊκή σύσπαση, το δεύτερο ένα συνωμοτικό νεύμα και το τρίτο, η μίμηση του πρώτου με περιπαιχτική διάθεση. Στη συνέχεια, παραθέτει λεπτομερώς ένα περιστατικό ζωοκλοπής στο Μαρόκο που συνέβη το 1912 που του το αφηγήθηκαν ντόπιοι το 1968. Με αφορμή αυτό το κείμενο από το ημερολόγιό του, ο Geertz αποφαινεται πως: *«Στα ολοκληρωμένα ανθρωπολογικά κείμενα, τούτο το γεγονός –ότι δηλαδή αυτά που αποκαλούμε ‘δεδομένα μας’ αποτελούν στην πραγματικότητα δικές μας κατασκευασμένες εκδοχές των κατασκευασμένων εκδοχών των άλλων σχετικά με ό,τι κάνουν οι ίδιοι και οι συμπατριώτες τους– συσκοτίζεται, διότι τα περισσότερα απ’ όσα χρειαζόμαστε για να κατανοήσουμε ένα συγκεκριμένο γεγονός, έθιμο, τελετουργία, ιδέα ή οτιδήποτε άλλο,*

λανθάνουν ως παρασκηνιακές πληροφορίες προτού το ίδιο το πράγμα εξεταστεί άμεσα». Θεωρεί πως κάτι τέτοιο είναι αναπόφευκτο στην ανθρωπολογική έρευνα, αλλά μια τέτοια παραδοχή την εμφανίζει «περισσότερο ως παρατήρηση και λιγότερο ως ερμηνεία απ' ότι είναι στην πραγματικότητα» (2003,21).

Για την παρούσα εργασία, υιοθετούμε δύο βασικά συμπεράσματά του. Πρώτον, ότι «ανάλυση σημαίνει αποσαφήνιση των δομών σήμανσης και καθορισμός της κοινωνικής τους θεμελίωσης και σημασίας» και δεύτερον το ότι «η εθνογραφία είναι πυκνή περιγραφή. [...] Η άσκηση της εθνογραφίας μοιάζει με την προσπάθεια ανάγνωσης ενός χειρόγραφου –ξένου, ξεθωριασμένου, γεμάτου παραλείψεις, ασυναρτησίες, ύποπτες διορθώσεις και μεροληπτικά σχόλια» (σ. 22). Για τον ο Geertz η εθνογραφική έρευνα έχει τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά: «(α) Είναι ερμηνευτική. (β) Αυτό που ερμηνεύει είναι η ροή του κοινωνικού λόγου. (γ) Η ερμηνευτική διαδικασία συνίσταται στην προσπάθεια να περισωθεί το 'λεχθέν' αυτού του λόγου από τις εφήμερες περιστάσεις του. (δ) Είναι μικροσκοπική» (σ.32). Το τελευταίο χαρακτηριστικό σημαίνει πρακτικά ότι «ο ανθρωπολόγος προσεγγίζει χαρακτηριστικά τέτοιες ευρύτερες ερμηνείες και πιο αφηρημένες αναλύσεις μέσα από μια ιδιαίτερα διεξοδική εξοικείωση με εξαιρετικά μικρά ζητήματα» (σ.32).

Για να μπορέσουμε να περισώσουμε το 'εφήμερο λεχθέν' των ιστοριών που πλάθουν τα παιδιά παίζοντας, επιστρατεύσαμε τη συμμετοχική παρατήρηση, με τη βοήθεια ψηφιακής βιντεοκάμερας. Η συμμετοχική παρατήρηση συνιστά την πλέον διαδεδομένη μέθοδο μελέτης ομάδων που ζουν σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα από εκείνο του ερευνητή. Κατά μία άποψη, ο προσδιορισμός συμμετοχική συνιστά πλεονασμό, καθώς η συμμετοχή του παρατηρητή είναι αναπόσπαστο μέρος της διαδικασίας, αφού πρέπει να έχει μια γενικότερη εποπτεία τού πώς νοηματοδοτούν οι επιτελούντες την υπό μελέτη πράξη (Obadia, 2003). Όπως αναφέρει η Κυριαζή «Η σημαντική μελέτη του Malinowski με τίτλο *Argonauts of the Western Pacific*, που δημοσιεύτηκε στις αρχές του 20ου αιώνα (1922), ανέδειξε τη σημασία της μεθόδου για τη δυνατότητα που προσφέρει στον ερευνητή να μελετήσει 'ξένες' κοινωνίες να διαπιστώσει τους κοινωνικούς κανόνες και τις αξίες που διέπουν τις σχέσεις των 'ιθαγενών', και να εξετάσει τον τρόπο ζωής γενικότερα» (Κυριαζή Ν, 2003, 245). Σύμφωνα πάντα με την ίδια, η συμμετοχική παρατήρηση, στοχεύει σε μια σε βάθος μελέτη ενός κοινωνικού φαινομένου και για το λόγο αυτό το δείγμα αποτελείται από ολιγάριθμες περιπτώσεις. Η μέθοδος αυτή μας προσφέρει πρόσβαση στο υπό μελέτη φαινόμενο από τη

σκοπία των υποκειμένων: «αυτό σημαίνει ότι δεν επιβάλλουμε εννοιολογικές κατηγορίες και δεν καθορίζουμε *a priori* το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας –η θεωρία αναδεικνύεται από τα δεδομένα μέσα από τη διαδοχική αποσαφήνιση εννοιολογικών κατηγοριών. Ο ερευνητής επιχειρεί να ανακαλύψει τις ομοιότητες των περιπτώσεων που μελετά και να δημιουργήσει γενικές κατηγορίες οι οποίες θα τις εκφράσουν» (Κυριαζή Ν, 2011, 245).

Η σπουδαιότητα της συμμετοχής και της επίδρασης του παρατηρητή στα υπό μελέτη φαινόμενα έχει πολλαπλώς επισημανθεί. Για παράδειγμα, ο Lévi-Strauss υποστήριξε πως, όταν το αντικείμενο της παρατήρησης είναι της ίδιας φύσης με τον παρατηρητή, τότε ο ίδιος ο παρατηρητής αποτελεί μέρος της παρατήρησης (Lévi-Strauss, 1985). Ο ιδρυτής της εθνοψυχιατρικής, εθνολόγος και ψυχαναλυτής, Devereux περιέγραψε το "παράδοξο του παρατηρητή", υποστηρίζοντας ότι από τη στιγμή που παρατηρούμε ένα φαινόμενο, αυτό μεταλλάσσεται λόγω του ότι αποτελεί αντικείμενο παρατήρησης, χωρίς αυτό να αποτελεί εμπόδιο, αλλά αντίθετα, αποτελεί εργαλείο της έρευνας (Devereux G, 1980). Όσον αφορά στο βαθμό της δικής μας συμμετοχής στο συνεχές της εμπλοκής του ερευνητή, θα χαρακτηρίζαμε τον εαυτό μας «παρατηρητή ως συμμετέχοντα» (Ισαρη & Πουρκός, 2015) αφού, έχοντας τη συγκατάθεση του παιδιού, αποτελούσαμε κι εμείς έναν ακόμη παρατηρητή από τον κύκλο των παιδιών, που παρακολουθούν τον παίχτη.

Μέσα την συστηματική παρατήρηση και καταγραφή των tantara σε ποικίλες συνθήκες, προέκυψε ένας μεγάλος όγκος μεταγεγραμμένων και μεταφρασμένων ιστοριών. Για να μπορέσουμε να επεξεργαστούμε αυτό το μεγάλο όγκο δεδομένων, επιλέξαμε τη λεγόμενη *θεματική ανάλυση* λόγω της ευελιξίας που αυτή προσφέρει κατά τις Braun & Clarke (2006). Σύμφωνα με έναν περιεκτικό ορισμό, η *θεματική ανάλυση* «επιχειρεί με συστηματικό τρόπο να ανιχνεύσει, να οργανώσει και κατανοήσει πρότυπα νοήματος (θέματα) εντός ενός συνόλου δεδομένων και με αυτόν τον τρόπο να παράσχει γνωστική πρόσβαση σε συλλογικές σηματοδοτήσεις και εμπειρίες» (Τσιώλης, 2015, 7). Ας δούμε, όμως, αναλυτικότερα σε τι συνίσταται η θεματική ανάλυση, έχοντας ως οδηγό το άρθρο των Braun & Clarke, σύμφωνα με το οποίο, η «θεματική ανάλυση μπορεί να είναι ουσιαστική ή ρεαλιστική μέθοδος, η οποία αναφέρει εμπειρίες, νοήματα και την πραγματικότητα των συμμετεχόντων, ή μπορεί να είναι μια κονστρουκτιβιστική μέθοδος που εξετάζει τους τρόπους μέσα από τους οποίους τα γεγονότα, οι πραγματικότητες, τα νοήματα, οι εμπειρίες και ούτως καθεξής, είναι τα αποτελέσματα μιας σειράς λόγων που αναπτύσσονται δια μέσου της

κοινωνίας» (Braun V & Clarke V, 2006, 9). Ανάμεσα στους δύο αυτούς πόλους, οι συγγραφείς τοποθετούν μια τρίτη διάσταση, αυτό που ονομάστηκε *μέθοδος του ευρύτερου πλαισίου* (contextualist method), δηλαδή όχι μόνο το πώς νοηματοδοτούν τα άτομα τις εμπειρίες τους, αλλά και το πώς το ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο διαμορφώνει αυτές τις νοηματοδοτήσεις, εφιστώντας την προσοχή μας στα ‘υλικά όρια της πραγματικότητας’. Ένα άλλο σημείο, το οποίο επισημαίνουν οι δύο συγγραφείς είναι το είδος της ανάλυσης που θέλουμε σε σχέση με τα δεδομένα μας. Στην προκειμένη περίπτωση επιλέγουμε την «πλούσια θεματική περιγραφή» του συνόλου των ερευνητικών μας δεδομένων. «*Σε αυτήν την περίπτωση, οι θεματικές που ταυτοποιούμε, κωδικοποιούμε και αναλύουμε θα χρειαστεί να αποτελέσουν μια ακριβή αντανάκλαση του περιεχομένου του συνόλου των ερευνητικών μας δεδομένων. Σε μια τέτοια ανάλυση, μέρος του βάθους και της πολυπλοκότητας αναγκαστικά χάνεται, αλλά διατηρείται μια συνολικά πλούσια περιγραφή*» (Braun & Clarke, 2006, 11). Η επιλογή αυτή στηρίζεται στην ιδιαιτερότητα των δεδομένων μας, καθώς πρόκειται για ιστορίες που δραματοποιεί το κάθε παιδί με τη μορφή διαλόγου, διαλόγου που έχει μικρή σχέση με αυτόν που εκφέρει, λόγου χάρη, ένας ενήλικας που παίρνει μέρος σε μια σύντομη συνέντευξη.

3.2 Η διαδικασία συλλογής των δεδομένων

Ο τρόπος συλλογής των δεδομένων μας, δεν υπήρξε ομοιογενής. Οι εννέα από τις δεκαεπτά καταγραφές του παιχνιδιού έγιναν ενώ τα παιδιά έπαιζαν αυθόρμητα σε ελεύθερο χρόνο τους. Οι υπόλοιπες οχτώ έγιναν μετά από δική μας παράκληση μέσω κάποιου Μαλγάσι, του μεταφραστή μας. Σε κάθε έναν από τους δυο τρόπους καταγραφής υπήρξαν και θετικά και αρνητικά στοιχεία. Στην μεν πρώτη περίπτωση, έχουμε αυθόρμητες αφηγήσεις, με όλη τη φυσικότητα που διακρίνει τον τρόπο που παίζουν τα παιδιά. Τα ίδια

δεν έδειξαν να επιρρεάζονται από την παρουσία μας, αφού η παρακολούθηση του συγκεκριμένου παιχνιδιού από τρίτους, είναι μέρος της ‘ιεροτελεστίας’ του. Δυστυχώς όμως, οι αφηγήσεις είναι, συχνά, αποσπασματικές. Η αδυναμία άμεσης επικοινωνίας μαζί τους λόγω γλώσσας [ο διαμεσολαβητής μας δεν ήταν παρών]. Έτσι, αρκετά ερωτήματά μας έμειναν αναπάντητα. Στην δεύτερη περίπτωση, δεν υπήρχε το εμπόδιο της γλώσσας, επειδή πάντοτε είχαμε κάποιον ντόπιο για διαμεσολαβητή. Η δυνατότητα γλωσσικής επικοινωνίας ήταν σημαντική. Είχαμε την ευκαιρία να μιλάμε με τα παιδιά, ειδικά δε, μετά το παιχνίδι, μπορούσαμε να συναγάγουμε σημαντικές πληροφορίες σχετικά με την οικογένειά τους, την εκπαίδευσή τους ή τα όνειρά τους για το μέλλον. Επιπλέον, μπορέσαμε να διερευνήσουμε κατά πόσο υπήρχαν αυτοβιογραφικές αναφορές στην ιστορία που είχαν δραματοποιήσει.

Η καταγραφή του παιχνιδιού έγινε κατά τη διάρκεια δύο καλοκαιριών, στο μεσοδιάστημα εθελοντικής εργασίας μας σε διοργάνωση και λειτουργία παιδικών κατασκηνώσεων στην χώρα εκ μέρους κάποιας ΜΚΟ. Ατυχώς, ο ελεύθερος χρόνος που είχαμε από την κύρια υπηρεσία μας ήταν σχετικά βραχύς και, σίγουρα, αποτέλεσε τροχοπέδη για μια ευρύτερη και πληρέστερη μελέτη και σχεδιασμό της έρευνάς μας, κυρίως, στο σκέλος επαφής μας με τα παιδιά τα ίδια και το περιβάλλον τους. Από την άλλη, το γεγονός ότι βρισκόμασταν ανάμεσα σε πολλά παιδιά, ήταν εξαιρετικά πρόσφορος για την έρευνά μας παράγοντας.

Τα παιδιά-παίχτες της έρευνας ήταν τυχαία. Μόνη προϋπόθεση ήταν η συγκατάθεσή τους στην έρευνα. Θελήσαμε να διασφαλίσουμε αυτόν τον βασικό ηθικό εθνογραφικής προσέγγισης (Γκούνης, 1996). Ένα θετικό στοιχείο, ως προς τη συλλογή των δεδομένων μας, είναι το γεγονός ότι αυτή έγινε σε μεγάλο γεωγραφικό χώρο της Μαδαγασκάρης. Έτσι έχουμε καταγραφές από το κέντρο του νησιού, την πρωτεύουσα, το Ανταναναρίβο, από τον βορρά, την μεγάλη πόλη-λιμάνι Μαζούνγκα, από απομακρυσμένο χωριό στο κέντρο της ενδοχώρας και ένα μεγαλύτερο αριθμό από το Τουλεάρ, την μεγαλύτερη πόλη της χώρας στο νότο, όπου και οι πλέον φτωχές περιοχές. Εδώ, έχουμε καταγραφές και από απομονωμένες κοινότητες, οι οποίες μας κατέπληξαν για το απελπιστικά χαμηλό επίπεδο – ή και παντελώς ανύπαρκτο – παροχής βασικών υπηρεσιών, αυτονόητων προ πολλού για ευρωπαϊκές κοινότητες., όπως η παροχή καθαρού πόσιμου νερού.

Κεφάλαιο 4: Παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων

4.1 Παρουσίαση των παιδιών και περιληπτική απόδοση των ιστοριών τους

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να παρουσιάσουμε τις παρατηρήσεις μας και να σημειώσουμε συνοπτικά, το περιεχόμενο της αφήγησης των υποκειμένων της έρευνάς μας. Για λόγους προφανείς, χρησιμοποιούμε ψευδώνυμα στις παραθέσεις των αφηγήσεων, ενώ ή σειρά παρουσίασης είναι τυχαία.

Η ιστορία της Φλώρας

Για τη Φλώρα, δε γνωρίζουμε τίποτε, καθώς τη βρήκαμε ήδη να παίζει στο προαύλιο του σχολείου, στο οποίο κοντά λειτουργούσε η κατασκήνωσή μας. Δυο-τρία παιδιά την παρακολουθούσαν, καθισμένα γύρω της. Ταυτόχρονα, άλλα κορίτσια έπαιζαν tantara σε άλλα σημεία του προαυλίου του σχολείου. Γενικά, παρατηρήσαμε ότι με την παραμικρή ευκαιρία, κάθε φορά που δεν υπήρχε μια οργανωμένη δραστηριότητα, τα κορίτσια της κατασκήνωσης μάζευαν πέτρες και άρχιζαν να παίζουν tantara. Η ιστορία της Φλώρας παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, ως προς την πλοκή της. Πρόκειται για την ιστορία μιας οικογένειας που έχει δύο παιδιά από προηγούμενο γάμο του πατέρα και άλλα δύο παιδιά του ζευγαριού. Ο πατέρας παρακαλεί τη μητέρα να μην κάνει διακρίσεις εις βάρος των δύο πρώτων παιδιών, αλλά εκείνη αρνείται και τον προτρέπει να τα στείλει στη μητέρα τους. Ο πατέρας συμμαρτίζεται αυτό του το πρόβλημα με τον αδερφό του και εκείνος συμπονά τα 'αθώα' ανίψια του χωρίς όμως να προτείνει κάποια λύση. Αμέσως μετά, η μητέρα διαμαρτύρεται στη γυναίκα του αδερφού του συζύγου της και αυτή με τη σειρά της την προτρέπει να στείλει τα παιδιά στη μητέρα τους ή να τα δηλητηριάσει. Η μητέρα κλείνει τη συζήτηση με μια αόριστη απειλή. Αργότερα, ο άντρας της και θείος των τεσσάρων παιδιών, θα τη μαλώσει που ανακατεύεται σε ξένες υποθέσεις και θα της δώσει σχετικές συμβουλές. Το σκηνικό αλλάζει και μας μεταφέρει στο σπίτι, όπου η μητέρα των μεν και μητριά των δε, κάνει διακρίσεις ακόμη και στο φαγητό που προσφέρει: στα δικά της παιδιά σερβίρει πλούσιο φαγητό, ενώ στα παιδιά του άντρα της 'ελάχιστα λαχανικά' – όπως μαρτυρεί η ιστορία, που όμως αρνούνται να τα φάνε. Η μητριά βλέπει ότι δεν έφαγαν και τα προστάζει να κάνουν τις δουλειές του σπιτιού, παρά το ότι εκείνα λένε ότι θέλουν να διαβάσουν για τις εξετάσεις στο πανεπιστήμιο. Αντίθετα, προτρέπει τα δικά της παιδιά να διαβάσουν. Στο τρίτο σκηνικό, όλα τα παιδιά λείπουν στο σχολείο, η μητριά είναι στο σπίτι και ρίχνει δηλητήριο σε δυο ποτήρια με νερό, ώστε να δηλητηριαστούν και καταλήξουν τα πρώτα παιδιά του άντρα της. Στη συνέχεια, τα δύο ψυχοπαίδια επιστρέφουν στο σπίτι, αλλά ο μεγάλος αδερφός προτείνει στην αδερφή του να μην πιούν τίποτε και φεύγουν.

επιστρέφουν και τα δύο νεώτερα παιδιά. Το κορίτσι διαψά πολύ, πίνει από το δηλητηριασμένο νερό και πεθαίνει. Εμφανίζεται η μητέρα της και σε λίγο και ο πατέρας. Η γυναίκα πέφτει στην αγκαλιά του θρηνώντας τον θάνατο της κόρης τους. Έρχεται η συννυφάδα και η μητέρα προσπαθεί να την πνίξει, γιατί τη θεωρεί ηθικό αυτουργό για το θάνατο της κόρης της. Η ηθική δικαίωση έρχεται κατά κάποιον τρόπο στο τέλος της ιστορίας, αφού τα μεγάλα παιδιά του πατέρα πέρασαν στο πανεπιστήμιο, ενώ η κόρη του αδερφού του πατέρα δεν πέρασε. Ο αδερφός του πατέρα είναι αμείλικτος με τη γυναίκα και την κόρη του: «- *Αδερφός του πατέρα: Α! Τι; δεν πέρασες; Το φταίξιμο είναι δικό σας. Γιατί το κακό που έκανες επιστρέφει στο δικό σου παιδί*» .

Η ιστορία της Στεφανίας

Η Στεφανία είναι 10 χρονών, το μικρότερο παιδί μιας οικογένειας με επτά παιδιά. Βρεθήκαμε στο χωριό της. Παίζει tantara στα σκαλιά της εκκλησίας οριοθετώντας τη σκηνή του παιχνιδιού και έχοντας δίπλα της τις πέτρες της.. Η ιστορία που αφηγείται είναι πολύ σύντομη και απλή. Ίσως, τη δυσκολεύει η παρουσία του διαμεσολαβητή μας. Όμως, στο τέλος του tantara μας δίνει πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τη ζωή της οικογένειάς της και μας διηγείται το πρόσφατο περιστατικό ζωοκλοπής σε βάρος της οικογένειάς της, γεγονός που τους ανάγκασε να μετακομίσουν σε άλλο τόπο. Όταν μεγαλώσει θέλει να γίνει δασκάλα. Την ρωτήσαμε, αν της αρέσει το σχολείο. *-Μου αρέσει το σχολείο, απαντά, αλλά ο πατέρας μου δεν μπορεί να πληρώσει την εγγραφή, γιατί μας έκλεψαν οι ζωοκλέφτες όλα μας τα ζώα. Έκαψαν το σπίτι μας και τώρα δεν έχουμε τίποτα. Τη μαμά μου τη χτύπησαν οι κλέφτες και έχει ακόμα τις πληγές. Εμείς τα παιδιά δεν πάθαμε τίποτα, γιατί το ξέραμε ότι θα έρθουν οι κλέφτες και είχαμε φύγει, για να κρυφτούμε. Είχαμε περίπου εκατό ζώα. Πενήντα βόδια και πενήντα κατσίκια. Έτσι αναγκαστήκαμε να μετακομίσουμε από το Ανταναμούτι, γιατί εκεί υπάρχουν πολλοί κλέφτες. Είμαστε επτά αδέρφια. Ο πατέρας μου σήμερα δεν είναι εδώ, γιατί έχει πάει σε μια κηδεία».*

Στο τέλος του tantara και λαμβάνοντας υπόψιν τα όσα μας αφηγήθηκε για την οικογένειά της, της ζητήσαμε να μας πάει στο σπίτι της, έχοντας κατά νου να υποστηρίξουμε τα παιδιά αυτής της οικογένειας αναλαμβάνοντας την πληρωμή των διδασκτρων των παιδιών στο σχολείο. Η οικογένεια βρίσκεται έξω από το σπίτι. Ο πατέρας απουσιάζει προσωρινά

και η μητέρα βρίσκεται στο κέντρο περιστοιχισμένη από πέντε από τα επτά παιδιά της και άλλα πρόσωπα της γειτονιάς. Η μητέρα είναι η μόνη που παίρνει το λόγο και απαντά στις ερωτήσεις δείχνοντας και μη λεκτικά τη σοβαρότητα της κατάστασης. Μας εξηγεί με τη σειρά της ότι έμεναν στο Ανταμούτι, αλλά ήρθαν επτά φορές οι ζωοκλέφτες και τους πήραν τα πάντα. Γι' αυτό αποφάσισαν να μετακομίσουν και να αρχίσουν τη ζωή τους από την αρχή. Τώρα για να επιβιώσουν καλλιεργούν τη γη (μας δείχνουν τη σοδιά του μανιόκ που στεγνώνει στον ήλιο). Όπως μας διευκρινίζει, το βασικό πρόβλημα της οικογένειας είναι το ότι δεν έχουν να πληρώσουν την εγγραφή των παιδιών στο σχολείο. Θέλει πολύ, μας λέει, να πάνε τα παιδιά τους στο σχολείο, αρκεί να μην πηγαίνουν πολύ μακριά. Στη συνέχεια, ρωτάμε για τη μεγάλη κόρη που, δίπλα μας, κρατά ένα βρέφος στην αγκαλιά. Αυτό που μας κάνει εντύπωση είναι το γεγονός ότι η μητέρα, -αλλά και οι υπόλοιποι- χαμογελούν, όταν ρωτώ σχετικά με αυτήν. Απευθύνομαι στην κόρη, αλλά απαντά και πάλι η μητέρα, πληροφορώντας με ότι είναι 19 χρονών και δεν έχει παντρευτεί. Πάντα μπροστά σε όλους όσους είναι συγκεντρωμένοι γύρω της, μας εξηγεί: *«Η ζωή έχει πειρασμούς και, καθώς δεν υπάρχουν καθόλου χρήματα, τα αγόρια εκμεταλλεύονται την κατάσταση»*. Όταν ρώτησα για το αν ο πατέρας του μωρού ζει κοντά τους, πάλι γελαστά μου απάντησαν ότι κανείς δε γνωρίζει ποιος είναι ο πατέρας του μωρού, γιατί η κοπέλα δε θέλει να το αποκαλύψει.

Η ιστορία του tantara της Στεφανίας ξεκινά με μια μητέρα που λέει στα δυο κορίτσια της να πάνε να αγοράσουν στην αγορά κρέας και φασόλια, να μαγειρέψουν και ένα παιδί να πάει να φέρει νερό. Τα παιδιά ακολουθούν πρόθυμα τις εντολές της μητέρας και την επόμενη μέρα, όταν ξυπνούν ετοιμάζουν τσάι και πηγαίνουν να αγοράσουν λουκουμάδες, όπως τους είπε η μητέρα. Αμέσως μετά, το ένα από τα δύο κορίτσια διαπιστώνει ότι δεν υπάρχει πλέον τίποτα να φάνε και παίρνει την πρωτοβουλία να πάει με την αδερφή της να ζητιανέψουν σε ένα γειτονικό σπίτι. Η κυρία του σπιτιού προτείνει στα κορίτσια να γίνουν υπηρέτριές της, για να της κάνουν τις δουλειές και να τις πληρώνει. Τα κορίτσια δέχονται, πρόθυμα, και αρχίζουν τις δουλειές που τους λέει η κυρία να κάνουν.

Η ιστορία της Στέλλας

Η Στέλλα είναι 9 χρονών, το τρίτο από τα πέντε της αδέρφια. Συμμετείχε στην κατασκήνωσή μας και δέχτηκε να παίξει tantara σε μια βεράντα. Σχεδίασε πρώτα σε μεγάλο

χαρτί το χώρο της ιστορίας με αρκετές λεπτομέρειες: δύο σπίτια κολλητά, όπου μένουν δυο διαφορετικές οικογένειες. Μας λέει ότι η οικογένειά της είναι πολύ φτωχή. Πηγαίνει στο σχολείο, της αρέσει πολύ και, όταν μεγαλώσει θέλει να γίνει γιατρός, για να βοηθάει τους ανθρώπους στο χωριό της. Τη ρωτήσαμε, αν γνωρίζει στην πραγματικότητα κάποια περίπτωση όπως αυτή της ιστορίας της, δηλαδή ένα μαθητή πολύ φτωχό που κατάφερε να πάρει διάκριση. Μας απάντησε πως πρόκειται για μια φίλη της, τη Σούζαν. Οι γονείς της Σούζαν είναι πάρα πολύ φτωχοί και εκείνη αναγκάζεται να ζητιανεύει στο δρόμο, αλλά στο σχολείο είναι πολύ έξυπνη.

Η ιστορία της Στέλλας ξεκινά με τις πέτρες που έχουν τοποθετηθεί στο μικρότερο σπίτι, το φτωχικό, με τις δύο αδερφές να διαπληκτίζονται για το ποια από τις δύο θα πάει στην αγορά. Η μητέρα ξυπνά τον πατέρα, για να πάει στη δουλειά και εκείνος ρωτά, αν είναι έτοιμο το τσάι. Η μητέρα απαντά πως δεν υπάρχει τίποτα στο σπίτι και ο πατέρας διαμαρτύρεται ότι την προηγούμενη μέρα της είχε δώσει χρήματα για τις ανάγκες του σπιτιού. Ρωτά τα παιδιά του σχετικά και η μία του (A1) κόρη του αποκαλύπτει πως η μητέρα έκρυψε τα χρήματα στο μπαούλο. Αυτή η αποκάλυψη φέρνει νέο διαπληκτισμό ανάμεσα στις αδερφές (A1 και A2) η κάθε μία από τις οποίες έχουν προτίμηση στον έναν ή τον άλλο γονέα.

Στη συνέχεια, μεταφερόμαστε στο διπλανό σπίτι που το χωρίζει μόνο ένας τοίχος από αυτό των φτωχών γειτόνων. Η οικογένεια αυτή έχει δύο παιδιά: ένα αγόρι (B2) και μια κόρη (B1). Στο σπίτι μένει και μία υπηρέτρια, που είναι ανιψιά της μητέρας της φτωχής οικογένειας. Η κόρη (B1) δίνει διαταγές και απαιτεί σεβασμό από την υπηρέτρια. Τα δυο αδέρφια, έχοντας ακούσει τον καυγά που προηγήθηκε στο φτωχικό σπίτι, στέλνουν την υπηρέτρια να πάει να ζητήσει από τη θεία της να έρθει να δουλέψει και εκείνη ως υπηρέτρια στο σπίτι των πλουσίων. Η Α μητέρα αρνείται, καθώς δεν εγκρίνει τις δραστηριότητες των γειτόνων. Η κόρη των πλουσίων (B1) θυμώνει με την άρνηση της γειτόνισσας. Στη συνέχεια, ο γιος (B2) ζητά το λόγο από την υπηρέτρια για τα χρήματα που ξόδεψε ψωνίζοντας. Το περιστατικό αυτό κάνει την υπηρέτρια να αγανακτεί και να εκφράζει το παράπονό της προς τη μητέρα των παιδιών, χωρίς να βρίσκει υποστήριξη. Η υπηρέτρια τονίζει το ότι έχει αξιοπρέπεια και την εξουσία του εαυτού της παρά την κοινωνική της 'κατωτερότητα'. Η κόρη επιμένει να απαιτεί τυφλή υποταγή και η μητέρα την απειλεί. Έτσι,

η υπηρέτρια αποφασίζει να παραιτηθεί: «41. *Αν με μεταχειρίζεστε έτσι, σα σκλάβο, καλύτερα να φύγω*».

Μεταφερόμαστε και πάλι στο διπλανό σπίτι, όπου η μητέρα - εκμεταλλεζόμενη την απουσία του πατέρα- τιμωρεί την κόρη (Α1) που μαρτύρησε το ότι είχε κρύψει τα λεφτά στερώντας της το φαγητό. Όταν επιστρέφει ο πατέρας, του παραπονιέται κλαίγοντας και εκείνος της δίνει χρήματα, για να αγοράσει κάτι να φάει πριν πάει στο σχολείο. Η άλλη αδερφή, πηγαίνει να πάρει νερό από την αντλία που βρίσκεται μπροστά στο σπίτι των πλουσίων. Εκεί περιμένει η κόρη των πλουσίων (Β1) η οποία προσπαθεί να απαγορεύσει στην Α2 να πάρει νερό, λόγω του ότι η μητέρα της δε δέχτηκε να πάει να δουλέψει ως υπηρέτρια στους πλούσιους. Η Α2 κοπέλα την αποστομώνει λέγοντας ότι η απόφαση αφορά τη μητέρα της και όχι την ίδια, καθώς και ότι η αντλία του νερού είναι δημόσια, οπότε η απαγόρευση δεν μπορεί να ισχύει. Στη συνέχεια, τα παιδιά των δύο οικογενειών πηγαίνουν στο σχολείο όπου και άλλα παιδιά (πέτρες) είναι συγκεντρωμένα εκεί. Εκεί τα παιδιά της πλούσιας οικογένειας χλευάζουν το Α1 κορίτσι, λέγοντας σε όλους ότι δεν έφαγε μεσημεριανό. Εκείνη, μας εξηγεί η Στέλλα, βιάζεται κάθε μέρα να γυρίσει στο σπίτι αμέσως μετά το σχολείο, για να μελετήσει τα μαθήματά της. Το βράδυ προσπαθεί να διαβάσει τη Βίβλο, αλλά δεν την αφήνει η αδερφή της, καθώς κοιμούνται στο ίδιο κρεβάτι. Της λέει χαρακτηριστικά: «60.Α2 *αδερφή:- Εσύ όλο θέλεις να διαβάζεις τη Βίβλο στο κρεβάτι, αλλά εγώ θέλω να κοιμηθώ. Διαβάζοντας τη Βίβλο δε θα πας πολύ μακριά*». Αλλά και η μητέρα της φαίνεται πως είναι αποθαρρυντική, αφού της λέει ότι δε θα περάσει στις επικείμενες εξετάσεις. Η τελευταία πράξη της ιστορίας είναι, όταν συγκεντρώνονται όλοι, γονείς και παιδιά, στο σχολείο και ο διευθυντής ανακοινώνει ότι η Α1 διακρίθηκε ως η καλύτερη μαθήτριά του σχολείου. Αντίθετα, η αδερφή της και τα παιδιά της πλούσιας οικογένειας είχαν τα χειρότερα αποτελέσματα. Ο πατέρας της Α1 -αν και φτωχός- της αγόρασε ένα ποδήλατο, για να την επιβραβεύσει.

Η ιστορία της Σοφίας

Η Σοφία συμμετείχε στην κατασκήνωση και σε κάποια ελεύθερη ώρα την είδαμε να έχει σχεδιάσει τη σκηνή της ιστορίας της σε ένα πεζούλι έξω από το σχολείο. Όπως συνηθέστατα συμβαίνει, άλλα παιδιά είναι συγκεντρωμένα γύρω της παρακολουθώντας με

προσοχή την ιστορία της. Μάλιστα, ένα κορίτσι δίπλα της κάνει και μικρές παρεμβάσεις στην αφήγηση.

Η ιστορία της Σοφίας ξεκινά με ένα αντρόγυνο, που διαφωνεί, αν θα πρέπει ή όχι, τα παιδιά τους να αφήσουν το σχολείο, ώστε να τους βοηθήσουν στη δουλειά. Η μητέρα επιμένει να τα στείλουν στο σχολείο, ενώ ο πατέρας επιμένει το αντίθετο, επιχειρηματολογώντας ότι το σχολείο δεν έχει να τους προσφέρει κάτι. Στην επόμενη σκηνή, ο πατέρας αναζητά δουλειά σε κάποιον επιχειρηματία, ο οποίος απαντά ότι θα αναζητήσει μόνος του προσωπικό, όταν το χρειαστεί. Ο πατέρας τον χαρακτηρίζει ευθέως κακό και υπερήφανο, αποκλειόμενος σίγουρα από τον επιχειρηματία. Η μητέρα, από την πλευρά της, αναζητά εργασία σε μια άλλη γυναίκα, η οποία την προσλαμβάνει σαν οικιακή βοηθό. Το παιδί ρωτά τη μητέρα του, αν πληρώνεται καλά, και εκείνη του απαντά πως παίρνει ελάχιστα χρήματα. Η ιστορία τελειώνει με τη στιχομυθία της μητέρας με μια γειτόνισσα, που ενδιαφέρεται να μάθει αν βρήκαν δουλειά. Η μητέρα εξηγεί ότι βρήκε μια κακοπληρωμένη, δύσκολη δουλειά, αλλά και το ότι δεν έχει άλλη επιλογή λόγω της φτώχειας. Η γειτόνισσα τότε της λέει, για αστείο, ότι αν η γυναίκα στο σπίτι της οποίας εργάζεται, της δυσκολεύει τη ζωή, τότε να της κάψουν το σπίτι.

Η ιστορία της Ουρανίας

Η Ουρανία είναι 6 χρονών και είναι το πιο μικρό παιδί που καταγράψαμε να παίζει tantara. Τη συναντήσαμε στο χωριό της σε ορεινή τοποθεσία στο κέντρο του νησιού. Μπορέσαμε να βιντεοσκοπήσουμε την αφήγηση της Ουρανίας, που ήταν, αληθινά, απολαυστική. Μετά το παιχνίδι έφερε στο σπίτι της, όπου και γνωρίσαμε την οικογένειά της. Δυστυχώς, η καταγραφή μας είναι αποσπασματική, γιατί δεν είχαμε κοντά μας κάποιον μεταφραστή. Έτσι, με τις δικές μας πολύ περιορισμένες γνώσεις της γλώσσας, μάθαμε ότι ούτε η Ουρανία, ούτε κανένα άλλο παιδί από το χωριό πηγαίνουν στο σχολείο γιατί αυτό βρίσκεται πολύ μακριά.

Η ιστορία της Ουρανίας εκτυλίσσεται γύρω από το δάγκωμα ενός σκύλου. Ένα παιδί (2ο) πήγε να επισκεφτεί ένα φίλο του (1ο), του οποίου ο σκύλος κατά την επίσκεψη, το δάγκωσε. Η μητέρα του 1ου παιδιού άκουσε τις φωνές και ζήτησε να μάθει τι συνέβη. Το

1ο παιδί είπε ‘τίποτα’ και ‘έτρεξε μακριά’. Το 2ο παιδί πήγε κλαίγοντας στη μητέρα του, η οποία το μαλώνει που πήγε στο φίλο του που είχε σκύλο και του βάζει φάρμακο στην πληγή. Στη συνέχεια, μεταφερόμαστε στην οικογένεια του 1ου παιδιού. Στο νέο σκηνικό, η μητέρα ενημερώνει τον πατέρα ότι ο σκύλος του παιδιού τους δάγκωσε σοβαρά το παιδί της άλλης οικογένειας. Η μητέρα προστάζει, για τιμωρία, το 1ο παιδί να πλύνει τα ρούχα και όταν εκείνο λέει πως δε γνωρίζει, αναλαμβάνει να του δείξει. Στην επόμενη σκηνή, παρακολουθούμε τις δύο μητέρες να μιλούν για το περιστατικό αυτό. Η 2η μητέρα ζητά το λόγο από την πρώτη, αλλά η 1η μητέρα λέει πως δε γνώριζε ότι το παιδί της είχε καλέσει το φίλο του στο σπίτι και ρωτά πώς είναι τώρα το πόδι του. Στο τέλος του αποσπάσματος, έχουμε και πάλι το 1ο αντρόγυνο να συζητά για το ίδιο θέμα και τον πατέρα του 1ου παιδιού να το χτυπάει με ένα ξύλο, θεωρώντας το προφανώς υπεύθυνο για το δάγκωμα. Η μητέρα παρεμβαίνει, για να σταματήσει ο πατέρας να το δέρνει. Το παιδί κλαίει, λέει ότι στεναχωριέται, η μητέρα προσπαθεί να το παρηγορήσει, ενώ ακούμε το σκύλο να γαβγίζει (η Ουρανία μιμείται τη φωνή του σκύλου).

Η ιστορία της Ξένιας

Συναντήσαμε την Ξένια σε ένα πολύ απομακρυσμένο χωριό της νότιας Μαδαγασκάρης. Ο διαμεσολαβητής μας, ο Αλαίν, ρώτησε ποιο από τα παρευρισκόμενα παιδιά ήθελε να παίξει tantara και η Ξένια δέχτηκε πρόθυμα. Χάραξε στο πεζούλι, έξω από το σχολείο, το σχεδιάγραμμα δυο σπιτιών χτισμένων το ένα κολλητό στο άλλο. Πρόκειται για δύο συγγενικές οικογένειες, όπως μας εξήγησε ο Αλαίν και κάθε οικογένεια υποτίθεται ότι έχει τέσσερα μέλη, τους γονείς και δύο παιδιά. Η ιστορία της Ξένιας είναι ίσως η μόνη που δεν περιλαμβάνει καμιά σύγκρουση. Ξεκινά με δυο επισκέπτες που αποφασίζουν να επισκεφτούν την πρώτη οικογένεια. Η μητέρα Α τους υποδέχεται, τρώνε όλοι μαζί και πηγαίνουν στην αγορά όλοι μαζί. Ψωνίζουν, επιστρέφουν σπίτι, μαγειρεύουν, συζητούν, τρώνε βραδινό και κοιμούνται εκεί που τους στρώνουν οι οικοδεσπότες. Την επόμενη μέρα το πρωί πίνουν καφέ, αποχαιρετούν την οικογένεια Α και φεύγουν. Η δράση μεταφέρεται στη διπλανή οικογένεια, όπου η μητέρα Β ζητά από την κόρη της να πάει να ψωνίσει στην αγορά. Εκείνη αρνείται, αλλά προθυμοποιείται ο αδερφός της να πάει να ψωνίσει. Τότε, η μητέρα Β στέλνει την κόρη να πάει να φέρει νερό. Στο τέλος της ιστορίας, τα παιδιά και των

δύο οικογενειών βρίσκονται λίγο πιο μακριά από τα σπίτια και παίζουν όλα μαζί, ώσπου η μητέρα Β τα φωνάζει για να τους δώσει να φάνε κάτι και να πιουν νερό, και μετά τα αδέρφια της οικογένειας Α επιστρέφουν στο σπίτι τους.

Στο τέλος του tantara, ρωτήσαμε την Ξένια, αν ήθελε να μας δείξει το σπίτι που μένει και μας είπε να την ακολουθήσουμε. Προπορεύθηκε προς την καλύβα της και έντυσε γρήγορα τα δύο δίχρονα δίδυμα αδερφάκια της. Κοντά μας ήρθε και μια γειτόνισσα και άλλα 3-4 παιδιά του χωριού. Σε όλες τις ερωτήσεις που απευθύναμε προς την Ξένια, απαντούσε η γειτόνισσα. Μας είπε ότι σε αυτήν την καλύβα κοιμούνται και τα επτά παιδιά της οικογένειας. Η απέναντι μικρότερη καλύβα ήταν για τους γονείς, αλλά αυτοί χώρισαν και ο πατέρας έφυγε. Η μητέρα έχει αναλάβει πλέον μόνη της την ανατροφή των παιδιών και περπατά μια απόσταση δώδεκα χιλιομέτρων, για να δουλέψει σε ένα μέρος που κόβουν δέντρα και φτιάχνουν κάρβουνα. Τα παιδιά μοιράζονται τις δουλειές και η Ξένια είναι αυτή που πηγαίνει συνήθως και φέρνει νερό από πολύ μακριά, όταν η στέρνα της εκκλησίας αδειάζει. Ρωτήσαμε τη γειτόνισσα αν έχουν καλές σχέσεις με την οικογένεια της Ξένιας και μας είπε ότι έχουν πολύ καλές σχέσεις. Ανταλλάσσουν φαγητό, νερό και ό,τι άλλο έχουν το μοιράζονται και ζουν ειρηνικά. Ακριβώς, όπως συνέβαινε και στην ιστορία του tantara που το παιδί είχε παίξει πριν λίγο, όπως μας επισήμανε ο Αλαίν.

Η ιστορία της Μαρίνας

Η Μαρίνα ήρθε από κάποιο κοντινό χωριό στην κατασκήνωση στην πρωτεύουσα, το Ανταναναρίβο. Σε κάποια ελεύθερη ώρα, την είδαμε να παίζει tantara, όπως και πολλά άλλα κορίτσια γύρω της. Η ιστορία της Μαρίνας ξεκινά με το διάλογο δυο παιδιών που σκέφτονται να πάνε τα μικρότερα αδέρφια τους στο ορφανοτροφείο. Αλλάζουν γνώμη και το 2ο παιδί προτείνει να πάνε λουλούδια στον τάφο των γονιών τους. Τελικά αποφασίζουν να πάνε στην εκκλησία και να πάρουν και τα αδερφάκια τους μαζί. Λένε σε ένα γείτονα ότι πάνε στην εκκλησία, αλλά του ζητούν να μην το πει στον πατέρα και τη νέα του σύντροφο. Συναντούν ακόμη ένα γνωστό τους, τον Άντζι, ο οποίος τους κατηγορεί ότι πάνε συνέχεια στην εκκλησία. Του εξηγούν ότι πάνε για να ‘παρηγορηθούν’ τα μικρότερα αδέρφια. Δηλώνουν ακόμη ότι δεν επιστρέφουν στο σπίτι του πατέρα και της γυναίκας του, γιατί τους διώξαν: «29. 2ο παιδί: Εμείς θα ζητήσουμε συγγνώμη; Αφού αυτοί μας διώξαν. Άσε

αυτούς να μας ζητήσουν συγχώρεση. Αλλά εμείς δε θα ζητήσουμε συγχώρηση». Στο τέλος παρακολουθούμε τον καυγά μεταξύ του πατέρα και της νέας του συζύγου. Ο πατέρας αναζητά τα παιδιά του, αλλά η γυναίκα διαμαρτύρεται: «34. Γυναίκα: - Άσ' τα αυτά. Εσύ, μόνο αυτά έχεις στο μυαλό σου. Εγώ δεν είμαι τίποτα εδώ; Και δεν έχουμε και κανένα να μας βοηθάει. Πήγαινε στη δουλειά να δουλέψεις, να μην ταραζεις το σπίτι. 35. Πατέρας: - Ωστε έτσι; Φεύγω λοιπόν, αφού δε μ' αγαπάς». Έτσι η ιστορία τελειώνει με την αποχώρηση του πατέρα.

Με τη βοήθεια ενός ανθρώπου που μιλούσε γαλλικά, ρωτήσαμε τη Μαρίνα αν έχει δει ή ακούσει να συμβαίνει κάτι παρόμοιο με την υπόθεση του tantara. Μας είπε ότι υπάρχει μια τέτοια οικογένεια στο χωριό της, όπου το ζευγάρι τσακωνόταν συνέχεια γιατί η γυναίκα ήθελε να διώξουν τα παιδιά του άντρα της που έμεναν μαζί τους. Εκείνη δεν είχε δικά της παιδιά, αλλά ο άντρας δέχτηκε να τα διώξουν γιατί, όπως μας λέει η Μαρίνα, αγαπούσε τη γυναίκα του.

Η ιστορία της Μαρίζας

Η Μαρίζα είναι 9 χρονών και ένα από τα παιδιά ενός ντόπιου ορθόδοξου ιερέα. Την είδαμε να παίζει tantara στην αυλή όπου γινόταν η κατασκήνωση, στο Ανταναναρίβο και καταγράψαμε αυτό την ιστορία της. Ατυχώς, η καταγραφή έγινε χωρίς την παρουσία κάποιου διαμεσολαβητή και για το λόγο αυτό δε γνωρίζουμε κάτι περισσότερο για το παιδί αυτό. Η ιστορία της Μαρίζας ξεκινά με την παρότρυνση ενός παιδιού (1ο παιδί) προς τη μητέρα του να πάνε στην εκκλησία, για να υμνήσουν το Θεό. Πηγαίνουν και, όταν επιστρέφουν, η μητέρα λέει στο 2ο παιδί να πάει να βράσει ρύζι. Εκείνο δέχεται. Την ώρα του φαγητού, τα παιδιά διαπραγματεύονται και διαφωνούν για την ποσότητα ρυζιού που αναλογεί στο καθένα. Η μητέρα παρεμβαίνει λέγοντάς τους να μην αρχίσουν να τρώνε, πριν έρθουν ο παππούς και η γιαγιά. Τα παιδιά τρώνε χωρίς να περιμένουν και, αφού φάνε, πηγαίνουν να φωνάξουν τους παπούδες. Αυτοί θυμώνουν, που δεν τους περίμεναν και αρνούνται να έρθουν. Μαλώνουν τα παιδιά και εκείνα υπόσχονται πως δε θα το ξανακάνουν. Επιστρέφοντας στο σπίτι, η μητέρα τα μαλώνει και πάλι: «23. Μαμά: -Τι είναι αυτό που κάνατε; γιατί δεν είστε ευγενικοί; οι μεγαλύτεροί σας δεν έχουν φάει, αλλά εσείς φάγατε πριν από αυτούς. Δεν έχετε ευγένεια. Μόλις τώρα δε γυρίσατε από την εκκλησία;»

Η ιστορία της Μαλάλα

Η Μαλάλα είναι 14 χρονών και μεγάλη αδερφή τη Κάτιας. Η Μαλάλα ζει με τη μητέρα και τα αδέρφια της σε ένα πολύ φτωχικό δωμάτιο, σε κάποιο προάστιο του Ανταναναρίβο. Γνωρίζουμε τα παιδιά της οικογένειας αρκετά καλά, γιατί περνούν μεγάλο διάστημα της ημέρας στο χώρο, που φιλοξενούμαστε. Ζητήσαμε από τη Μαλάλα να παίξει tantara μπροστά στο γηροκομείο της εκκλησίας, έτσι ώστε να μπορεί να μεταφράζει στα ελληνικά η κα. Α. Η κα. Α., ελληνικής καταγωγής, δέχτηκε την πρότασή μας.

Ίσως αξίζει μία παρέκβαση στο σημείο αυτό, διαφωτιστική της κουλτούρας του μαλγάσι πολιτισμού: Το συγκεκριμένο γηροκομείο χτίστηκε, χάρη σε μια μεγάλη δωρεά, με πολλά δωμάτια. Όμως, ελάχιστοι ηλικιωμένοι μένουν σε αυτό καθώς, παρά τη μεγάλη ανέχεια, είναι έξω από την παράδοση της οικογένειας μαλγάσι η απομάκρυνση των ηλικιωμένων μελών από την όλη οικογένεια.

Η ιστορία της Μαλάλας ξεκινά με τη συζήτηση ενός ζευγαριού, όπου η γυναίκα παροτρύνει πολλές φορές το σύζυγό της να αναζητήσει δουλειά, γιατί δεν έχουν ούτε φαγητό να φάνε. Ο πατέρας είναι απρόθυμος στην αρχή, γιατί οι προσπάθειές του να βρει δουλειά έχουν αποβεί άκαρπες, αλλά τελικά, πηγαίνει να βρει 'ένα πλούσιο αφεντικό'. Το αφεντικό δεν του δίνει και πολλές ελπίδες: «14. Αφεντικό: - Δεν υπάρχει καμία δουλειά εδώ, για να σου δώσω. 15. Πατέρας (μονολογεί) : - Αχ, δεν υπάρχει καθόλου συμπόνια; (προς το αφεντικό) - Σας παρακαλώ πολύ, κάνετε κάτι για εμάς. 16. Αφεντικό: - Εντάξει, φύγε και θα δούμε. Θα ρωτήσω τη γυναίκα μου και θα σου πω». Ο πατέρας επιστρέφει στο σπίτι και ενημερώνει τη γυναίκα του σχετικά. Η γυναίκα του τονίζει ότι δεν έχουν καθόλου χρήματα ή κάτι να φάνε, και τον παροτρύνει να πάει να δανειστεί. Εκείνος αρνείται, γιατί φοβάται ότι θα καταλήξει στη φυλακή και της επισημαίνει ότι τα παιδιά είναι μόνο δικά της: «23. Μητέρα: - Γιατί δεν πας κάπου να δανειστείς; 24. Πατέρας: - Δεν μπορώ να δανειστώ, για να μη με βάλουν στη φυλακή. Μήπως εσύ θέλεις να με φυλακίσουν; 25. Μητέρα: - Αυτό έχεις στο μυαλό σου; Να πας, να πας να βρεις δουλειά. Αυτή είναι η λύση, να πας, γιατί αλλιώς τα παιδιά σου δε θα φάνε. 26. Πατέρας: - Αυτά είναι παιδιά μου; Δεν είναι παιδιά μου, είναι δικά σου. Θέλω να πάω να κοιμηθώ, να ξεκουραστώ». Η μητέρα ενημερώνει τα παιδιά της ότι δεν υπάρχει φαγητό και ένα από αυτά, ο Νιούρι, το δέχεται καρτερικά. Τη

επόμενη μέρα, ο πατέρας πηγαίνει στο σπίτι του πλουσίου. Η γυναίκα του πλουσίου του ανοίγει την πόρτα, αλλά δεν του επιτρέπει να μπει μέσα. Έτσι, το αφεντικό βγαίνει έξω και του ανακοινώνει ότι τον προσλαμβάνει ως νυχτοφύλακα για 25.000 ariary [το νόμισμα Μαδαγασκάρης] το μήνα. Ο πατέρας τού ζητά μια προκαταβολή, αλλά το αφεντικό αρνείται. Ο πατέρας επιστρέφει στο σπίτι και ενημερώνει τη γυναίκα του για τη δουλειά. Λέει ότι ψάχνει κι εκείνη να βρει κάπου να πλένει ρούχα, αλλά δεν έχει βρει ακόμη. Στην τελευταία σκηνή, διαπιστώνουν ότι δεν έχουν τίποτα για βραδινό. Ο πατέρας λέει στη μητέρα να πάει να μαζέψει γλυκοπατάτες, εκείνη όμως, απαντά ότι είναι αργά. Έτσι, ο πατέρας φεύγει για τη δουλειά και οι υπόλοιποι κοιμούνται νηστικοί.

Ιστορία της Κάτιας

Η Κάτια είναι 9 χρονών. Μένει στην πρωτεύουσα. Την πρωτογνωρίσαμε, όταν ήταν 5 χρονών και την συναντούσαμε συχνά, τις περιόδους που διοργανώναμε παιδικές κατασκηνώσεις, αφού μένει πολύ κοντά στις εγκαταστάσεις φιλοξενούμασταν.

Της ζητήσαμε να παίξει tantara. Έπαιξε στο γρασίδι, μπροστά από το γηροκομείο. Διαμεσολαβητή μας ήταν και πάλι η κα. Α. Η κα. Α. διακόπτει συχνά την Κάτια, για να ζητήσει διευκρινήσεις σε σχέση με την ιστορία, αλλά οι παρεμβάσεις της δε φαίνεται να διακόπτουν τον ειρμό της σκέψης του παιδιού.

Ξεκινά την ιστορία της με τον καυγά ενός ζευγαριού. Η γυναίκα λέει στο σύζυγο να φύγει από το σπίτι, αφενός γιατί καταναλώνει συνεχώς αλκοόλ, αφετέρου γιατί δεν ενδιαφέρεται για την οικογένειά του. Ο άντρας εξοργίζεται από τα λόγια της και απειλεί να τη σκοτώσει: «2.Γυναίκα: - Κύριε, μπαίνεις εδώ στο σπίτι και πίνεις αλκοόλ; Μόνο με τα αλκοόλ ασχολείσαι; Φύγε από αυτό το σπίτι. Άμα συνεχίζεις να πίνεις αλκοόλ, δε σε θέλω εδώ. Μάζεψε τα πράγματά σου να φύγεις. Εσύ δεν ενδιαφέρεσαι φέρνεις λεφτά, ούτε για μένα, ούτε για τα παιδιά σου, μόνο το αλκοόλ σκέφτεσαι. Δε σε θέλω πια, να φύγεις! Μπορώ κι εγώ να δουλέψω να βρω χρήματα, εσύ να φύγεις από εδώ! 3. Άντρας: - Κυρία μου, πώς μιλάς έτσι; θέλεις να σε σκοτώσω;» Η γυναίκα αντιδρά άμεσα στις απειλές και αποφασίζει να φύγει η ίδια, για να πάει στους γονείς της. Ο άντρας την ενθαρρύνει στο να φύγει και είναι ευχαριστημένος, που θα μείνει μόνος του. Η γυναίκα φεύγει και έτσι χωρίζουν.

Αλλάζει η σκηνή και παρακολουθούμε δύο γειτόνισσες να σχολιάζουν την παραπάνω κατάσταση. Μιλούν με συμπόνια για τη γυναίκα, αλλά δε γνωρίζουν για το χωρισμό και την αποχώρησή της. Επαναλαμβάνουν εμφατικά το πόσο κακός είναι ο άντρας, που πίνει συνέχεια αλκοόλ και δεν εξασφαλίζει τα απαραίτητα στην οικογένεια. Μάλιστα, η μια γειτόνισσα εύχεται να μπορούσε να της παρείχε στέγη. Επιπλέον, επισημαίνουν, ότι η γυναίκα είχε μελανιές στο πρόσωπο και η άλλη της επιβεβαιώνει ότι άκουσε τον βίαιο καυγά του ζευγαριού, όπου ο άντρας χτύπησε τη γυναίκα. Συμφωνούν μεταξύ τους, ότι δε θα πρέπει η γυναίκα να υπομείνει άλλο αυτήν την κατάσταση και αργότερα, όταν πληροφορούνται τον χωρισμό, εκφράζουν και πάλι αισθήματα συμπάθειας προς τη γυναίκα. Σε επόμενη σκηνή, βράδυ αργά,, η γυναίκα φτάνει στο σπίτι της αδερφής της. Εκείνη βλέπει αμέσως τις μελανιές και ζητά να μάθει τι συνέβη. Η γυναίκα της εξηγεί ότι τη χτύπησε ο άντρας της. Η αδερφή της γυναίκας δρα αποφασιστικά, καταφεύγοντας στη δικαιοσύνη. Στο τέλος, ο βίαιος άντρας φυλακίζεται και η γυναίκα μετακομίζει στο σπίτι της αδερφής της: «22. Αδερφή γυναίκας: -Τι έπαθες; Τι έχεις στο πρόσωπό σου; 23. Γυναίκα: - Με σκότωσε ο άντρας μου. 24. Αδερφή γυναίκας: -Τώρα πού είναι; Θα τον πάμε στο δικαστήριο, δε θα το αφήσουμε να περάσει έτσι. Πάμε μαζί στο δικαστήριο. 25. (Πήγαν την άλλη μέρα στην αστυνομία και μαζί με τους αστυνομικούς πήγε στο σπίτι του άντρα της που τη χτύπησε. Οι αστυνομικοί τον πιάσανε, έγινε το δικαστήριο και φυλακίστηκε). 26. [Αλλάζουν οι πέτρες] 27. Αδερφή γυναίκας: - Θα μείνεις εδώ μαζί μου τώρα που αυτός είναι στη φυλακή.

Το παιδί, στο τέλος του παιχνιδιού, μας λέει ότι άρχισε να παίζει tantara όταν ήταν 7 χρόνων. Της αρέσει το σχολείο και θέλει να γίνει γιατρός όταν μεγαλώσει. Έχει πολύ καλές επιδόσεις στο σχολείο. Η ιστορία που αφηγείται έχει κάποια αυτοβιογραφικά στοιχεία. Λίγες μέρες πριν, είχαμε επισκεφτεί το δωμάτιο, όπου μένει με τη μητέρα και τα έξι αδέρφια της και μας είχαν πει ότι ο πατέρας τους είχε εγκαταλείψει πριν από δύο μήνες. Υποτίθεται πως θα πήγαινε στα νότια να δουλέψει, όμως εκείνος ζούσε με μια άλλη γυναίκα και δεν είχε δώσει καθόλου νέα όλο αυτό το διάστημα. Η Κάτια συμπληρώνει ότι ο πατέρας δε στέλνει καθόλου χρήματα και η μητέρα ξενοπλένει, όπου βρίσκει. Το μεροκάματό της είναι 2.000 ariary (περίπου 70 λεπτά του ευρώ).

Ιστορία της Ερνέστης

Για την Ερνέστη δε διαθέτουμε καμιά πληροφορία, παρά μονάχα ότι συμμετείχε στην κατασκήνωση στο Τουλιάρ. Τη βρήκαμε να παίζει tantara περιστοιχισμένη από άλλα κορίτσια. Η ιστορία της έχει ξεχωριστό ενδιαφέρον, καθώς διαφέρει από τις υπόλοιπες οικογενειακές ιστορίες και είναι από τις σπάνιες φορές που στην ιστορία της δεν συμμετέχουν παιδιά. Το θέμα εδώ αναφέρεται στην πολιτική. Περιγράφει την ιστορία κάποιου που αποφασίζει να θέσει υποψηφιότητα για πρόεδρος της Μαδαγασκάρης.

Ξεκινά με τη συζήτηση δύο συζύγων, κατά τη διάρκεια της οποίας ο άντρας ανακοινώνει ότι θα πάει να συναντήσει ένα φίλο του, γιατί θέλει γίνει πρόεδρος της χώρας: «3. Άντρας: - ... Ναι, γιατί αν γίνω πρόεδρος, δε θα αφήνω να υποφέρει ο λαός. Θα έχουν ειρήνη και θα είναι όλοι ευχαριστημένοι. Η γυναίκα του προσπαθεί να τον αποθαρρύνει υπενθυμίζοντάς του ότι δεν έχει χρήματα, για να στηρίξει την υποψηφιότητά του. Στην επόμενη σκηνή, ο πατέρας πηγαίνει στο φίλο του και του ζητά δανεικά. Εκείνος αρνείται, γιατί του είχε δανείσει και στο παρελθόν. Ο άντρας όμως επιμένει ότι τα χρειάζεται για κάτι που σχεδιάζει με τη γυναίκα του. Ο φίλος του αρνείται και πάλι, αλλά αυτή τη φορά, αφήνει να διαφανεί ότι ίσως και να τον βοηθήσει: «12. Άντρας: - Θα γίνω υποψήφιος στις εκλογές και χρειάζομαι πολλά χρήματα. 13. Φίλος: - Εσείς δεν έχετε δουλέψει, δεν έχετε τελειώσει καμιά δουλειά και θέλετε να γίνετε πρόεδρος; Εγώ δεν έχω χρήματα, για να σας βοηθήσω για αυτήν την υπόθεση που τα χρειάζεστε. Ίσως όμως πάω στην τράπεζα να πάρω χρήματα. 14. Άντρας: - Καλά, αφού θα πάτε, σας παρακαλώ πολύ, κανονίστε να πάρετε αρκετά, ώστε να φτάσουν». Ο φίλος φεύγει από το σπίτι του. Σε επόμενη σκηνή, η γυναίκα του υποψήφιου πάει να συναντήσει τον φίλο του άνδρα της, γιατί τον θεωρεί υπεύθυνο για την απόφαση του άνδρα της. Στο σπίτι όμως του φίλου συναντά μόνο τον σύζυγό της, τον οποίο πληροφορεί ότι στο σπίτι τους έχει μαζευτεί πολύς κόσμος, επειδή έμαθαν για την υποψηφιότητά του. Ο άντρας προσπαθεί να την πείσει να επιστρέψει στο σπίτι, όμως εκείνη επιμένει ότι θα περιμένει το φίλο του, όσο κι αν αργήσει. Όταν, τελικά, τον συναντά, τον ρωτά, γιατί ενθαρρύνει τον άνδρα της να βάλει υποψηφιότητα, αλλά ο φίλος αποποιείται κάθε ευθύνης, λέγοντας ότι ήταν καθαρά απόφαση του άνδρα να ασχοληθεί με την πολιτική. Στην τελευταία σκηνή διαπιστώνουμε πως η απόφασή του αυτή έχει φέρει προστριβές στο ζευγάρι, λόγω των ανθρώπων που έρχονται και ζητούν χρήματα. Παρόλα αυτά, ο άντρας στηρίζει με σθένος την επιλογή του: «35. Γυναίκα: - Βλέπεις; Τώρα, έρχονται εδώ οι άνθρωποι, για να πάρουν τα χρήματα για να κάνουν την προπαγάνδα για την υποψηφιότητά σου. Αυτή η πολιτική σας, δεν ξέρω τι θα γίνει. 36. Άντρας: - Ξέρεις, αν δεν μπω εγώ στην

πολιτική, η χώρα μας δε θα αναπτυχθεί, δε θα υπάρχει σταθερότητα και ηρεμία και ο λαός θα υποφέρει. Πρέπει λοιπόν να γίνω πρόεδρος.

Ιστορία της Έμμας

Βρήκαμε την Έμμα να παίζει tantara, ταυτόχρονα με άλλα κορίτσια γύρω της, σε κάποια ελεύθερη ώρα στην κατασκήνωση, στο Ανταναναρίβο. Δυστυχώς, η ιστορία της είναι αποσπασματική, γιατί, μη έχοντας διαμεσολαβητή, δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε ό,τι διεκτραγωδούσε σ'αυτήν, ούτε να μάθουμε για την ζωή της. Σε γενικές γραμμές, η ιστορία της έχει ως εξής: Μια μητέρα απαγορεύει στο παιδί της να κάνει παρέα με παιδιά που δεν εγκρίνει. Προφανώς, εννοεί κάποιο συγκεκριμένο, γιατί το παιδί της απορεί: «2. 1ο παιδί: - Και ποιος θα κάνει παρέα μαζί του;» Στην επόμενη σκηνή, το 2ο παιδί ζητά από το 1ο να πάνε να παίζουνε και, αμέσως, το ρωτά, μήπως του είπε κάτι άσχημο η μητέρα του για τον ίδιο. Το 1ο παιδί μοιράζεται μαζί του την απαγόρευση της μητέρας. Το 2ο παιδί δε διστάζει να κατηγορήσει τη μητέρα ως κακιά και παροτρύνει μάλιστα το 1ο παιδί να της μεταφέρει τη γνώμη του για εκείνην: «4. 1ο παιδί: -Ναι, μου είπε η μάνα μου να μην κάνω παρέα μαζί σου, γιατί δεν είσαι καλό παιδί. 5. 2ο παιδί: - Εγώ δεν είμαι κακό, αλλά κακιά είναι αυτή η κυρία. Πήγαινε τώρα να τα πεις στη μάνα σου αυτά που λέω».

Ιστορία της Ελένης

Η Ελένη είναι 9 χρονών και τη συναντήσαμε στην πόλη Μαζούνγκα, στη βόρεια Μαδαγασκάρη, στην εκεί κατασκήνωσή μας, που στεγάστηκε στο ορφανοτροφείο της πόλης. Την Ελένη την είχε φέρει η κοινωνική λειτουργός του δήμου στο ορφανοτροφείο μαζί με έναν μεγαλύτερο αδερφό της, κατά τη διάρκεια της κατασκήνωσης. Τις πρώτες δύο μέρες έκλαιγε ασταμάτητα και ήταν, κυριολεκτικά, γαντζωμένη πάνω σε εμάς, τους εθελοντές. Η υπεύθυνη του ορφανοτροφείου μας είπε ότι η μητέρα τους είχε πεθάνει και ο αλκοολικός πατέρας τους ζούσε με άλλη γυναίκα, η οποία δεν ήθελε αυτά τα παιδιά. Ένα μεσημέρι, που τα υπόλοιπα παιδιά χαλάρωναν βλέποντας κινούμενα σχέδια, το κορίτσι αυτό βγήκε έξω, μάζεψε καμιά δεκαριά πέτρες (τα πρόσωπα της ιστορίας της) και σχεδίασε στο

τσιμεντένιο πάτωμα τον σκηνικό της χώρα, που θύμιζε τμήμα από ιστό αράχνης. Ήταν το σχέδιο του σπιτιού, στο οποίο θα εκτυλίσσόταν η ιστορία.

Στην αρχή του αποσπάσματος της ιστορίας της Ελένης έχουμε ένα αγόρι της οικογένειας, που αποφασίζει να αποχωρήσει από το σπίτι, γιατί δεν το αγαπούν. Αμέσως μετά, ακούμε το ζευγάρι να συζητά, αν θα πάει ο άντρας στην εργασία του, αλλά τελικά, παραμένει στο σπίτι, για να ετοιμάσει το φαγητό. Στην επόμενη σκηνή, έχουμε την κόρη της μητέρας να λέει στην ετεροθαλή αδερφή της (κόρη μόνο του πατέρα) να ετοιμάσει φαγητό. Εκείνη αρνείται να αναλάβει το ρόλο της ‘υπηρέτριας’, που προσπαθεί να της επιβάλει το 1ο κορίτσι: «7. 2ο κορίτσι: - Μήπως είμαι υπηρέτριά σας, για να πάω να φτιάξω το φαγητό; (Πιο θυμωμένα): Είμαι υπηρέτρια, για να φτιάχνω φαγητό; 8. 1^ο κορίτσι: - Δεν ξέρεις, ότι είπε η μητέρα, ότι είσαι υπηρέτριά μας εδώ; Αυτή είναι η δουλειά σου». Ο διαπληκτισμός συνεχίζεται επί μακρόν, καθώς το 1ο κορίτσι βρίσκει επιχειρήματα που νομιμοποιούν τη θέση της υπηρέτριας για το 2ο κορίτσι, ενώ εκείνη επιστρέφει τις κατηγορίες στην άλλη: «13. 2ο κορίτσι: - Εγώ δεν είμαι άτακτη. Εσύ είσαι άτακτη, γιατί είπες σε ανθρώπους να μπουνε στο σπίτι και έχεις πολύ θάρρος. Δεν είσαι καθόλου ευγενική». Το 1ο κορίτσι την κατηγορεί, ακόμη, ότι σπάει τα ποτήρια μπροστά σε ξένους ανθρώπους. Το 2ο κορίτσι απευθύνεται προς τη μητέρα, για να βρει το δίκιο της, αλλά εκείνη δεν της αφήνει κανένα περιθώριο να ελπίζει: «25. Μητέρα: - Εγώ σου είπα να έρθεις εδώ; Ο πατέρας σου το ζήτησε». Έτσι λήγει το σύντομο απόσπασμα από την ιστορία

α της Ελένης.

Παρατηρούμε, κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, ότι οι πέτρες εκπροσωπούν συγκεκριμένα πρόσωπα, αφού και αυτές με τη σειρά τους τοποθετούνται στην άκρη και μάλιστα σχηματίζοντας σιγά σιγά έναν τέλειο κύκλο μαζί με τις πέτρες που είχαν πρωταγωνιστήσει πριν αρχίσουμε τη βιντεοσκόπηση. Οι καινούριες πέτρες, που αρχίζει να χτυπά σηματοδοτούν δύο νέα πρόσωπα. Χαρακτηριστικό είναι ότι δε μιλά, όποτε τις χτυπά –σαν αυτά τα δύο (χτύπημα και ομιλία) να είναι αδιαχώριστα μεταξύ τους. Επίσης, αφιερώνει χρόνο, για να ταχτοποιήσει τις πέτρες, που πρόκειται να χρησιμοποιήσει στα δεξιά της, σε τοξοειδή μορφή.

Ιστορία του Γιάννη

Ο Γιάννης είναι το μοναδικό αγόρι που είδαμε να παίζει tantara. Έπαιζε στο γήπεδο του μπάσκειτ στο χώρο της κατασκήνωσης. Δυστυχώς, οι συνθήκες δε μας επέτρεψαν να έχουμε περισσότερες πληροφορίες για αυτόν. Το σίγουρο είναι ότι τα υπόλοιπα παιδιά που τον παρακολουθούσαν δεν έδειξαν να ξενίζονται από το γεγονός ότι ένα αγόρι έπαιζε ένα παιχνίδι, το οποίο κατά κανόνα παίζεται από κορίτσια. Καταφέραμε να βιντεοσκοπήσουμε ένα πολύ μικρό απόσπασμα.

Στη ιστορία του Γιάννη, το παιδί μιας οικογένειας ρωτά τη μητέρα του πού είναι ο πατέρας. Του απαντά ότι έχει πάει να αναζητήσει τροφή και του ζητά να μαγειρέψει, μιας και η ίδια πρέπει να φύγει. Επιστρέφοντας, διαπιστώνει ότι το φαγητό δεν είναι ακόμη έτοιμο και ζητά και πάλι από το παιδί να το ετοιμάσει για τα αδέρφια του. Εκείνο λέει ότι θέλει να πάει να παίξει έξω με τα άλλα παιδιά, όμως η μητέρα του απαγορεύει: «9. Μητέρα: - Όχι δε θα πας να παίζεις μαζί τους, γιατί αυτά είναι κακά παιδιά και κλέβουν». Το παιδί υπακούει στις υποδείξεις της μητέρας του και πηγαίνει προς άλλη κατεύθυνση.

Ιστορία της Άννας

Η Άννα είναι 9 χρονών και παίζει, μετά από παράκλησή μας, στη βεράντα του κτηρίου, όπου πραγματοποιείται η καλοκαιρινή μας κατασκήνωση. Πηγαίνει στο δημόσιο σχολείο του χωριού της και λέει πως της αρέσει το σχολείο. Είναι το τρίτο παιδί μιας οικογένειας με δυο αγόρια και δυο κορίτσια. Μας λέει ότι μένει στο σπίτι και με τους δυο γονείς, αλλά η γιαγιά έχει πάρει στο σπίτι της το μικρότερο αδερφάκι. Όταν τη ρωτήσαμε γιατί, μας απάντησε: - Επειδή του είχε αδυναμία και το ήθελε κοντά της. Μας λέει, ότι ο πατέρας της είναι κατηχητής στην ορθόδοξη εκκλησία, ότι είναι πολύ φτωχοί και προσπαθούν να ζήσουν με το μικρό μισθό που δίνει ο ιερέας στον πατέρα της. Ο ιερέας τους δίνει, επίσης, κάποια από τα πράγματα που χρειάζονται στο σχολείο. Σε σχετική ερώτηση, μας απάντησε πως της αρέσει να παίζει tantara κάθε μέρα, όταν έχει ελεύθερο χρόνο. Έμαθε, λέει, να παίζει tantara βλέποντας άλλα παιδιά μεγαλύτερα.

Σχεδιάζει εξαρχής σε ένα μεγάλο χαρτί το χώρο όπου διαδραματίζεται το tantara. Στο σχέδιο διακρίνονται δύο ορθογώνια παραλληλόγραμμα που συμβολίζουν δύο γειτονικά σπίτια. Στο ένα, έχει ήδη τοποθετήσει δυο μεγαλύτερες πέτρες - τους γονείς - και τρεις

μικρότερες -τα παιδιά: δυο κορίτσια και λίγο πιο πέρα, ένα αγόρι στο δικό του δωμάτιο. Η γειτονική οικογένεια έχει τους γονείς και δυο κορίτσια. Όπως φαίνεται από την εξέλιξη της ιστορίας, το ένα κορίτσι είναι παιδί μόνο του πατέρα και το άλλο παιδί μόνο της μητέρας. Από αυτό το σπίτι, ξεκινά ένα δρομάκι που οδηγεί στο πηγάδι. Ένας φαρδύς δρόμος συνδέει τα δυο σπίτια με την πάνω δεξιά γωνία του χαρτιού όπου είναι συγκεντρωμένες πολλές ισομεγέθεις πέτρες καθώς εκεί βρίσκεται η αγορά. Στο τέλος της αφήγησης, ρωτήσαμε την Άννα να μας πει, αν γνωρίζει κάποια οικογένεια που έχει τα προβλήματα που περιγράφει στην ιστορία. Μας είπε ότι έχει ακούσει για μια τέτοια ιστορία όπου έδιωξε ο άντρας τη γυναίκα, γιατί βασάνιζε το παιδί του. Γνωρίζει, μας λέει, τέτοιες γυναίκες με κακό χαρακτήρα, που βασανίζουν τα παιδιά που δεν είναι δικά τους. Όσο για το περιστατικό με τους κλέφτες, που αναφέρει, δεν έγινε στο χωριό της, αλλά σε άλλα χωριά.

Η ιστορία της Άννας ξεκινά στο πρώτο σπίτι, με τον 1ο πατέρα, που φεύγει, για να αναζητήσει δουλειά και την 1η μητέρα να λέει στη 2η κόρη (κόρη του πατέρα) να πάει να φέρει νερό. Στο πηγάδι συναντά την κόρη της άλλης οικογένειας που είναι φίλες. Η 2η κόρη επιστρέφει στο σπίτι χωρίς νερό και διαμαρτύρεται ότι, συνεχώς, αυτή αναλαμβάνει αυτή τη δουλειά και ποτέ η αδερφή της. Το ίδιο παράπονο εκφράζει και στον πατέρα της, που δουλεύει στην αγορά. Εκείνος της δίνει κάποια χρήματα και δεν επιστρέφει στο σπίτι λόγω της έντασης, αλλά παραμένει στην αγορά πίνοντας αλκοόλ. Στο σημείο αυτό, έρχονται οι γονείς του πατέρα και βλέπουν την εγγονή τους αδυνατισμένη. Εκείνη τους εξηγεί ότι η μητριά την αφήνει νηστική και τους παρακαλεί να την πάνε στη μητέρα της. Οι παππούδες την παίρνουν μαζί και ο πατέρας την αναζητά. Θεωρεί τη γυναίκα του υπεύθυνη για τη φυγή της μικρής και της λέει ότι δε θα της ξαναδώσει χρήματα. Παρακαλεί το γείτονά του (τον 2ο πατέρα) να πάει μαζί του, για να αναζητήσουν την κόρη, παίρνοντας και χρήματα μαζί του. Η γιαγιά αρνείται κατηγορηματικά να δώσει την εγγονή πίσω και τότε την παίρνουν κρυφά. Ο πατέρας ξεκαθαρίζει στη γυναίκα του, πως αν σκοπεύει να έχει την ίδια στάση προς την κόρη του, τότε θα πρέπει να φύγει από το σπίτι, παίρνοντας τη δική της κόρη. Η μητέρα φεύγει και λέει στους συγχωριανούς της πως εκείνη επέλεξε να φύγει από τον αλκοολικό άνδρα της. Όμως, η ανέχεια την κάνει να αναθεωρήσει την στάση της και να ζητά από την κόρη της να πάει να ζητήσει φαγητό από τον πατέρα. Εκείνος δέχεται να τρώει το παιδί της εκεί και εκείνο παίρνει φαγητό και για τη μητέρα. Το παιδί τρώει ένα μέρος του φαγητού και η μητέρα το μαλώνει. Το παιδί απειλεί, πως δε θα της ξαναφέρει και η γειτόνισσα (1η μητέρα) την εγκαλεί που μαλώνει το παιδί της για το φαγητό.

Στο μεταξύ, ένας άγνωστος, κλέφτης, απειλεί με όπλο το παιδί του πατέρα που βρίσκεται έξω από το σπίτι και το αναγκάζει να του δώσει το κλειδί. Ο κλέφτης παίρνει όλα τα αντικείμενα που βρίσκει και στη συνέχεια, τα πουλά στην αγορά. Η 2η μητέρα αγοράζει μια κατσαρόλα από τον κλέφτη, αλλά ο 2ος πατέρας τη βλέπει με την κατσαρόλα του και την κατηγορεί ότι εκείνη την έκλεψε μιας και γνωρίζει το νοικοκυριό. Τότε η 2η μητέρα σκηνοθετεί ακόμη μια αγορά από τον κλέφτη, όμως αυτή τη φορά παρακολουθούν κρυμμένοι ο 2ος πατέρας και οι αστυνομικοί. Έτσι, συλλαμβάνουν τον πραγματικό κλέφτη και τον εκτελούν. Η μητέρα και το παιδί της επιστρέφουν στο σπίτι και μιας και δεν έχουν καθόλου πράγματα τους δανείζει η 1η μητέρα. Έτσι, αρχίζουν να ζουν ειρηνικά όλοι μαζί, δίχως προβλήματα: «79. 2η μητέρα: - Μας έκλεψαν όλα μας τα πράγματα, δεν έχουμε ούτε ρούχα, ούτε κουζινικά, τίποτα. 80. 1η μητέρα: - Μη στενοχωριέσαι, θα σας δανείσουμε εμείς, μέχρι να μπορέσετε να αγοράσετε καινούρια. 81. (Και έτσι έζησαν όλοι καλά με ειρήνη και χωρίς προβλήματα)».

Ιστορία της Αναστασίας

Η Αναστασία είναι 9 χρονών και συμμετέχει στην κατασκήνωση του Τουλιάρ. Είναι η μεγαλύτερη από τα τρία κορίτσια της οικογένειας. Για να μπορέσουμε να έχουμε όσο το δυνατόν καλύτερη ποιότητα ηχογράφησης, χωρίς περισπασμούς, τη ρωτήσαμε, αν θα ήθελε να παίξει tantara στη βεράντα. Αυτή έχει άσπρα πλακάκια και δεν μπορούσε να χαράξει με τις πέτρες το σχεδιάγραμμα του σκηνικού της. Της δώσαμε ένα χαρτί A3 και ένα μαρκαδόρο. Το tantara αυτού του τύπου, ως ένα βαθμό στερείται του γνωστού αυθορμητισμού, ίσως λόγω της παρουσίας του διαμεσολαβητή μας ή και του γεγονότος ότι έρχεται κατόπιν παρακλήσεως. Ο διαμεσολαβητής, ζητά κάποιες διευκρινήσεις από το παιδί σχετικά με την ιστορία.

Αρχικά, η Αναστασία σχεδιάζει ένα σπίτι, όπου τοποθετεί μια οικογένεια: ζευγάρι Δύο παιδιά και τους γονείς τους. Στους 'τοίχους' σχεδιάζει μια σειρά από φωτογραφίες και στη μέση του σπιτιού ένα τραπέζι και πάνω του ένα βάζο με λουλούδια. Δίπλα στο τραπέζι υπάρχει ένα καλάθι με αυγά και από την άλλη η κατσαρόλα με το φαγητό. Κατά τη διάρκεια της ιστορίας, προσθέτει στο σχέδιο της ένα ιατρείο και ένα σπίτι γειτονικό με ένα πηγάδι. Καθώς τοποθετεί και μας εξηγεί τα πρόσωπα-πέτρες της κυρίως οικογένειας, ο μεταφραστής

μας μάς εξηγεί: «Είναι πάντα έτσι. Πάντα ξεκινούν από την οικογένεια και στη συνέχεια επεκτείνονται προς την κοινωνία. Το ίδιο γίνεται και στην πραγματικότητα. Τα πάντα ξεκινούν από την οικογένεια».

Η ιστορία της Αναστασίας ξεκινά με τον πιο συνηθισμένο τρόπο: η μητέρα στέλνει ένα της παιδί στην αγορά. Το παιδί αρνείται να πάει, αλλά παρεμβαίνει το άλλο παιδί που το παροτρύνει να υπακούσουν την μητέρα, οπότε πηγαίνουν μαζί να ψωνίσουν. Μετά το μαγείρεμα και το φαγητό, τα αδέρφια συνεννοούνται μεταξύ τους το ποιο θα πλύνει τα πιάτα και ποιο θα φέρει νερό. Επιστρέφοντας στο σπίτι, βρίσκουν να λείπουν πράγματα και η μητέρα λείπει. Υποψιάζονται ότι τους έκλεψαν οι γείτονες. Έτσι αρχίζουν να τσακώνονται με τα παιδιά των γειτόνων, τα οποία αντεπιτίθενται, χτυπώντας τα δύο αδέρφια. Το ένα επιστρέφει στο σπίτι με χτυπημένο το κεφάλι. Οι γονείς το πηγαίνουν στο νοσοκομείο, εξηγούν στο γιατρό τι συνέβη και εκείνος περιποιείται το τραύμα. Επιστρέφοντας στο σπίτι, νουθετούν τα παιδιά, λέγοντάς τους να μην ξανακαυγαδίσουν. Εκείνα συμφωνούν. Η Αναστασία τελειώνει την αφήγησή της με τη φράση: «26. Έτσι έγιναν και πάλι όλα καλά και η ζωή συνεχίστηκε».

Στο τέλος του παιχνιδιού, η Αναστασία μας εξήγησε ότι στο χωριό της έχουν γείτονες που έχουν δυο παιδιά και συμπεριφέρονται άσχημα στην οικογένειά της: τους πετάνε πέτρες και γυρίζουν το κεφάλι, όταν τους συναντούν. Όταν τη ρωτήσαμε γιατί συμβαίνει αυτό, μας είπε ότι, αν οι γονείς των δυο σπιτικών έχουν προβλήματα μεταξύ τους, τότε έχουν και τα παιδιά με τα γειτονόπουλά τους. Οι γονείς δεν αφήνουν τα παιδιά να τσακωθούν και να ξανασυμφιλιωθούν μεταξύ τους, αλλά παρεμβαίνουν εξ αρχής και λένε ‘μην μιλάς σε αυτόν ..., μην πλησιάζεις εκείνον ..., όταν βλέπεις εκείνον να του πετάς πέτρες...’ Σχετικά με τον καταμερισμό της εργασίας στο σπίτι, μας είπε ότι η μητέρα είναι, που ορίζει ποιος κάνει τί και όλοι βοηθάνε, όλοι μοιράζονται τις δουλειές. Ο πατέρας της λείπει από το σπίτι, μένει στη “μεγάλη πόλη”, γιατί δουλεύει στο στρατό και η μητέρα μένει μόνη της με τα παιδιά στο χωριό.

Ιστορία της Αλεξάνδρας

Η Αλεξάνδρα είναι 12 χρονών και πάει στην Πέμπτη Δημοτικού. Της αρέσει το σχολείο και μας λέει ότι θέλει να γίνει δασκάλα. Δηλώνει ότι δεν προλαβαίνει να παίζει πολύ tantara, κάτι που θα ήθελε πολύ, γιατί πρέπει να διαβάζει για το σχολείο. Ξεκίνησε να παίζει tantara όταν ήταν 9 χρονών. Ζει και με τους δυο γονείς της που ασχολούνται με την καλλιέργεια της γης. Έχει τρεις αδερφές και έναν αδερφό.

Συμμετέχει στη κατασκήνωση και παίζει στα πλακάκια της βεράντας, μετά από δική μας παράκληση. Αν και τα πλακάκια του δαπέδου δεν της επέτρεψαν να χαράξει τον σκηνικό της χώρο της ιστορίας της, αυτόν, φάνηκε να τον οριοθέτησε στην φαντασία της. Αντιληφθήκαμε την έλλειψη και, χωρίς να μας το ζητήσει, την προμηθεύσαμε ένα μεγάλο χαρτί, στο οποίο σχεδίασε ό,τι είχε στο νού της. Αυτή η ιστορία είναι ιδιαίτερα εκτενής. Παίζει αυθόρμητα, χωρίς να διακόπτεται από διαμεσολαβητή. Αυτός περιορίζεται στην μετάφραση, όσων ακούει από το παιδί.

Η ιστορία ξεκινά με μια μητέρα που στέλνει τα παιδιά της στην αγορά, να ψωνίσουν. Εκεί συναντούν τη γυναίκα του αφεντικού του πατέρα τους, η οποία τους λέει να πουν στον πατέρα τους να πάει στο αφεντικό που τον ψάχνει. Εκείνα την πληροφορούν ότι είναι άρρωστος. Στην δεύτερη σκηνή, στο σπίτι, η μητέρα λέει στον άντρα της να μαγειρέψει και εκείνος αρνείται: «10. Πατέρας: - Εγώ είμαι άντρας, γιατί να μαγειρέψω;». Τα παιδιά του λένε ότι τον ψάχνει το αφεντικό, αν και είχαν πει ότι είναι άρρωστος. Ο πατέρας πηγαίνει στο αφεντικό και του λέει ότι είχε ειδοποιήσει τηλεφωνικώς πως είναι άρρωστος. Λέει ακόμη, πως δεν μπορεί να δουλέψει λόγω της ασθένειας και ζητά 5.000 Ariary (περίπου 2 ευρώ) προκαταβολή από το μισθό του για να τα πάει στη γυναίκα του. Αμέσως μετά, πηγαίνει να συναντήσει μια κοπέλα, με την οποία διατηρεί εξωσυζυγική σχέση. Η κοπέλα απορεί: «27. Κοπέλα: - Τι με θέλεις εμένα, αφού έχεις τη γυναίκα σου;». Ο άντρας τη διαβεβαιώνει πως δεν αγαπά τη γυναίκα του και σκοπεύει να τη παντρευτεί. Καθώς ο πατέρας αργεί να επιστρέψει, η μητέρα στέλνει το γιο τους να τον ψάξει στη δουλειά. Του λένε ότι έφυγε. Ο πατέρας επιστρέφει στο σπίτι και λέει σα δικαιολογία ότι είχε πάει σε ένα φίλο του και η μητέρα του απαντά: «35. Μητέρα: - Εσύ πήγες και μας άφησες εδώ νηστικούς;».

Την επόμενη μέρα ανοίγουν τα σχολεία και τα παιδιά ζητούν χρήματα για την εγγραφή και ο πατέρας τους λέει πως δεν έχει. Τα παιδιά πηγαίνουν στο σχολείο και η δασκάλα τα διώχνει, γιατί δεν έχουν πληρώσει. Επιστρέφουν στο σπίτι και εξηγούν στους

γονείς τι συνέβη. Η μητέρα λέει στον πατέρα να ζητήσει χρήματα από το αφεντικό του. Πράγματι το αφεντικό του δίνει τα χρήματα που χρειάζεται και ο πατέρας πηγαίνει στο διευθυντή του σχολείου και πληρώνει. Τα παιδιά αρνούνται να πάνε στο σχολείο λόγω της συμπεριφοράς της δασκάλας, αλλά οι γονείς υπερασπίζονται το σχολείο και τα στέλνουν. Πίσω στο σπίτι, η μητέρα λέει στον πατέρα να πλύνει τα ρούχα και εκείνος αρνείται κατηγορηματικά. Η μητέρα φεύγει στην αγορά, για να αναζητήσει δουλειά και ο πατέρας πηγαίνει και πάλι να ζητήσει λεφτά από το αφεντικό του. Εκείνος αρνείται να του δώσει: «66. Αφεντικό: - Αφού εσύ δε δουλεύεις, πώς να σου δώσω χρήματα; Δε θα σου ξαναδώσω». Ο πατέρας και τα παιδιά βρίσκονται στο σπίτι και τα ρωτά σχετικά με την άσχημη συμπεριφορά της μητέρας. Η κόρη του λέει ότι εκείνος βασανίζει τη μητέρα με τη συμπεριφορά του. Τους αντιλέγει να κάνουν διάφορες δουλειές και να πάνε να ψάξουν τη μητέρα τους. Εκείνη εργάζεται στο σπίτι του αφεντικού του πατέρα και αρνείται να διακόψει την εργασία της. Ο πατέρας θυμώνει, μιλά υποτιμητικά για τη δουλειά της μητέρας και πηγαίνει να αναζητήσει και πάλι δουλειά στο ίδιο σπίτι. Τα παιδιά χαίρονται που πατέρας δουλεύει και πάλι, γιατί θα έχουν φαγητό και δίδακτρα για το σχολείο. Τα χρήματα όμως δεν επαρκούν και η μητέρα παραπονιέται: «96.Μητέρα: - Το βράδυ δε θα φάμε, γιατί ο πατέρας σας τριγυρίζει στην αγορά, κάπου έξω. Χρωστάει σε όλους, είναι σάπιος!» Τα παιδιά τη ρωτούν πόσα χρήματα παίρνει και εκείνη απαντά 50.000 Ariary (περίπου 20 ευρώ το μήνα). Έτσι, της ζητούν χρήματα για το κολατσιό και πηγαίνουν στο σχολείο. Το φτωχικό τους κολατσιό γίνεται αντικείμενο χλευασμού από τους συμμαθητές: 108. Συμμαθητής: - Δεν έχετε να πάρετε κολατσιό, όμως ο πατέρας σας γυρίζει και περηφανεύεται για τις γυναίκες; Τα παιδιά επιστρέφοντας από το σχολείο βρίσκουν τους γονείς να καυγαδίζουν. Η κόρη κλαίει, λόγω των προβλημάτων στη σχέση των γονιών και η μητέρα στέλνει και τα δυο παιδιά στην αδερφή της. Μετά από ένα διάστημα επιστρέφουν, λέγοντας ότι προτιμούν να μένουν με τους γονείς τους, που τους αγαπούν κι ας υπάρχουν προβλήματα.

Η μητέρα αποφασίζει, τελικά, να πάρει τα παιδιά και να φύγει από το σπίτι. Όμως, ο γιος προτιμά να παραμείνει με τον πατέρα και του το ανακοινώνει, όταν επιστρέφει από τη δουλειά. Στο μεταξύ, η γυναίκα, με την οποία είχε σχέση ο πατέρας έρχεται να εγκατασταθεί στο σπίτι και μεταχειρίζεται άσχημα τον γιο του άντρα της. Το αγόρι ζητά χρήματα, για να πάει στη μητέρα του και δεν του δίνουν. Η μητέρα, όντας μακριά, στεναχωριέται : 145.

Μητέρα (μονολογώντας) : Λυπάμαι το παιδί μου, που το άφησα στον πατέρα και τώρα είναι ταλαιπωρημένο, βασανισμένο. Η ένταση μεταξύ της νέας συντρόφου του πατέρα

και του γιου κλιμακώνεται και ο πατέρας δεν τον υποστηρίζει στις παράλογες (για την την τοπική κουλτούρα) απαιτήσεις της γυναίκας. Όταν ο πατέρας δίνει το μισθό του στη γυναίκα να τον φυλάξει, ο γιος τον βλέπει, παίρνει τα χρήματα που χρειαζόταν και πηγαίνει στη μητέρα του, εξηγώντας της τα όσα τραβούσε: 166. Αγόρι: Δεν άντεξα, γιατί όταν ήμουν μαζί σου δε μου ζητούσες να κάνω αυτά τα πράγματα, ενώ αυτή η γυναίκα ήθελε να πλύνω τα ρούχα τους μπροστά της». Ο πατέρας ανησυχεί μη βλέποντας τον γιο του το βράδυ, τον ψάχνει, τηλεφωνεί στην πρώην γυναίκα του και εκείνη δεν απαντά. Αργότερα μαθαίνει πού βρισκόταν ο γιός, αλλά δεν κάνει κάτι.

Η ιστορία που έπαιξε, μας είπε, είναι πραγματική και την είχε ακούσει από τους μεγάλους στο χωριό της.

4.2 Συζήτηση θεματικής ανάλυσης

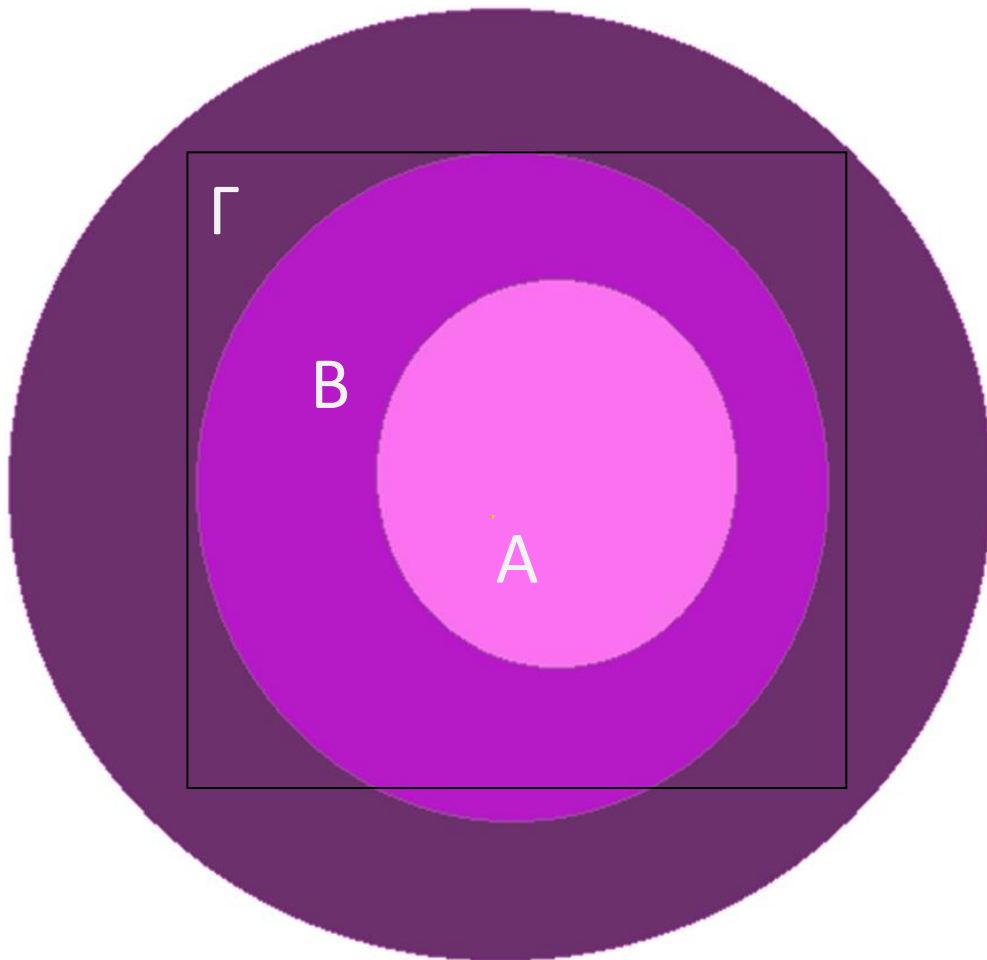
Αναζητώντας μια κοινή τυπολογία στις ιστορίες που διαδραματίζονται κατά το παιχνίδι tantara (βλ. Παράρτημα) των παιδιών, εντοπίζουμε την οικογένεια ως δομή αναφοράς όλων των ιστοριών. Από τη διαδικασία κωδικοποίησης διαπιστώνουμε ότι όλες σχεδόν οι θεματικές σχετίζονται με τις εσωτερικές και εξωτερικές σχέσεις που διαμορφώνουν τα μέλη των οικογενειών. Σε κάθε μια από τις βιντεοσκοπημένες ιστορίες παρακολουθούμε τα μέλη των οικογενειών να αλληλοεπιδρούν σε τρία αλληλοσυνδεδεμένα επίπεδα, όπως αυτά παρουσιάζονται από τους Muncie, Wetherell, Langan, Dallos και Cochrane. Πρόκειται για: (α) το κοινωνικό-πολιτισμικό επίπεδο, που καθορίζει τις κοινωνικά αποδεκτές συμπεριφορές, (β) το οικογενειακό επίπεδο, που καθορίζεται από την αλληλεπίδραση του εσωτερικευμένου πολιτισμικού λόγου με τις προσωπικές πεποιθήσεις που έχουν αναπτύξει από κοινού τα μέλη της οικογένειας και (γ) το προσωπικό, δηλαδή το επίπεδο των προσωπικών πεποιθήσεων και τρόπων δράσης. Σύμφωνα με τους συγγραφείς: *«Αυτά τα τρία επίπεδα πρέπει να συνεκτιμηθούν ταυτόχρονα ώστε να έχουμε μια συνεκτική εικόνα της 'οικογενειακής ζωής'. Κάθε οικογένεια ή ομαδοποίηση μπορεί ως ένα βαθμό να θεωρηθεί ότι δημιουργεί ένα μοναδικό διαπροσωπικό σύστημα νοημάτων και δράσεων. Πρόκειται για μια εκδοχή της οικογενειακής ζωής που προκύπτει από ένα αμάλγαμα*

διαπραγματεύσεων και επιλογών των μελών της οικογένειας στη βάση των προσωπικών και συλλογικών τους πεποιθήσεων και της ιστορίας τους. Η διεργασία αυτή είναι δημιουργική, εμπεριέχει μια ποικιλία περίπλοκων ζητημάτων και γενικώς θεωρείται μοναδική. Ωστόσο, μπορεί να υποστηριχθεί ότι υπάρχουν κάποιες θεμελιώδεις θεματικές που συναντώνται σε όλες τις κοινωνικές ομαδοποιήσεις» (Muncie, Wetherell, Langan, Dallos και Cochrane, 2008,180).

Οι συγγραφείς διακρίνουν τις θεμελιώδεις αυτές θεματικές σε δυο κατηγορίες. Αυτές που αφορούν στις σχέσεις της οικογένειας με τον εκτός αυτής κόσμο και τις σχέσεις μέσα σ' αυτήν. Οι πρώτες περιγράφουν τον τρόπο που αλληλοεπιδρά η οικογένεια με τα εξωτερικά συστήματα: το σχολείο, την εργασία, τους συγγενείς ή την τοπική κοινότητα (γείτονες, φίλοι και ευρύτερη οικογένεια). Οι δεύτερες αφορούν στις εσωτερικές σχέσεις της οικογένειας, οι οποίες ταυτίζονται, εν πολλοίς, με τις θεματικές που προκύπτουν από την κωδικοποίηση των ιστοριών του παιχνιδιού tantara. Σύμφωνα με τους προαναφερθέντες ερευνητές: (α) σε κάθε οικογένεια υπάρχει μια συνεχής διαπραγμάτευση γύρω από θέματα εξουσίας, οικειότητας και ορίων: *Αν και η οικογενειακή ζωή είναι περίπλοκη και ποικιλόμορφη, αυτά τα τρία ζητήματα έρχονται συνέχεια στην επιφάνεια και υποχρεώνουν τις οικογένειες να αναπτύξουν ένα σύνολο από πεποιθήσεις που επιτρέπουν το σχηματισμό κανόνων και διαδικασιών»* (σ.181). (β) Μια άλλη θεματική που επανέρχεται συστηματικά στο παιχνίδι tantara είναι αυτή που σχετίζεται με τους ρόλους και τα καθήκοντα κάθε μέλους της οικογένειας: *«Για να μπορέσει να λειτουργήσει μια οικογένεια ή όποια άλλη κοινωνική ομαδοποίηση, πρέπει να θέσει κάποιους 'βασικούς κανόνες' καθώς και να αναπτύξει κάποια οργάνωση, ώστε να ικανοποιούνται οι βασικές σωματικές και υλικές ανάγκες»* (σ.181). (γ) Η τρίτη θεματική αφορά στο φύλο: *«Η ξεχωριστή για κάθε φύλο δημιουργία ρόλων, καταμερισμού εργασίας, ταυτότητας, τυποποιημένων δραστηριοτήτων κ.λπ. επηρεάζεται από τον τρόπο με τον οποίο τίθεται υπό διαπραγμάτευση το ζήτημα του φύλου»* (σ.181).

Έχοντας κατά νου, ως θεωρητικό προϊδεασμό (Τσιώλης, 2015), τις παραπάνω κατηγοριοποιήσεις, ας δούμε αναλυτικά τις θεματικές που προέκυψαν μέσα από τη διπλή κωδικοποίηση όλων των ιστοριών tantara (βλ. Παράρτημα). Για κάθε μια ιστορία, κωδικοποιήσαμε περιγραφικά, με πλαγιότιτλους, τα γεγονότα που περιγράφονται (δεξιά στήλη). Στη συνέχεια, αναζητήσαμε γενικότερες κατηγορίες-θέματα που επανέρχονται στις διαφορετικές ιστορίες με μικρότερη ή μεγαλύτερη συχνότητα (αριστερή στήλη). Από την αφαιρετική αυτή κατηγοριοποίηση προέκυψαν σαράντα μία θεματικές, που περιγράφουν

τον τρόπο, με τον οποίο αλληλοεπιδρούν τα πρόσωπα, ως μέλη οικογενειών, που δρουν σε ένα δεδομένο ιστορικό, πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο. Όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα, οι θεματικές αυτές αφορούν κυρίως σε σχέσεις αμφίδρομες, που λαμβάνουν χώρα ταυτόχρονα σε διαπροσωπικό, οικογενειακό και κοινωνικοπολιτισμικό επίπεδο. Η προσπάθεια ένταξης των θεματικών σε αυτά τα τρία επίπεδα έγινε με έναν μάλλον αυθαίρετο τρόπο, με στόχο να διακρίνουμε τις πολύπλοκες και πολυεπίπεδες σχέσεις που διεκτραγωδούνται σε κάθε ιστορία.



Εμπνεόμενοι από τη σχηματική απεικόνιση των ανθρώπινων συστημάτων της οικοσυστημικής θεωρίας του Bronfenbrenner (1979) τοποθετήσαμε τα τρία γενικότερα επίπεδα σε τρεις κύκλους, όπου ο ένας εμπεριέχει τον άλλον. Στο κέντρο βρίσκεται το (Α) προσωπικό επίπεδο, όπου τοποθετούμε τους πρωταγωνιστές κάθε ιστορίας: την μητέρα, τον πατέρα, το πρώτο, δεύτερο ή τρίτο παιδί, την μητριά, τον πατριό, την προγονή, τον προγονό. Τα πρόσωπα αυτά συσχετίζονται μεταξύ τους, ως μέλη μιας οικογένειας, τα οποία

αλληλοεπιδρούν, συνεχώς, εντός και εκτός αυτής συνθέτοντας το (B) οικογενειακό επίπεδο. Τέλος, η δράση των προσώπων -ως μέλη οικογενειών- εγγράφεται στο ευρύτερο (Γ) ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο, το οποίο καθορίζει ουσιαστικά τη δράση αυτή. Η λεπτομερής έκταση της περιγραφικής κωδικοποίησης, αλλά και το μεγάλο πλήθος των θεματικών που προέκυψαν, συνάδουν με το πνεύμα της μεθόδου της πυκνής περιγραφής του Geertz, στην οποία ήδη έχουμε αναφερθεί.. Ας δούμε, λοιπόν, αναλυτικότερα, τις θεματικές που προέκυψαν από την κωδικοποίηση των ιστοριών, ενταγμένες στις τρεις ευρύτερες κατηγορίες των Muncie & all.

Στο πρώτο επίπεδο (A), το προσωπικό, βρίσκονται τα βασικά πρόσωπα της οικογένειας. Αυτά απαντώνται σε όλα τα tantara με κάποιες διαφοροποιήσεις, ανάλογα με την πλοκή της ιστορίας. Ανάμεσα σε αυτά, ενήλικες και παιδιά, αναπτύσσονται πολυεπίπεδες σχέσεις-θεματικές. Συμβατικά, σε αυτή την κατηγορία εντάξαμε τις εξής θεματικές:

- Συζυγικές και εξωσυζυγικές σχέσεις.
- Συν-γονεϊκές σχέσεις.
- Σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, νουθεσίες, τιμωρίες, στοργή).
- Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή.
- Σχέσεις μεταξύ αδερφών/ετεροθαλών αδερφών.
- Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων.
- Αρνητικοί χαρακτηρισμοί από τον ένα γονέα για τον άλλο.
- Έκφραση επιθυμίας/αντίρρησης από παιδιά.
- Χρήση αλκοόλ από τον πατέρα.
- Εκδήλωση συναισθημάτων.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο (B), που περικλείει όλα τα παραπάνω, τοποθετούνται οι θεματικές στο 'οικογενειακό' επίπεδο, όπου η οικογένεια, ως μονάδα οργάνωσης των προσώπων, αλληλοεπιδρά ταυτόχρονα με τα μέλη που αυτή περικλείει, αλλά και όλους, όσους βρίσκονται έξω από αυτήν σε ένα τρίτο επίπεδο.

- Καταμερισμός οικιακών εργασιών (ενήλικες και παιδιά).
- Έμφυλοι ρόλοι.
- Οικονομική διαχείριση / οικονομικές απολαβές.
- Πείνα, φαγητό, μαγείρεμα.
- Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι.

- Απομάκρυνση / αποχώρηση / επιστροφή μέλους οικογένειας.
- Επίδειξη δύναμης μέσω βίας, απειλών.
- Πένθος / θάνατος / ορφάνια / απώλεια οικείων.
- Τραυματισμός / ασθένεια / υγεία / αδυναμία.
- Διαχείριση υλικών αγαθών ως ένδειξη εξουσίας / δύναμης.

Το τρίτο επίπεδο (Γ), που περικλείει και σχετίζεται άμεσα με τα δύο προηγούμενα, αφορά στο ιστορικό, πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο. Πρόκειται για τις καταστάσεις που διαμορφώνονται έξω από τον στενό οικογενειακό κύκλο - έξω από τους ζωγραφισμένους τοίχους των σπιτιών, που χαράζουν τα παιδιά στο χώμα. Σε αυτό το τρίτο επίπεδο, κατανοούμε καλύτερα την προσέγγιση του Vygotsky, καθώς είναι περισσότερο ξεκάθαρο το πώς οι υλικές και άυλες διαστάσεις του ιστορικού και πολιτισμικού πλαισίου επηρεάζουν άμεσα τις σχέσεις και τις δράσεις των ανθρώπων. Στο τρίτο αυτό επίπεδο, τοποθετήσαμε, και πάλι, με ένα συμβατικό τρόπο, τις εξής θεματικές:

- Εργασία εκτός σπιτιού – επιβίωση.
- Σχέσεις με θεσμούς (αστυνομία, δικαστήρια κτλ.).
- Σχέσεις εξουσίας / ιεραρχίας.
- Σχέσεις με εργοδότες.
- Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας.
- Παρεμβάσεις / σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια.
- Θρησκευτικές συνήθειες.
- Αναπάντεχα περιστατικά ως αφορμή για την εξέλιξη της πλοκής.
- Σχέση με γείτονες / φίλους.
- Κοινωνικός έλεγχος / μαρτυρίες από τρίτους.
- Μαρτυρία προς / από τρίτους για τα προβλήματα εντός οικογενείας.
- Κοινωνικές συμβάσεις / κανόνες συμπεριφοράς.
- Εκδηλώσεις αλληλεγγύης από τρίτους.
- Πολιτική / ανάμειξη με τα κοινά.
- Οικονομικές συναλλαγές με τρίτους.
- Εκπαίδευση / εξετάσεις.
- Ταξικές διαφορές.
- Διαχείριση υλικών αγαθών ως ένδειξη εξουσίας.

- Απονομή δικαιοσύνης.
- Φτώχεια

4.2.1 Το προσωπικό επίπεδο

Αναπόφευκτα, όλες οι παραπάνω θεματικές εμπεριέχουν μεγάλο βαθμό αφαίρεσης, έτσι ώστε να καλύπτουν όσο το δυνατόν περισσότερο τα επαναλαμβανόμενα μοτίβα στο λόγο των παιδιών που παίζουν tantara. Στη συνέχεια, θα αναλύσουμε κάθε ένα από τα τρία επίπεδα και τις αντίστοιχες θεματικές, με αναφορές στις αφηγήσεις των παιδιών. Στο πρώτο (Α) επίπεδο, διακρίνουμε το πώς σχετίζεται το κάθε πρόσωπο με ένα άλλο, καθώς συνομιλούν. Ο λόγος που εκφέρει το κάθε πρόσωπο, μορφοποιείται ανάλογα με εκείνο στο οποίο απευθύνεται και το ρόλο, που εκείνο παίζει την δεδομένη στιγμή. Σε μια πρώτη θεματική, που αφορά στο πεδίο *συζυγική / εξωσυζυγική σχέση*, παρακολουθούμε διαλόγους συντρόφων που αφορούν στην ανάμεσά τους διαπροσωπική επαφή. Στην Μαδαγασκάρη, όπως και στις περισσότερες αφρικανικές κοινωνίες, όταν μιλούμε για συζυγικές σχέσεις, οφείλουμε να είμαστε απαλλαγμένοι από δυτικό-κεντρικές αναπαραστάσεις, καθώς ο γάμος βασίζεται στο εθιμικό δίκαιο, στο οποίο κεντρικό στοιχείο δεν είναι τα πρόσωπα, αλλά το αντίτιμο, η προίκα, που προσφέρει ο γαμπρός στον πατέρα της νύφης. Ο θρησκευτικός ή πολιτικός γάμος μπορεί να ακολουθήσει και δεν ενδιαφέρει την κοινότητα ιδιαίτερα. Επίσης, η διάλυση του γάμου γίνεται, συνήθως, με την απομάκρυνση του συζύγου και τη δημιουργία νέου συζυγικού δεσμού με μια άλλη γυναίκα. (DesgréesduLoû, 2014). Το ευμετάβλητο των συζυγικών σχέσεων αναπαρίσταται στην ιστορία της Αλεξάνδρας, όπου η σύζυγος απευθύνεται στον σύζυγο, κυρίως, για να του αναθέσει οικιακές εργασίες και, για να τον παροτρύνει να δουλέψει:

9. Μητέρα (στον άντρα) : - Μαγείρεψε το φαγητό.
 16. Μητέρα: - Να πας γιατί δεν έχουμε χρήματα και σε λίγο δε θα έχουμε τίποτα να φάμε.

Σε επόμενη σκηνή, η δωδεκάχρονη Αλεξάνδρα βάζει το σύζυγο να συναντά μια άλλη γυναίκα, η οποία διαμαρτύρεται για το ρόλο της σε ‘παράλληλη σχέση’ του ερωμένου της.

Εκείνος την καθησυχάζει, δηλώνοντας της ότι σκοπεύει να αποπέμψει τη σύζυγο, που δεν αγαπά και να την αντικαταστήσει με την ίδια:

27. Κοπέλα: - Τι με θέλεις εμένα αφού έχεις τη γυναίκα σου;

28. Πατέρας: - Τη γυναίκα μου δεν την αγαπάω, δεν τη θέλω. Θα τη διώξω, για να πάρω εσένα.

Αργότερα, σε αφηγηματικό κομμάτι της ιστορίας του ίδιου παιδιού, μαθαίνουμε ότι τα χρήματα που είχε δώσει το αφεντικό στον πατέρα, αυτός τα έδωσε στην ερωμένη του και όχι στην γυναίκα του. Η εξωσυζυγική του σχέση είναι γνωστή όχι μόνο στα δικά του παιδιά, αλλά και ευρύτερα. Το παιδί δεν το δίνει ως πληροφορία του αφηγητή, αλλά το ενσωματώνει στον διάλογο παιδιών της οικογένειας με συμμαθητή, ο οποίος φέρεται να είναι ο υποκριτής του έργου, ο οποίος ασκεί τον κοινωνικό έλεγχο εναντίον του πατέρα διττά, τόσο για την μη φροντίδα της οικογένειας όσο και για τον θεσμό της πολυγαμίας, βρίσκοντάς τους θεσμούς μεταξύ τους ασυμβίβαστους:

108. Συμμαθητής: - Δεν έχετε να πάρετε κολατσιό; όμως ο πατέρας σας γυρίζει και περηφανεύεται για τις γυναίκες!

Ακολουθεί η λογομαχία του ζευγαριού κατά τη διάρκεια της οποίας η μητέρα συγκρίνει το βιοτικό της επίπεδο στο πατρικό της σπίτι με τη μιζέρια που βιώνει κοντά στο σύζυγό της. Δεν γνωρίζουμε την απάντηση του πατέρα, καθώς η Αλεξάνδρα βάζει ξαφνικά, τέλος στον τσακωμό του ζευγαριού, με την επιστροφή των παιδιών από το σχολείο:

110. Μητέρα: - Όταν με πήρες από τους γονείς μου δε ζούσα σε αυτή την κατάσταση. Τώρα είμαι τόσο ταλαιπωρημένη μέσα στη φτώχεια.

Ίσως η διένεξη των γονιών να αποτελεί αφηγηματικό τέχνασμα, που προοικονομεί την αποχώρηση της μητέρας από την οικογενειακή εστία. (133-136: Αλεξάνδρα). Αμέσως μετά, η Αλεξάνδρα μας αφηγείται το πώς ήρθε και εγκαταστάθηκε στο σπίτι η ερωμένη του πατέρα, η οποία αναλαμβάνει πλέον το ρόλο συζύγου και μητριάς για το γιο του πατέρα. Πλέον, αυτή διαχειρίζεται τα χρήματα, που βγάζει ο άντρας από τη δουλειά του, ενώ η πρώτη σύζυγος αρνείται κάθε επικοινωνία με τον πρώην σύζυγο.

Τις εύθραυστες ισορροπίες ανάμεσα σε συντρόφους που έχουν παιδιά από προηγούμενους γάμους, απεικονίζει γλαφυρά η ιστορία της Άννας. Αφορμή για την ανάδειξη των περίπλοκων σχέσεων είναι ο άδικος καταμερισμός των οικιακών εργασιών ανάμεσα στα δυο παιδιά από τη μητέρα-μητριά. Συγκεκριμένα, το βιολογικό παιδί του

πατέρα παραπονιέται ότι η μητριά του αναθέτει συνεχώς εργασίες, σε αντίθεση με τη βιολογική κόρη της μητέρας. Αυτό το παράπονο το επικοινωνεί στον πατέρα της στο χώρο εργασίας του, ο οποίος ακούειτο παράπονό της και της δίνει βιαστικά ένα χαρτζιλίκι:

8. 1η μητέρα: - Να μαγειρέψεις τώρα.
9. 2ο παιδί: - Δεν μπορώ να μαγειρέψω γιατί δεν έχουμε ακόμη νερό.
10. 1η μητέρα: - Γιατί δεν έφερες νερό;
11. 2ο παιδί: - Εγώ θα φέρω πάλι νερό; Εγώ θα τα κάνω όλα; Να φέρει η αδερφή μου που δεν κάνει τίποτα. Εγώ αρνούμαι να φέρω.
12. (Το 2ο παιδί πηγαίνει στην αγορά να βρει τον πατέρα του και να παραπονεθεί.)
13. 2ο παιδί: - Πατέρα, αυτή η γυναίκα στέλνει εμένα κάθε μέρα να φέρω νερό.
14. (Ο πατέρας της της δίνει λίγα χρήματα, για να αγοράσει κάτι να φάει .)
15. 2ος Πατέρας: - Πάρε αυτά τα χρήματα και φύγε γιατί με ενοχλείς στη δουλειά μου.

Στο τέλος, ο πατέρας αναγνωρίζοντας τον άδικο και κακό τρόπο της δεύτερης γυναίκας του, αποφασίζει την διάλυση της σχέσης μαζί της. Η γυναίκα το δέχεται μοιρολατρικά:

33. 2ος πατέρας: - Αν συμπεριφέρεσαι έτσι στην κόρη μου καλύτερα να φύγεις και εσύ και η κόρη σου.
34. 2η μητέρα: - Τι μπορώ να κάνω; Θα φύγω.

Παρατηρούμε, λοιπόν, πως στην ιστορία της Άννας, είναι ο πατέρας που αξιολογεί σημαντικότερ την σχέση με την κόρη του παρά εκείνη με την σύζυγό του. Στη συνέχεια, παρόλο που το ζευγάρι βρίσκεται σε διάσταση, όταν χρειάζεται να συζητήσουν, βρίσκονται «μόνοι τους και συζητούν ιδιωτικά» όπως μας λέει η αφηγήτρια, το παιδί. Είναι αξιοσημείωτο ότι η ιστορία του κλείνει με την επανασύνδεση του ζευγαριού.

Το ευμετάβλητο του συζυγικού δεσμού καταδεικνύει και η ιστορία της Κάτιας. Αυτή ξεκινά με τη σύγκρουση του ζευγαριού και την απαίτηση της γυναίκας να εγκαταλείψει ο αντρας το σπίτι. Ο λόγος της μητέρας είναι πολύ πυκνός: συζυγικές σχέσεις, χρήση αλκοόλ, έμφυλοι ρόλοι, σχέσεις γονέων και παιδιών, αρνητικοί χαρακτηρισμοί του ενός γονέα για τον άλλον, εργασία εκτός σπιτιού, το θέμα επιβίωσης και αποχώρηση-επιστροφή μέλους της οικογένειας. Στο συζυγικό αυτό καυγά, η γυναίκα δείχνει να παίζει κεντρικό ρόλο στην εξέλιξη της ιστορίας:

2. Γυναίκα: - Κύριε, μπαίνεις εδώ στο σπίτι και πίνεις αλκοόλ; Μόνο με τα αλκοόλ ασχολείσαι; Φύγε από αυτό το σπίτι. Άμα συνεχίζεις να πίνεις αλκοόλ, δε σε θέλω εδώ. Μάζεψε τα πράγματά σου να φύγεις. Εσύ δεν ενδιαφέρεσαι, δε φέρνεις λεφτά ούτε για μένα ούτε για τα παιδιά σου, μόνο το αλκοόλ σκέφτεσαι. Δε σε θέλω πια, να φύγεις. Μπορώ κι εγώ να δουλέψω να βρω χρήματα, αλλά εσύ να φύγεις από εδώ.

Το πρώτο πρόβλημα που αναφέρεται και τονίζεται τέσσερις φορές είναι η κατανάλωση αλκοόλ από τον σύζυγο. Η εννιάχρονη Κάτια έχει ήδη σχηματίσει συγκεκριμένη αντίληψη για τις αρνητικές συνέπειες του αλκοολισμού και γι'αυτό νομιμοποιεί τη μητέρα να ζητά από τον πατέρα να φύγει από το σπίτι, αν συνεχίσει την κατανάλωση αλκοόλ. Στη συνέχεια, τον κατηγορεί για το γεγονός ότι δεν ανταποκρίνεται στον έμφυλο ρόλο, που απαιτεί ο κώδικας ρόλων στην κοινωνία, το νοιάζεται έμπρακτα για τη σύζυγο και τα παιδιά του. Αυτά τα δύο στοιχεία της προσωπικής δράσης του πατέρα κάνουν τη μητέρα να επαναλαμβάνει πέντε φορές την απόφασή της για διάλυση της συζυγικής σχέσης. Εκφράζει την πεποίθηση πως μπορεί η ίδια να εργαστεί και να φροντίσει οικονομικά την οικογένεια, αναλαμβάνοντας και τον ρόλο του πατέρα. Η λακωνική απάντηση του συζύγου, δείχνει την ιδέα που έχει το παιδί - αφηγήτρια για την άξια σεβασμού θέση του άντρα από την σύζυγο. Ο αυθάδης τρόπος της γυναίκας απέναντί του και οι απειλές της βάζουν σε κίνδυνο την ίδια της τη ζωή:

3. Άντρας: - Κυρία μου, πώς μιλάς έτσι; Θέλεις να σε σκοτώσω;

Παρόλο που ακούμε πολλές φορές τη σύζυγο να λέει στον άντρα να αποχωρήσει από το σπίτι, τελικά, ακολουθείται ο άγραφο νόμο του εθιμικού δικαίου: είναι η γυναίκα που αποχωρεί, για να επιστρέψει στην πατρική της οικογένεια. Ίσως, η απόφασή της αυτή συνδέεται με την απειλή του συζύγου για τη ζωή της. Ο συζυγικός δεσμός λύνεται με κοινή συναίνεση. Η γυναίκα ανακοινώνει την απόφασή της να αποχωρήσει, μάλιστα, επαναλαμβάνοντας δυο φορές ότι αφήνει τον άντρα μόνο στο σπίτι, το οποίο, βέβαια, του ανήκει. Ο άντρας επικυρώνει το χωρισμό λέγοντας ότι με την αποχώρησή της, επιτέλους, θα ζει σε ησυχία:

4. (Η γυναίκα μαζεύει τα πράγματά της και φεύγει από το σπίτι για να πάει στους γονείς της. Χωρίζουν.)
5. Γυναίκα: - Α! έτσι; Λοιπόν, εγώ φεύγω και σε αφήνω εσένα με το σπίτι σου. Να μείνεις μόνος σου με το σπίτι σου. Πηγαίνω στους γονείς μου.
6. Άντρας: - Φύγε και εγώ θα έχω ησυχία μόνος μου.
7. Γυναίκα: - Εντάξει, δε με ενδιαφέρει, φεύγω.

Στην πρώτη πράξη της ιστορίας, που διαδραματίζεται η διάλυση της σχέσης, έχουμε την εντύπωση πως οι πέτρες που εκπροσωπούν τους δυο συντρόφους βρίσκονται σε έντονη λογομαχία με κάποια στοιχεία λεκτικής βίας. Στην αμέσως επόμενη σκηνή όμως, παρακολουθούμε το χωρισμό του ζευγαριού μέσα από τον διάλογο που έχουν δυο

γειτόνισσες, οι οποίες, όπως ο Χορός στην αραία ελληνική τραγωδία, γίνεται ο εκφραστής της κοινής γνώμης. Από τον διάλογο του “Χορού” αυτού, επιβεβαιώνονται οι ισχυρισμοί της συζύγου για την κατάχρηση του αλκοόλ από το σύζυγο και για την έλλειψη κάθε φροντίδας για την οικογένεια. Το νέο στοιχείο που προκύπτει όμως, μέσα από το αφηγηματικό τέχνασμα της Κάτιας και δια στόματος των δύο γειτονισσών, είναι το γεγονός ότι, κατά το συζυγικό καννά, ασκήθηκε και σωματική βία στη σύζυγο. Παρακολουθώντας το διάλογο, έχουμε την αίσθηση ότι η Κάτια θέλει, όχι μόνο να επιβεβαιώσει τη θυματοποίηση της μητέρας μέσα από τη μαρτυρία τρίτων, αλλά κυρίως, να επικυρώσει τον κανόνα του εθιμικού δικαίου, ότι κάτω από παρόμοιες συνθήκες η γυναίκα δικαιούται να εγκαταλείψει τη συζυγική στέγη και να διαρρήξει την συζυγική σχέση:

13. 1η γειτόνισσα: - Αυτός ο άντρας χαλάει όλα του τα λεφτά στο ποτό και η γυναίκα δεν έχει να φάει ούτε αυτή, ούτε τα παιδιά της.
14. 2η γειτόνισσα: - Είδες, το πρόσωπό της γυναίκας είναι όλο μελανιές.
15. 1η γειτόνισσα: - Ναι είναι αλήθεια αυτό που λες γιατί τη νύχτα είχαν φασαρίες. Ακουγόντουσαν οι φωνές και αυτός τις έδωσε μπουνιές.

Η μαρτυρία των δύο γυναικών δείχνει να νομιμοποιεί την απόφαση της γυναίκας να εγκαταλείψει τη συζυγική σχέση. Αν είναι έτσι, τότε η σχέση καθορίζεται όχι μόνο από το εθιμικό δίκαιο (αδελφή και γειτόνισσες καταδικάζουν τον άντρα, αλλά και από την Δικαιοσύνη, ως κρατικό θεσμό. Αυτή, τελικά, θα αποδώσει το δίκαιο. Η βία κατά της γυναίκας τιμωρείται:

25. Πήγαν την άλλη μέρα στην αστυνομία και μαζί με τους αστυνομικούς πήγε στο σπίτι του άντρα της που τη χτύπησε. Οι αστυνομικοί τον πιάσανε, έγινε το δικαστήριο και φυλακίστηκε.

Το ενδιαφέρον σε αυτή την ιστορία είναι το γεγονός ότι η αφηγήτρια διαχειρίζεται την προβληματική συζυγική σχέση σε τρία διαφορετικά επίπεδα: ξεκινά από την ανάδειξη των προσωπικών χαρακτηριστικών των δύο ενηλίκων, στη συνέχεια βλέπουμε το πώς αυτά διαμορφώνουν τη μεταξύ τους προβληματική σχέση και στο αμέσως επόμενο επίπεδο έχουμε τη μαρτυρία και παρέμβαση της γειτονιάς και της ευρύτερης οικογένειας με την απονομή δικαιοσύνης από τους επίσημους φορείς του κράτους. Με άλλα λόγια, βλέπουμε πώς το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο επιδρά και καθορίζει άμεσα την εξέλιξη της συζυγικής σχέσης. Χάρη στην αφήγηση αυτή, βλέπουμε τον τρόπο με τον οποίο το παιδί έχει κατανοήσει πώς η συζυγική σχέση εγγράφεται στον άμεσο κοινωνικό περίγυρο, ο οποίος νομιμοποιεί ή απαξιώνει τη δράση των δύο συντρόφων και πώς ο αυτός περίγυρος εντάσσεται στη νομοθετημένη εξουσία των θεσμών του κράτους.

Η ιστορία της Κάτιας έχει κάποια κοινά σημεία με την ιστορία της Άννας. Και στις δύο περιπτώσεις η συζυγική σχέση διαλύεται με απόφαση του ζευγαριού, αλλά, όταν η απόφαση αυτή πρέπει να κοινοποιηθεί στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, οφείλει να τεκμηριώνεται. Έτσι, στην ιστορία της Άννας, ενώ είναι ο σύζυγος που διώχνει τη σύζυγο από το σπίτι, όταν εκείνη πηγαίνει στην αγορά και ερωτάται σχετικά, παρουσιάζει το χωρισμό ως δική της απόφαση, και τον τεκμηριώνει με τον αλκοολισμό του πατέρα:

16. (Εξαιτίας των προβλημάτων στο σπίτι ο πατέρας παρέμεινε στην αγορά για να πιει αλκοόλ).
35. (Τοποθετεί την πέτρα της 2ης μητέρας ανάμεσα στους ανθρώπους της αγοράς. Την ρωτούν:)
36. Άνθρωποι στην αγορά: Τι σου συνέβη;
37. 2η μητέρα: Έφυγα από αυτόν τον άντρα γιατί δεν ήταν καλός και έπινε συνέχεια αλκοόλ. Καλύτερα να ζήσω μακριά του.

Παρατηρούμε στις δυο ιστορίες την κοινή χρήση της θεματικής *χρήση αλκοόλ από τον πατέρα*. Πέρα από την έμφυλη διάσταση που αποδίδεται στον αλκοολισμό, αποτελεί, για τα παιδιά που παίζουν, ένα από τους σοβαρούς λόγους που δικαιολογεί τη διάλυση της συζυγικής σχέσης. Το θέμα, όμως, που συζητούν συχνότερα οι σύζυγοι μεταξύ τους αφορά στα παιδιά και την ανατροφή τους, αναδεικνύοντας της θεματική *συν-γονεϊκές σχέσεις*.

Αφιερώνοντας μια ξεχωριστή θεματική στις *συν-γονεϊκές σχέσεις*, θελήσαμε να αποδώσουμε τη σύγχρονη τάση που αποτυπώνεται στη σύγχρονη βιβλιογραφία που θεωρεί και τους δύο γονείς ως ισότιμους φορείς της διαπαιδαγώγησης των παιδιών (Rouyer & al., 2007). Πρόκειται για μια νέα κοινωνικοπολιτισμική προσέγγιση της γονεϊκότητας, η οποία θέτει ερωτήματα γύρω από τους διαφορετικούς ρόλους και του πατέρα και της μητέρας στην ανάπτυξη του παιδιού, ασκώντας κριτική σε παλαιότερες προσεγγίσεις, που ήθελαν τη μητέρα ως το βασικό - αν όχι το μοναδικό - πρόσωπο διαπαιδαγώγησης. Με άλλα λόγια, η έννοια της *συν-γονεϊκότητας* περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο συνεργάζονται οι γονείς για θέματα που αφορούν στα παιδιά και το πώς συν-κατασκευάζουν τους γονεϊκούς τους ρόλους (Rouyer et al., 2007). Στις ιστορίες του παιχνιδιού tantara, άλλοτε οι γονείς διαπραγματεύονται μεταξύ τους θέματα που αφορούν στην ανατροφή των κοινών τους παιδιών και άλλοτε προβλήματα σχετικά την ανατροφή των παιδιών τους, τα οποία όμως, προέρχονται από προηγούμενο γάμο του πατέρα ή της μητέρας. Οι συν-γονεϊκές συζητήσεις έχουν ποικίλο περιεχόμενο. Για παράδειγμα, στο tantara της Σοφίας, η ιστορία ξεκινά με τις πέτρες-γονείς να διαλέγονται, αν τα παιδιά θα τους βοηθήσουν στην εργασία τους ή, αν θα πάνε στο σχολείο. Η μεν μητέρα υπερασπίζεται το δικαίωμα των παιδιών στην εκπαίδευση,

ενώ ο πατέρας προτάσσει την ανάγκη να εργαστούν όλα τα μέλη της οικογένειας απαξιώνοντας την αξία της εκπαίδευσης. Η Σοφία λέει:

1. (Μια γυναίκα μιλά με τον άντρα της)
2. Πατέρας: -Κυρία μου, πρέπει να ψάξουμε για δουλειά. Ξέρεις, εκεί που θα πάμε για δουλειά θα χρειαστούμε βοήθεια. Να πάρουμε και τα παιδιά μαζί.
3. Μητέρα: - Όχι, τα παιδιά δε θα έρθουν μαζί μας, γιατί πρέπει να μάθουν γράμματα.
4. Πατέρας: - Δε με νοιάζει αυτό λες. Εγώ χρειάζομαι βοήθεια.
5. Μητέρα: - Άφησέ τα, άφησέ τα να πάνε σχολείο.
6. Πατέρας: - Νομίζεις ότι το σχολείο θα κάνει τίποτα για αυτά, θα τα ωφελήσει σε τίποτα; Εσύ τα έχεις παραχαϊδεμένα τα παιδιά, αλλά εγώ όχι.

Στο διάλογο αυτό, η αφηγήτρια δεν αποτυπώνει μόνο τη διαφορετική ιεράρχηση των αναγκών από τους δύο γονείς, αλλά προσθέτει και την κατηγορία του πατέρα προς τη μάνα ότι έχει 'παραχαϊδεμένα' τα παιδιά, αντίθετα με εκείνον. Ενώ αυτή η κατηγορία ομολογείται στα πλαίσια της συν-γονεϊκής συζήτησης, δεν είναι λίγες οι φορές που κατηγορεί ο ένας γονιός τον άλλον σε τρίτους ή και στα ίδια τα παιδιά τους. Για παράδειγμα, στο tantara της Αλεξάνδρας, η μητέρα ανακοινώνει στα παιδιά της ότι δεν έχουν τίποτα να φάνε για βράδυ κατηγορώντας γι' αυτό το σύζυγό της, που δανειζεται συστηματικά χρήματα από τρίτους και χαρακτηρίζοντάς τον ως 'σάπιο':

96. Μητέρα: - Το βράδυ δε θα φάμε γιατί ο πατέρας σας τριγυρίζει στην αγορά, κάπου έξω. Χρωστάει σε όλους, είναι σάπιος.

Παρατηρούμε λοιπόν, το παιδί που παίζει, τηρεί κριτική στάση προς την πατρική φιγούρα της ιστορίας του, όσο δεν εκπληρώνει τις υποχρεώσεις που συνάδουν με τον παραδοσιακό του ρόλο. Εκφραστής αυτής της κριτικής στάσης είναι μια άλλη ενήλικη φιγούρα, η μητέρα. Σε άλλες όμως περιπτώσεις, το ρόλο αυτόν αναλαμβάνουν τα παιδιά, ασκώντας δριμεία κριτική σε συμπεριφορές ενηλίκων.

Ας δούμε κάποια παραδείγματα μέσα από τα οποία προέκυψε η θεματική *κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων*. Στη σύντομη ιστορία της Έμμας, όταν η μητέρα απαγορεύει στο παιδί της να κάνει παρέα με ένα 'κακό' φίλο, το αγόρι απαντά ευθέως:

5. 2ο παιδί: - Εγώ δεν είμαι κακό, αλλά κακιά είναι αυτή η κυρία. Πήγαινε τώρα να τα πεις στη μάνα σου αυτά που λέω.

Στην ιστορία της Μαρίνας, τα παιδιά απαντούν αποφασιστικά στην ερώτηση ενός τρίτου, πότε θα επιστρέψουν στους δικούς τους:

29. 2ο παιδί: - Εμείς να ζητήσουμε συγγνώμη; Αφού αυτοί μας διώξαν. Άσε αυτούς να μας ζητήσουν συγχώρεση. Αλλά εμείς δε θα ζητήσουμε συγχώρεση.

Θεωρούμε πως η φράση αυτή είναι ενδεικτικό παράδειγμα ότι στο tantara εκφράζονται οι πόθοι των παιδιών. Στην πραγματική ζωή, σύμφωνα με τα δεδομένα της παρατήρησής μας, οι γονείς 'έχουν πάντα δίκαιο', οπότε δε θα έμπαιναν ποτέ στη διαδικασία να ζητήσουν συγγνώμη από τα παιδιά τους. Στις συζητήσεις μας με τους ανθρώπους της Μαδαγασκάρης, διαπιστώσαμε πολλές φορές ότι ο σεβασμός προς τους μεγαλύτερους αποτελεί θεμελιώδη αξία για την τοπική κοινωνία, αλλά και ότι μία συγγνώμη από έναν ενήλικο, είναι πράγμα αδιανόητο. Ποτέ η λέξη αυτή δεν μπαίνει στο στόμα ενός ενήλικα, πολύ περισσότερο έναντι ενός παιδιού. Παρόλα αυτά, διαπιστώνουμε στις ιστορίες των tantara ότι ο σεβασμός αυτός συχνά δεν αποδίδεται, όπως στον τρόπο που απαντά το παιδί στη μητέρα. Το βλέπουμε στην ιστορία της Άννας:

46. (Το παιδί πήγε, αλλά έφαγε από το κρέας στο δρόμο γιατί πεινούσε. Η μητέρα του το μαλώνει.)
47. 2η μητέρα: - Γιατί έφαγες από το φαγητό;
48. 3ο παιδί: - Φάε από αυτό που έμεινε, γιατί την επόμενη φορά θα το φάω όλο, εκεί στο σπίτι και δε θα σου φέρω καθόλου.

Η διάσταση μεταξύ αυτού που διαδραματίζεται στα tantara και αυτού που συμβαίνει στην πραγματική ζωή, μας οδηγεί στην υπόθεση ότι στα πλαίσια του φανταστικού αυτού παιχνιδιού, τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να ανατρέπουν τους παραδοσιακούς ρόλους επειδή βρίσκονται σε πλαίσιο ασφαλές. Ας δούμε όμως αναλυτικότερα, πώς αναπαριστώνται οι σχέσεις ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά τους.

Στη θεματική *σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, νουθεσίες, τιμωρίες, στοργή)* επισημαίνουμε διαλόγους που αποτυπώνουν διαφορετικό είδος σχέσεων ανάμεσα στις διαφορετικές οικογένειες, αλλά και ανάμεσα στα μέλη της ίδιας οικογένειας. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι γονείς, συχνότερα η μητέρα, απευθύνονται στα παιδιά τους, δίνοντάς τους μια εντολή για κάποια οικιακή εργασία ή για τη μεταφορά κάποιου μηνύματος. Για παράδειγμα, στο μεγαλύτερο μέρος της σύντομης ιστορίας της Στεφανίας παρακολουθούμε τη μητέρα να αναθέτει διάφορες εργασίες στα παιδιά της:

1. (Μιλάει η μητέρα στα παιδιά)
2. Μητέρα: - Πηγαίνετε παιδιά μου στην αγορά.
3. (Πήγαν στη αγορά και αγόρασαν κρέας και φασόλια. Γυρίζουν στο σπίτι.)
4. Μητέρα: -Ελάτε να μαγειρέψετε. Να μαγειρέψετε καλά, να γίνει νόστιμο.
5. (Η μητέρα έστρωσε το τραπέζι)
6. 1ο παιδί: - Πήγαινε εσύ να φέρεις νερό.
7. 2ο παιδί: - Εντάξει θα πάω.
8. (Όταν γύρισε, το φαγητό ήταν έτοιμο. Μετά νύχτωσε και κοιμήθηκε. Την επόμενη μέρα ξύπνησαν και τα παιδιά ετοίμασαν το πρωινό.)

9. Μητέρα: - Ελάτε να φτιάξετε το τσάι. Να πάτε να αγοράσετε μουφουκάσι να φάτε (λουκουμάς από ρύζι).
10. (Πήγαν και τα αγόρασαν)
11. Μητέρα: - Είναι έτοιμα;

Τα παιδιά αυτής της οικογένειας εκτελούν πρόθυμα τις εργασίες που τους αναθέτει η μητέρα και στη συνέχεια, όταν διαπιστώνουν ότι δεν υπάρχει πλέον φαγητό στο σπίτι, παίρνουν την πρωτοβουλία να πάνε να δουλέψουν ως υπηρέτριες σε γειτονικό σπίτι, όπου και πάλι εκτελούν με προθυμία τις εντολές που τους δίνουν. Αυτή την προθυμία των παιδιών να υπακούσουν στις εντολές του γονιού δεν είναι πάντα ο κανόνας, αλλά υπάρχουν διαφοροποιήσεις, ακόμη και ανάμεσα στα παιδιά της ίδιας οικογένειας. Ενδεικτικά, στην ιστορία της Αναστασίας, παρατηρούμε τα δυο αδέρφια διαφοροποιούνται σε σχέση με την εντολή της μητέρας:

1. (Αρχικά 4 πέτρες, αντρόγυνο με δυο κόρες. Μιλά η μητέρα στο ένα παιδί.)
2. Μητέρα: - Πηγαίνετε, παιδιά μου, στην αγορά να ψωνίσετε.
3. 1ο παιδί: - Δε θέλω να πάω στην αγορά.
4. 2ο παιδί: - Γιατί δε θες; Ας πάμε για να ακούσουμε αυτό που λέει η μητέρα.
5. (Μετά τα παιδιά γύρισαν και μαγείρεψαν. Η μητέρα σερβίρισε το φαγητό, έκαναν προσευχή και φάγανε).
6. Μητέρα: - Παιδιά μου, να πλύνετε τα πιάτα.
7. (μιλάνε τα παιδιά)
8. 1ο παιδί: - Εσύ να πλύνεις τα πιάτα και εγώ να πάω να φέρω νερό;
9. 2ο παιδί: - Καλά, θα πάω να φέρω νερό.

Παρατηρώντας, λοιπόν, τις αναπαραστάσεις των παιδιών γύρω από τη θεματική *σχέσεις γονέων – παιδιών*, διαπιστώνουμε ότι διαμορφώνονται διαφορετικές ισορροπίες, ανάλογα με το ρόλο που αναλαμβάνει το κάθε παιδί σε σχέση με τον γονιό ή τους γονείς του. Ενδεικτική αυτής της διαφοροποίησης είναι η αφήγηση της Στέλλας, όπου διακρίνεται η συμμαχία της μιας κόρης με τον πατέρα και της άλλης με τη μητέρα, όταν η πρώτη αποκαλύπτει στον πατέρα ότι η μητέρα έκρυψε τα χρήματα που της είχε δώσει:

8. Α πατέρας: - Πώς δεν έχουμε τίποτα; Πού είναι τα χρήματα που σου έδωσα εχτές;
9. (Ο πατέρας απευθύνεται στα παιδιά)
10. Α πατέρας: - Πού είναι τα λεφτά που έδωσα στη μητέρα σας εχτές; Ήσαστε μπροστά όταν της τα έδωσα.
11. Α1 αδερφή: - Ναι πατέρα, τα χρήματα δεν τελείωσαν, αλλά η μητέρα τα έκρυψε στο μπουφόλο.
12. (Οι αδερφές μιλούν μεταξύ τους)
13. Α2 αδερφή: - Γιατί το είπες ότι η μητέρα έκρυψε τα χρήματα; Το ξέρεις ότι τώρα ο πατέρας είναι πολύ θυμωμένος;
14. (Η Στέλλα εξηγεί πως η μία κόρη είναι κοντά στη μητέρα, ενώ η άλλη κοντά στον πατέρα).

Πέρα από τις διαφορετικές συμμαχίες στη σχέση γονιών, αυτό που κάνει εντύπωση στο παραπάνω απόσπασμα είναι το ότι ο πατέρας επικαλείται τα παιδιά ως μάρτυρες της οικονομικής συναλλαγής που είχε με την μητέρα την προηγούμενη μέρα. Παρατηρούμε δηλαδή, ένα είδος τριγώνου στη σχέση ανάμεσα στη μητέρα, τον πατέρα και τα παιδιά. Αργότερα, στη ροή της ιστορίας, η Στέλλα επανέρχεται στο θέμα της ασύμμετρης σχέσης ανάμεσα στις δύο αδερφές και τους γονείς τους:

43. (Στο πρώτο σπίτι, η μητέρα για να τιμωρήσει την κόρη που μαρτύρησε το ότι έκρυψε τα λεφτά, έφαγε με την άλλη κόρη της το φαγητό αφήνοντάς την σε μια γωνία νηστική.)
44. Α μητέρα: - Έρχεται ο πατέρας, έλα να κάτσεις κοντά μας (για να μην καταλάβει τίποτα).
45. Α1 αδερφή: - Όχι, δεν έρχομαι.
46. (Ο πατέρας μπαίνει στο σπίτι και βλέπει την Α1 κόρη του να κλαίει).
47. Α πατέρας: - Γιατί κλαις; Τι συνέβη;
48. Α1 αδερφή: - Κλαίω γιατί πεινάω πολύ. Δε μου έδωσαν να φάω γιατί έλειπες.
49. Πατέρας: - Καλά, πάρε λίγα χρήματα να αγοράσεις να φας πριν το σχολείο.

Διαπιστώνουμε πως η μητέρα ασκεί το γονεϊκό της ρόλο τιμωρώντας την κόρη που την κατέδωσε, ενώ ο πατέρας φαίνεται να αποκαθιστά την αδικία χωρίς να ζητά περαιτέρω εξηγήσεις από τη μητέρα. Η τιμωρία στα πλαίσια του γονεϊκού ρόλου, μοιάζει να αλλάζει μορφή, ανάλογα με το φύλο του γονέα, που την επιβάλλει και του παιδιού που την υφίσταται. Ενδεικτικά, στην ιστορία της Ουρανίας, ο πατέρας τιμωρεί με σωματική τιμωρία το παιδί, ενώ η μητέρα, ασκώντας ρόλο διαμεσολαβητή, αρκείται στο να το παρηγορήσει:

26. 1η μητέρα: - Ο σκύλος μας δάγκωσε το παιδί των γειτόνων.
27. 1ος πατέρας: (νευριασμένος προς το παιδί του) - Γιατί έκανες αυτό το πράγμα; (χτυπάει το παιδί με ένα ξύλο.)
28. (Έτσι κάνει το παιδί μετά το ξύλο)
29. 1ο παιδί: - Αου, αου, άου.
30. 1η μητέρα (στον άντρα της): - Εντάξει, φτάνει, άφησέ το τώρα, μη το μαλώνεις άλλο.
31. (Το παιδί κλαίει.)
32. 1η μητέρα: "Έλα, μην κλαις, φτάνει, εντάξει.

Άλλη διάσταση του γονεϊκού ρόλου, είναι αυτή της νουθεσίας για διάφορα θέματα, που αφορούν το παιδί. Για παράδειγμα, στις ιστορίες του Γιάννη και της Έμμας, η μητέρα δεν εγκρίνει τους φίλους, που έχει επιλέξει το παιδί της και απαγορεύει την παρέα μαζί τους:

8. Παιδί: - Μαμά, μαμά, θα πάω να παίξω με τα άλλα παιδιά έξω.
9. Μητέρα: - Όχι δε θα πας να παίξεις μαζί τους, γιατί αυτά είναι κακά παιδιά και κλέβουν.
10. (Το παιδί έφυγε και δεν πήγε να βρει αυτά τα παιδιά.) (ιστορία Γιάννη)
1. Μάνα: - Αν κάνεις παρέα με παιδιά που δεν είναι καλά, θα δεις τι θα σου κάνω. Έτσι όπως σου είπα τώρα, κάνε. (ιστορία Έμμας)

Σε άλλο πλαίσιο, οι νοθεσίες της μητέρας σχετίζονται με τους κανόνες συμπεριφοράς και την απόπειρα των παιδιών να τους παραβούν, ελευθερωμένα στην ασφάλεια του tantara. Αυτό συμβαίνει στην ιστορία της Μαρίζας, όπου τα παιδιά παρακούν τον άγραφο κανόνα και τρώνε φαγητό, χωρίς να περιμένουν τον παππού και τη γιαγιά. Η μητέρα υπενθυμίζει τον κανόνα, κάνοντας αναφορά στον πρόσφατο εκκλησιασμό των παιδιών, ως παράγοντα ρύθμισης της συμπεριφοράς, σύμφωνα με τα κοινώς αποδεκτά πρότυπα:

23. Μαμά: - Τι είναι αυτό που κάνατε και δεν είστε ευγενικοί; Οι μεγάλοι -
τεροί σας δεν έχουν φάει, αλλά εσείς φάγατε πριν από αυτούς.
Δεν είστε ευγενικά παιδιά. Μόλις τώρα δε γυρίσατε από την
εκκλησία;

Ένα στοιχείο που μας κάνει εντύπωση σε αυτή τη θεματική, είναι το γεγονός ότι οι γονείς επικοινωνούν στα παιδιά τους ζητήματα, τα οποία σε ένα δυτικό-κεντρικό πλαίσιο θα τα χαρακτηρίζαμε ως θέματα που αφορούν τον κόσμο των ενηλίκων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το ότι τα παιδιά ρωτούν και μαθαίνουν το ύψος των οικονομικών απολαβών από την εργασία των γονιών, όπως φαίνεται στην ιστορία της Αλεξάνδρας και της Σοφίας.

101. Μητέρα: - Δεν ξέρετε ότι τόσα χρήματα χρειάζεται το σχολείο. Άμα τα
δώσουμε δε θα έχουμε να φάμε.
102. Παιδιά: - Πόσα χρήματα παίρνεις από τη δουλειά;
103. Μητέρα: - 50.000 Ariary (ιστορία Αλεξάνδρας)
18. (Αλλάζουν οι πέτρες, μιλά η μητέρα με το παιδί της)
19. Παιδί: - Μαμά, παίρνεις πολλά λεφτά από τη δουλειά σου;
20. Μητέρα: - Όχι παιδί μου, πολύ ελάχιστα. (ιστορία Σοφίας)

Εστιάζοντας στο επίπεδο δράσης των προσώπων και συγκεκριμένα στον τρόπο με τον οποίο ασκείται ο γονεϊκός ρόλος, προέκυψε μια ξεχωριστή θεματική που αφορά στις σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό / προγονή. Φαίνεται πως είναι θέμα, που απασχολεί έντονα τα παιδιά της Μαδαγασκάρης και, αντιστοίχως, το συναντάμε συχνά στα tantara. Αυτή η ανησυχία συνδέεται, ίσως, με το ευμετάβλητο των συζυγικών σχέσεων που είδαμε στην σχετική θεματική. Με τρόπο, θα λέγαμε στερεοτυπικό, μέσα από τα tantara, τα παιδιά εκφράζουν το φόβο ότι, αν βρεθούν να μεγαλώνουν με ένα πατριό ή με μια μητριά, τότε θα τύχουν άνισης μεταχείρισης σε διάφορους τομείς, όπως στον καταμερισμό των οικιακών εργασιών. Έτσι, στην ιστορία της Ελένης, η κόρη που υποβιβάζεται συστηματικά από την αδερφή της σε ρόλο υπηρέτριας, ζητά από τον πατέρα και από τη μητριά της να την υπερασπιστούν. Την αποκαλεί 'μητέρα'. Όμως, στη συνέχεια, από την απάντησή της, αντιλαμβανόμαστε ότι αποποιείται τη μητρική ιδιότητα, μεταθέτοντας στον πατέρα την ευθύνη της απόφασης για την παρουσία της κόρης του στη νεοσυσταθείσα οικογένεια:

24. 2ο κορίτσι: - Μαμά, μπαμπά, μόνη μου εγώ θα κάνω τις δουλειές στο σπίτι;
 25. Μητέρα: - Εγώ σου είπα να έρθεις εδώ; Ο πατέρας σου το ζήτησε.

Αντίστοιχη προβληματική συναντούμε και στην ιστορία της Άννας, όπου η πρωταγωνίστρια της ιστορίας μεγαλώνει με τον πατέρα της, τη μητριά της και μια ετεροθαλή αδερφή. Εκφράζει το παράπονό της για την άδικη μεταχείριση που υφίσταται, πρώτα στον πατέρα και στη συνέχεια στη γιαγιά της:

17. (Την επόμενη μέρα φτάνουν οι γονείς του πατέρα στο σπίτι. Η Άννα διαλέγει δύο πολύ μεγάλες πέτρες για τον παππού και τη γιαγιά.)
 18. Γιαγιά: - Τι συμβαίνει; Γιατί είσαι τόσο αδύνατη;
 19. 2ο παιδί: - Η γυναίκα του πατέρα μου δε μου δίνει τίποτα να φάω, ούτε ρύζι, τίποτα, γι' αυτό έχω αδυνατίσει τόσο πολύ. Θέλω να με πάρετε από εδώ. Θέλω να πάω κοντά στη μητέρα μου γιατί εδώ είναι πολύ δύσκολα για εμένα.

Πέρα όμως από τα επιμέρους αποσπάσματα που αναφέρονται στη θεματική *σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή*, υπάρχει και ένα tantara που είναι σχεδόν εξ' ολοκλήρου αφιερωμένο σ' αυτήν σχέση. Και εδώ, αυτή αποκαλύπτεται προβληματική. Πρόκειται για την ιστορία της Φλώρας που ξεκινάμε ένα δια-γονεϊκό διάλογο, στον οποίο ο πατέρας ζητά από τη σύζυγό του να μην αδικεί τα παιδιά του. Η απάντηση της μητριάς είναι αποπλιστική:

1. (Το ζευγάρι μαλώνει)
 2. Πατέρας: - Γιατί βασανίζεις τα παιδιά; Γιατί τα ξεχωρίζεις από τα παιδιά σου;
 3. Μητέρα: - Γιατί; Μήπως είναι δικά μου παιδιά; Άμα δε σου αρέσει και στεναχωριέσαι, άσ' τα να φύγουν, να πάνε στη μητέρα τους, που τα γέννησε. Δεν τα γέννησα εγώ.
 4. Πατέρας: - Σε παρακαλώ πολύ να μην ξανακάνεις τα ίδια.

Στην ιστορία αυτή είναι εντυπωσιακό ότι η συννυφάδα, προχωρεί χωρίς ενδοιασμούς, σε ριζικές προτάσεις και λύσεις, μηχανευόμενη τρόπους εξόντωσης των παιδιών. Μέχρι τότε, τα παιδιά βασανίζονται από την επιβεβλημένη πείνα.

18. (Αλλάζουν πέτρες. Τα παιδιά γυρίζουν από το σχολείο και περιμένουν να φάνε. Ο πατέρας λείπει. Τα παιδιά της τρώνε ξεχωριστά και μετά δίνει φαγητό στα θετά παιδιά της. Τα πρώτα τρώνε ποικιλία και ποσότητα φαγητών, ενώ τα δεύτερα ελάχιστα λαχανικά).
 19. Μητέρα: - Ελάτε να φάτε.
 20. Παιδιά (θετά): - Δε θα φάμε αυτό το πράγμα. (Φεύγουν.)
 21. (Η μητέρα επιστρέφει, βλέπει ότι δεν έφαγαν, πετά στο σκύλο το φαγητό και ετοιμάζει το φαγητό για τον άντρα και τα παιδιά της. Τα θετά παιδιά βλέπουν τα πλούσια φαγητά που ετοιμάζει και στενοχωριούνται.)

Εδώ, λοιπόν, η άδικη μεταχείριση της μητριάς προς τα παιδιά δεν περιορίζεται μόνο στο φαγητό, αλλά επεκτείνεται και στον καταμερισμό των οικιακών εργασιών (όπως είδαμε

και στην ιστορία της Ελένης). Ένα επιπλέον στοιχείο που προσθέτει η Φλώρα είναι η άνιση στάση ως προς τις εκπαιδευτικές υποχρεώσεις των παιδιών. Ενώ προτρέπει τα παιδιά να πάνε να διαβάσουν, στα παιδιά του άντρα της, δίνει εντολές για μια σειρά από δουλειές του σπιτιού που οφείλουν να εκτελέσουν.

25. Μητέρα: - Ελάτε να κάνετε τις δουλειές, να πλύνετε τα πιάτα, τα ρούχα και να πάτε στον κήπο.
26. Παιδιά: - Έχουμε να διαβάσουμε γιατί έχουμε εξετάσεις για το πανεπιστήμιο.
27. Μητέρα: - Όχι, θα κάνετε τις δουλειές πρώτα.
28. (Η μητέρα απευθύνεται στα δικά της παιδιά)
29. Μητέρα: - Εσείς να πάτε να διαβάσετε.

Η αρνητική στάση της μητριάς προς τα παιδιά του άντρα της, την οδηγεί στην κορύφωση της πλοκής. Βάζει σε εφαρμογή το σχέδιο να δηλητηριάσει τους προγονούς της, αλλά, κατά τραγική ειρωνεία είναι το δικό της παιδί που δηλητηριάζεται.

31. Μητέρα: - Ξέρω τι θα κάνω. Τώρα που θα έρθουν να φάνε πρώτα, θα ρίξω δηλητήριο στα ποτήρια τους. Μόλις βάλουν νερό και πιούν, θα πεθάνουν.
32. (Επιστρέφουν τα δύο μεγαλύτερα παιδιά, κάθονται να φάνε.)
33. Μεγάλος γιος: - Εγώ δε θα πω από αυτό το ποτήρι και σου λέω να μην πεις ούτε εσύ.
34. Μεγάλη κόρη: - Εντάξει, μόνο θα φάμε.
35. (Φεύγουν και πηγαίνουν στην μητέρα τους)
36. (Αλλάζουν οι πέτρες. Μπαίνει η κόρη της γυναίκας, πετάει την τσάντα της και, επειδή διψούσε πολύ, βάζει νερό στα ποτήρια που είχαν αφήσει τα πρώτα παιδιά και το πίνει. Το δεύτερο παιδί είχε πάει στο διπλανό δωμάτιο.)

Η ηθική δικαίωση των δυο παιδιών που υπέστησαν την κακοποίηση της μητριάς τους, έρχεται στο τέλος της ιστορίας, με την επιτυχία τους στο πανεπιστήμιο, σε αντίθεση με το παιδί της μητριάς και της συννυφάδας που απέτυχαν. Ατυχώς, δεν είχαμε την ευκαιρία να ρωτήσουμε το παιδί την αιτία της τόσο αρνητικής παρουσίας του χαρακτήρα μητριάς. Παρόλα αυτά, στην αφήγησή της αποτυπώνεται η επισφαλής θέση των παιδιών, όταν αυτά απομακρύνονται από τη βιολογική τους μητέρα.

Η δυσμενής θέση του παιδιού, που ζει μόνο με τον ένα βιολογικό του γονέα και με τον/την σύντροφό του/της, αποτυπώνεται και στη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στα αδέρφια και τα ετεροθαλή αδέρφια. Η θεματική λοιπόν, *σχέσεις μεταξύ αδερφών* σχετίζεται άμεσα με τις θεματικές, που αφορούν στις σχέσεις των γονέων, οι οποίες άλλοτε είναι συγκρουσιακές και ανταγωνιστικές και άλλοτε αλληλέγγυες και τρυφερές. Στην ιστορία της Μαρίνας, που η μητέρα έχει πεθάνει και ο πατέρας ζει με καινούρια σύζυγο, τα μεγαλύτερα αδέρφια αναλαμβάνουν ρόλο προστατευτικό προς τα μικρότερα:

10.

2ο παιδί: - Έτσι; Πάμε, λοιπόν στην εκκλησία και να πάρουμε τα μωρά,
γιατί είναι καημένα, άμα δεν τα πάρουμε.

11. 1ο παιδί: - Εντάξει, όταν θα πάμε στην εκκλησία, θα πάρουμε τα μωρά.

Αντίθετα, στο tantara της Ελένης, στην ιστορία πρωταγωνιστούν δύο ετεροθαλείς αδερφές, από τις οποίες, η μία (η κόρη της μητέρας) προσπαθεί να ασκήσει εξουσία στην άλλη (την κόρη του πατέρα). Ως συνήθως, η εξουσιαστική αυτή διάθεση εκφράζεται στην ανάθεση οικιακών εργασιών:

5. [Αφήνει στην άκρη τις πέτρες για να συνεχίσει με άλλα πρόσωπα. Τα βάζει σε κύκλο για να ξέρει ότι έχει τελειώσει με αυτούς τους ρόλους]. Ξεκινούν να συνομιλούν δύο κορίτσια. Το 2ο κορίτσι είναι παιδί του πατέρα από άλλο γάμο]
6. 1ο κορίτσι: - Πήγαινε να φτιάξεις το φαγητό. Μην κάθεται!
7. 2ο κορίτσι: - Μήπως είμαι υπηρέτριά σας για να φτιάξω το φαγητό; (Πιο θυμωμένα): ... - Είμαι υπηρέτρια, για να φτιάχνω φαγητό;
8. 1ο κορίτσι: - Δεν ξέρεις ότι είπε η μητέρα ότι είσαι υπηρέτριά μας εδώ; Αυτή είναι η δουλειά σου.
9. 2ο κορίτσι: - Εγώ δε συμφωνώ με αυτό, γιατί δε μένω μόνη μου εδώ.
10. 1ο κορίτσι: - Δεν ξέρεις ότι είσαι υπηρέτρια εδώ;
11. 2ο κορίτσι: - Να προσέχεις! Δε μου αρέσει καθόλου αυτό που κάνετε. Μόνο εγώ είμαι, για να δουλεύω; Αλλά εσείς δε δουλεύετε καθόλου.

Παρατηρούμε πως, για να μπορέσει να επιβληθεί το 1^ο κορίτσι στο 2^ο, επικαλείται τη μητέρα που ήταν και αυτή που είχε αναθέσει το ρόλο της υπηρέτριας στην προγονή της. Το 2^ο κορίτσι αρνείται να δεχτεί το ρόλο, που προσπαθεί να του επιβάλει η αδερφή του και αναζητά μάταια υποστήριξη από τη μητριά της. Η μητριά δε βοηθά σε καμιά περίπτωση τη βελτίωση των αδερφικών σχέσεων, δικαιολογώντας την άνιση μεταχείριση ως απόρροια του γεγονότος ότι η συνύπαρξη των δύο αδερφών ήταν απόφαση του πατέρα και άρα εκείνη αποποιείται το μητρικό ρόλο. Επίσης, μας κάνει εντύπωση ότι το 1^ο πρώτο κορίτσι αξιώνει σεβασμό στον τρόπο που της μιλά το άλλο, σε αντίθεση με το πώς θα μπορούσε να εκφράζεται στους γονείς της χωρίς αυτόν τον απαραίτητο σεβασμό:

22. 2ο κορίτσι: - Αααα! (Αρνητικό) Αυτό τελείωσε. Μη μιλάς ξανά, γιατί δε μου αρέσουν αυτά που κάνεις, γιατί βγάζεις γλώσσα μπροστά στη μαμά.
23. 1ο κορίτσι: - Πρόσεχε! Εγώ δεν είμαι σαν μπαμπάς και μαμά σου, για να μου αντιμιλάς.
24. 2^ο κορίτσι: - Μαμά, μπαμπά, μόνη μου εγώ θα κάνω τις δουλειές στο σπίτι;
25. Μητέρα: - Εγώ σου είπα να έρθεις εδώ; Ο πατέρας σου το ζήτησε.

Όπως συμβαίνει στην παρατηρήσιμη καθημερινότητα, έτσι και στο tantara, οι αδερφικές σχέσεις συνεπάγονται υποχρεώσεις φροντίδας των μεγαλύτερων προς τα

μικρότερα αδέρφια. Οι γονείς συχνά αναθέτουν σε ένα παιδί να αναλάβει κάποια γονεϊκή υποχρέωση, λόγω της δικής τους απουσίας, όπως συμβαίνει στην ιστορία του Γιάννη:

2. Παιδί: - Πού είναι ο μπαμπάς;
3. Μητέρα: - Δεν είναι εδώ. Πάει να βρει κάτι για να φάτε. Έλα εσύ να μαγειρέψεις, γιατί εγώ θα φύγω.
4. (Μετά από ώρα επιστρέφει η μητέρα και μιλά στο παιδί.)
5. Μητέρα: - Είναι έτοιμο το φαγητό; Τα αδέρφια σου πεινάνε.
6. Παιδί: - Όχι δεν είναι ακόμη έτοιμο.
7. Μητέρα: - Φτιάξτε το γρήγορα!

Στη συνέχεια αυτής της σύντομης ιστορίας, διακρίνουμε να εισάγεται μια ακόμη θεματική, που αφορά στο επίπεδο των προσωπικών πια πεποιθήσεων. Πρόκειται για τη θεματική *έκφραση επιθυμίας/αντίρρησης από παιδιά*. Στο tantara του Γιάννη η επιθυμία του παιδιού να πάει να παίξει με άλλα παιδιά, αναστέλλεται από την απαγόρευση της μητέρας να συναναστραφεί με παιδιά, των οποίων την συμπεριφορά δεν εγκρίνει αυτή:

8. Παιδί: - Μαμά, μαμά, θα πάω να παίξω με τα άλλα παιδιά έξω.
9. Μητέρα: - Όχι δε θα πας να παίξεις μαζί τους, γιατί αυτά είναι κακά παιδιά και κλέβουν.
10. (Το παιδί έφυγε και δεν πήγε να βρει εκείνα τα παιδιά.)

Η επιθυμία ή η αντίρρηση του παιδιού, ναι μεν εκφράζεται στο tantara, αλλά πολύ γρήγορα το άμεσο περιβάλλον έρχεται να την επαναπροσδιορίσει. Για παράδειγμα, στην ιστορία της Ξένιας όπου κυριαρχεί η αρμονία των σχέσεων, όταν η κόρη αρνείται να εκτελέσει την οδηγία της μητέρας, για να πάει να ψωνίσει, ο αδερφός παίρνει την πρωτοβουλία να πάει εκείνος. Τότε η μητέρα αναθέτει μια καινούργια εργασία στην κόρη. Όταν ολοκληρώνονται οι οικιακές εργασίες, τότε υπάρχει χρόνος για παιχνίδι με τα παιδιά της γειτονικής οικογένειας:

17. (Μεταφερόμαστε στη δεύτερη οικογένεια. Η Β μητέρα μιλά στην κόρη της)
18. Β μητέρα: - Να πας στην αγορά να ψωνίσεις.
19. Β κόρη: - Όχι, δε θέλω να πάω.
20. Β γιος: - Εμένα δε με πειράζει να πάω στην αγορά. Θα πάω εγώ.
21. Β μητέρα (προς κόρη): - Αφού δε θες να πας στην αγορά, τότε θα πας να φέρεις νερό.
22. (Ο γιος έφερε τα ψώνια από την αγορά και η κόρη το νερό και άρχισαν να μαγειρεύουν. Μόλις τελείωσαν το φαγητό, τα παιδιά και των δύο οικογενειών πήγαν να παίξουν όλοι μαζί λίγο παραπέρα.)

Σε άλλα tantara τα παιδιά εκφράζουν αντίρρηση ή επιθυμία για πολύ σοβαρά ζητήματα, όπως με ποιον γονιό θα μείνουν σε περίπτωση χωρισμού των γονιών. Στην ιστορία της Αλεξάνδρας, παρόλο που τα παιδιά δεν είναι μάρτυρες του τσακωμού των γονιών, το πρώτο παιδί αντιλαμβάνεται το αρνητικό κλίμα και ζητά να πάει να μείνει με τη

γιαγιά του, για να μη γίνεται μάρτυρας των προβλημάτων της οικογένειας. Αντίθετα, το δεύτερο παιδί αρνείται να φύγει, όταν η μητέρα δείχνει ότι σχεδιάζει να στείλει τα παιδιά στη θεία τους, ώστε να αποφύγουν την προβληματική οικογενειακή ατμόσφαιρα. Ακόμη και, όταν απομακρύνονται προσωρινά, επιστρέφουν, εκφράζοντας την επιθυμία να παραμείνουν με τον 'κακό' πατέρα, γιατί τον αγαπούν. Το δεύτερο παιδί επιβεβαιώνει αυτήν την επιθυμία, να βρίσκονται κοντά στους γονείς, παρά τα προβλήματα:

114. (Ο πατέρας πηγαίνει στη δουλειά, επιστρέφει το βράδυ σπίτι, για να φάνε, όμως και ο ίδιος και η γυναίκα του είναι φανερά δύσθυμοι. Ένα από τα παιδιά αντιλαμβάνεται το βαρύ κλίμα και αρχίζει να κλαίει.)
115. Μητέρα: - Γιατί κλαις;
116. 1ο παιδί: - Θέλω να πάω στη γιαγιά μου, γιατί δεν μπορώ άλλο τα προβλήματα.
117. Πατέρας: - Πάω στη δουλειά.
118. 2ο παιδί: - Γεια μπαμπά.
119. (Η μητέρα έστειλε τα παιδιά στην αδερφή της.)
120. Μητέρα: - Πηγαίνετε στη θεία σας.
121. 2ο παιδί: - Δε θα πάμε.
122. Μητέρα: - Γιατί δεν πηγαίνετε; Θέλετε να υποφέρετε εδώ με αυτά τα προβλήματα;
123. (Πηγαίνουν στις θείας, αλλά μετά από ένα διάστημα επιστρέφουν στο σπίτι)
124. Πατέρας: - Γιατί γυρίσατε εδώ, αφού εδώ δεν έχουμε τα απαραίτητα και υποφέρετε. Στη θεία σας είχατε γαλήνη και ό,τι χρειαζόσαστε.
125. 1ο παιδί: - Ακόμα και αν ο μπαμπάς μου είναι κακός, εγώ σε αγαπάω, σε αγαπάω.
126. 2ο παιδί: - Θέλουμε να μείνουμε εδώ κι ας υπάρχουν προβλήματα.

Το ερώτημα που μας γεννάται είναι το κατά πόσο στην πραγματική ζωή τα παιδιά 'νομιμοποιούνται' να εκφράζουν τις επιθυμίες και τις αντιρρήσεις τους για τα πιο απλά ως τα πιο σοβαρά θέματα που τα αφορούν. Τα δεδομένα της παρατήρησής μας, μας κατευθύνουν στην υπόθεση ότι «οι ενήλικες έχουν πάντα δίκαιο» στην πραγματική ζωή και για το λόγο αυτό, το tantara προσφέρει για άλλη μια φορά τον ασφαλή δυνητικό χώρο, όπου μπορούν να αμφισβητηθούν τα κοινωνικά και πολιτισμικά δεδομένα.

Αντίστοιχα ερωτήματα τίθενται γύρω στην τελευταία θεματική αυτής της ενότητας, που αφορά στην εκδήλωση συναισθημάτων. Σε όλες τις παρατηρήσεις μας, εντυπωσιαστήκαμε από την δυσκολία παιδιών και ενηλίκων ή την συνειδητή άρνησή τους να εκδηλώνουν τα συναισθήματά τους. Ενδεικτικά, αναφέρουμε την περίπτωση ενός πατέρα, που είχε έρθει στην κατασκήνωσή μας, για να ζητήσει να πάρει την κόρη του, γιατί εκείνο το πρωί είχε πεθάνει η μητέρα του και σύζυγός του. Η ηρεμία του πατέρα αλλά και του παιδιού μας άφησε άφωνους. Όταν εκφράσαμε την απορία μας στους ντόπιους συνεργάτες, μας είπαν ότι ο πατέρας δεν ήθελε να ταράξει την κόρη εκφράζοντας τη λύπη

του. Αντίθετα, στα tantara η θεματική *εκδήλωση συναισθημάτων* συναντάται αρκετά συχνά, και, κυρίως, σε ότι αφορά σε συναισθήματα λύπης και συμπόνιας. Για παράδειγμα, στην ιστορία της Αλεξάνδρας που είδαμε παραπάνω, αφού η μητέρα έχει αποχωρήσει από το σπίτι με το ένα παιδί, το παιδί που επέλεξε να παραμείνει κοντά στον πατέρα υφίσταται ταπεινωτικές καταστάσεις από τη μητριά. Ο πατέρας αρνείται να του δώσει χρήματα, για να πάει να βρει τη μητέρα του. Η μητέρα, σα να διαισθάνεται από μακριά, αυτό που συμβαίνει στο γιο της και εκφράζει τη λύπη της:

143. Πατέρας: - Δεν μπορώ να σου δώσω λεφτά για εισιτήρια, πού να τα βρω. Δεν σε είχα ρωτήσει στην αρχή; γιατί δεν πήγες με τη μητέρα σου; Πού να βρω τώρα λεφτά;
144. (Το παιδί κλαίει.)
145. Μητέρα (μονολογώντας): - Λυπάμαι το παιδί μου που το άφησα στον πατέρα του. Τώρα είναι ταλαιπωρημένο και βασανισμένο.

Αντίστοιχα συναισθήματα λύπης και συμπόνιας δείχνουν στη συζήτησή τους ο πατέρας και ο αδερφός του σχετικά με την κακομεταχείριση των παιδιών από τη μητριά τους, στην ιστορία της Φλώρας. Μας κάνει εντύπωση το αίσθημα ανημποριάς που εκφράζει ο πατέρας μπροστά στη συμπεριφορά της συζύγου του.

5. (Αλλάζουν οι πέτρες. Μιλά ο πατέρας με τον αδερφό του)
6. Πατέρας: - Καλημέρα!
7. Αδερφός: - Τι συμβαίνει; Γιατί δείχνεις στεναχωρημένος;
8. Πατέρας: - Έχω προβλήματα στο σπίτι, γιατί η γυναίκα μου βασανίζει τα μεγάλα μου παιδιά (που δεν είναι δικά της).
9. Αδελφός: - Λυπάμαι τα παιδιά σου, γιατί αυτά δε φταίνε σε τίποτα, είναι αθώα.
10. Πατέρας: - Και τι μπορώ να κάνω;

Αντίθετα, στην ιστορία της Κάτιας, είναι οι γειτόνισσες αναλαμβάνουν να εκφράσουν την συμπάθειά τους για τη γυναίκα που υφίσταται βία από το σύζυγό της:

12. 2η γειτόνισσα: - Ναι, τη λυπάμαι πολύ και, αν είχα ένα δεύτερο σπίτι, θα της το έδινα να μείνει, θα την άφηνα να μείνει εκεί.
20. 1η γειτόνισσα: - Είμαι πολύ στεναχωρημένη για αυτή την γυναίκα.

Με την *εκδήλωση συναισθημάτων*, ολοκληρώνουμε την *πυκνή περιγραφή* της πρώτης ενότητας, η οποία αναφέρεται σε θέματα *προσωπικών πεποιθήσεων και τρόπων δράσης*. Όμως, όπως, εύκολα, διαπιστώνει κανείς, οι πεποιθήσεις και οι δράσεις αυτές δεν εκδηλώνονται στο κενό, παρά μόνο σε σχέσεις, συσχετίσεις και ρόλους. Ένα δομικό χαρακτηριστικό (Levis Strauss, 2010) όλων των tantara είναι το γεγονός ότι όλες οι δράσεις λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο της οικογένειας και για το λόγο αυτό, το δεύτερο επίπεδο, στο

οποίο - συμβατικά πάντα - εντάσσουμε την επόμενη κατηγορία θεματικών, αφορά στην οικογενειακή σφαίρα.

4.2.2 Το οικογενειακό επίπεδο

Σύμφωνα πάντα με την σχηματική κατηγοριοποίηση των Muncie, Wetherell, Langan, Dallos και Cochrane (2008), στην ενότητα αυτή εστιάζουμε στις αντιλήψεις των παιδιών, αναφορικά με θέματα που αφορούν στο εσωτερικό της οικογένειας. Η *πυκνή περιγραφή* των tantara οδηγεί στο ίδιο συμπέρασμα με αυτό των συγγραφέων, στο γεγονός δηλαδή, ότι το οικογενειακό καθορίζεται από την αλληλεπίδραση του εσωτερικευμένου πολιτισμικού λόγου με τις προσωπικές πεποιθήσεις, που έχουν αναπτύξει από κοινού τα μέλη της οικογένειας (Muncie & al, 2008). Μια πρώτη θεματική, που κατέχει θέση εισαγωγής για τα περισσότερα tantara, αφορά στον *καταμερισμό οικιακών εργασιών* είτε μεταξύ ενηλίκων είτε μεταξύ παιδιών.

Οι περισσότερες ιστορίες ξεκινούν με τη μητέρα να δίνει εντολή σε κάποιο παιδί για κάποια εργασία εντός ή εκτός σπιτιού. Η ιστορία της Αλεξάνδρας ξεκινά με τη μητέρα που ζητά από τα παιδιά να πάνε να ψωνίσουν και εκείνα πηγαίνουν χωρίς αντίρρηση:

1. (Η μητέρα λέει σε δύο παιδιά να πάνε στην αγορά.)
2. Μητέρα: - Πηγαίνετε στην αγορά να ψωνίσετε!
3. (Αυτά πήγαν και εκεί, συνάντησαν μια κυρία.)

Παρατηρούμε συχνά, όμως, εντολή για εκτέλεση μιας εργασίας να δίνεται από τον έναν γονέα στον άλλον, γεγονός που γίνεται αφορμή επαναδιαπραγμάτευσης των παραδοσιακών ρόλων. Έτσι, στη συνέχεια της ίδιας ιστορίας, η μητέρα δίνει εντολή στον άντρα της να μαγειρέψει και εκείνος αρνείται επικαλούμενος το φύλο του. Ένα από τα παιδιά παρεμβαίνει, πυροσβεστικά, και αναλαμβάνει το μαγείρεμα:

9. Μητέρα (στον άντρα): - Μαγείρεψε το φαγητό.
10. Πατέρας: - Εγώ είμαι άντρας, γιατί να μαγειρέψω;
11. [Το παιδί αφήνει την πέτρα του πατέρα]
12. 1ο παιδί: - Εγώ θα μαγειρέψω.

Η Fontaine επισημαίνει τις διαφορετικές λειτουργίες που μπορεί να έχει ο καταμερισμός των οικιακών εργασιών: «ως διαδικασία επιβολής εξουσίας, ως

διαπραγμάτευση των διαθέσιμων πόρων ή του ελεύθερου χρόνου στο ζευγάρι ή ως έκφραση της ιδεολογίας της κατασκευής των έμφυλων ταυτοτήτων» (Fontaine A.M., 2007, 134). Πράγματι, στην ιστορία μας, επανέρχεται, αργότερα, το θέμα του έμφυλου καταμερισμού εργασίας, ίσως λόγω της αποτυχίας του πατέρα να βρει σταθερή εργασία εκτός σπιτιού. Έντονη είναι η άρνηση από τον πατέρα να ακολουθήσει την εντολή της μητέρας, καθώς θεωρεί υποτιμητική για αυτόν την ανάθεση οικιακών εργασιών, καθόσον είναι άντρας. Οι διάλογοι είναι ενδεικτικοί:

- | | | |
|-----|------------------------------------|---|
| 58. | (Φεύγουν τα παιδιά για το σχολείο) | |
| 59. | Μητέρα (στον άντρα της): | - Έλα να πλύνεις τα ρούχα. |
| 60. | Πατέρας: | - Εγώ είμαι ο άντρας ή υπηρέτης σας, για να πλύνω ρούχα; Δεν πας καλά! Δε θα τα πλύνω. Γιατί δε λες στα παιδιά να τα πλύνουν; |
| 61. | Μητέρα: | - Καλά, εγώ πάω στην αγορά. |
| 62. | Πατέρας: | - Τι θα κάνεις εκεί; |
| 63. | Μητέρα: | - Θα πάω να βρω κάτι να φάμε, τι να κάνω εδώ; εδώ; Τελείωσαν τα λεφτά. |

Ωστόσο, σε άλλες περιπτώσεις, ο πατέρας δέχεται πρόθυμα να εκτελέσει την οδηγία της συζύγου, όπως στην ιστορία της Ελένης:

- | | | |
|----|----------|---|
| 3. | Γυναίκα: | - Πηγαίνετε τώρα κύριε, μην καθυστερείτε εδώ. Πηγαίνετε στη δουλειά. Ή καλύτερα, ελάτε, κύριε, να μαγειρέψετε το φαγητό, και μη βιάζεστε να πάτε στη δουλειά. |
| 4. | Άντρας: | - Ναι, θα το κάνω. |

Οι έμφυλες ανισότητες στο μοίρασμα των δουλειών του σπιτιού επισημαίνονται και στις δυτικές κοινωνίες, με κοινωνιολογικές διαχρονικές έρευνες να καταδεικνύουν ότι η ο έμφυλος καταμερισμός των εργασιών μαθαίνεται από την παιδική ηλικία και αναπαράγεται στην ενήλικη ζωή. Οι όποιες διαφοροποιήσεις αποδίδονται στο οικονομικό και κοινωνικό στάτους της οικογένειας (Court et al, 2016). Επανερχόμενοι όμως στην ιστορία της Ελένης, διαπιστώνουμε ότι ο καταμερισμός των οικιακών εργασιών δεν έχει μόνο έμφυλη διάσταση, αλλά χρησιμοποιείται και ως πεδίο προσπάθειας επιβολής εξουσίας:

- | | | |
|-----|-------------|--|
| 6. | 1ο κορίτσι: | - Πήγαινε να φτιάξεις το φαγητό. Μην κάθουσαι! |
| 7. | 2ο κορίτσι: | - Μήπως είμαι υπηρέτριά σας, για να πάω να φτιάξω το φαγητό; (Πιο θυμωμένα): Είμαι υπηρέτρια, για να φτιάχνω φαγητό; |
| 12. | 1ο κορίτσι: | - Επειδή δεν είσαι φρόνιμη, καλύτερα να δουλεύεις. |

Μια άλλη διάσταση των οικιακών εργασιών είναι οι διαφοροποιήσεις που προσδίδει το κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον στην κάθε οικιακή εργασία. Στην ιστορία της Αλεξάνδρας, η καινούρια σύζυγος του πατέρα αναθέτει διάφορες εργασίες στο παιδί του άντρα της. Ανάμεσα σε αυτές είναι και το πλύσιμο των ρούχων, το οποίο το παιδί αρνείται

κατηγορηματικά να κάνει, όπως το είχαμε δει και στην ιστορία της Αλεξάνδρας. Φαίνεται πως υπάρχει ένα πολύ συγκεκριμένο κανονιστικό πλαίσιο που ορίζει τις δουλειές που μπορεί να κάνει το κάθε φύλο, ανεξαρτήτως ηλικίας:

149. (H B Γυναίκα μιλά με το παιδί)
150. B Γυναίκα: - Πλύνε τα πιάτα, πλύνε τα ρούχα, κάνε αυτό, κάνε εκείνο...
151. Αγόρι: - Δεν μπορώ να πλύνω τα ρούχα σας. Αν είναι τα πιάτα ή τις κατσαρόλες, ναι, μπορώ να το κάνω. Αλλά τα ρούχα σας, συγγνώμη, δεν μπορώ να το κάνω.
152. B Γυναίκα: - Φύγε από εδώ.
153. Αγόρι: - Δε θα φύγω από εδώ, γιατί είμαι στο σπίτι του πατέρα μου. Και εσείς δεν είστε μητέρα μου, αλλά μου λέτε να κάνω αυτό και εκείνο και εγώ τα κάνω όλα αυτά. Όμως τα ρούχα σας δεν τα πλένω.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, οι έμφυλοι ρόλοι επανέρχονται συχνά, συνιστώντας μια ξεχωριστή θεματική, που αξίζει να μελετήσουμε στο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο της Μαδαγασκάρης.

Για τον ανθρωπολόγο Rakotomalala (2012) η κατανομή καθηκόντων είναι σχεδόν ισότιμη ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες, αλλά υπάρχουν συγκεκριμένες εργασίες, ο καταμερισμός των οποίων γίνεται με βάση το φύλο. Για παράδειγμα, η κτηνοτροφική ενασχόληση με τα βόδια γίνεται από τους άντρες, ενώ η ανατροφή των χοίρων γίνεται από τις γυναίκες. Σύμφωνα με μαδαγασκαρινό ερευνητή: *Είναι πιθανόν, αυτός ο καταμερισμός να επιτρέπει μια σχετική ισορροπία ανάμεσα στα δύο φύλα στις αγροτικές περιοχές, όπου η γεωργία και η κτηνοτροφία παραμένουν οι βασικές δραστηριότητες. Αλλά αυτή η ισορροπία απαντάται και στις αστικές περιοχές όπου το 'ιδανικό της γυναίκας στο σπίτι' αρχίζει να εκλείπει, αν και γενικά, είναι αυτή που ασχολείται ακόμη με τα παιδιά και το νοικοκυριό.* (Rakotomalala, 2012, 116). *Ακόμη: Είναι λάθος να πούμε ότι, σε πολλούς τομείς, η γυναίκα είναι κατώτερη από τον άντρα στη Μαλγάσια κοινωνία. Στην πραγματικότητα, υπάρχει μια ισορροπία ανάμεσα στα δύο φύλα: η πολιτική ταιριάζει στον άντρα, η διαπαιδαγώγηση στη γυναίκα. Αν η κοινωνία εκτιμάται μέσα από το savoir-faire των ανδρών, τα ήθη κρίνονται μέσα από το savoir-faire των γυναικών, την ικανότητά τους να διαχειρίζονται το σύστημα διαπαιδαγώγησης»* (144). Πράγματι, στην ιστορία της Ερνέστης, παρατηρούμε πως ο άντρας αναλαμβάνει την πρωτοβουλία να ασχοληθεί με την πολιτική, αλλά η σύζυγος κάνει ότι μπορεί για να τον αποτρέψει:

1. Άντρας: - Θα πάω, κυρία μου, σε ένα φίλο μου να συζητήσουμε, γιατί θα γίνω πρόεδρος.
2. Γυναίκα: - Πρόεδρος;
3. Άντρας: - Ναι, γιατί, αν γίνω πρόεδρος δε θα αφήνω να υποφέρει ο λαός. Θα έχουν ειρήνη και θα είναι όλοι ευχαριστημένοι.

4. Γυναίκα: - Έτσι,έ ; Θα δούμε, αν θα γίνεις πρόεδρος. Πώς θα γίνεις αφού δεν έχεις χρήματα; Πρόεδρος θες να γίνεις;

Μέσα από τα tantara φαίνεται πως, ναι μεν οι ρόλοι είναι καθορισμένοι με βάση το φύλο (ο πατέρας οφείλει να φέρνει τα προς το ζην μέσω της εργασίας του), αλλά η υπενθύμιση επιτέλεσης του παραδοσιακού ρόλου έρχεται από το άλλο φύλο. Στην ιστορία της Μαλάλα, η μητέρα είναι ασκεί πίεση στον άντρα έτσι ώστε αυτός να βρει δουλειά:

1. (Το ζευγάρι συζητάει.)
2. Μητέρα: - Κύριε, πήγαινε να βρεις δουλειά, γιατί δεν έχουμε χρήματα, και τι θα φάμε;
3. Πατέρας: - Κυρία μου, δε βρίσκω, τι να κάνω;
4. Μητέρα: - Δεν ξέρεις τι να κάνεις; Να πας να βρεις. Πρέπει να πας, μην κάθεσαι έτσι.
5. Πατέρας: - Πώς να πάω να βρω; Εγώ εδώ, ακόμη, περιμένω.
6. Μητέρα: - Όχι μην περιμένεις. Αμέσως να πας, γιατί δεν έχουμε ούτε να φάμε.
7. Πατέρας: - Εντάξει φεύγω.

Στη συνέχεια, όταν ο πατέρας ζητάει από τον επιχειρηματία μια θέση εργασίας, εντυπωσιαζόμαστε από την απάντησή του, αφού δηλώνει ότι επιθυμεί να έχει την γνώμη της γυναίκας του γι' αυτήν την πρόσληψη στην επιχείρησή του:

14. Αφεντικό: - Δεν υπάρχει καμία δουλειά εδώ, να σου δώσω.
15. Πατέρας: - Αχ (μονολογεί), δεν υπάρχει καθόλου συμπόνια; (προς το αφεντικό) ... Σας παρακαλώ πολύ, κάντε κάτι για 'μάς.
16. Αφεντικό: - Εντάξει, φύγε και θα δούμε, γιατί θα ρωτήσω τη γυναίκα μου και θα σου πω.

Παρόλα αυτά, φαίνεται πως οι παραδοσιακοί έμφυλοι ρόλοι έχουν καθοριστεί από το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό καθεστώς, και οι αφηγήσεις των παιδιών αυτό ανακλούν και σε αυτό αυτοπεριορίζονται. Στην ιστορία της Αλεξάνδρας, όταν οι παραδοσιακοί ρόλοι ανατρέπονται και η μητέρα αναζητά εργασία εκτός σπιτιού, ο πατέρας υποτιμά την εργασία της και εκλαμβάνει την απουσία της μητέρας ως αμφισβήτηση του συζυγικού ρόλου:

72. Πατέρας: - Εσείς να πλύνετε τα πιάτα και τις κατσαρόλες. Και μετά να πάτε να βρείτε τη μητέρα σας, γιατί έχει αργήσει και δεν ξέρω πού είναι.
73. (Τα παιδιά τη βρήκαν στο σπίτι, όπου δουλεύει σαν οικιακή βοηθός.)
74. 2ο παιδί: - Μαμά, έλα να φύγουμε, γιατί έχεις αργήσει και ο μπαμπάς σε θέλει.
75. Μητέρα: - Τι με θέλει;
76. 2ο παιδί: - Δεν ξέρω.
77. Μητέρα (νευριασμένη): - Εγώ είμαι στη δουλειά μου. Γιατί με ενοχλείτε;
78. (Το παιδί φεύγει και μεταφέρει τα λεχθέντα στον πατέρα του)
79. Πατέρας: - Τι δουλειά κάνει εκεί;
80. 2ο παιδί: - Δεν ξέρω, πλένει πιάτα, κατσαρόλες... Δεν ξέρω.
81. Πατέρας: - Α! Ωστε τέτοια δουλειά κάνει και δεν έρχεται εδώ που είμαι ο άντρας της και τη θέλω;

82. (Η μητέρα γύρισε στο σπίτι και μιλάει στον άντρα)
 83. Μητέρα: - Είσαι τόσο περήφανος που δε δουλεύεις και είμαστε φτωχοί ώστε να μιλάς έτσι για τη δική μου τη δουλειά;

Την έμφυλη διάσταση των οικογενειακών ρόλων τη συναντούμε και στη θεματική που αφορά στην *οικονομική διαχείριση και οικονομικές απολαβές*. Στην ιστορία της Στέλλας, η μητέρα ξυπνά τον πατέρα, για να πάει στη δουλειά, εκπληρώνοντας έτσι τον παραδοσιακό του ρόλο. Εκείνος με τη σειρά του, περιμένει από τη σύζυγο να έχει ετοιμάσει το πρωινό του. Τότε, βλέπουμε ότι αναθέτει τη διαχείριση των χρημάτων που κερδίζει στη γυναίκα του:

5. Α μητέρα: - Σήκω να πας στη δουλειά, είναι ώρα.
 6. Α πατέρας: - Το τσάι είναι έτοιμο;
 7. Α μητέρα: - Ποιο τσάι; Δεν έχουμε τίποτα στο σπίτι.
 8. Α πατέρας: - Πώς δεν έχουμε τίποτα; Πού είναι τα χρήματα που σου έδωσα χτές;

Οι ιστορίες των tantara που ακούσαμε, δείχνουν ότι ως προς διαχείριση των χρημάτων της οικογένειας, σημασία δεν παίζει αποκλειστικά το φύλο, αλλά και η σχέση ανάμεσα στους γονείς. Στο tantara της Αλεξάνδρας, στο πρώτο μέρος της ιστορίας, βλέπουμε να διαχειρίζεται τα χρήματα ο πατέρας. Αυτός ζητά χρήματα από το αφεντικό, αλλά προσθέτει την πληροφορία, ότι θα τα παραδώσει στην γυναίκα του. Είναι άλλο θέμα πού καταλήγουν αυτά.

71. (Ο πατέρας βγαίνει με μια άλλη γυναίκα στην οποία έδωσε τα χρήματα που πήρε από το αφεντικό, αντί να τα δώσει στη γυναίκα του για τις ανάγκες του σπιτιού. Τα παιδιά είναι περήφανα για τη μητέρα τους, γιατί αυτή δουλεύει.)
 33. Μητέρα: - Πού ήσουν;
 34. Πατέρας: - Πήγα κάπου με ένα φίλο μου.
 35. Μητέρα: - Εσύ πήγες, αλλά μας άφησες εδώ νηστικούς;

Ωστόσο, όταν είναι να πληρωθεί το σχολείο, τα παιδιά στον πατέρα απευθύνονται, και, εφ' όσον αυτός δεν έχει, η μητέρα αυτόν πιέζει, ώστε να δανειστεί:

- να 36. (Την επόμενη μέρα ξεκινά το σχολείο και τα παιδιά ζητούν χρήματα, για γραφτούν στο σχολείο)
 37. Το παιδί (απευθυνόμενο στον πατέρα): -Θέλουμε χρήματα για να γραφτούμε στο σχολείο.
 38. Πατέρας: - Δεν έχω χρήματα να σας δώσω.
 44. Μητέρα: - Πήγαινε στο αφεντικό σου να παρακαλέσεις πάλι, να σου δώσει.
 45. Πατέρας (προς αφεντικό): - Συγγνώμη έχω πρόβλημα με τα παιδιά μου, τα έδιωξαν από το σχολείο, επειδή δεν πληρώσαμε.

Στην εξέλιξη της ιστορίας, οι γονείς χωρίζουν και η νέα σύντροφος εγκαθίσταται στο σπίτι. Στην καινούρια αυτή σχέση, φαίνεται πως τον πρώτο λόγο στη διαχείριση των

οικονομικών τον έχει η γυναίκα, καθώς ο πατέρας της παραδίδει τα χρήματα από την εργασία του να τα φυλάξει:

- 146. (Πατέρας μιλά με την καινούρια γυναίκα)
- 147. Πατέρας: - Το παιδί μου ζητάει χρήματα για τα εισιτήρια.
- 148. Β Γυναίκα: - Εγώ ποτέ δεν πρόκειται να δώσω χρήματα για το παιδί σου.
- 163. Πατέρας: - Πάρε τα χρήματά από τη δουλειά, να τα φυλάξεις.
- 164. (Ο πατέρας δίνει το μισθό του στη γυναίκα και η γυναίκα κρύβει τα χρήματα. Το παιδί, είδε που τα φύλαξε. Πήρε απ' αυτά, όταν χρειάστηκε να αγοράσει εισιτήριο, για να πάει στην βιολογική του μητέρα.)

Από την περιγραφή των τρόπων διαχείρισης των οικονομικών, προέκυψε μια νέα θεματική, που αφορά στη *Διαχείριση υλικών αγαθών ως ένδειξη εξουσίας*. Στην ιστορία της Άννας, ο πατέρας λέει στη μητριά της κόρης του, ότι δε θα της ξαναδώσει χρήματα, λόγω του ότι δεν ανταποκρίθηκε στην ευθύνη που είχε, να φροντίζει την κόρη του.

- 21. 2ος πατέρας: - Πού είναι η κόρη μου;
- 22. 2η γυναίκα: - Την έστειλα στην αγορά, αλλά δεν ξέρω πού πήγε.
- 23. 2ος πατέρας: - Εγώ ήμουν στην αγορά, αλλά δεν την είδα εκεί. Εσύ δεν είχες την ευθύνη της; Πάω τώρα να την ψάξω στην αγορά. Δε θα σου ξαναδώσω χρήματα, γιατί δεν προσε-
χεις την κόρη μου.

Αμέσως μετά, παρακολουθούμε τον πατέρα που πηγαίνει με τη συνοδεία του γείτονά του, για να αναζητήσουν την κόρη του στο σπίτι της γιαγιάς. Μας κάνει εντύπωση το ότι παίρνουν ένα σημαντικό ποσό [για τα εκεί δεδομένα] μαζί τους, για να το προσφέρουν στους παππούδες ως αντάλλαγμα για την επιστροφή της κόρης. Παρόλο που στη συνείδηση της Άννας τα χρήματα έχουν καταγραφεί ως μέσο δύναμης, στην εξέλιξη της ιστορίας της δείχνει τη γιαγιά να αρνείται να 'χρηματιστεί' προκειμένου να μην επιστρέψει η εγγονή στην προβληματική καθημερινότητα της μητριάς. Για την γιαγιά, προέχει η ποιότητα ζωής της εγγονής της:

- 26. (Οι δυο άντρες πηγαίνουν στους παππούδες για να λύσουν το πρόβλημα. Παίρνουν μαζί τους 15.000 agiary)
- 27. 2ος πατέρας: - Θέλω πίσω την κόρη μου.
- 28. Γιαγιά: - Δε σου τη δίνω, ακόμη και αν με πληρώσεις. Γιατί μισώ τον τρόπο που της φέρεται η γυναίκα σου.

Ένα άλλο παράδειγμα για το πώς τα υλικά αγαθά μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως ένδειξη δύναμης και εξουσίας, δίνεται στην ιστορία της Στέλλας, όταν μιλάει για τις αντιδράσεις μεταξύ παιδιών από οικογένειες διαφορετικού οικονομικού υπόβαθρου. Οι διάλογοι των παιδιών έχουν ταξικά χαρακτηριστικά. Τα παιδιά της πλούσιας οικογένειας έχουν κοντά στο σπίτι τους το πηγάδι απ' όπου παίρνουν νερό οι γειτονικές οικογένειες. Μετά την άρνηση της μητέρας των φτωχών γειτόνων να πάει να δουλέψει υπηρέτρια στο

σπίτι της πλούσιας οικογένειας, τα παιδιά της οικογένειας αυτής, ετοιμάζουν σχέδιο εκδίκησης μέσω της διαχείρισης του νερού:

28. Υπηρέτρια: - Είπε πως δε θέλει να έρθει.
29. B1 αδερφή: - Γιατί αρνείται να έρθει; Δεν είναι καλό αυτό. Αν έρθουν τα παιδιά της να πάρουν νερό από το πηγάδι μας, τότε θα δουν τι θα κάνω.
50. (Τα αδέρφια του πρώτου σπιτιού πηγαίνουν να πάρουν νερό από την αντλία που βρίσκεται κοντά στο σπίτι των γειτόνων)
51. B1 αδερφή: - Γιατί έρχεστε εδώ να πάρετε νερό; Σας απαγορεύουμε να πάρετε νερό, γιατί η μάνα σας αρνήθηκε να έρθει στο σπίτι μας να δουλέψει υπηρέτρια. Γιατί αρνήθηκε;
52. A2 παιδί: - Η μάνα μας πήρε αυτήν την απόφαση. Τι φταίω εγώ; Αλλά δεν μπορείς να μας απαγορεύσεις να πάρουμε νερό από την αντλία, γιατί είναι δημόσια. Αν θέλετε, να ζητήσετε από την εταιρία να σας φέρει το νερό στο σπίτι σας. Εδώ είναι δημόσιο το νερό.

Η τόσο καλά τεκμηριωμένη απάντηση του παιδιού της φτωχής οικογένειας προς εκείνο της πλούσιας μας κάνει εντύπωση, λαμβάνοντας υπόψη, ότι η Στέλλα είναι μόνο εννέα χρονών, όταν παίζει αυτό το tantara. Όμως, τα υλικά αγαθά δεν είναι το μόνο μέσο, που χρησιμοποιείται για την επίδειξη δύναμης και την προσπάθεια επιβολής εξουσίας. Σε κάποιες περιπτώσεις, παρατηρούμε τη χρήση βίας ή την απειλή αυτής, είτε από ενήλικες είτε από παιδιά.

Η θεματική *επίδειξη δύναμης μέσω βίας ή απειλών -ενδοοικογενειακή βία*, μας φέρνει για ακόμη μια φορά σε αντίφαση με τα δεδομένα της δικής μας εμπειρίας. Κατά τη διάρκεια των πέντε καλοκαιριών που περάσαμε στη Μαδαγασκάρη, ποτέ δεν έπεσε στην αντίληψη μας βίαιο περιστατικό, ούτε ανάμεσα σε ενήλικες, ούτε ανάμεσα σε παιδιά. Το γεγονός αυτό το επισημαίνουν πάντα οι ευρωπαίοι συνεργάτες στις κατασκοπήσεις μας. Προξενεί πράγματι μεγάλη εντύπωση ότι δεν έπεσε στην αντίληψή μας ποτέ καμιά σύγκρουση, ανάμεσα στα παιδιά κάν λεκτική. Παράλληλα, είναι εμπειρία όλων μας η και στον κόσμο των ενηλίκων αξιοσημείωτη στωικότητα και υπομονή τους, ακόμη και απέναντι σε πολύ αντίξοες συνθήκες και καταστάσεις, όπως μια φυσική καταστροφή ή ένα αυτοκινητιστικό ατύχημα. Αντίθετα, στα tantara η βίαιη συμπεριφορά εντός και εκτός οικογένειας, δεν είναι κάτι σπάνιο. Στην ιστορία της Αναστασίας, έχουμε την επίδειξη δύναμης μέσω της άσκησης βίας μεταξύ συνομηλίκων παιδιών της ίδιας γειτονιάς. Φαίνεται πως είχαν προηγηθεί βίαιοι τσακωμοί με αυτά τα παιδιά, οπότε στο συγκεκριμένο περιστατικό υπάρχει διάθεση εκδίκησης:

14. (Τα παιδιά τσακώνονται με τους γείτονές τους.)

15. 2 παιδιά (προς τα παιδιά του γειτονικού σπιτιού): Αα! Τώρα που σας βρήκαμε θα δείτε τι θα σας κάνουμε για αυτό που μας είχατε κάνει παλιά. (Τα χτυπάνε.)
16. Παιδιά γειτόνων: - Δεν σας φοβόμαστε. (Ανταποδίδουν τα χτυπήματα.)
17. 2 παιδιά: - Ααα, ώστε δε φοβάστε; (χτυπούνε και πάλι.)

Βέβαια,, η επίδειξη δύναμης μέσω βίας μπορεί να προέρχεται από κάποιο άγνωστο πρόσωπο. Για παράδειγμα, στην ιστορία της Άννας, ο κλέφτης ζητά από το παιδί το κλειδί του σπιτιού υπό την απειλή του όπλου που κρατά:

54. (Κάποιος άγνωστος πηγαίνει στο σπίτι του 2ου πατέρα και βρίσκει την πόρτα κλειδωμένη. Κρατάει όπλο και σημαδεύοντας το 2ο παιδί που πλένεται έξω από το σπίτι, του λέει:)
55. Άγνωστος: - Ο πατέρας σου μου είπε να μου δώσεις τα κλειδιά, για να πάρω κάτι που χρειάζεται μέσα από το σπίτι.
56. 2ο παιδί: - Ορίστε το κλειδί.

Σε άλλες όμως περιπτώσεις, η βίαιη συμπεριφορά είναι ενδοοικογενειακή και, συγκεκριμένα, εκδηλώνεται ανάμεσα στο ζευγάρι. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι αυτό που περιγράφει η Κάτια, όταν η μητέρα προσπαθεί να διώξει τον αλκοολικό πατέρα από το σπίτι. Η απάντηση του άντρα δείχνει απειλή:

3. Άντρας: - Κυρία μου, πώς μιλάς έτσι; Θέλεις να σε σκοτώσω;

Όπως, όμως, έχουμε δει σε προηγούμενη θεματική, ο καυγάς αυτός είχε έντονη σωματική βία, αφού η σύζυγος εμφανίζεται με μώλωπες στο πρόσωπο, σύμφωνα με τη μαρτυρία των γειτονισσών. Με τη βοήθεια της αδερφής της, η γυναίκα καταγγέλλει το γεγονός στην αστυνομία και ο σύζυγος καταλήγει στην φυλακή, λόγω άσκησης ενδοοικογενειακής βίας. Δε γνωρίζουμε, αν στην πραγματικότητα, τα αντανακλαστικά των επίσημων φορέων της δικαιοσύνης είναι τόσο άμεσα, αλλά θεωρούμε ότι είναι πολύ σημαντικό το γεγονός ότι η εννιάχρονη Κάτια γνωρίζει ότι η ενδοοικογενειακή βία καταδικάζεται από το νόμο και το μέλος της οικογένειας που εκδηλώνει βίαιη συμπεριφορά είναι λόγος δίκαιος απομάκρυνσής του από αυτήν. Το ίδιο, και το θύμα ενδοοικογενειακής βίας, διατηρεί το δικαίωμα να αποχωρήσει από την οικογενειακή στέγη. Πράγματι, στην ιστορία της Κάτιας, η μητέρα πηγαίνει στις αδελφής της.

14. 2η γειτόνισσα: - Είδες, το πρόσωπό της γυναίκας είναι όλο μελανιές.
15. 1η γειτόνισσα: - Ναι, είναι αλήθεια αυτό που λες, γιατί τη νύχτα είχαν φασαρίες. Ακουγόntonουσαν οι φωνές και εκείνος της έδωσε μπουινιές.
- ...
27. Αδερφή γυναίκα: - Θα μείνεις εδώ, μαζί μου, τώρα που αυτός είναι στη φυλακή.

Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, η απομάκρυνση ενός ή περισσότερων μελών μιας οικογένειας γίνεται με μια φαινομενική ευκολία, και, δεν είναι λίγες οι φορές, που τα παιδιά εκφράζουν την επιθυμία να απομακρυνθούν ή και να επιστρέψουν στην οικογένεια. Η ιδιαιτερότητα αυτή της μαλγάσι κοινωνικοπολιτισμικής πραγματικότητας περιγράφεται στη θεματική *απομάκρυνση/αποχώρηση/επιστροφή μέλους οικογένειας*. Με την θεματική αυτή ξεκινάει το tantara της Ελένης, όταν ένα αγόρι δηλώνει την απόφασή του να αποχωρήσει από το σπίτι, γιατί νιώθει πως δεν το αγαπούν:

1. (Ένα αγόρι μιλάει - μάλλον- με τον πατέρα του)
2. Αγόρι: - Καλύτερα να φύγω αφού δε μ'αγαπάτε, να μη μείνω μαζί σας.

Στην ιστορία της Αλεξάνδρας, όπως έχουμε ήδη δει, συμβαίνει το αντίθετο: το αγόρι αποφασίζει να μείνει με τον πατέρα, όταν η μητέρα φεύγει από το σπίτι με τα υπόλοιπα παιδιά. Αυτό που μας κάνει εντύπωση στο χωρισμό αυτό, είναι το γεγονός ότι μαθαίνουμε την απόφαση της μητέρας, όταν την ανακοινώνει στο αφεντικό της. Ο λόγος του χωρισμού είναι η συνεχιζόμενη απιστία του συζύγου. Ο πατέρας μαθαίνει για την αποχώρηση της μητέρας από το παιδί, που αποφάσισε να παραμείνει:

133. (Η μητέρα πήγε στο αφεντικό για να του πει ότι θα σταματήσει να δουλεύει, γιατί ο άντρας της συνέχισε να βγαίνει με την άλλη γυναίκα.)
134. Μητέρα: - Παιδιά πάμε να φύγουμε.
135. Αγόρι: - Εγώ δε θα έρθω μαζί σας, θα μείνω εδώ μαζί με τον πατέρα.
136. (Η μητέρα με την κόρη αποχωρούν, επιστρέφει ο πατέρας.)
137. Πατέρας: - Πού είναι η μητέρα σου;
138. Αγόρι: - Δεν είναι εδώ, έφυγε.
139. Πατέρας: - Και εσύ, γιατί δεν πήγες μαζί τους;
140. Αγόρι: - Δεν πήγα, γιατί θέλω να μείνω μαζί σου.

Αντίστοιχη κινητικότητα βλέπουμε και στην ιστορία της Μαρίνας, όπου τα ορφανά από μητέρα παιδιά, αρνούνται να πάνε στο σπίτι, όπου ζει ο πατέρας με τη νέα του σύντροφο, γιατί εκείνοι τα έδωξαν - όπως εξηγούν σε ένα τρίτο πρόσωπο. Τα παιδιά προσδοκούν από τους γονείς να τους ζητήσουν συγγνώμη. Καθώς, όμως, μεταφερόμαστε στο σπίτι και παρακολουθούμε το διάλογο του ζευγαριού, καταλαβαίνουμε ότι η μητριά δεν έχει καμία διάθεση συμφιλίωσης με τα παιδιά του άντρα της. Αντίθετα, προσπαθεί να στρέψει το ενδιαφέρον του άντρα προς εκείνη και στον παραδοσιακό του ρόλο της εργασίας εκτός σπιτιού. Ο άντρας αντιλαμβάνεται τον εκνευρισμό της γυναίκας ως έλλειψη αγάπης και αποφασίζει να αποχωρήσει και ο ίδιος, διακόπτοντας την συζυγική σχέση.

26. Αντί: - Πότε θα πάτε στους γονείς σας;
27. [Έννοούν τον πατέρα με τη νέα του σύντροφο]
28. Το παιδί: - Δε θα πάμε, γιατί μας έδωξαν.

29. 2ο παιδί: - Εμείς θα ζητήσουμε συγγνώμη; Αφού αυτοί μας διώξαν. Άσε αυτούς να μας ζητήσουν συγγώρεση. Εμείς δε θα ζητήσουμε συγχώρηση.
30. Άντζι: - Έτσι;
31. 1ο παιδί: - Ναι, λοιπόν. Ελάτε τώρα, πάμε!
32. (Στο σπίτι συνομιλεί το ανδρόγυνο)
33. Άντρας: - Πού είναι τα παιδιά;
34. Γυναίκα: - Άστα αυτά. Εσύ, μόνο αυτά έχεις στο μυαλό σου. Εγώ δεν είμαι τίποτα εδώ; Και δεν έχουμε και κανένα να μας βοηθάει. Πήγαινε στη δουλειά να δουλέψεις, να μην ταράξεις το σπίτι.
35. Πατέρας: - Ωστε έτσι; Φεύγω, λοιπόν, αφού δε μ' αγαπάς.

Αυξημένη δράση έχουμε προσέξει και στο tantara της Άννας, όπου, αρχικά, οι παππούδες παίρνουν κοντά τους την εγγονή τους, ο πατέρας πηγαίνει και την απομακρύνει κρυφά από εκεί και, όταν επιστρέφουν στην οικογενειακή εστία, προτείνει στη σύντροφό του να φύγει μαζί με την κόρη της. Στο τέλος, οι πρωταγωνιστές επανασυνδέονται χάρη σε ένα τυχαίο περιστατικό. Πάντως, κατά τη διάρκεια της περιόδου που το ζευγάριζει σε διάσταση, ακόμη και αν η γυναίκα λέει σε τρίτους ότι η ίδια απομακρύνθηκε από τη συζυγική στέγη, έρχεται η βιολογική ανάγκη για φαγητό, που την αναγκάζει να βρει τρόπο να αναθερμάνει την σχέση με τον πρώην σύντροφό της:

38. (Όμως δεν είχε τίποτα να φάει ούτε αυτή ούτε η κόρη της και άρχισε να σκέφτεται να επιστρέψει πίσω στον άντρα της. Έστειλε την κόρη της να ζητήσει φαγητό.)
39. 3ο παιδί (προς τον πατέρα):- Μπορείς να μου δώσεις φαγητό για την μητέρα μου;
40. 2ος πατέρας: - Τι; Εγώ σας έδωξα από εδώ και τώρα γυρνάτε πίσω; Φώναξε τη μάνα σου.

Η αλήθεια είναι ότι σε μια από τις φτωχότερες χώρες της γης, όπως είναι η Μαδαγασκάρη, η προβληματική του φαγητού είναι κυρίαρχη, όχι μόνο στα tantara, αλλά και στην ίδια την πραγματικότητα. Κατά τη διάρκεια των κατασκηνώσεων παρατηρούσαμε πάντα όλα τα παιδιά, ακόμη και τα πιο μικρά, να καταναλώνουν πολύ μεγάλες ποσότητες ρυζιού. Όταν ρωτήσαμε τους συνεργάτες μας, γιατί συμβαίνει αυτό, μας εξήγησαν ότι πρόκειται για μια στρατηγική επιβίωσης, καθώς ποτέ δε γνωρίζουν το πότε θα είναι η επόμενη φορά, που θα έχουν την ευκαιρία να φάνε ξανά τόσο πολύ και τόσο ελεύθερα. Αντιστοίχως, η θεματική *πείνα, φαγητό, μαγείρεμα* επανέρχεται συχνά στις ιστορίες των παιδιών που παίζουν tantara είτε ως εντολή για μαγείρεμα, είτε ως διαπίστωση έλλειψης φαγητού, είτε ως πεδίο διαπραγμάτευσης των οικογενειακών σχέσεων, όπως στην ιστορία της Μαρίζας. Στην ιστορία αυτή, τα αδέρφια διαχειρίζονται το θέμα του μοιράσματος του φαγητού που μαγείρεψε ένα από αυτά:

7. Μαμά: - Τώρα φτάσαμε στο σπίτι. Πήγαινε να φτιάξεις το φαί.
8. 2ο Παιδί: - Μάλιστα, Πάω να φτιάξω το φαγητό.
9. 1ο Παιδί: - Βάλε περισσότερο ρύζι στο παιδί, γιατί αυτό είναι λαίμαργο.
10. 2ο Παιδί: - Ναι θα του βάλω, αλλά σε εσένα δε θα ξαναβάλω, γιατί πριν είχες ξαναπάρει.
11. 1ο Παιδί: - Το δικό μου είναι λίγο. Αυτό δεν αργεί να φάει.

Ωστόσο, στις περισσότερες ιστορίες, θέμα δεν είναι η κατανομή αλλά η έλλειψη φαγητού και το πώς συνδέεται με τους έμφυλους ρόλους στην οικογένεια. Συχνά, η μητέρα παροτρύνει τον πατέρα να ζητήσει δουλειά, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί το φαγητό των παιδιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ιστορία της Μαλάλα:

25. Μητέρα: - Να πας, να πας να βρεις δουλειά. Αυτή είναι η λύση, να πας, γιατί αλλιώς τα παιδιά σου δε θα φάνε.
26. Πατέρας: - Αυτά είναι παιδιά μου; Δεν είναι παιδιά μου, είναι δικά σου. Θέλω να πάω να κοιμηθώ, να ξεκουραστώ.

Καθώς ο πατέρας αποσύρεται, η μητέρα ανακοινώνει σε ένα από τα παιδιά της την έλλειψη φαγητού. Το παιδί, ο Νιούρι, το αποδέχεται στωικά και ρωτά σχετικά με τη εύρεση εργασίας του πατέρα. Να επισημάνουμε στο σημείο αυτό, ότι είναι η μοναδική περίπτωση tantara, που ένας υποκριτής ονοματίζεται. Σε κάθε άλλο, οι χαρακτήρες ταυτοποιούνται μόνο με ρόλους.

27. (Αλλάζουν οι πέτρες. Η μητέρα φωνάζει ένα από τα παιδιά της)
28. Μητέρα: - Εε, εσύ, Νιούρι, δεν έχουμε φαγητό.
29. Νιούρι: - Τι να κάνω μαμά; Εγώ δε θα φάω εδώ ούτε το μεσημέρι, ούτε το βράδυ. Τι έγινε με τον πατέρα, μαμά;

Στο τέλος της ιστορίας, ο πατέρας βρίσκει δουλειά, αλλά το αφεντικό αρνείται να του δώσει προκαταβολή. Έτσι μένουν νηστικοί για ακόμη ένα βράδυ καθώς, όπως λέει ο ίδιος η μητέρα, είναι αργά, για να πάει να μαζέψει γλυκοπατάτες στον κήπο, ενώ ο πατέρας πρέπει να φύγει για τη δουλειά του:

54. Πατέρας: - Τι φαγητό θα έχουμε το βράδυ;
55. Μητέρα: - Δεν έχουμε τίποτα.
56. Πατέρας: - Πήγαινε στον κήπο να μαζέψεις γλυκοπατάτες.
57. Γυναίκα: - Τώρα είναι αργά, έχει βραδιάσει, πώς να πάω τέτοια ώρα. Δεν πειράζει, ας μη φάμε για ένα βράδυ.
58. Πατέρας: - Εντάξει, εγώ φεύγω, πάω για δουλειά.
16. Μητέρα: - Να πας ...

Το πόσο άμεσα εξαρτάται το φαγητό της οικογένειας από το μεροκάματο που θα φέρει ο πατέρας στο σπίτι το έχουμε δει και σε άλλες ιστορίες, όπως σε αυτή της Αλεξάνδρας. Στην εκτενή αυτή ιστορία, το θέμα του φαγητού επανέρχεται συχνά:

16. Μητέρα: - Να πας γιατί δεν έχουμε χρήματα και σε λίγο δε θα έχουμε τίποτα να φάμε.
35. Μητέρα: - Εσύ πήγες και μας άφησες εδώ νηστικούς;

63. Μητέρα: - Θα πάω να βρω κάτι να φάμε, τι να κάνω εδώ; Τελείωσαν τα λεφτά.
65. Πατέρας: - Θέλουμε χρήματα, γιατί δεν έχουμε να φάμε.
90. 2ο παιδί: - Α! Ωραία, τώρα θα μας πληρώσει το σχολείο και θα έχουμε ωραία φαγητά να φάμε.
96. Μητέρα: - Το βράδυ δε θα φάμε γιατί ο πατέρας σας τριγυρίζει στην αγορά, κάπου έξω. Χρωστάει σε όλους, είναι σάπιος!
97. (Ο πατέρας συνομιλεί με το αφεντικό)
98. Πατέρας: - Εγώ τώρα τελείωσα τη δουλειά, είναι ώρα να φύγω. Δεν έχουμε τίποτα για να φάνε το βράδυ τα παιδιά.
99. Αφεντικό: - Ωραία, πάρε αυτά τα λίγα χρήματα για να φάτε το βράδυ.
100. (Φεύγει ο πατέρας. Η μητέρα μιλά στα παιδιά)
101. Μητέρα: - Δεν ξέρετε ότι τόσα χρήματα χρειάζεται το σχολείο. Άμα τα δώσουμε δε θα έχουμε να φάμε.

Παρατηρούμε πως το θέμα του φαγητού αγγίζει κάθε είδους σχέσης εντός και εκτός οικογένειας. Τα παιδιά εμπλέκονται σε αυτή την εναγώνια αναζήτηση φαγητού: αγωνιούν, αν βρήκε ο πατέρας δουλειά, χαίρονται, όταν βρίσκει, συμμετέχουν στην εργασία, ρωτούν για τις απολαβές και γίνονται άμεσοι αποδέκτες της απάρεσκειας του ενός γονέα για τον άλλον λόγω του ότι δεν ανταποκρίνεται ο καθένας στον παραδοσιακό του ρόλο.

Στην αρχή της ιστορίας της Αλεξάνδρας, τα παιδιά επιτελούν ένα ακόμη πολύ συνηθισμένο ρόλο, που τον συναντούμε πολύ συχνά σε πολλά tantara και για αυτό αποτελεί μια ξεχωριστή θεματική *παιδιά ως διαμεσολαβητές ή αγγελιαφόροι*. Έτσι, βλέπουμε τη γυναίκα του αφεντικού να τα παροτρύνει επίμονα να φωνάξουν τον πατέρα τους να πάει στο αφεντικό. Τα παιδιά μεταφέρουν το μήνυμα στον πατέρα:

3. (Τα παιδιά πήγαν στην αγορά και συνάντησαν μια κυρία.)
4. Κυρία: - Πηγαίνετε να φωνάξετε τον πατέρα σας να πάει στο αφεντικό του που τον θέλει.
5. 1ο παιδί: - Δεν είναι στο σπίτι.
6. 2ο παιδί: - Είναι στο σπίτι, αλλά είναι άρρωστος.
7. Κυρία: - Πήγαινε, πήγαινε!
13. 2ο παιδί: - Πατέρα σε θέλει το αφεντικό σου.
14. Πατέρας: - Δεν είπες ότι είμαι άρρωστος;
15. 2ο παιδί: - Το είπα, αλλά μου είπε να πας.

Ρόλο διαμεσολαβητή και αγγελιαφόρου παίρνει και το παιδί της μητέρας στην ιστορία της Άννας, όταν το ζευγάρι βρίσκεται σε διάσταση. Η μητέρα αναθέτει στην κόρη της να πάει να αναζητήσει φαγητό από τον πρώην σύντροφό της. Ο πατέρας με τη σειρά του της αναθέτει να πάει να φωνάξει τη μητέρα της, έτσι ώστε να συζητήσουν:

38. (Όμως δεν είχε τίποτα να φάει ούτε αυτή ούτε η κόρη της και άρχισε να σκέφτεται να επιστρέψει πίσω στον άντρα της. Έστειλε την κόρη της να ζητήσει φαγητό.)
39. 3ο παιδί: - Μπορείς να μου δώσεις φαγητό για την μητέρα μου;
40. 2ος πατέρας: - Τι; Εγώ σας έδωξα από εδώ και τώρα γυρνάτε πίσω; Φώναξε τη μάνα σου.

Αν και συνήθως τα παιδιά δέχονται οδηγίες, για να μεταφέρουν κάποιο μήνυμα, στην ιστορία της Μαρίνας, τα παιδιά δίνουν εντολή σε κάποιον τρίτο τι να πει σε περίπτωση, που τα αναζητήσουν:

12. (Μία από τις δύο απευθύνεται σε ένα γείτονα)
13. 1ο παιδί: - Αν κάποιος μας ψάχνει, πες του πως δεν είμαστε εδώ γιατί πήγαμε στην εκκλησία.
14. Γείτονας: - Αν έρθει ο πατέρας σας, τι να κάνω;
15. 2ο παιδί: - Ας τον! Φεύγουμε εμείς στη εκκλησία. Ούτε που με νοιάζει.

Η ιδιαιτερότητα στη στάση των παιδιών αυτής της ιστορίας σχετίζεται μάλλον με το γεγονός ότι έχει πεθάνει η μητέρα τους και αυτό τα βάζει στη διαδικασία να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, αγνοώντας τον πατέρα και τη νέα του σύντροφο. Μέσα από το tantara της Μαρίνας παρατηρούμε, πώς αντιμετωπίζουν τα παιδιά αυτά μια ακόμη θεματική: *πένθος/θάνατος/ορφάνια/απώλεια οικείων*. Η αρχή της ιστορίας εκπλήττει, καθώς δείχνει να αναλογεί στα μεγαλύτερα αδέρφια η απόφαση, αν θα σταλούν σε ορφανοτροφείο τα μικρότερα αδέρφια μετά την απώλεια της μητέρας τους:

1. 1ο παιδί: - Λοιπόν, τώρα, θα στείλουμε τα μωρά στο ορφανοτροφείο.
2. 2ο παιδί: - Ας μας ακολουθήσουν αυτά τα μωρά τα δυστυχημένα.
5. 1ο παιδί: - Ασααάα. (άρνηση) Εγώ δε θα τα πάω στο ορφανοτροφείο. Όμως σου αφήνω τα μωρά.
8. 2ο παιδί: - Πότε θα πάμε λουλούδια στον τάφο της μητέρας;

Αν και δεν έχουμε στοιχεία για το ποια ηλικία μπορεί να έχουν οι φανταστικοί πρωταγωνιστές της Μαρίνας, μας κάνει εντύπωση η δραματολογία για τα των ορφανά της ιστορίας, καθώς καλούνται να πάρουν σοβαρές αποφάσεις και τιμούν τη μνήμη της μητέρας τους με λουλούδια στον τάφο της. Συναντάμε την θεματική του πένθους και στην ιστορία της Φλώρας, όπου η μητέρα δηλητηριάζει κατά λάθος την ίδια της την κόρη στην προσπάθειά της να εξοντώσει τα παιδιά του άντρα της. Η μητέρα που θρηνεί την κόρη της ζητά, αρχικά, παρηγοριά στην αγκαλιά του συζύγου της και, στη συνέχεια, επιτίθεται βίαια στη συννυφάδα της, θεωρώντας την ηθικό αυτουργό για τον θάνατο της κόρης.

37. (Αλλάζουν οι πέτρες, η μητέρα μπαίνει στην κουζίνα να ετοιμάσει το τραπέζι. Εκεί, και βλέπει την κόρη της πεθαμένη. Αρχίζει να κλαίει. Γυρίζει ο άντρας της από τη δουλειά νωρίς. Η γυναίκα τρέχει στην αγκαλιά του κλαίγοντας. Μπαίνει η γυναίκα του αδερφού. Η μητέρα ορμά εναντίον της, αρπάζοντάς την από το λαιμό.)
38. Μητέρα: - Εσύ φταις που μου είπες να σκοτώσω τα παιδιά του άντρα μου. Δεν πέθαναν αυτά, αλλά το δικό μου το παιδί εξαιτίας σου.

Σχετική είναι και η τελευταία θεματική, που κατατάξαμε στη δεύτερη ενότητα, αυτήν που αφορά στις παρατηρούμενες ενδοοικογενειακές καταστάσεις. Πρόκειται για την θεματική *τραυματισμός/ασθένεια/υγεία/αδυναμία* που παρακολουθούμε σε διάφορα tantara. Στην ιστορία της Άννας, η αδυναμία που αποδίδει η γιαγιά στον υποσιτισμό της εγγονής, την οδηγεί στη απόφαση να την πάρει μαζί της. Στην ιστορία της Αλεξάνδρας ο πατέρας επαναλαμβάνει πολλές φορές πως είναι άρρωστος και για το λόγο αυτό δεν μπορεί να δουλέψει. Στην ιστορία της Κάτιας περιγράφεται από τις γειτόνισσες ο τραυματισμός της συζύγου κατά τη διάρκεια συζυγικού καυγά. Στην ιστορία της Ουρανίας έχουμε το δάγκωμα ενός παιδιού από σκύλο. Η μητέρα φροντίζει η ίδια την πληγή, αφού στο απομακρυσμένο χωριό δεν λειτουργεί υγειονομικός σταθμός .

8. (Αλλάζουν οι πέτρες, η μητέρα μιλάμε στο τραυματισμένο της παιδί .)
9. 2η Μητέρα: - Τι έχεις;
10. 2ο παιδί: - Μου δάγκωσε ο σκύλος το πόδι.
11. 2η μητέρα: - Γιατί πήγες εκεί, σ' αυτόν το φίλο σου με το σκύλο; Αν δεν είχες πάει, δε θα σε είχε δαγκώσει ο σκύλος. Έλα εδώ να βάλουμε φάρμακο.

Οι γονείς του παιδιού που έχουν το σκύλο συζητούν μεταξύ τους λεπτομέρειες για τον τραυματισμό του παιδιού των γειτόνων:

12. [Αλλάζουν οι πέτρες. Μιλά η οικογένεια του πρώτου παιδιού: πατέρας, μητέρα, παιδί.]
13. 1η μητέρα: - Κύριε, ήρθε εδώ ένα παιδί και ο σκύλος σας το δάγκωσε.
14. 1ος πατέρας: - Τα δάγκωσε πολύ; Είναι σοβαρό;
15. 1ο παιδί: - Είδα ότι έτρεχε αίμα από το πόδι του.
16. 1ος πατέρας: - Πολύ αίμα;
17. 1ο παιδί: - Ναι, πολύ αίμα.

Η μοναδική αναφορά σε ιατρική περίθαλψη γίνεται στην ιστορία της Αναστασίας, όπου σε διένεξη παιδιών, ένα τραυματίζεται στο κεφάλι. Άμεση είναι η αντίδραση των γονιών του. Το πηγαίνουν στο νοσοκομείο και εξετάζεται από γιατρό. Ο γιατρός, συμβολιζόμενος με μεγαλύτερη κάθε άλλης πέτρας - λόγω του αυξημένου κύρους του – περιποιείται το τραύμα.

18. (Μετά τον τσακωμό, γυρίσανε στο σπίτι τους. Ένα από τα παιδιά έχει χτυπήσει στο κεφάλι του. Οι γονείς το πηγαίνουν στο νοσοκομείο.)
19. Γιατρός: - Τι έχει το παιδί;
20. Γονείς: - Μάλωσαν με άλλα παιδιά, έριξαν πέτρες το ένα στο άλλο και μία τον χτύπησε στο κεφάλι.
21. (Ο γιατρός βάζει φάρμακο στο τραύμα και φεύγουν από το νοσοκομείο)

Κοινό στοιχείο όλων των παραπάνω θεματικών είναι το ότι εντοπίζονται στις αλληλεπιδράσεις του οικογενειακού πλαισίου. Από το ρόλο που κατέχει κάθε μέλος της

οικογένειας, εκφράζεται ο εσωτερικευμένος πολιτισμικός λόγος του σε συνδυασμό με τις προσωπικές του πεποιθήσεις που περιγράψαμε λεπτομερώς στην πρώτη ενότητα (Muncie, Wetherell, Langan, Dallos και Cochrane, 2008).

4.2.3 Το κοινωνικό, ιστορικό, πολιτισμικό επίπεδο

Στο τρίτο επίπεδο, εστιάζουμε λίγο περισσότερο στις αλληλεπιδράσεις των μελών της οικογένειας με πρόσωπα που βρίσκονται εκτός αυτής, έχοντας πάντα κατά νου ότι οι αλληλεπιδράσεις αυτές καθορίζονται από το κοινωνικό, ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Στην παρούσα ενότητα περιγράφουμε τις αντίστοιχες θεματικές με συνοπτικό τρόπο, ενώ οι αναφορές μας στα απομαγνητοφωνημένα tantara είναι περιορισμένες.

Η πρώτη θεματική αυτής της ενότητας αναφέρεται στην **εργασία εκτός σπιτιού και επιβίωση**. Στις περισσότερες ιστορίες θεωρείται δεδομένο, ότι η εργασία εκτός σπιτιού αποτελεί μέρος του πατρικού ρόλου, στα πλαίσια της παραδοσιακής κοινωνίας της Μαδαγασκάρης όπου λαμβάνουν χώρα οι ιστορίες των παιδιών (Bozon, 2009). Συχνά βλέπουμε τη μητέρα να παροτρύνει έντονα τον πατέρα να αναζητήσει δουλειά, για να εξασφαλίσει τα απαραίτητα για την οικογένεια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ιστορία της Μαλάλα όπου η αναζήτηση εργασίας του πατέρα είναι το κυρίαρχο θέμα.

1. (Το ζευγάρι μιλάει)
2. Μητέρα: - Κύριε, πήγαινε να βρεις δουλειά, γιατί δεν έχουμε χρήματα, και τι θα φάμε;
3. Πατέρας: - Κυρία μου, δε βρίσκω, τι να κάνω;
4. Μητέρα: - Δεν ξέρεις τι να κάνεις; Να πας να βρεις. Πρέπει να πας, μην κάνεις έτσι.
5. Πατέρας: - Πώς να πάω και να βρω; Εγώ εδώ ακόμη περιμένω.
6. Μητέρα: - Όχι μην περιμένεις, αμέσως να πας, γιατί δεν έχουμε ούτε να φάμε.
7. Πατέρας: - Εντάξει φεύγω
8. (Αλλάζουν οι πέτρες, ο πατέρας μιλά με ένα πλούσιο αφεντικό)
9. Πατέρας: - Γεια σας.
10. Αφεντικό: - Τι θέλετε;
11. Πατέρας: - Θα ήθελα να βρω κάποια δουλειά σε εσάς αν έχετε, γιατί έχω ανάγκη.
12. Αφεντικό: - Τι δουλειά θέλετε;
13. Πατέρας: - Ο,τιδήποτε έχετε. Είτε φύλακας είτε κηπουρός είτε ό,τι άλλο.

Άλλες φορές, βλέπουμε τη μητέρα να βγαίνει στην αγορά εργασίας -συνήθως ως οικιακή βοηθός ευπορότερων οικογενειών - με αποτέλεσμα να ανατρέπονται παραδοσιακοί ρόλοι . Έτσι, στην ιστορία της Σοφίας, ο πατέρας αποτυγχάνει να βρει δουλειά και η μητέρα αναλαμβάνει να αναζητήσει εργασία.

14. (Μιλά η γυναίκα του με μια άλλη γυναίκα. Η γυναίκα ψάχνει για δουλειά.)
15. Γυναίκα: - Τι θέλετε;
16. Μητέρα: - Ψάχνω για δουλειά.
17. Γυναίκα: - Ναι, έχω δουλειά να σου δώσω, γιατί δεν προλαβαίνω να τα κάνω όλα μόνη μου. (ιστορία Σοφίας)

Η ανατροπή των έμφυλων ρόλων υπογραμμίζεται με την απαξιοτική αντίδραση του πατέρα στην ιστορία της Αλεξάνδρας, όταν μαθαίνει από τα παιδιά ότι η μητέρα έχει πιάσει δουλειά εκεί που δούλευε εκείνος. Ο πατέρας, παρόλο που αρνείται να δουλέψει ο ίδιος προφασιζόμενος ασθένεια, λέει στα παιδιά πως ο ρόλος της μητέρας είναι να παραμένει στο σπίτι, για να καλύπτει τις ανάγκες του ίδιου. Η μητέρα δεν αφήνει αναπάντητη αυτήν την κριτική του πατέρα, κατηγορώντας τον για περηφάνια και υπενθυμίζοντάς του ότι δεν εκπληρώνει ο ίδιος τις υποχρεώσεις που συνάδουν με το ρόλο του. Ίσως η πρωτοβουλία της μητέρας κινητοποιεί τον πατέρα και αναζητά πάλι εργασία στην ίδια οικογένεια. Θεωρούμε εντυπωσιακό το πόσο ξεκάθαρα έχει εσωτερικεύσει η Αλεξάνδρα την αναμενόμενη σχέση του κάθε μέλους της οικογένειας με το χώρο τις εργασίας. Όχι μόνο οι γονείς, αλλά και τα παιδιά έχουν θέση στην εργασία εκτός σπιτιού, βοηθώντας τους γονείς.

74. 2ο παιδί: - Μαμά, έλα να φύγουμε γιατί έχεις αργήσει και ο μπαμπάς σε θέλει.
77. Μητέρα (νευριασμένη): - Εγώ είμαι στη δουλειά μου. Γιατί με ενοχλείτε;
78. (Το παιδί φεύγει και το λέει στον πατέρα του)
79. Πατέρας: - Τι δουλειά κάνει;
80. 2ο παιδί: - Δεν ξέρω, πλένει πιάτα, κατσαρόλες... Δεν ξέρω.
81. Πατέρας: - Α! Ωστε τέτοια δουλειά κάνει και δεν έρχεται εδώ που είμαι ο άντρας της και τη θέλω;
82. (Η μητέρα γύρισε στο σπίτι και μιλάει στον άντρα)
83. Μητέρα: - Είσαι τόσο περήφανος αν και δε δουλεύεις και είμαστε φτωχοί και μιλάς έτσι για τη δική μου τη δουλειά;
84. (Ο πατέρας πήγε στο αφεντικό να παρακαλέσει να τον πάρει πάλι στη δουλειά).
85. Αφεντικό: - Τώρα δουλεύει σε μας η γυναίκα σου και θέλεις και εσύ να δουλέψεις;
86. Πατέρας: - Ναι θα δουλέψω πάλι γιατί έχουμε ανάγκη για τα χρήματα και πρόβλημα στο σπίτι μου που δε δουλεύω. Τώρα είμαι καλά.

91. Πατέρας: - Τώρα που εσείς δεν έχετε σχολείο ελάτε να με βοηθήσετε στη δουλειά μου, γιατί έχω πολλή δουλειά για να έχω χρήματα να πληρώσω το σχολείο.

Κι ενώ στην ιστορία αυτή ο πατέρας καλεί τα παιδιά να τον βοηθήσουν στη δουλειά όσο δεν πηγαίνουν στο σχολείο σε άλλες ιστορίες, όπως αυτή της Σοφίας, ο πατέρας απαξιώνει τη χρησιμότητα του σχολείου και απαιτεί τη βοήθεια των παιδιών στην εργασία εκτός σπιτιού. Οι σχετικές μελέτες περιγράφουν τη Μαδαγασκάρη ως μια από τις χώρες με τα μεγαλύτερα ποσοστά παιδικής εργασίας που περνά συνήθως από τα ευρύτερα οικογενειακή δίκτυα. Συγκεκριμένα, το ένα τέταρτο των παιδιών στη Μαδαγασκάρη αναγκάζεται να δουλέψει, για να βοηθήσει οικονομικά την οικογένεια, με άμεση συνέπεια την ελλιπή φοίτηση στο σχολείο (Delaunay, 2013). Πράγματι, μέσα από τα tantara αναδεικνύεται η εικόνα των παιδιών γύρω από το αποδεκτό της παιδικής εργασίας στο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Για παράδειγμα, στην ιστορία της Στεφανίας, τα ίδια τα παιδιά παίρνουν την πρωτοβουλία να αναζητήσουν εργασία εκτός σπιτιού, μόλις διαπιστώνουν ότι τα τρόφιμα τελείωσαν. Αρχικά σκέφτονται την επαιτεία ως λύση, αλλά τελικά προσλαμβάνονται υπηρέτριες σε ένα σπίτι.

- Io παιδί: - Δεν έχουμε τίποτα άλλο να φάμε πια, πάμε να ζητιανέψουμε.
Δεν έχουμε φαγητό, δεν έχουμε.
14. (Πάνε σε ένα σπίτι να ζητιανέψουν)
15. Κυρία: - Ελάτε να σας έχω υπηρέτριες για να βγάλετε χρήματα. Ελάτε να κάνετε δουλειές εδώ.
16. Παιδιά: - Εντάξει, θα γίνουμε υπηρέτριες.
17. Κυρία: - Πηγαίνετε να ψωνίσετε.
18. (Τα παιδιά ψωνίζουν ρύζι και κρέας.)
19. Κυρία: - Τώρα να μαγειρέψετε και μετά να πλύνετε τα πιάτα και τις κατσαρόλες.

Σε συχνές αναφορές εργασίας εκτός σπιτιού, διακρίνουμε τη θεματική που αφορά στις *σχέσεις με εργοδότες*. Συνήθως, οι σχέσεις αυτές αναπτύσσονται ανάμεσα στον πατέρα και τον εργοδότη του. Ορισμένες φορές αυτές είναι συγκρουσιακές. Έτσι δείχνονται στην ιστορία της Σοφίας, όπου ο πατέρας χαρακτηρίζει αρνητικά τον πιθανό εργοδότη, όταν εκείνος του ανακοινώνει ότι δεν έχει να του προσφέρει θέση εργασίας:

8. (Ο πατέρας μιλάει με το αφεντικό του.)
9. Πατέρας: - Χαίρεται! Τι κάνετε; Μήπως έχετε καμιά δουλειά;
10. Αφεντικό: - Όχι, δεν έχω δουλειά για σένα. Αν χρειαστώ κάποιον θα ψάξω να τον βρω ο ίδιος.
11. Πατέρας: - Δεν είστε καλός άνθρωπος, είστε πολύ υπερήφανος.
12. Αφεντικό: - Μιλάς έτσι και νομίζεις ότι έτσι θα σε πάρω στη δουλειά;

Ωστόσο, άλλες ιστορίες παρουσιάζουν τον εργοδότη ως καλόν άνθρωπο. Στην ιστορία της Αλεξάνδρας, το αφεντικό στηρίζει την οικογένεια, δίνοντας χρήματα για τα δίδακτρα των παιδιών. Θέτει, όμως, και όριο στις απαιτήσεις του πατέρα:

17. (Ο πατέρας φεύγει, για να συναντήσει στο αφεντικό του.)
18. Αφεντικό: - Γιατί δεν ήρθες;
19. Πατέρας: - Δε, σου τηλεφώνησα, ότι είμαι άρρωστος;
20. Αφεντικό: - Δεν ήμουν εγώ στο τηλέφωνο, αλλά η γυναίκα μου και τώρα αυτή λείπει.
25. Πατέρας: - Δε μπορώ να δουλέψω γιατί είμαι άρρωστος και δεν με πειράζει αν δε με πληρώνεις. Όμως δώσε μου λίγα χρήματα τώρα, 5.000 Agiary, να πάω στη γυναίκα μου και μετά, ας μου τα κόψεις από το μισθό μου.
44. Μητέρα: - Πήγαινε στο αφεντικό σου να παρακαλέσεις πάλι να σου δώσει χρήματα.
45. Πατέρας(προς αφεντικό): - Συγγνώμη έχω πρόβλημα με τα παιδιά μου, τα διώξαν από το σχολείο, επειδή δεν πληρώσαμε.
63. Μητέρα: - Θα πάω να βρω κάτι να φάμε, τι να κάνω εδώ; Τελείωσαν τα λεφτά. Να πας στο αφεντικό σου να ζητήσεις χρήματα.
64. (Ο πατέρας πηγαίνει)
65. Πατέρας: - Χρειαζόμαστε χρήματα, γιατί δεν έχουμε να φάμε.
66. Αφεντικό: - Αφού δεν δουλεύεις, πώς να σου δώσω χρήματα; Δε θα σου ξαναδώσω.

Τα παιδιά παρουσιάζουν και πιο περίπλοκες ιστορίες στις σχέσεις εργαζόμενου-εργοδότη. Στην ιστορία της Στέλλας, η υπηρέτρια είναι μάλλον νεαρής ηλικίας και τον ρόλο εργοδοτών παίζουν τα παιδιά της πλούσιας οικογένειας:

18. (στην σκηνή βρίσκεται μια κόρη της οικογένειας και το παιδί- υπηρέτρια)
19. Β1 αδερφή: - Ετοίμασες το φαγητό;
20. Υπηρέτρια: - Ναι το ετοίμασα για σένα, που κάνεις το αφεντικό.
21. Β1 αδερφή: - Δε μιλάς με σεβασμό.
37. (Η υπηρέτρια απευθύνεται στον Β2 αδερφό μπαίνει στο δωμάτιο)
38. Υπηρέτρια: - Μου είπες να δώσω 1000 Agiary, για να πάρω κοτόπουλο και τώρα, μπροστά στη μητέρα σου, το αρνείσαι. Είστε πολύ πλούσιοι, αλλά δεν ξέρετε πώς να διαχειρίζεστε σωστά τα θέματα της ζωής.
39. Β1 αδερφή: - Πώς τολμάς να μας μιλάς έτσι; Δεν είσαι ούτε μάνα μας, ούτε πατέρας μας, είσαι η υπηρέτρια. Ότι σε διατάζω να κάνεις, οφείλεις να το δέχεσαι.
40. Β μητέρα (πολύ θυμωμένα): - Θες να πας στη φυλακή;
41. Υπηρέτρια: - Αν με μεταχειρίζεστε έτσι, σα σκιάβα, καλύτερα να φύγω.
42. Β μητέρα: - Περίμενε τότε το μεγάλο αφεντικό (τον άντρα της), για να σε εξοφλήσει, αφού θες να φύγεις.

Στην παραπάνω στιχομυθία διακρίνουμε δύο ξεχωριστές θεματικές που συνδέονται άμεσα μεταξύ τους: *σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας και ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις*. Έχουμε επισημάνει εξουσιαστικές ενδοοικογενειακές τάσεις μέσω των έμφυλων ρόλων, αλλά εδώ παρατηρούμε την ταξική διάσταση επιβολής εξουσίας. Είναι εντυπωσιακός, ο τρόπος που η Στέλλα παρουσιάζει την αντίδραση της υπηρέτριας για την άσχημη μεταχείρισή της από τα

μέλη της οικογένειας. Υπερασπίζεται τις προσωπικές της αξίες και το δικαίωμά της στην αυτοδιάθεση, παρά την χαμηλή κοινωνική θέση που ορίζει ο ρόλος μιας υπηρέτριας. Επίσης, υπογραμμίζει τους μη ξεκάθαρους ρόλους εκείνων που ασκούν την εξουσία:

35. (Η υπηρέτρια απευθύνεται στη μητέρα Β)
36. Υπηρέτρια: - Δεν αντέχω άλλο, τα παιδιά σου όλο με διατάζουνε και με μαλώνουν. Ακόμη κι αν είμαι υπηρέτρια, έχω την εξουσία του εαυτού μου, έχω την ελευθερία μου. Δεν ξέρω πια ποιος είναι το αφεντικό εδώ. Όλοι σας με διατάζετε.

Το θέμα των ταξικών διαφορών επανέρχεται αργότερα στην ιστορία μέσα από το διάλογο των παιδιών των δύο οικογενειών. Τα παιδιά της πλούσιας οικογένειας προσπαθούν να ασκήσουν εξουσία στα παιδιά της φτωχότερης, απαγορεύοντας την πρόσβασή τους στο νερό, ως αντίποινα για το ότι η φτωχή μητέρα αρνήθηκε να πάει στο σπίτι τους να δουλέψει ως υπηρέτρια. Τόσο δια στόματος της φτωχής μητέρας, όσο και από το λόγο των παιδιών προκύπτει η ταξική τους τοποθέτηση, αλλά αυτό δεν εμποδίζει να εκφράσουν την κριτική τους στον τρόπο που η πλούσια οικογένεια διαχειρίζεται τα αγαθά της:

21. Β1 αδερφή: - Δε μιλάς με σεβασμό. Να πας δίπλα, στη θεία σου, να της πεις ότι τη θέλουμε να έρθει εδώ για υπηρέτριά μας.
22. (Η πέτρα που εκπροσωπεί την υπηρέτρια πηγαίνει στο διπλανό σπίτι)
25. Υπηρέτρια: - Τα αφεντικά μου σε ψάχνουν, γιατί θέλουν να πας για υπηρέτρια στο σπίτι τους.
26. Α μητέρα: - Όχι δε θέλω να πάω να δουλέψω σε αυτούς. Αυτοί οι άνθρωποι είναι πολύ πλούσιοι, αλλά δεν κάνουν σωστά πράγματα και θα πάει η αστυνομία να τους συλλάβει.
51. Β1 αδερφή: - Γιατί έρχεστε εδώ να πάρετε νερό; Σας απαγορεύουμε να πάρετε νερό γιατί η μάνα σας αρνήθηκε να έρθει στο σπίτι μας να δουλέψει σαν υπηρέτρια. Γιατί αρνήθηκε;
52. Α2: - Η μάνα μας πήρε αυτήν την απόφαση. Τι φταίω εγώ; Δεν μπορείς να μας απαγορεύσεις να πάρουμε νερό από την αντλία γιατί είναι δημόσια. Αν θέλετε, να ζητήσετε από την εταιρία να σας φέρει το νερό στο σπίτι σας. Αλλά εδώ είναι δημόσιο το νερό.
53. Β1 αδερφή: - Γιατί αρνήθηκε να δουλέψει στο σπίτι μας; Είστε φτωχοί, δεν έχετε ούτε να φάτε.
54. Α2 αδερφή: - Μπορεί να είμαστε πολύ φτωχοί, αλλά αυτό δεν είναι δικό σου πρόβλημα.

Στο παραπάνω απόσπασμα, μας δίνεται ένα παράδειγμα, πώς οι επιλογές ενηλίκων μπορούν να επηρεάζουν τις σχέσεις των παιδιών διαφορετικών οικογενειών. Στη θεματική σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας, διαφαίνεται ο τρόπος που έχουν εσωτερικεύσει τις μεταξύ τους σχέσεις τα παιδιά. Στην ιστορία της Έμμας, η σχέση μεταξύ των δύο συνομηλίκων καθορίζεται από την έγκριση ή την απαγόρευση της μητέρας. Το

παιδί της μητέρας που έχει δεχτεί την εντολή να μην κάνει παρέα με ένα συνομήλικό, δε διστάζει να μεταφέρει την αρνητική κριτική της μητέρας. Αλλά και το ‘κακό’ παιδί δε διστάζει να υπερασπιστεί τον εαυτό του, κατηγορώντας με τη σειρά του την μητέρα του πρώτου παιδιού και παροτρύνοντάς το μάλιστα να της μεταφέρει τον αρνητικό χαρακτηρισμό του για εκείνη:

3. 2ο παιδί: - Πάμε να παίξουμε; (διστάζει). Μήπως σου είπε κάτι η μάνα σου;
4. 1ο παιδί: - Ναι, μου είπε να μην κάνω παρέα μαζί σου γιατί δεν είσαι καλό παιδί.
5. 2ο παιδί: - Εγώ δεν είμαι κακό, αλλά κακιά είναι αυτή η κυρία. Πήγαινε τώρα να τα πεις στη μάνα σου αυτά που λέω.

Το ίδιο βλέπουμε να συμβαίνει στην ιστορία του Γιάννη, όπου το παιδί ζητά από τη μητέρα του την άδεια να παίξει με κάποια παιδιά, αλλά εκείνη του απαγορεύει τεκμηριώνοντας την απάντησή της με αρνητικούς χαρακτηρισμούς γι’ αυτά. Το παιδί της υπακούει στην απαγόρευση. Έτσι, λοιπόν, μπορούμε να υποθέσουμε πως το πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο ‘αναθέτει’ στους γονείς τον έλεγχο των σχέσεων των παιδιών με τους συνομήλικούς τους.

8. Παιδί: - Μαμά, μαμά, θα πάω να παίξω με τα άλλα παιδιά έξω.
9. Μητέρα: - Όχι δε θα πας να παίξεις μαζί τους, γιατί αυτά είναι κακά παιδιά και κλέβουν.
10. (Το παιδί έφυγε και δεν πήγε να παίξει με εκείνα τα παιδιά.)

Σε όλες τις ιστορίες, οι συναντήσεις των παιδιών με τους συνομήλικούς τους, γίνονται εκτός σπιτιού, καθώς φαίνεται πως υπάρχει ένα αυστηρό κανονιστικό πλαίσιο για το ποιος μπορεί να μπει στο σπίτι. Φαίνεται πως μια τέτοια επίσκεψη προϋποθέτει την έγκριση του γονέα. Ένα συνηθισμένο κοινό πεδίο συνάντησης των παιδιών εκτός σπιτιού, είναι κατά την εκτέλεση οικιακών εργασιών, κυρίως η αγορά ή η βρύση. Στην ιστορία της Άννας η φιλική διαπραγμάτευση δυο παιδιών αφορά στο ποιος θα αντλήσει πρώτος νερό. Το πρώτο παιδί παραχωρεί τη θέση του στο άλλο, επικαλούμενο τη φιλία τους.

2. 1η Μητέρα (προς τα κορίτσια) : - Εσύ πήγαινε στην αγορά κι εσύ να φέρε νερό.
3. (Μετακινεί τη μια πέτρα σα να περπατάει πάνω στο χαρτί μέχρι να φτάσει στην αντλία του νερού. Εκεί βρίσκει το παιδί της άλλης οικογένειας).
4. 1ο παιδί: - Εγώ θα πάρω πρώτη νερό!
5. 2ο παιδί: - Όχι εγώ ήρθα εδώ πρώτη (Η Άννα γελά μιλώντας τον διάλογο αυτόν.)
6. 1ο παιδί: - Καλά, πάρε εσύ πρώτα, γιατί είσαι φίλη μου. Αλλά περίμενέ με να πάμε μαζί στο σπίτι, θέλω να πάω στην τουαλέτα πρώτα (υπαίθρια εννοεί).

Κι ενώ στην σκηνή αυτή φαίνεται πως έχουμε να κάνουμε με μια ισότιμη σχέση, στην ιστορία της Στέλλας, η ταξική διαφορά δίνει στα παιδιά της πλούσιας οικογένειας το δικαίωμα να χλευάσουν τα παιδιά των φτωχών γειτόνων τους:

55. [Η Στέλλα μεταφέρει όλες τις πέτρες-παιδιά έξω από το χαρτί, όπου βρίσκονται συγκεντρωμένες πολλές άλλες ισομεγέθεις πέτρες, γιατί εκεί φαντάζεται ότι βρίσκεται το σχολείο που πηγαίνουν τα παιδιά των δυο γειτονικών σπιτιών]
56. (Τα αδέρφια Β1 και Β2, στο προαύλιο του σχολείου, μπροστά σε όλα τα παιδιά και με δυνατή φωνή κοροϊδεύουν τη μία από τις κόρες των φτωχών γειτόνων)
57. Β1 και Β2 αδέρφια: - Ου ου ου, αυτή σήμερα δεν έφαγε μεσημεριανό, ου ου...

Στο απόσπασμα αυτό, παρακολουθούμε το εμπαιγμό των φτωχών παιδιών από τα πλούσια, ακριβώς λόγω της μεγάλης τους ένδειας. Πράγματι, η θεματική *φτώχεια/ανέχεια* βρίσκεται στα περισσότερα tantara. Ανακλά την ιστορική, κοινωνική και πολιτισμική κατάσταση την οποία βιώνουν τα παιδιά στη χώρα τους. Στην ιστορία της Σοφίας, μάλιστα, η φτώχεια και η αντιμετώπισή της από τα πλούσια κοινωνικά στρώματα, γίνονται δεκτά με κάποια μοιρολατρία.

19. Παιδί: - Μαμά, παίρνεις πολλά λεφτά από τη δουλειά σου;
20. Μητέρα: - Όχι παιδί μου, πολύ ελάχιστα.
21. Παιδί: - Και γιατί τότε δουλεύεις σε αυτό το σπίτι;
22. Μητέρα: - Τι να κάνουμε παιδί μου; Είμαστε φτωχοί και ότι μας πούνε, κάνουμε.

Η φτώχεια φαίνεται πως είναι βασικό χαρακτηριστικό των ιστορικών, πολιτισμικών και κοινωνικών συνθηκών στις οποίες διαμορφώνεται η παιδική ψυχοσύνθεση στην Μαδαγασκάρη. Πολλές διεθνείς οργανώσεις, καταγγέλλουν την παιδική εργασία στην χώρα. Από την άλλη, η ίδια η οικογένεια την θεωρεί επιβεβλημένη ώστε να αυξηθεί κάπως το εξαιρετικά χαμηλό οικογενειακό εισόδημα. (Delaunay, 2013). Στην ιστορία της Στεφανίας, φέρονται τα ίδια τα παιδιά να παίρνουν την πρωτοβουλία να αναζητήσουν χρήματα, για να αντιμετωπιστεί η έλλειψη τροφής στο σπίτι.

13. 1ο παιδί: - Δεν έχουμε τίποτα άλλο να φάμε πια, πάμε να ζητιανέψουμε. Δεν έχουμε φαγητό, δεν έχουμε.

Η ιστορία της Ερνάστης αναφέρεται στην θεματική της φτώχειας και της οικονομικής κρίσης στην χώρα της. Πρόκειται για πρωτότυπη ως προς τη θεματολογία ιστορία, καθώς συνδέει άμεσα την αντιμετώπιση της φτώχειας με την πολιτική.

7. Φίλος: - Καλά ευχαριστώ. Και εσύ; Τι γίνεται; Θέλεις κάτι;

8. Άντρας: - Θα ήθελα να συζητήσουμε να μου δανείσεις κάποια χρήματα, γιατί τώρα με την οικονομική κρίση δεν έχω.
9. Φίλος: - Για τι κρίση λές; σου έδωσα αρκετά χρήματα και μου ζητάς κι άλλα;
36. Άντρας: - Ξέρεις, αν δεν μπω εγώ στην πολιτική, η χώρα μας δε θα αναπτυχθεί, δε θα υπάρχει σταθερότητα και ηρεμία και ο λαός θα υποφέρει. Πρέπει λοιπόν να γίνω πρόεδρος.
37. [Σχόλιο κοριτσιού που παίζει.]
38. [Γιατί ο κόσμος στην Μαδαγασκάρη δεν έχει χρήματα.]

Στα tantara φαίνεται πως ο δανεισμός είναι μια συνηθισμένη πρακτική και τα παιδιά που παίζουν, φαίνονται ενήμερα για τις οικονομικές δυσκολίες των ενηλίκων. Έτσι λοιπόν, οι οικονομικές συναλλαγές με τρίτους και ο δανεισμός αποτελούν μια ξεχωριστή θεματική. Στην ιστορία της Αλεξάνδρας ο πατέρας να ζητά δανεικά κατ'επανάληψη από τον εργοδότη του. Το ίδιο, στην ιστορία της Μαλάλας, η μητέρα προτείνει τον δανεισμό για την κάλυψη στοιχειωδών αναγκών του σπιτιού και, είναι αξιοπρόσεκτο ότι το παιδί έχει επίγνωση των κινδύνων ενός δανεισμού:

21. Μητέρα: - Κοίτα, δεν έχουμε καθόλου λεφτά και τα παιδιά θα γυρίσουν τώρα από το σχολείο και δεν έχουμε τίποτα να φάμε.
22. Πατέρας: - Τι να κάνω, αφού δεν έχω;
23. Μητέρα: - Γιατί δεν πας κάπου να δανειστείς;
24. Πατέρας: - Δεν μπορώ να δανειστώ για να μη με βάλουν στη φυλακή. Μήπως θέλεις να με φυλακίσουν;

Στο απόσπασμα αυτό, το επιχείρημα του πατέρα σχετίζεται με τους θεσμούς του κράτους, εδώ, της Δικαιοσύνης. Πρόκειται για ένα ζήτημα που περιγράφεται στη θεματική σχέσεις με θεσμούς (αστυνομία, δικαστήρια). Στην θεματική αυτή, περιγράφεται η εσωτερικευμένη αναπαράσταση των παιδιών αναφορικά με τον θεσμό της δικαιοσύνης και τους κρατικούς μηχανισμούς παρέμβασης. Αυτό που μας εντυπωσιάζει, είναι η αμεσότητα και αποτελεσματικότητα με την οποία, το παιδί δείχνει να λειτουργούν οι θεσμοί αυτοί. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η άμεση απονομή δικαιοσύνης για τη χρήση ενδοοικογενειακής βίας στην ιστορία της Κάτιας, όπου στο τέλος ο άντρας που βιοπράγησε οδηγείται στην φυλακή:

22. Αδερφή γυναίκα: - Τι έπαθες; Τι έχεις στο πρόσωπό σου;
23. Γυναίκα: - Με σκότωσε στο ξύλο ο άντρας μου.
24. Αδερφή γυναίκα: - Τώρα πού είναι; Θα τον πάμε στο δικαστήριο, δε θα το αφήσουμε να περάσει έτσι. Πάμε μαζί στο δικαστήριο.
25. (Πήγαν την άλλη μέρα στην Αστυνομία και στη συνέχεια, μαζί με τους αστυνομικούς στο σπίτι του άντρα της, που τη χτύπησε. Οι αστυνομικοί τον συνέλαβαν, δικάστηκε και φυλακίστηκε).

Άμεση είναι η παρέμβαση της αστυνομίας και στην ιστορία της Άννας, όπου η μητέρα υποδεικνύει τον πραγματικό κλέφτη:

73. (Η 2η μητέρα αναζητά και, τελικά, βρίσκει τον κλέφτη.)
74. 2η μητέρα: - Θέλω να αγοράσω κι άλλα πράγματα, θα σε πληρώσω, μην ανησυχείς, μην ανησυχείς.
75. (Έτσι, και οι αστυνομικοί συνέλαβαν τον κλέφτη και ο 1ος πατέρας είδε ποιος ήταν ο πραγματικός κλέφτης. Οι αστυνομικοί πυροβόλησαν τον κλέφτη και αυτός πέθανε.)

Παρατηρούμε πως στις ιστορίες αυτές, η θεσμική δικαιοσύνη έρχεται να συμβάλει στην ανάγκη για απονομή δικαιοσύνης που συναντούμε σε όλες τις ολοκληρωμένες ιστορίες. Εξετάζοντας, λοιπόν, τη θεματική *Απονομή δικαιοσύνης*, διαπιστώνουμε πως στις ιστορίες των παιδιών πρωταρχικό δεν είναι η παρέμβαση της θεσμικής Δικαιοσύνης στην απόδοση δικαίου, αλλά αυτό τούτο το δίκαιο. Το δίκαιο, κατά τα παιδιά έρχεται είτε μέσω των θεσμών είτε πέρα από αυτούς, π.χ. από την εξέλιξη των γεγονότων.

Η Φλώρα η δικαιώνει τα κατατρεγμένα από την μητριά παιδιά, με την είσοδό τους στο Πανεπιστήμιο και την αποτυχία των παιδιών της ίδιας γυναίκας στις εισαγωγικές για το Πανεπιστήμιο εξετάσεις. Μάλιστα, η ιστορία κλείνει με την ρητή ερμηνεία άλλου υποκριτή της ιστορίας, ο οποίος βεβαιώνει ότι τα γεγονότα οδήγησαν στην απονομή δικαιοσύνης.

39. (Έγινε η κηδεία. Βγήκαν και τα αποτελέσματα των εξετάσεων για το Πανεπιστήμιο. Τα δύο μεγαλύτερα παιδιά πέρασαν, όμως η κόρη του αδερφού του πατέρα δεν πέρασε. Επιστρέφει στο σπίτι.)
40. Γυναίκα του αδερφού: - Τι έγινε; Πέρασες;
41. Κόρη της (κλαίει): - Όχι, δεν πέρασα.
42. Αδερφός του πατέρα: - Α! Τι δεν πέρασες; Αυτό οφείλεται σ'εσάς. Το κακό που έκανες επιστρέφει στο δικό σου παιδί.

Αλλά και στην ιστορία της Στέλλας η απονομή της δικαιοσύνης περνά μέσα από τη σχολική επιτυχία, μάλιστα με τελετουργικό τρόπο και δημόσια, καθώς το αδικημένο παιδί ανακηρύσσεται από το διευθυντή του σχολείου με τη παρουσία γονέων και μαθητών, η καλύτερη μαθήτριά. Η δικαίωσή της επιβεβαιώνεται και με υλικό τρόπο, αφού ο πατέρας της της αγοράζει ένα ποδήλατο, παρά την οικονομική δυσπραγία της οικογένειας. Παρατηρούμε πως στο δεδομένο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο παρέχει (στο φαντασιακό των παιδιών που παίζουν) τα απαραίτητα εχέγγυα για την απονομή δικαιοσύνης για την αδικία που υφίστανται κάποια μέλη της οικογένειας από κάποια άλλα. Η αποκατάσταση της αδικίας έρχεται και με παρέμβαση των επίσημων κρατικών θεσμών:

58. (Η Α1 αδερφή που την κοροϊδεύουν, βιάζεται μετά το σχολείο να γυρίσει γρήγορα στο σπίτι, για να μελετήσει. Κάθε μέρα, διαβάζει τα μαθήματά της πολύ καλά.)
59. (Η Α1, μόλις τελειώνει τα μαθήματά της, αρχίζει να διαβάζει τη Βίβλο.)
61. (Μετά από λίγο καιρό έρχονται οι τελικές εξετάσεις στο σχολείο.)
62. Α Μητέρα (προς την Α1 κόρη): Εσύ δε θα τα καταφέρεις στις εξετάσεις.
63. (Τελείωσαν οι εξετάσεις και ήρθε η μέρα της ανακοίνωσης των αποτελεσμάτων και η απονομή επαίνων. Όλοι οι γονείς είναι συγκεντρωμένοι στο σχολείο.)
64. Διευθυντής: - Θα σας ανακοινώσουμε ποιοι είναι οι καλύτεροι μαθητές.
65. (Τα παιδιά των πλουσίων γειτόνων και η Α2 αδερφή είχαν τους χειρότερους βαθμούς. Η Α1 αδερφή που όλοι την περιγελούσαν, πήρε τον έπαινο ως η καλύτερη μαθήτρια. Τα παιδιά των πλουσίων κλαίνε, κλαίνε, κλαίνε. Ο πατέρας της Α1 αδερφής της αγόρασε ένα ποδήλατο ως δώρο κι ας ήταν φτωχός.

Στα δύο τελευταία αποσπάσματα, διαπιστώνουμε πόσο σημαντική θέση κατέχει η σχολική επιτυχία στο δεδομένο ιστορικό, πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο των παιδιών που παίζουν, διαμορφώνοντας τη θεματική *Εκπαίδευση/ μόρφωση/ μελέτη/ επιτυχία σε εξετάσεις*. Πράγματι, η εκπαίδευση είναι ένα από τα βασικά προβλήματα στη Μαδαγασκάρη, καθώς το ένα τέταρτο των παιδιών βρίσκεται εκτός της εκπαιδευτικής διαδικασίας, σύμφωνα με τις εκθέσεις των διεθνών οργανισμών (UNICEF, 2004). Οι λόγοι που κρατούν τα παιδιά μακριά από το σχολείο είναι πολλοί: η μεγάλη απόσταση από το σχολείο, η παιδική εργασία, η υποτίμηση της αξίας της εκπαίδευσης από τους γονείς και η οικονομική αδυναμία των οικογενειών να ανταποκριθούν στο κόστος των διδασκτρών που απαιτούνται και για το δημόσιο σχολείο. Τα δίδακτρα που αντιστοιχούν περίπου σε 10 ευρώ το χρόνο είναι δυσβάσταχτη δαπάνη για πολλές οικογένειες. Η επιτόπια παρατήρηση και δράση μας στα πλαίσια του συλλόγου «Συμβολή στην Εκπαίδευση των Παιδιών της Αφρικής» μας επιβεβαιώνει το γεγονός ότι η οικονομική αδυναμία της οικογένειας λειτουργεί ως τροχοπέδη για τη φοίτηση των παιδιών. Ως παράδειγμα αναφέρουμε τις τεράστιες ουρές στις οποίες περιμένουν υπομονετικά οι γονείς για να πληρώσουν τα μέλη του συλλόγου τα δίδακτρα των παιδιών στις σχολικές μονάδες που φοιτούν τα παιδιά τους.

Στην αδυναμία πληρωμής των διδασκτρών αφιερώνει ένα μεγάλο μέρος της ιστορίας της η Αλεξάνδρα:

36. (Την επόμενη μέρα ξεκινά το σχολείο και τα παιδιά ζητούν χρήματα για να γραφτούν στο σχολείο)
37. 1ο παιδί: - Θέλουμε χρήματα, για να γραφτούμε στο σχολείο.
38. Πατέρας: - Δεν έχω χρήματα να σας δώσω.
39. (Τα παιδιά πήγαν στο σχολείο, αλλά τα έδιωξαν, γιατί δεν είχαν πληρώσει)

40. Δασκάλα: - Εσείς βγείτε έξω, γιατί δεν έχετε πληρώσει, δεν είστε στον κατάλογο.. Αν θέλετε εξηγήσεις, πηγαίνετε στο γραφείο του διευθυντή.

Παρατηρούμε πως η αναπαράσταση της Αλεξάνδρας για το σχολείο περιλαμβάνει μια ιεραρχία δομημένη και άκαμπτη, όπου οι κανόνες τηρούνται απαρέγκλιτα. Το επιβεβαιώνει ο Διευθυντής απευθυνόμενος στον πατέρα, που πήγε να εξοφλήσει το χρέος:

41. (Τα παιδιά έφυγαν για το σπίτι)
42. Μητέρα: - Γιατί δε μείνατε στο σχολείο;
43. 2ο παιδί: - Δεν πληρώσαμε την εγγραφή και γι' αυτό μας έδιωξε η δασκάλα μας.
44. Μητέρα (προς τον πατέρα): - Πήγαινε στο αφεντικό σου να παρακαλέσεις πάλι να σου δώσει χρήματα.
47. (Ο πατέρας είναι στο σχολείο.)
48. Πατέρας (προς διευθυντή): - Ήρθα να πληρώσω για τα παιδιά μου που διώξατε.
49. Διευθυντής: - Τους είπαμε να φύγουνε γιατί και παλιά δεν είχατε πληρώσει και οι δασκάλες πρέπει να ακολουθούν τις εντολές.
50. Πατέρας: - Ναι, δεν είχαμε χρήματα, αλλά τώρα έχω λίγα. Ορίστε!

Όμως, τα παιδιά νιώθουν προσβεβλημένα αρνούνται να πάνε. Ο πατέρας προσπαθεί να τα πείσει να επιστρέψουν:

51. Πατέρας (στην οικογένεια): - Πήγα στο αφεντικό μου και πήρα τα χρήματα και πήγα στο σχολείο και πλήρωσα. Αύριο να πάτε στο σχολείο.
52. 2ο παιδί: - Δεν πάμε γιατί μας διώξανε.
53. Πατέρας: - Θα πάτε γιατί το να μην πηγαίνετε σχολείο είναι κακό.

Όταν τα παιδιά επιμένουν αναφέροντας την άσχημη συμπεριφορά της δασκάλας. Παρεμβαίνει η μητέρα, για να την δικαιολογήσει. Τα παιδιά πείθονται:

54. (Επόμενη μέρα. Οι γονείς παρακινούν τα παιδιά να πάνε σχολείο)
55. Μητέρα: - Σηκωθείτε να πάτε στο σχολείο.
56. 2ο παιδί: - Όχι δε θέλουμε να πάμε, γιατί η δασκάλα μας μαλώνει, μας φωνάζει, έχει πολύ περηφάνια.
57. Μητέρα: - Να πάτε, γιατί η δασκάλα είχε δίκαιο. Δεν είχαμε πληρώσει.
58. (Φεύγουν τα παιδιά για το σχολείο.)

Όμως, στην ιστορία της Σοφίας, δεν υπάρχει ταύτιση των απόψεων των δύο γονιών ως προς την αξία της εκπαίδευσης. Φαίνεται ότι στο φανταστικό των παιδιών καταγράφονται και οι δύο απόψεις και το υποχρεωτικό του σχολείου είναι υπό διαπραγμάτευση:

2. Πατέρας: - Κυρία μου, πρέπει να νάξουμε για δουλειά. Ξέρεις, εκεί που θα πάμε για δουλειά θα χρειαστούμε βοήθεια. Να πάρουμε και τα παιδιά μαζί.
3. Μητέρα: - Όχι, τα παιδιά δε θα έρθουν μαζί μας γιατί πρέπει να μάθουν γράμματα.
4. Πατέρας: - Δε με νοιάζει αυτό που λες. Εγώ χρειάζομαι βοήθεια.

5. Μητέρα: - Άφησέ τα, άφησέ τα να πάνε σχολείο.
6. Πατέρας: - Νομίζεις ότι το σχολείο θα κάνει τίποτα για αυτά, θα τα ωφελήσει σε τίποτα; Έχεις παραχαϊδεμένα τα παιδιά, αλλά εγώ όχι.

Ένας ακόμη θεσμός που επηρεάζει την ιστορική, κοινωνική και πολιτισμική πραγματικότητα των παιδιών είναι η εκκλησία. Έτσι, στη θεματική *θρησκευτικές συνήθειες* συνοψίζονται οι αναφορές των παιδιών σε πρακτικές που σχετίζονται με κάποια από τις θρησκείες που συναντούμε στη Μαδαγασκάρη και, κυρίως, τα διαφορετικά δόγματα του Χριστιανισμού. Για παράδειγμα, στη ιστορία της Μαρίζας το ίδιο το παιδί προτρέπει τη μητέρα να πάνε στην εκκλησία για να ‘δοξάσουνε το Θεό’ με την προσευχή. Πράγματι, σε θρησκευτικές συνάξεις που και εμείς παρακολουθήσαμε, τα παιδιά έχουν πολύ ενεργό ρόλο. Ψάλλουν όλα μαζί, έχουν ειδική θέση στο μπροστινό μέρος της εκκλησίας και γενικά, φαίνεται πως ο εκκλησιασμός είναι μια συνήθεια που τους αρέσει. Η Μαρίζα περνά αυτή την ιδέα, αναφερόμενη στον εκκλησιασμό:

1. 1ο Παιδί : - Ελάτε, μητέρα, πάμε στην εκκλησία.
2. Μητέρα: - Πάμε να δοξάσουμε το Θεό.
3. 1ο Παιδί: - Μαμά, θα πάμε να δούμε το Θεό!
4. Μαμά: - Πήγαινε να ντυθείς για να μην αργήσουμε.
5. (Όταν έφτασαν στην εκκλησία στέκονται όρθιοι, για να υμνήσουν τον Θεό.)
6. 1ο Παιδί: - Τελείωσε η προσευχή, πάμε στο σπίτι. Έφυγαν και οι άλλοι.

Αντιστοίχως και στην ιστορία της Μαρίνας, τα παιδιά είναι αυτά που παίρνουν την πρωτοβουλία να πάνε στην εκκλησία, μάλιστα παίρνοντας μαζί τους και τα μικρότερα αδέρφια, αδιαφορώντας για το ότι οι γονείς τους δεν ξέρουν ότι θα πάνε εκκλησία και αγνοώντας τις προτροπές τρίτου που εκτιμά αρνητικά τον θεσμό της εκκλησίας. Στο διάλογο που παραθέτει το παιδί που παίζει το tantara, μιλούν για τον παρακλητικό και προστατευτικό ρόλο της Εκκλησίας.

6. 2ο παιδί: - Έτσι; Μεγάλη αδερφήηη, (τη φωνάζει), πότε θα πάμε στην εκκλησία;
9. 1ο παιδί: - Ας πάμε εμείς.
22. Αντζι: - Πού πάτε;
23. 1ο παιδί: - Πάμε στην εκκλησία.
24. Άντζι: - Κιόλας θα πάτε στην εκκλησία; Εσείς μόνο εκκλησία πάτε, όλο εκκλησία.
25. 1ο παιδί: - Ναι, εμείς πάμε στην εκκλησία μαζί με τα ορφανά. Γιατί αυτά τα δύο αδέρφια μας είναι καημένα και εμείς λίγο λυπόμαστε για αυτά, γιατί δεν έχουν μητέρα, για να παρηγορηθούν.

Στην ιστορία της Στέλλας, βλέπουμε και μια ιδιωτική θρησκευτική συνήθεια, τη μελέτη της Βίβλου, μάλιστα από το παιδί που αδικείται. Ίσως η Στέλλα επιλέγει να περιγράψει αυτή τη λεπτομέρεια της καθημερινότητας του κοριτσιού σε σχέση με τη δικαίωση που θα βιώσει στο τέλος της ιστορίας από τη σχολική επιτυχία.

59. (Η Α1, μόλις τελειώνει τα μαθήματά της, αρχίζει να διαβάζει τη Βίβλο. Η αδερφή της της λέει:)
60. Α2 αδερφή: - Εσύ όλο θέλεις να διαβάζεις τη Βίβλο στο κρεβάτι, αλλά εγώ θέλω να κοιμηθώ (μοιράζονται το ίδιο κρεβάτι γιατί είναι φτωχή οικογένεια). Διαβάζοντας τη Βίβλο δε θα πας πολύ μακριά.

Αυτό που μας κάνει εντύπωση, είναι το ότι στο tantara δίνεται η δυνατότητα να εκφραστούν οι αντίθετες απόψεις γύρω από ένα θέμα, όπως της θρησκευτικότητας ή της εκπαίδευσης. Οι διαφορετικές φωνές εκφράζονται στο δυνητικό χώρο του tantara, έχοντας όμως πάντα υπόψιν τις γενικά παραδεκτές απόψεις που ορίζει το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Επανερχόμενοι στην ιστορία της Μαρίζας, παρατηρούμε ότι η μητέρα αναλαμβάνει να ‘συνετίσει’ τα παιδιά της που μόλις παρέβησαν ένα σημαντικό κανόνα συμπεριφοράς. Για να υπογραμμίσει τα λεγόμενά της τους θέτει το ρητορικό ερώτημα σχετικά με τον εκκλησιασμό που προηγήθηκε, υπονοώντας ότι δε συνάδει με την απρεπή συμπεριφορά τους.

23. Μαμά: - Τι είναι αυτό που κάνατε και δεν είστε ευγενικοί; Οι μεγαλύτεροί σας δεν έχουν φάει, αλλά εσείς φάγατε πριν από αυτούς. Δεν είστε ευγενικά. Μόλις τώρα δε γυρίσατε από την εκκλησία;

Στο απόσπασμα αυτό διακρίνουμε τη θεματική που σχετίζεται με τις *Κοινωνικές συμβάσεις και κανόνες συμπεριφοράς*. Στην προαναφερθείσα ιστορία, η μητέρα υπενθυμίζει στα παιδιά ότι δεν πρέπει να φάνε πριν από τους μεγαλύτερους και όμως αυτά παίρνουν την απόφαση να παρακούσουν τον κανόνα. Στην παρατηρήσιμη πραγματικότητα, όντως, η παραβίαση των κανόνων που σχετίζονται με το φαγητό είναι κάτι το αδιανόητο. Τουλάχιστον στις δικές μας κατασκηνώσεις, διαπιστώναμε πολλές φορές, ότι κανένα παιδί δεν ξεκινούσε να τρώει, αν δεν είχαν καθίσει οι μεγαλύτεροι, οι οποίοι έδιναν και το σχετικό σήμα για την αρχή του φαγητού. Αντίστοιχα, ποτέ κάποιο παιδί δε σηκωνόταν από το τραπέζι πριν να έχουν ολοκληρώσει όλοι το φαγητό τους. Παρόλο που στο χώρο του φαγητού υπήρχαν περίπου εκατό πενήντα άτομα, δεν ακουγόταν ο παραμικρός θόρυβος. Όσο περισσότερο χρόνο περνά κανείς στη Μαδαγασκάρη, τόσο ανακαλύπτει συνεχώς τους πολυάριθμους κανόνες συμπεριφοράς. Είναι σεβαστοί από μικρούς και μεγάλους. Για παράδειγμα, είναι αγένεια να περάσει κάποιος από μπροστά σου. Αν το κάνει, θα πρέπει να

περάσει σκυφτός, ανοίγοντας νοητά το δρόμο με το χέρι του και ζητώντας συγγνώμη. Όπως όμως έχουμε ήδη επισημάνει, φαίνεται πως το tantara είναι ο ασφαλής χώρος που μπορεί το παιδί να πειραματιστεί με τις κοινωνικές επιταγές του κοινωνικού και πολιτισμικού πλαισίου.

12. Μητέρα: - Μην αρχίζετε ακόμη. Περιμένετε τον παππού και τη γιαγιά.
13. 2ο Παιδί: - Γιατί δεν αρχίζουμε να τρώμε και να μην τους περιμένουμε;

Ένας άλλος άγραφος κανόνας ορίζει ποιος μπορεί να μπαίνει στο σπίτι και ποιος όχι. Φαίνεται, στον κόσμο των ενηλίκων, τα κριτήρια είναι ταξικά, όπως βλέπουμε στο απόσπασμα της ιστορίας της Μαλάλας:

37. Γυναίκα αφεντικού: - Κάποιος σε θέλει.
38. Αφεντικό: - Ναι, ναι, ξέρω, είναι αυτός που ψάχνει δουλειά. Πες του να έρθει μέσα, να συζητήσουμε για τη δουλειά.
39. Γυναίκα αφεντικού: - Τέτοιος άνθρωπος θα μπει μες το σπίτι μας; Γιατί δε βγαίνεις εσύ έξω να μιλήσεις μαζί του;
40. Αφεντικό: - Δεν πειράζει, σταμάτα, θα πάω εγώ έξω.

Επίσης, στην ιστορία της Ελένης ο διάλογος μεταξύ δύο ετεροθαλών αδερφών, αναφέρεται στην είσοδο στο σπίτι, ξένου, χωρίς την έγκριση των γονιών:

13. 2ο κορίτσι: - Εγώ δεν είμαι άτακτη. Εσύ είσαι άτακτη, γιατί είπες σε ανθρώπους να μπουνε στο σπίτι και έχεις πολύ θάρρος. Δεν είσαι καθόλου ευγενική.
14. [Εννοεί ότι δεν έχει σεβασμό για το σπίτι, καθώς ένα παιδί δεν μπορεί να καλέσει κάποιους φίλους μέσα στο σπίτι αν δεν έχει ρωτήσει τους γονείς]

Μια ακόμη κοινωνική σύμβαση εντοπίζουμε στην ιστορία της Αλεξάνδρας και αφορά στις οικιακές εργασίες. Ίσως πρόκειται για ταμπού που σχετίζεται με το φύλο του παιδιού και τη συγκεκριμένη εργασία (πλύσιμο ρούχων). Το πλύσιμο ρούχων είναι διαδεδομένος τρόπος εξασφάλισης μικρού εισοδήματος σε γυναίκες ή νεαρές κοπέλες. Το αγόρι της ιστορίας αποφασίζει να πάει να ζήσει με τη μητέρα του, έχοντας ως επιχείρημα ότι εκείνη ποτέ δεν παραβίασε αυτόν τον κανόνα ζητώντας του να πλύνει ρούχα.

150. Β' Γυναίκα: - Πλύνε τα πιάτα, πλύνε τα ρούχα, κάνε αυτό, κάνε εκείνο...
151. Αγόρι: - Δεν μπορώ να πλύνω τα ρούχα. Αν είναι τα πιάτα ή τις κατσαρόλες, ναι, μπορώ να το κάνω. Αλλά τα ρούχα, συγγνώμη, αυτό δεν μπορώ να το κάνω.
157. Πατέρας (προς το παιδί) : - Τι έκανες;
158. Αγόρι: - Εγώ θα πλύνω τα ρούχα σας;
-
166. Αγόρι: ... - Δεν άντεξα, γιατί, όταν ήμουν μαζί σου δε μου ζητούσες να κάνω αυτά τα πράγματα, ενώ αυτή η γυναίκα ήθελε να πλύνω τα ρούχα τους μπροστά της.

Στα πλαίσια της τρίτης ενότητας που μελετούμε, θα θέλαμε να επικεντρωθούμε στον τρόπο που επηρεάζουν τις σχέσεις των μελών τις οικογένειας οι παρεμβάσεις ανθρώπων που βρίσκονται έξω από αυτήν, όπως οι συγγενείς, οι φίλοι, οι γείτονες. Θεωρούμε πως οι αντιδράσεις τρίτων αντικατοπτρίζουν το ιστορικό, πολιτισμικό και κοινωνικό γίνεσθαι αναγκάζοντας τα μέλη της οικογένειας να συμμορφωθούν με το κοινωνικώς αποδεκτό. Αυτή η λειτουργία περιγράφεται στη θεματική *Παρεμβάσεις και σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια*, όπου είναι η προηγούμενη γενιά που επανατοποθετεί το κανονιστικό πλαίσιο. Στην ιστορία της Μαρίζας τα παιδιά πειραματίζονται με τις κοινωνικές συμβάσεις και την ανατροπή τους. Εκεί, παρατηρούμε πως η γιαγιά αναλαμβάνει να τα επαναφέρει στην τάξη και τα εγγόνια σπεύδουν να υποσχεθούν πως δε θα επαναλάβουν το πείραμα:

18. Γιαγιά: - Είστε τα πιο αγενή παιδιά, γιατί οι γονείς σας δεν έχουν φάει, αλλά εσείς που είστε παιδιά, τρώτε πριν από αυτούς.
19. Παιδιά: - Εμείς φταίμε παππού και γιαγιά. Αλλά δε θα το ξανακάνουμε.
20. Γιαγιά: - Μην ξανακάνετε το ίδιο.

Στην ιστορία της Άννας, η παρέμβαση της ευρύτερης οικογένειας έχει άλλη λειτουργία. Οι παππούδες μοιάζουν να έχουν περισσότερη εξουσία να αποφασίζουν για σοβαρά θέματα της ζωής του παιδιού από τους ίδιους τους γονείς –τουλάχιστον, όταν αυτοί δεν ανταποκρίνονται επαρκώς στο ρόλο τους. Ο πατέρας του παιδιού χρειάζεται να προσπαθήσει να εξαγοράσει τη συγκατάθεση των παππούδων για επιστροφή της κόρης του στο σπίτι. Αφού η γιαγιά αρνείται να δεχτεί χρήματα και δεν πείθεται από τα επιχειρήματα του πατέρα, αυτός αναγκάζεται να ‘κλέψει’ την ίδια του την κόρη, για να επιστρέψουν σπίτι. Ίσως όμως αυτή η παρέμβαση των παππούδων να τον αναγκάζει να επαναδιαπραγματευτεί τις προτεραιότητές του και να ζητήσει από τη μητριά να απομακρυνθεί μαζί με την κόρη της.

17. (Την επόμενη μέρα φτάνουν οι γονείς του πατέρα στο σπίτι. Η Άννα διαλέγει δύο πολύ μεγάλες πέτρες για τον παππού και τη γιαγιά.)
18. Γιαγιά: - Τι συμβαίνει; Γιατί είσαι τόσο αδύνατη;
19. 2ο παιδί: - Η γυναίκα του πατέρα μου δε μου δίνει τίποτα να φάω, ούτε ρύζι, τίποτα, γι’ αυτό έχω αδυνατίσει τόσο πολύ. Θέλω να με πάρετε από εδώ. Θέλω να πάω κοντά στη μητέρα μου, γιατί εδώ είναι πολύ δύσκολα για εμένα.
27. 2ος πατέρας: - Θέλω την κόρη μου πίσω.
28. Γιαγιά: - Δε σου τη δίνω ακόμη και αν με πληρώσεις. Γιατί μισώ τον τρόπο που η γυναίκα σου της φέρεται.

Καταλυτική για την πλοκή της ιστορίας είναι και η παρέμβαση της αδερφής της κακοποιημένης μητέρας στην ιστορία της Κάτιας. Το παιδί, με την σκηνή της

αποφασιστικής παρέμβασης συγγενή στις διενέξεις της οικογένειας, αναδεικνύει την αξία της υποστήριξης μέλους της οικογένειας από το δίκτυο της ευρύτερης συγγένειας:

22. Αδερφή γυναίκα: - Τι έπαθες; Τι έχεις στο πρόσωπό σου;
23. Γυναίκα: - Με σκότωσε ο άντρας μου.
24. Αδερφή γυναίκα: - Τώρα πού είναι; Θα τον πάμε στο δικαστήριο, δε θα το αφήσουμε να περάσει έτσι. Πάμε μαζί στο δικαστήριο.
27. Αδερφή γυναίκα: - Θα μείνεις εδώ μαζί μου τώρα που αυτός είναι στη φυλακή.

Ωστόσο, παρόμοιες αποφασιστικές παρεμβάσεις είδαμε να γίνονται και από τον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο. Μάλιστα, τα παιδιά τις χειρίζεται επιδέξια και ανάλογα με την έκβαση που θέλει να έχει η ιστορία του. Για να περιγράψουμε λεπτομερώς τις συμπεριφορές αυτές, τις κατατάξαμε σε τέσσερις διαφορετικές θεματικές τις οποίες συναντούμε ταυτόχρονα στην ιστορία της Κάτιας. Οι τέσσερις αυτές συγγενικές θεματικές είναι: *Σχέσεις με γείτονες/φίλους, κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους, μαρτυρία προς/από τρίτους για προβλήματα εντός οικογένειας, εκδηλώσεις αλληλεγγύης/ συμπόνιας από τρίτους.*

Η Κάτια, μετά την πολεμική των συζύγων, εισάγει τον διάλογο δύο γειτονισσών. Σ' αυτόν είναι που πληροφορούμαστε τι είχε συμβεί ανάμεσα στο ζευγάρι. Και είναι αυτές που κρίνουν το δίκαιο και δείχνουν το έλεος και τον οίκτο. Είναι η φωνή της κοινής γνώμης, ο Χορός του αρχαίου δράματος.

8. (Αλλάζουν οι πέτρες, μιλάνε δύο γειτόνισσες.)
9. 1η Γειτόνισσα: - Τη λυπάμαι πολύ αυτή την κυρία γιατί είναι σε αυτή την κατάσταση με τον άντρα της.
10. 2η Γειτόνισσα: - Αν ήμουν εγώ στη θέση της δε θα παντρευόμουν αυτόν τον άντρα.
11. 1η γειτόνισσα: - Ναι, δεν είναι καλός, όλο βασανίζει τη γυναίκα του.
12. 2η γειτόνισσα: - Ναι, τη λυπάμαι πολύ και, αν είχα ένα δεύτερο σπίτι, θα της το έδινα να μείνει, θα την άφηνα να μείνει εκεί.

Στην εξέλιξη του διαλόγου, η γειτόνισσα όμως, επαναλαμβάνει το κατηγορώ της μητέρας. Η μαρτυρία της και επιβεβαιώνει τα λεγόμενα της μητέρας αλλά και αντικατοπτρίζει τις μη παραδεκτές συμπεριφορές από το πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο: ο άντρας, αφ' ενός δεν εκπληρώνει τις υποχρεώσεις που συνάδουν με τον παραδοσιακό του ρόλο, του προστάτη και τροφοδότη της οικογένειας, αφ' ετέρου σπαταλά ό,τι έσοδα για δικές του απολαύσεις.

13. 1η γειτόνισσα: - Αυτός ο άντρας χαλάει όλα του τα λεφτά στο ποτό και η γυναίκα δεν έχει να φάει ούτε αυτή, ούτε τα παιδιά της.

Ακόμη, το αφηγηματικό τέχνασμα με τις δύο γειτόνισσες, από τη μια μας αποκαλύπτει το βίαιο του διαπληκτισμού και από την άλλη, οδηγεί στην τιμωρία του βίαιου άντρα. Μοιάζει να είναι απαραίτητη η βεβαίωση μαρτύρων, ώστε να δικαιολογηθεί από την τοπική κοινωνία η εγκαταλείψη της συζυγικής στέγης.

14. 2η γειτόνισσα: - Είδες, το πρόσωπό της γυναίκας είναι όλο μελανιές.
15. 1η γειτόνισσα: - Ναι είναι αλήθεια αυτό που λες γιατί τη νύχτα είχαν φασαρίες. Ακουγόντουσαν οι φωνές και αυτός τις έδωσε μπουνιές.

Εντύπωση μας κάνει το επιχείρημα της γειτόνισσας, γιατί η μητέρα δε πρέπει να υπομένει τη βίαιη συμπεριφορά του συζύγου: η καλοσύνη και η ομορφιά της!

16. 2η γειτόνισσα: - Αν ήμουν στη θέση αυτής της γειτόνισσας, δε θα καθόμουν να κάνω υπομονή, υπομονή. Θα πήγαινα στους δικούς μου.
17. 1η γειτόνισσα:- Ναι, γιατί αυτή είναι καλή και όμορφη, γιατί να υπομένει αυτόν τον άντρα;
18. (Αργότερα οι γειτόνισσες έμαθαν ότι το ζευγάρι χώρισε το προηγούμενο βράδυ και ο άνδρας έδιωξε τη γυναίκα του.)
19. 2η γειτόνισσα: - Αν πάθαινε κάτι η γυναίκα μέσα στη νύχτα τι θα γινόταν;
20. 1η γειτόνισσα: - Είμαι πολύ στεναχωρημένη για αυτή τη γυναίκα.

Αλληλεγγύη συναντάμε στην ιστορία της Σοφίας, με την διαφορά ότι αυτή αφορά στις συνθήκες εργασίας και την καταπίεση μιας εργαζόμενης γυναίκας. Εντυπωσιάζει πού το παιδί βρίσκει σαν λύση στην καταπίεση της εργοδότριας μια καταστροφική πράξη εκδικητικού χαρακτήρα και δεν διανοείται κάποια ειρηνική αντίδραση. Και εδώ, είναι μια γειτόνισσα πού παρεμβαίνει.

23. (Αλλάζουν οι πέτρες, η μητέρα μιλά με μια γειτόνισσα)
24. Γειτόνισσα: - Τι κάνετε; Βρήκατε καθόλου δουλειά;
25. Μητέρα: - Ναι, βρήκα, αλλά είναι δύσκολη και τα χρήματα λίγα. Όμως δεν μπορώ να κάνω τίποτε, γιατί είμαι φτωχή και πρέπει να τα υπομένω όλα.
26. Γειτόνισσα: - Αν σου κάνει δύσκολη τη ζωή αυτή η γυναίκα εκεί που δουλεύεις, θα της κάψουμε το σπίτι.
(Γελάνε και φεύγουν.)

Στο tantara της Άννας η γειτόνισσα παίζει διπλό ρόλο στην εξέλιξη της ιστορίας. Σε πρώτη φάση αναλαμβάνει να ασκήσει παιδαγωγικό έλεγχο στη μητέρα, ενώ αργότερα, σε μια τραυματική εμπειρία του ίδιου προσώπου. Οι δυο διαφορετικές λειτουργίες της

αντικατοπτρίζουν τη διπλή λειτουργία του άμεσου κοινωνικού περιγυρου της μαλγάσι οικογένειας. Από τη μια, τα μέλη της κοινότητας νομιμοποιούνται να επισημάνουν τις μη αποδεκτές συμπεριφορές εντός της οικογένειας, αλλά από την άλλη είναι έτοιμα να συμπαρασταθούν ενεργά στην τυχόν ανάγκη της.

50. (Η 1η μητέρα ακούει την άλλη μητέρα που μαλώνει με το παιδί της για το φαγητό και παρεμβαίνει.)
51. 1η μητέρα: - Γιατί μαλώνεις με το παιδί σου για το φαγητό. Μαλώνεις μικρό παιδί; Δεν είσαι καλή.
78. (Η 2η μητέρα επιστρέφει στο σπίτι με το παιδί της. Μιλά με τη γειτόνισσα:)
79. 2η μητέρα: - Μας έκλεψαν όλα μας τα πράγματα, δεν έχουμε ούτε ρούχα, ούτε κουζινικά, τίποτα.
80. 1η μητέρα: - Μη στενοχωριέσαι, θα σας δανείσουμε εμείς μέχρι να μπορέσετε να αγοράσετε καινούρια.
81. (Και έτσι έζησαν όλοι καλά με ειρήνη και χωρίς προβλήματα.)

Ωστόσο, η παρέμβαση τρίτων σε ενδοοικογενειακά ζητήματα, δεν είναι πάντα κάτι θεμιτό, όπως επιμαρτυρεί η ιστορία της Φλώρας:

22. (Αλλάζουν οι πέτρες, μιλάει ο αδερφός του πατέρα με τη γυναίκα του)
23. Αδερφός πατέρα: - Γιατί εσύ ανακατεύεσαι με τα προβλήματα των άλλων; σου λέω τώρα να προσέχεις!

Μια τελευταία θεματική σχετίζεται με την *Πολιτική και ανάμιξη με τα κοινά*. Η ιστορία της Ερνέστης δίγει το πεδίο αυτό. Δυστυχώς, δεν μας δόθηκε η δυνατότητα να μιλήσουμε μαζί της. Δεν είχαμε μεταφραστή. Το ερώτημα που μας ενδιέφερε ήταν να μαθαίναμε αν η ιστορία της σχετιζόταν με μια ανάλογη εμπειρία της στον οικογενειακό της κύκλο ή μήπως ήταν αντανάκλαση των πολιτικώνβίαιων ανακατατάξεων που συγκλόνιζαν την χώρα την εποχή εκείνη. Πέραν τούτου, νομίζουμε, αξίζει προσοχής ότι και εδώ, τα συμβάντα εκτυλίσσονται στον οικογενειακό κύκλο, ενώ κίνητρο για την ανάμιξη στην πολιτική είναι η θεματική της φτώχειας – οικονομικής δυσπραγίας. Σε δεύτερη φάση, το παιδί δείχνει να έχει πλήρη συνείδηση των οικονομικών απαιτήσεων μιας προεκλογικής εκστρατείας και, άρα, της αδυναμίας ενός φτωχού να διεκδικήσει μια θέση σημαντική στο πολιτικό στερέωμα.

1. Άντρας: - Θα πάω, κυρία μου, σε ένα φίλο μου να συζητήσουμε γιατί εγώ θα γίνω πρόεδρος.
2. Γυναίκα: - Πρόεδρος;
3. Άντρας: - Ναι, γιατί όταν γίνω πρόεδρος δε θα αφήνω να υποφέρει ο λαός. Θα έχουν ειρήνη και θα είναι όλοι ευχαριστημένοι.
4. Γυναίκα: - Έτσι; Θα δω αν θα γίνεις πρόεδρος; Πώς θα γίνεις, αφού δεν έχεις χρήματα; Πρόεδρος θες να γίνεις;

Ο άντρας απευθύνεται σε κάποιο γνωστό του ζητώντας του να χρηματοδοτήσει:

11. Φίλος: - Τι κάτι θα κάνετε;
12. Άντρας: - Θα γίνω υποψήφιος στις εκλογές και χρειάζομαι πολλά χρήματα.
13. Φίλος: - Εσείς δεν έχετε δουλέψει, δεν έχετε τελειώσει καμιά δουλειά και θέλετε να γίνετε πρόεδρος; Εγώ δεν έχω χρήματα για να σας βοηθήσω για αυτήν την υπόθεση που τα χρειάζεστε. Ίσως όμως πάω στην τράπεζα να πάρω χρήματα.

Και αργότερα:

35. Γυναίκα: - Βλέπεις τώρα έρχονται εδώ οι άνθρωποι για να πάρουν τα χρήματα για να κάνουν την προπαγάνδα για την υποψηφιότητά σου; Αυτή η πολιτική, η πολιτική σας, δεν ξέρω τι θα γίνει.
36. Άντρας: - Ξέρεις, αν δεν μπω εγώ στην πολιτική, η χώρα μας δε θα αναπτυχθεί, δε θα υπάρχει σταθερότητα και ηρεμία και ο λαός θα υποφέρει. Πρέπει λοιπόν να γίνω πρόεδρος.
37. [σχόλιο κοριτσιού που παίζει]
38. (Γιατί η Μαδαγασκάρη δεν έχει χρήματα.)

Η τελευταία φράση της Ερνέστης, μας δείχνει για ακόμη μια φορά ότι το tantara εγγράφεται σε μια συγκεκριμένη ιστορική, πολιτισμική και κοινωνική πραγματικότητα, της οποίας τα παιδιά γίνονται ευαίσθητοι δέκτες.

Με τη θεματική αυτή ολοκληρώνεται η πυκνή περιγραφή και της τρίτης ενότητας, ούτως ώστε να μπορέσουμε να εξάγουμε κάποια γενικότερα συμπεράσματα.

Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα και περιορισμοί

5.1 Συμπεράσματα

Ολοκληρώνοντας τη συζήτηση γύρω από τη θεματική ανάλυση των tantara, τείνουμε να υιοθετήσουμε το συμπέρασμα που είχε καταλήξει ο Geertz σχετικά με την *πυκνή περιγραφή*, όταν αναφέρεται στις κοκορομαχίες στο Μπαλί: πρόκειται για *μια ιστορία του εαυτού τους που αφηγούνται στον εαυτό τους*, υπό τον όρο ότι μιλούμε για ένα συλλογικό εαυτό. Κατ' αντιστοιχία με το παιχνίδι που περιγράφει ο Geertz, το tantara είναι *μια συλλογική μαθησιακή εμπειρία που βοηθά στη σύσταση και διατήρηση της ίδιας κοινωνικής πραγματικότητας που τη διαμορφώνει* (Νικολοπούλου, 2010, 277). Για τον λόγο αυτό, το κεντρικό ερευνητικό μας ερώτημα αναφέρεται στον τρόπο που αντικατοπτρίζεται η κοινωνική πραγματικότητα στο φανταστικό παιχνίδι tantara, υπό το πρίσμα της ιστορικής και πολιτισμικής θεωρίας του Vygotsky. Όπως επισημαίνει η Α. Νικολοπούλου *Υπό μία ευρύτερη θεωρητική οπτική, ωστόσο, η ανάλυση του Geertz αναδεικνύει σαφέστατα [...] κάποια κύρια ζητήματα, τα οποία πρέπει να τεθούν από μία κοινωνικο-πολιτισμική προσέγγιση των παιδικών αφηγήσεων. Η εν λόγω προσέγγιση είναι ιδιαίτερα συναφής και διαφωτιστική όσον αφορά στη διερεύνηση της συμβολικής διάρθρωσης της κοινωνικής πραγματικότητας ως κοινής, αν και όχι πάντα, αρμονικής δραστηριότητας, καθώς και τη δεξιοτεχνική οικειοποίηση από τον Geertzenνοιών από την αισθητική ανάλυση για την πληρέστερη μελέτη του πολιτισμού* (Νικολοπούλου, 2010, 277). Το ζητούμενο της μελέτης μας είναι, ακριβώς, αυτή η αποτύπωση της 'συμβολικής διάρθρωσης της κοινωνικής πραγματικότητας', όπως αναδεικνύεται από το λόγο των παιδιών. Όπως έχουμεδηλώσει προηγουμένως, πιστεύουμε ότι η Φαινομενολογία μπορεί να προσφέρει στην στόχευσή μας να παραμείνουμε όσο το δυνατόν πιο πιστοί στην ενσυνείδητη νοηματοδότηση της πραγματικότητας από τα ίδια τα παιδιά. Στο πλαίσιο αυτό θα συνοψίσουμε τα συμπεράσματά μας.

Ως μια πρώτη απάντηση στο βασικό μας ερώτημα, θα λέγαμε ότι τα παιδιά 'φιλτράρουν' την πραγματικότητά τους και επιλέγουν να μιμηθούν τα γεγονότα που είναι σημαντικά για τα ίδια, καταφεύγοντας σε ένα είδος υπερ-μίμησης των ρόλων των

σημαντικών άλλων (Lyons & Young, & Keil, 2007). Η κεντρική σκηνή, στην οποία διαδραματίζονται οι διαφορετικοί ρόλοι είναι αυτή της οικογένειας. Είναι στην δική της ιεραρχική δομή, που ορίζει την συμπεριφορά του κάθε μέλους. Η θέση του καθενός είναι ιδιαίτερα ευμετάβλητη, μια και η ίδια η δομή της οικογένειας μπορεί να αλλάξει ανά πάσα στιγμή. Στις αφηγήσεις των παιδιών αντανακλώνται τα χαρακτηριστικά μιας πατριαρχικής οργάνωσης, όπου ο ρόλος του άνδρα και πατέρα είναι ο λιγότερο ευάλωτος (Bourdieu, 1990). Εκείνος, συνήθως, αποφασίζει, αν θα παραμείνει η σύντροφος και μητέρα των παιδιών στην οικογενειακή εστία ή αν θα αποπεμφθεί, για να αντικατασταθεί από κάποια άλλη γυναίκα. Αντιθέτως, η θέση των παιδιών είναι εξαιρετικά ευάλωτη, όχι μόνο γιατί απειλούνται από τη φτώχεια, αλλά, κυρίως, γιατί η συνύπαρξη με μια νέα σύντροφο του πατέρα, συνήθως, σημαίνει την υποτιμητική ή και εχθρική αντιμετώπιση τους και από τη μητριά και από τα βιολογικά της παιδιά. Παρόλο που η παραμονή του πατέρα δεν τίθεται ποτέ υπό αμφισβήτηση, οι κοινωνικές αντιλήψεις για το ρόλο του στην οικογένεια είναι σαφώς προσδιορισμένες στη συνείδηση των παιδιών που παίζουν. Ο πατέρας οφείλει να εργάζεται εκτός σπιτιού και να φροντίζει την κάλυψη των αναγκών της οικογένειας, όπως είναι η εξασφάλιση τροφής ή η πληρωμή των διδάκτρων για τη φοίτηση των παιδιών στο σχολείο. Το ρόλο αυτό φροντίζει να του τον υπενθυμίζει σε πολλούς και διαφορετικούς τόνους η σύντροφός του και σε κάποιες περιπτώσεις και τα ίδια τα παιδιά ή ο κοινωνικός περίγυρος, ιδιαίτερος, όταν αποτυγχάνει στην εκπλήρωση του ρόλου αυτού. Στις περιπτώσεις, που ο πατέρας δεν κατορθώνει να εξασφαλίσει τα απαραίτητα υλικά αγαθά στην οικογένεια μέσω της εργασίας ή του δανεισμού, τότε το ρόλο αυτό αναλαμβάνουν η μητέρα ή και τα παιδιά, ως υπηρέτες σε μια οικονομικά εύρωστη οικογένεια (UNICEF, 2004). Διαπιστώνουμε λοιπόν, μια ευελιξία στη σκέψη των παιδιών, τέτοια, που επιτρέπει ως ένα βαθμό, την ανατροπή των κοινωνικά προσδιορισμένων ρόλων στην οικογένεια.

Ο προσδιορισμός των ρόλων είναι κατά βάση έμφυλος και, ακολουθώντας το παραδοσιακό μοντέλο το οποίο, για παράδειγμα, θέλει τη μητέρα και τα κορίτσια να φροντίζουν για τις οικιακές εργασίες (Forste & Fox, 2012). Συχνά όμως, στις ιστορίες, παρατηρούμε τις μητέρες να ζητούν από τους συζύγους τους να συμβάλουν στις δουλειές του σπιτιού, όπως το μαγείρεμα ή το πλύσιμο των πιάτων. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο άντρας άλλες φορές εναντιώνεται επικαλούμενος το φύλο του και άλλες φορές φέρει εις πέρας την εργασία που του αναθέτει ο σύζυγος. Λιγότερο προσδιορισμένοι ως προς το φύλο

είναι οι ρόλοι που αναλαμβάνουν τα παιδιά. Φαίνεται πως το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο που ζουν τα παιδιά της Μαδαγασκάρης απαιτεί τόσο από τα αγόρια όσο και από τα κορίτσια να συμβάλουν το ίδιο στις οικιακές εργασίες (μαγείρεμα, ψώνια, κουβάλημα νερού, πλύσιμο πιάτων ή ρούχων), αλλά και να βοηθούν τους γονείς στην εργασία τους. Στον γενικό αυτό κανόνα υπάρχουν εξαιρέσεις που ορίζονται από κάποιους άγραφους κανόνες και ταμπού, όπως το ότι ένα αγόρι δεν επιτρέπεται να πλένει τα ρούχα της οικογένειας. Αντιστοίχως, ως προς την πρόσβαση στην εκπαίδευση, δεν παρατηρούμε κάποια έμφυλη διάκριση ούτε ως προς τη φοίτηση ή ούτε ως προς τη σχολική επιτυχία, αντίθετα με τις επίσημες στατιστικές, που περιγράφουν τη φοίτηση των κοριτσιών πολύ πιο περιορισμένη σε σχέση με αυτήν των αγοριών (Senne, 2014). Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι η διάσταση του φύλου είναι μόνο μία από τις πολλαπλές συνιστώσες που επηρεάζουν την αντίληψη των παιδιών για τη διαμόρφωση του κανονιστικού πλαισίου στο οποίο πραγματοποιούνται οι διαφορετικές σχέσεις.

Απαντώντας στο σχετικό ερευνητικό ερώτημα, θα θέλαμε να εστιάσουμε στις αναπαραστάσεις των παιδιών για τις σχέσεις των ενηλίκων και, ιδιαίτερα, μεταξύ συζύγων και γονέων. Πρόκειται για θέμα που φαίνεται να θέτει σε δοκιμασία την ψυχική ανθεκτικότητα των παιδιών, καθώς το ευμετάβλητο των συζυγικών σχέσεων καθιστά ευάλωτη τη θέση κάθε παιδιού στην οικογένεια. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει: *υπάρχει υψηλή συζυγική αστάθεια στη Μαδαγασκάρη με όρους διαζυγίων και χωρισμών* (Delaunay & Germain, 2012, 664). Τα παιδιά πειραματίζονται, συχνά, γύρω από αυτή τη σχέση στις αφηγήσεις του tantara, ίσως μπαίνοντας σε μια διαδικασία αυτοπροστασίας μπροστά στην ευάλωτη θέση τους (Lester & Russell, 2012). Οι διάλογοι που αφορούν στις συζυγικές σχέσεις και εκφέρονται δια στόματος των παιδιών είναι, θα λέγαμε, ιδιαίτερα ‘ενήλικοι’ και ως προς το ύφος και ως προς το περιεχόμενο. Για παράδειγμα, στην ιστορία που ο πατέρας διατηρεί μια εξωσυζυγική σχέση (ιστορία Αλεξάνδρας) παρουσιάζονται γλαφυρά στους διαλόγους: οι συγκρουσιακές σχέσεις του ζευγαριού, η διαμαρτυρία της ερωμένης για το ρόλο της, η αποχώρηση της μητέρας και η εγκατάσταση της ερωμένης στο σπίτι ως η κύρια σύντροφος πλέον, που κάνει δύσκολη τη ζωή του παιδιού από τον πρώτο γάμο του πατέρα. Οι συζυγικές σχέσεις γίνονται αντικείμενο κριτικής τόσο άμεσα από τα παιδιά-πέτρες της οικογένειας, όσο και έμμεσα ως παιδιά που παίζουν και τους ‘επιτρέπονται’ χαρακτηρισμοί από τον ένα γονέα για τον άλλον, όπως «πολύ απαίσια γυναίκα» ή «σάπιος άντρας». Σε

κάποιες περιπτώσεις, παρατηρούμε ότι στο φαντασιακό των παιδιών που παίζουν, η συζυγική σχέση περνά σε δεύτερη μοίρα, προκειμένου ο βιολογικός γονέας να προστατεύσει το παιδί του από την βίαιη συμπεριφορά του συντρόφου του. Οι διάλογοι μεταξύ συζύγων αφορούν σε πολλά διαφορετικά οικογενειακά θέματα, όπως οι οικιακές εργασίες, η κατανάλωση αλκοόλ, η εργασία, αλλά κατά κύριο λόγο περιστρέφονται γύρω από το συνγονεϊκό τους ρόλο για θέματα που αφορούν στην ανατροφή των παιδιών. Δεν διακρίναμε σε κάποια ιστορία εκφράσεις τρυφερότητας μεταξύ συζύγων. Πρόκειται, κυρίως, για διαπραγματευτικούς και συγκρουσιακούς διαλόγους άσχημων ενδοοικογενειακών καταστάσεων, όπως η βίαιη συμπεριφορά. Τέτοιες καταστάσεις στηλιτεύονται από τον κοινωνικό περίγυρο διαμορφώνοντας το κανονιστικό πλαίσιο δράσης των ατόμων.

Σε κάθε tantara, διαφαίνεται το πολιτισμικό πλαίσιο που υπαγορεύει τη συμπεριφορά κάθε μέλους της κοινότητας εντός ή εκτός οικογένειας, όπως αυτό εσωτερικεύεται ως κατάκτηση της σκέψης του παιδιού (Vygotsky, 1985). Όπως σημειώνουμε στην θεματική ανάλυσή μας, η κάθε συμπεριφορά έχει κανόνες και το πρόσωπο που τους παραβιάζει εγκαλείται αμέσως από το συνομιλητή και, συχνά, οι συνέπειες για τον παραβάτη είναι άμεσες: η γυναίκα που κατηγορεί το σύζυγο απειλείται για τη ζωή της, η υπηρέτρια που διεκδικεί το δίκαιο της απειλείται με φυλάκιση, η ετεροθαλής αδερφή που διαμαρτύρεται για άνιση μεταχείριση απειλείται με εκδίωξη από το σπίτι. Το πολιτισμικό πλαίσιο επιβάλλει μια ιεραρχία με βάση το σεβασμό στους μεγαλύτερους, καθώς, για παράδειγμα, τα παιδιά δεν επιτρέπεται να φάνε πριν να έρθουν οι παππούδες. Ένα άλλο κανονιστικό πλαίσιο επιβάλλεται με ταξικά κριτήρια, όπως το ότι ο άντρας που πηγαίνει να ζητήσει δουλειά ως φύλακας, δεν επιτρέπεται να μπει στο σπίτι του εργοδότη. Ακόμη, τα παιδιά δεν έχουν δικαίωμα να καλέσουν συνομήλικούς τους στο σπίτι χωρίς την άδεια των γονιών. Πέρα από τους σαφείς κανόνες συμπεριφοράς, το πολιτισμικό πλαίσιο υφαίνει ένα πολύ λεπτομερές κανονιστικό δίκτυο, στο οποίο τα πρόσωπα-πέτρες του tantara υιοθετούν το λόγο και τη στάση του αντίστοιχου προσώπου με μεγάλη ακρίβεια.

Πολύ συχνά στις ιστορίες, το ρόλο του εγγυητή αυτού του κανονιστικού πλαισίου αναλαμβάνει η ευρύτερη οικογένεια, η οποία επίσης έχει ιεραρχική οργάνωση με τους παππούδες να κατέχουν ιδιαίτερα προνομιακή θέση. Παντού στην Αφρική, οι γεροντότεροι χαίρουν ιδιαίτερου σεβασμού, καθώς βρίσκονται πλησιέστερα στους προγόνους και τιμώνται για το λόγο αυτό στις παραδοσιακές θρησκευτικές τελετές (Attias-Donfut &

Segalen, 2007). Είδαμε ότι η προνομιούχος θέση των παππούδων αναγνωρίζεται σε κάθε ιστορία των παιδιών, όπου γίνεται αναφορά σ' αυτούς.

Στους μεταξύ ενηλίκων διαμειβόμενους λόγους, εντυπωσιαζόμαστε από τη μεγάλη σκηνοθετική πειστικότητα, πράγμα που σε φαινομενολογικό επίπεδο, μας υποδεικνύει ότι τα παιδιά έχουν εμπεδώσει τον τρόπο σχέσεων των ενηλίκων, όπως και τους κοινωνικούς κανόνες που τις διέπουν. Απαντώντας σε ένα από τα ερευνητικά μας ερωτήματα σχετικά με τη δυνατότητα που δίνει το tantara για τα περιθώρια πειραματισμού με τις κοινωνικές συμβάσεις, θα λέγαμε ότι πρόκειται ίσως για τον ασφαλέστερο δυνατικό χώρο, όπου τα παιδιά μπορούν και πραγματοποιούν ό,τι δεν τους επιτρέπεται στην πραγματική ζωή (Sutherland & Friedman, 2013). Στην πραγματικότητα, σύμφωνα με τα δεδομένα της παρατήρησής μας, είναι σχεδόν αδύνατον για ένα παιδί να εναντιωθεί στο θέλημα του γονέα. Αντίθετα, στα tantara, όχι μόνο δεν υπακούν, αλλά μπορούν και ασκούν κριτική στους ενήλικες είτε μέσα από το ρόλο των παιδιών-υποκριτών είτε μέσα από τους πολλαπλούς ρόλους των ενηλίκων, οι οποίοι με λόγια και πράξεις επαναφέρουν τους άλλους στην 'τάξη'.

Έχοντας υπ' όψιν όλα αυτά,, κατανοούμε ότι το tantara προσφέρει την ιδανική φαινομενολογική θέαση της θέσης του παιδιού στην κοινωνία των Μαλγάσι είτε σε φαντασιακό-επιθυμητό πλαίσιο είτε στην πραγματικότητα. Ως απάντηση στο σχετικό ερευνητικό ερώτημα, θα λέγαμε, η θέση του παιδιού τοποθετείται σε δύο αντίθετες μεταξύ τους βάσεις: από τη μια, βάσει της παραδοσιακής αντίληψης, το παιδί χαίρει ιδιαίτερης εκτίμησης, θεωρείται πλούτος, ικανό να συμβάλει στην οικιακή οικονομία και τη λήψη ορισμένων αποφάσεων, ενώ από την άλλη, το πρόσφατο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο της κρίσης κάνει τα παιδιά να θεωρούνται βάρος, να τα μεταχειρίζονται ως ανεπιθύμητα, να τα υποβιβάζουν σε ρόλο υπηρέτη ή να απαιτείται από αυτά να εγκαταλείψουν το σχολείο, για να καταφύγουν στην επαιτεία ή στην παιδική εργασία (Ballet et al, 2010). Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, καθοριστικό για τη θέση του παιδιού στην οικογένεια είναι, αν η σύντροφος του πατέρα είναι η βιολογική μητέρα ή μητριά του. Και αντιστρόφως, η θέση της γυναίκας στην οικογένεια επιβεβαιώνεται μέσω της τεκνοποίησης, δηλαδή την 'απόδειξη' της γονιμότητάς της (Ravololomanga, 1991). Γενικότερα, παρακολουθώντας την πλοκή των tantara, εύκολα διαπιστώνουμε ή και εντυπωσιαζόμαστε για το υψηλό επίπεδο εμπλοκής των παιδιών στις θεματικές συζητήσεις των ενηλίκων και, το σημαντικότερο, ότι για πολλά από τα αληθινά σοβαρά θέματα που απασχολούν τους ενήλικες, τα παιδιά

προσλαμβάνουν και ή μιμούνται ή επεξεργάζονται νέες ιδέες, τις οποίες με ευχέρεια εκφράζουν στο tantara τους, όντας πέρα και έξω από το κανονιστικό περιβάλλον του χώρου τους. Βέβαια, το ίδιο εντυπωσιάζει αυτή η πρόωρη μεγάλη ωριμότητα, όταν συγκρίνουμε τον τρόπο των παιδιών των διτικών κοινωνιών, όπου προέχει η ιδέα και θεμελιώδης παιδαγωγική της διαφύλαξης της παιδικής αθωότητας και αμεριομνησίας.

Η δικαίωση στις επισημαινόμενες από τα παιδιά ενδοοικογενειακές ή κοινωνικές αδικίες έρχεται είτε από μια ευνοϊκή διευθέτηση εντός της οικογένειας είτε από τους επίσημους θεσμούς του κράτους. Πράγματι, οι αναφορές σε θεσμούς όπως η εκπαίδευση, η εκκλησία, οι δομές υγείας ή οι φορείς απονομής της δικαιοσύνης, μας υπενθυμίζουν για ακόμη μια φορά τη σπουδαιότητα που έχει το ευρύτερο ιστορικό, πολιτισμικό και κοινωνικό πλαίσιο για την κατασκευή των αναπαραστάσεων των παιδιών. Σε κάποιες περιπτώσεις, η λειτουργία των θεσμών παρουσιάζεται εξιδανικευμένη, ως προς την αποτελεσματικότητα της παρέμβασής τους. Για κάποια δε παιδιά, αυτή η παρέμβαση γίνεται ακαριαία, που σημαίνει ότι το παιδί προσδοκά το φιλολαϊκό και δίκαιο από τις κρατικές υπηρεσίες και θεσμούς. Είχαμε την δυνατότητα σε αρκετές ιστορίες tantara τώσουμε αυτήν την πίστη και προσδοκία των παιδιών.

Στην παρακολούθηση αυτή, θα κίνησε την προσοχή και η θεματική της παιδείας-εκπαίδευσης. Εδώ, θα σημειώναμε την εκτίμησή μας ότι το σχολείο αναδεικνύεται και ως πεδίο ανάδειξης των ταξικών διαφορών και της οικονομικής αδυναμίας των οικογενειών να ανταπεξέλθουν στο κόστος της φοίτησης των παιδιών τους. Το εκπαιδευτικό πρόβλημα γίνεται οξύτερο, όταν ληφθεί υπ' όψιν ότι εφ' όσον τα δίδακτρα δεν πληρώνονται, το παιδί αποβάλλεται από το σχολείο, μία πρακτική εξαιρετικά τραυματική για το παιδί και αυτή διαπιστώνεται και στα tantara των παιδιών. Στο ίδιο πεδίο, πρόβλημα είναι και η μη καθολική αναγνώριση ότι η εκπαίδευση είναι βασικό δικαίωμα του παιδιού χωρίς να επιδέχεται αμφισβητήσεων κόν από τον γονιό. Δυστυχώς, όπως ακούσαμε από τα tantara η πραγματικότητα δεν βεβαιώνει το απαράβατο αυτού του δικαιώματος. Το αντίθετο, δεν είναι σπάνιο ο ίδιος ο γονιός να το αναιρεί και να καταδικάζει το παιδί στην αγραμματοσύνη.

Στα tantara θίγεται και η θεματική της θρησκείας. Εντυπωσιάζει η διαπίστωση ότι στις οικογένειες εμφιλοχωρούν και απόψεις απαξιοτικές για την θρησκευτική πίστη, την Εκκλησία και τον χριστιανισμό. Ενώ φαίνεται να είναι επικυρίαρχη η θεώρηση της

Εκκλησίας ως χώρου λατρείας, ως θεσμού που διαπλάθει ηθικά τα πρόσωπα και ως χώρος καταφυγής κάθε πονεμένου και διωκόμενου, δεν λείπουν απόψεις απαξιωτικές των θρησκευτικών ενασχολήσεων και πεποιθησεων. Η διαφοροποίηση είναι κατά την γνώμη μας αξιοσημείωτη, καθόσον μεταφέρεται από το παιδί στο tantara του.

Ακόμη, εντυπωσιάζει η ωριμότητα με την οποία το παιδί αναφέρεται στην πολύ σημαντική θεματική της εργασίας στο σπίτι από τη μια και της ανεργίας και των εργασιακών σχέσεων στον κοινωνικό του περίγυρο. Ακόμη μια φορά παρατηρούμε πόσο πολύ το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό συγκείμενο επηρεάζει την αντίληψη των παιδιών. Στη συνθήκη της οικονομικής και πολιτικής κρίσης, ο πατέρας συχνά αποτυγχάνει να φέρει εις πέρας την κοινωνικά προσδιορισμένη αποστολή του τροφοδότη, οπότε είτε η σύζυγος ή και τα παιδιά αναλαμβάνουν να εργαστούν εκτός σπιτιού. Η παιδική εργασία είναι οικεία στα παιδιά, καθώς αφορά μεγάλο μέρος του παιδικού πληθυσμού (Delaunay, 2013) και εργασίες που παρουσιάζονται στα tantara αφορούν στις υπηρεσίες που μπορούν να προσφέρουν οι πρωταγωνιστές σε μια άλλη οικογένεια που έχει την οικονομική δυνατότητα να πληρώσει για τις υπηρεσίες αυτές. Έτσι, στο φαντασιακό των παιδιών, εργοδότης είναι πάντα κάποιο πρόσωπο της κοινότητας, ομόφυλος του γονέα που δουλεύει: αφεντικό-άντρας προσλαμβάνει τον πατέρα, ενώ γυναίκες προσλαμβάνουν τη μητέρα ή τα παιδιά ως οικιακούς βοηθούς. Η αναπαράσταση για το 'αφεντικό' είναι συνήθως ένα πρόσωπο που μπορεί να απευθυνθεί ο πατέρας (συνήθως μετά από παρότρυνση της μητέρας) για να δώσει ή να δανείσει κάποια χρήματα ώστε να εξασφαλιστεί το φαγητό της οικογένειας ή την πληρωμή των διδάκτρων στο σχολείο. Ένα άλλο χαρακτηριστικό της σχέσης με το αφεντικό είναι τα σαφή ταξικά όρια στις σχέσεις: είτε ο πατέρας που αναζητά εργασία, είτε το κορίτσι που εργάζεται ως υπηρέτρια, όταν 'αντιμιλούν' στους εργοδότες, χάνουν αυτομάτως το δικαίωμά τους στην εργασία. Με τον τρόπο αυτό βλέπουμε το πώς διαμορφώνονται οι σχέσεις ιεραρχίας σε επίπεδο κοινότητας. Αντιστοίχως, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, ο καταμερισμός των οικιακών εργασιών λειτουργεί, συνήθως, ως διαδικασία επιβολής εξουσίας και κατασκευής των έμφυλων ταυτοτήτων (Fontaine, 2007).

Εκτός από τον καταμερισμό της εργασίας, παρατηρούμε κι άλλους μηχανισμούς μέσα από τους οποίους διαμορφώνονται ιεραρχικά οι σχέσεις, τόσο εντός όσο και εκτός οικογένειας. Ένας τέτοιος μηχανισμός είναι η διαχείριση των χρημάτων ή και άλλων υλικών αγαθών ως ένδειξη ισχύος και διαδικασία επιβολής εξουσίας. Μέσα από τις αφηγήσεις των

παιδιών φαίνεται πως ο άγραφος κανόνας θέλει τον πατέρα να εμπιστεύεται στη μητέρα τη διαχείριση των χρημάτων που κερδίζει. Αυτό όμως διαφοροποιείται σε κάθε ιστορία και εξαρτάται από τη σχέση του ζευγαριού. Για να κατανοήσουμε το πόσο σημαντική είναι η διαχείριση των χρημάτων ως μηχανισμός εξουσίας, θα πρέπει να λάβουμε υπόψιν τη θεματική που εμφανίζεται συχνότερα στα tantara (περίπου σαράντα φορές) και αφορά σε θέματα πείνας και φαγητού, αγγίζει δηλαδή θέματα επιβίωσης. Ένα άλλο μέσο επιβολής εξουσίας μεταξύ ενηλίκων, αλλά και παιδιών, είναι η χρήση βίας. Αυτή η πρακτική έρχεται σε αντίθεση με τα δεδομένα της συμμετοχικής μας παρατήρησης, σύμφωνα με τα οποία απουσιάζει κάθε μορφή εκδήλωσης βίας, τόσο ανάμεσα στα παιδιά, όσο και στους ενήλικες. Όμως στα tantara η βία συνιστά μέσον επίλυσης διαφορών και τρόπο εκδίκησης. Σημειωτέον, η εκδίκηση βρίσκεται πολύ ψηλά στον κώδικα αξιών της εν γένει αφρικανικής κοινωνίας. Φαίνεται ότι τα παιδιά έχουν αντιληφθεί πολύ καλά αυτήν την αξιολόγηση.

Πέρα από θέματα επιβολής εξουσίας, τα παιδιά, αντλώντας πάντα υλικό από το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό συγκείμενο, αναδεικνύουν και άλλους εσωτερικευμένους μηχανισμούς συνοχής της κοινότητας, όπως διαδικασίες ελέγχου ή αλληλεγγύης. Εκφραστές αυτών των κοινωνικών μηχανισμών είναι συνήθως οι γείτονες, που φαίνεται πως έχουν μια άμεση εποπτεία, για τα όσα συμβαίνουν στο εσωτερικό της οικογένειας.

Επιχειρώντας να απαντήσουμε στο ερώτημα γύρω από τον τρόπο που η ιστορική συγκυρία της οικονομικής και πολιτικής κρίσης επηρεάζει τις αφηγήσεις των παιδιών, ανατρέχουμε σε εκείνο το tantara της προεκλογικής εκστρατείας. Φαίνεται πως τα παιδιά έχουν επίγνωση της πολιτικής κρίσης που διήλθε η Μαδαγασκάρη από το 2009 ως και το 2013. Η ιστορική αυτή συγκυρία εμπνέει την ιστορία του παιδιού. Για άλλη μια φορά διαπιστώνουμε τη διεισδυτική, κριτική ματιά των παιδιών στον κόσμο των ενηλίκων, καθώς επισημαίνεται στον υποψήφιο το ότι δεν έχει ποτέ εργαστεί, οπότε δε θα μπορούσε να είναι αποτελεσματικός στο αξίωμά του. Οι συνέπειες αυτής της πολιτικής και οικονομικής κρίσης είναι φανερές στις περισσότερες ιστορίες, όπου γίνεται αναφορά στις δυσκολίες επιβίωσης. Οι δυσκολίες αυτές υπογραμμίζουν τις ταξικές διαφορές που στηρίζονται στην οικονομική δύναμη των προσώπων κάθε ιστορίας, διαμορφώνοντας έτσι το ανάγλυφο ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό τοπίο. Η θέση που κατέχει το κάθε πρόσωπο στο πλαίσιο αυτό

προσδιορίζει και τα αντίστοιχα περιθώρια δράσης του, όπως φαίνεται παραστατικά στο λόγο των παιδιών.

5.2 Περιορισμοί της έρευνας και δυνατότητες περαιτέρω διερεύνησης

Οι περιορισμοί της μελέτης αυτής αφορούν σε όλα τα στάδια εκπόνησής της, αλλά εντοπίζονται emphaticά στο στάδιο συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων μας. Ένας πρώτος περιορισμός αφορά στον περιορισμένο χρόνο που είχαμε στη διάθεσή μας για την παρατήρηση και καταγραφή του παιχνιδιού tantara. Η συλλογή των δεδομένων μας έγινε στο περιθώριο της βασικής μας αποστολής που ήταν η διοργάνωση και ο συντονισμός καλοκαιρινών κατασκηνώσεων. Αυτός είναι και ο λόγος που οι περισσότερες καταγραφές μας tantara λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο των κατασκηνώσεων και όχι στο χώρο όπου καθημερινά παίζουν κοντά στα σπίτια τους, όπως ιδανικά θα επιθυμούσαμε. Συνέπεια αυτού του χωροχρονικού περιορισμού είναι το γεγονός ότι είχαμε ελάχιστες ευκαιρίες να γνωρίσουμε το οικογενειακό και το κοινοτικό πλαίσιο που μεγαλώνουν τα παιδιά. Ο αρχικός ερευνητικός σχεδιασμός μας περιλάμβανε την απαραίτητη ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης με τα υποκείμενα της έρευνάς μας, πράγμα που επιτεύχθηκε ως ένα βαθμό, κυρίως, λόγω της συνεχούς παρουσίας μας στη ζωή της κατασκηνώσης. Καταλυτικό ρόλο έπαιξαν, επίσης, και οι διαμεσολαβητές που ήταν, κατά κύριο λόγο, πρόσωπα γνωστά και έμπιστα για τα παιδιά.

Ένας ακόμη βασικός περιορισμός σχετίζεται με το γεγονός ότι δε γνωρίζουμε παρά ελάχιστα την τοπική γλώσσα, τα μαλγκάσι, έτσι ώστε να έχουμε μια άμεση επικοινωνία με τα παιδιά και απευθείας πρόσβαση στο περιεχόμενο των ιστοριών τους. Για να μπορέσουμε να έχουμε όσο το δυνατόν περισσότερο μια πιστή μετάφραση των αφηγήσεων των παιδιών, ζητήσαμε από τους διαμεσολαβητές να κάνουν ταυτόχρονη διερμηνεία των όσων λέγονταν από το παιδί, στις περιπτώσεις που αυτό ήταν εφικτό. Το μειονέκτημα αυτής της επιλογής ήταν ότι συχνά οι διαμεσολαβητές διέκοπταν τα παιδιά με διευκρινιστικές ερωτήσεις, παρά τις οδηγίες μας. Το πλεονέκτημα είναι ότι έχουμε ορισμένες άρτιες αφηγήσεις - όπως αυτή

της Αλεξάνδρας. Το σύνολο των ιστοριών απομαγνητοφωνήθηκε και μεταφράστηκε στα ελληνικά από μια μαλγάσι κυρία, που γνώριζε ελληνικά. Παρά τη διπλή διασταύρωση των μεταφράσεων των περισσότερων ιστοριών, διατηρούμε κάποιες αμφιβολίες, κατά πόσο μεταγράφηκε πιστά ο λόγος των παιδιών.

Ένας άλλος περιορισμός αφορά στην επιλογή μιας μάλλον μονοδιάστατης παρουσίασης των δεδομένων μας. Παρόλο που οι βιντεοσκοπημένες καταγραφές προσφέρουν ένα μεγάλο πλούτο δεδομένων, που αφορά στην ενσώματη συμμετοχή των παιδιών στο παιχνίδι, εμείς επιλέξαμε να απομονώσουμε μόνο το περιεχόμενο των αφηγήσεων και, μάλιστα, σα να ήταν γραπτός λόγος. Με άλλα λόγια, δεν λάβαμε υπόψιν μας τη στάση του σώματος, τις εκφράσεις του προσώπου, το χρωματισμό ή την ένταση της φωνής και όλα τα στοιχεία που θα μπορούσαν να αποδώσουν πληρέστερα το παιχνίδι των παιδιών της Μαδαγασκάρης. Δεν εντυπήσαμε στη μη λεκτική επικοινωνία, λόγω του περιορισμού της κατανόησης της γλώσσας, καθώς δε μπορούμε να αντιστοιχήσουμε την αφήγηση με τα βιντεοσκοπημένα στιγμιότυπα. Ο κυριότερος όμως λόγος για τη μη ανάλυση αυτών των δεδομένων είναι το ότι θεωρήσαμε ότι δεν σχετίζονται άμεσα με την απάντηση του ερευνητικού μας ερωτήματος.

Με γνώμονα το ερευνητικό μας ερώτημα, αλλά και την φαινομενολογική προσέγγιση εστίασαμε στο λόγο των παιδιών και δε συμπεριλάβαμε τις απόψεις των ενηλίκων γύρω από το παιχνίδι tantara. Στην παρούσα μελέτη μάς ενδιέφερε πώς μέσα από το παιχνίδι τα παιδιά αντανακλούν τον κόσμο που τα περιβάλλει και για αυτό περιοριστήκαμε στο λόγο που εκείνα παράγουν παίζοντας. Όμως, σε μια μελλοντική έρευνα, θα είχε ίσως ιδιαίτερο ενδιαφέρον, να συμπεριληφθούν συνεντεύξεις μαλγάσι ενηλίκων που έχουν παρατηρήσει ή και παίζει tantara στο παρελθόν. Μια άλλη πιθανή προοπτική αυτής της μελέτης θα μπορούσε να περιλαμβάνει το σχολιασμό του περιεχομένου των αφηγήσεων των παιδιών από κατοίκους της Μαδαγασκάρης. Από αυτόν τον σχολιασμό θα μπορούσαν, κατά κάποιο τρόπο, να διασταυρωθούν ιστορικά, πολιτισμικά και κοινωνικά στοιχεία των tantara, που αφορούν στην πραγματικότητα της Μαδαγασκάρης. Αν πάλι, ένας μελλοντικός ερευνητής περιλάμβανε στα ερευνητικά του ερωτήματα, αυτοβιογραφικά στοιχεία στις αφηγήσεις, τότε θα πρέπει να έχει στη διάθεσή του τον απαιτούμενο χρόνο, ώστε να γνωρίσει το οικογενειακό και κοινοτικό περιβάλλον του παιδιού που παίζει. Σε αυτήν την περίπτωση θα είχε ενδιαφέρον να εμπλουτίσει τα δεδομένα του και με άλλα στοιχεία όπως

ζωγραφίες των παιδιών, συνεντεύξεις με τα μέλη της οικογένειας, συστηματική παρατήρηση της καθημερινότητας και κάθε τι που θα μπορούσε να προσφέρει μια όσο το δυνατόν ολιστική προσέγγιση του παιχνιδιού και της ιδιαίτερης σημασίας του για την ανάπτυξη του παιδιού.

Στόχος και φιλοδοξία της παρούσας μελέτης είναι αυτή να γίνει έναυσμα για μια εκτεταμένη έρευνα -κατά προτίμηση από κάποιον που γνωρίζει καλά τη γλώσσα και τις τοπικές διαλέκτους. Θεωρούμε πως το παιχνίδι αυτό παρουσιάζει μεγάλο ανθρωπολογικό, κοινωνιολογικό και ψυχολογικό ενδιαφέρον, ιδιαίτερα, αν αναλογιστούμε πως πιθανόν σε λίγα χρόνια να παίζεται πλέον πολύ λίγο από τα παιδιά της Μαδαγασκάρης. Σε κάθε μας ταξίδι στην Αφρική, διαπιστώνουμε πως τα δυτικά πρότυπα εισχωρούν ταχύτατα και σε κάθε πεδίο, στους λαούς της Αφρικής. Μια μακροχρόνια και σε βάθος μελέτη του tantara θα μπορούσε, ενδεχομένως, να διασώσει στη συλλογική μνήμη τον τρόπο που προσλαμβάνουν τα παιδιά διαφορετικών περιοχών της Μαδαγασκάρης το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό τους γίνεσθαι.

Βιβλιογραφία

Addi, L., & Obadia, L. (2010). *Clifford Geertz: Interprétation et culture*. Paris: Éditions des archives contemporaines.

Andrianasolo, J. (2013) Tantara vato : "Barbie caillou" Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο, <http://agir.avec.madagascar.over-blog.com/article-tantara-vato-barbie-caillou-120813058.html> (τελευταία πρόσβαση 02/04/2019)

Attias-Donfut, C. & Segalen, M. (2007). *Grands-parents. La famille à travers les générations*. Ed. Odile Jacob.

Ballet, J., Bhukuth, A., Rakotonirinjanahary, F., & Rakotonirinjanahary, M. (2010). Family rationales behind child begging in antananarivo. *Population*, 65(4), 695-712.

Bateson, G. (1955). A theory of play and fantasy: A report on theoretical aspects of the project of study of the role of abstraction in communication. *Psychiatric Research Reports*, 2, 39-51.

Beaujard, P. (1983). Princes et paysans. Les Tanala de l'Ikongo. Un espace social du sud-est de Madagascar . Paris: L'Harmattan.

Bloch, M. (1998). Χρόνος, αφηγήσεις και η πολλαπλότητα των αναπαραστάσεων του παρελθόντος (μτφρ. Αστρινάκη Ρ., σελ. 208-223). Στο Γκέφου-Μαδιανού Δ., *Ανθρωπολογική έρευνα και εθνογραφία: Σύγχρονες τάσεις*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.

Bourdieu, P. (1990). La domination masculine *Actes de la recherche en sciences sociales*. Vol. 84. Masculin/féminin-2. pp. 2-31.

Bozon, M. (2009). Comment le travail empiète et la famille déborde : différences sociales dans l'arrangement des sexes (pp. 29-54). In Pailhé, A & Solaz, A. (Eds.), *Entre famille et travail: Des arrangements de couple aux pratiques des employeurs* . Paris: La Découverte.

Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3, 77-101.

Bretherton, I. (1984). Representing the social world in symbolic play: Reality and fantasy. In Bretherton I. (Ed.) *Symbolic Play : The development of social understanding* (pp. 3-41). London, UK: Academic Press.

Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Buckner, J. P., & Fivush, R. (1998). Gender and self in childrens autobiographical narratives. *Applied Cognitive Psychology*, 12(4), 407-429.

Caillois, R., (1967). *Les jeux et les hommes: le masque et le vertige*, Paris : Gallimard.

Campbell, C., Skovdal, M., Mupambireyi, Z., Madanhire, C., Robertson, L., Nyamukapa, C. A., & Gregson, S. (2012). Can AIDS stigma be reduced to poverty stigma? Exploring Zimbabwean children's representations of poverty and AIDS. *Child*, 38(5), 732-742.

Cattanach, A., (2003) *Introduction to Play Therapy*. Psychology Press.

Claudine, A.-D., & Martine, S. (2007). *Grands-parents : la famille à travers les générations*. Éditions Odile Jacob, Paris.

Council of Europe (1996). *The rights of the child. A European perspective*. Strasbourg Council of Europe Publishing.

Court, M., Bertrand, J., Géraldine, B. Henri-Panabière, G., & Vanhée, O. (2016). Qui débarrasse la table? Enquête sur la socialisation domestique primaire. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 215(5), 72-89.

Dan Sperber (1989) *L'étude anthropologique des représentations: problèmes et perspectives*. In D. Jodelet (ed.), *Les représentations sociales* (Presses Universitaires de France), 115-130.

Δαφέρμος, Μ. (2002). Η πολιτισμική-ιστορική θεωρία του L.Vygotsky. Φιλοσοφικές, ψυχολογικές, παιδαγωγικές διαστάσεις. Αθήνα: Ατραπός.

- Delaunay, V. (2013). L'exploitation économique des enfants à Madagascar à partir de l'Enquête démographique et de santé 2008. *Population*, 68(2), 331.
- Delaunay, V., & Germain L. G. (2012). Institutional care and child abandonment dynamics : a case study in Antananarivo, Madagascar. *Child Indicators Research*, 5 (4), 659-683.
- Delaunay, V., Gastineau, B., & Andriamaro, F. (2013). Statut familial et inégalités face à la scolarisation à Madagascar. *International Review of Education*, 59(6), 669-692.
- Derouesné, C. (2011) La fonction régulatrice du langage sur le comportement : l'oeuvre de LS Vygotsky et AR Luria ; La fonction régulatrice du langage sur le comportement : l'oeuvre de LS Vygotsky et AR Luria. *Gériatrie et Psychologie Neuropsychiatrie du Vieillissement*. n°3 vol 9, 355-362.
- Deschamps, C. (1993). *L'approche phénoménologique en recherche: Comprendre en retournant au vécu de l'expérience humaine*. Montréal: Guérin Universitaire.
- Desgrées du Loû, A. (2012). Conjugalité en Afrique. Au-delà de la sexualité, les leçons d'une épidémie. *Études*, Février, 4202, p. 21-31.
- Devereux. G. (1980) De l'angoisse à la méthode dans les sciences du comportement. Paris: Flammarion.
- Eckhoff, A., & Urbach, J. (2008). Understanding imaginative thinking during childhood: Sociocultural conceptions of creativity and imaginative thought. *Early Childhood Education Journal*, 36, 179-185.
- Fink, E. (1966). *Le jeu comme symbole du monde*. Paris: Les Editions de Minuit
- Fontaine, A., Andrade, C., Matias, M., Gato, J., & Mendonça, M. (2007). Culture, normes et rôles de genre : l'articulation famille/travail dans le couple (pp. 129-152). In G. Bergonnier-Dupuy & M. Robin (Eds.), *Couple conjugal, couple parental : vers de nouveaux modèles*. Toulouse: ERES.
- Fontana, D. (1996). *Ψυχολογία για Εκπαιδευτικούς* (μτφ. Μ. Λώμη). Αθήνα: Σαββάλας

- Forste, R., & Fox, K. (2012). Household Labor, Gender Roles, and Family Satisfaction: A Cross-National Comparison. *Journal of Comparative Family Studies*, 43(5), 613-631.
- Gatecel, A. (2004). *L'imaginaire*. Paris: Bayard.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
- Geertz, C. (2003). *Η ερμηνεία των πολιτισμών* (μτφρ. Θ. Παραδέλλης). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Gergely, G., Egyed, K., & Király, I. (2007). *Developmental science*. *Developmental Science* 10:1, pp 139–146
- Glick, P., Randrianarisoa, J. C., & Sahn, D. E. (2011). Family background, school characteristics, and children's cognitive achievement in madagascar. *Education Economics*, 19(4), 363-396.
- Goldman, L., & Smith, C. (1998). Imagining identities: Mimetic constructions in Huli child fantasy play. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 4(2), 207-234.
- Gounis, K. (1996) Urban Marginality and Ethnographic Practice: Ethnography's Interest. *City & Society*, Annual Review: 108-118.
- Gutton, P. (1988). *Le jeu chez l'enfant. Essai psychanalytique*. Paris: GREUPP.
- Henriot, J., (1969). *Le jeu*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Huizinga, J. (1989). *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι (Homo Ludens)*, (μτφ. Ροζάνης Σ., Λυκιαρδόπουλος, Γ.). Αθήνα: Γνώση.
- Husserl, E. (1994) *Leçons pour une phénoménologie de la conscience intime du temps*, (trad. Henri Dussort, préf. Gérard Granel), Paris : PUF.
- Τσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας: Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Khimji, F. &Maunder, R., E.(2012). Mediatlional Tools in Story Construction: An Investigation of Cultural Influences on Children's Narratives. *Journal of Early Childhood Research*, v10 n3 p294-308.

Kind, A. (2011). The Puzzle of imaginative desire. *Australasian Journal of Philosophy*, 89(3), 421-439.

Klein, M. (1959). *La psychanalyse des enfants*. Paris: Paris: Presses Universitaires de France.

Κυριαζή, Ν., (2003) *Η κοινωνιολογική έρευνα: Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Laburthue-Tolra, P., &WarnierJ. (2003). *Εθνολογία Ανθρωπολογία* (επιμ. Ε. Καλπούρτζη, μτφρ. Β. Χατζάκη). Αθήνα: Κριτική

Lancy, D. F. (2008). *The anthropology of childhood: Cherubs, chattel, changelings*. Cambridge, UK: Cambridge UniversityPress.

Laplanche, J., & Pontalis, J. (1967). *Vocabulaire de la psychanalyse*. Paris: Presses Universitaires de France.

Lenormand, M. (2015). La question du jeu dans la cure des enfants : Parcours, enjeux et difficultés. *Savoirs et clinique*, 18,(1), 23-31

Lery, F. (2002). *Madagascar: Les sortilèges de Ille Rouge*. Paris: L'Harmattan.

Les kitantara des enfants de Toliara, Département de Malgache, Université de Toliara

Lester, S. and Russell, W. (2010) *Children's right to play: An examination of the importance of play in the lives of children worldwide*, The Hague: Bernard van Leer Foundation

Lévi-Strauss C. (1962). *La Pensée sauvage*. Paris : Plon

Lévi-Strauss C. (1985). Introduction à l'œuvre de Marcel Mauss. In M. Mauss (Ed.) *Sociologie et anthropologie* (pp. IX-LII). Paris: Presses universitaires de France

- Lévi-Strauss C. (2010). Δομική ανθρωπολογία. Μτφρ: Θόδωρος Παραδέλλης. Αθήνα: Κέδρος.
- Loomis, C., & Akkari, A. (2012). From the will to the field: Parent participation in early childhood education in madagascar. *AfricaDevelopment / AfriqueEtDéveloppement*, 37(3), 87-99.
- Λουκρέζη, Σ. (2013) *Ανάπτυξη δεξιοτήτων συμβολικού παιχνιδιού σε παιδιά με αυτισμό*. (Διδακτορική διατριβή) Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας.
- Λυδάκη, Α., (2001/2012). *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Lyons, D. E., Young, A. G., & Keil, F. C. (2007). The hidden structure of overimitation. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 104(50), 19751-19756.
- Lyotard, J. (1985). *Φαινομενολογία* (μτφρ. Ράλλη Ι.). Αθήνα: Χατζηνικολή.
- Mason, J., & Κυριαζή, Ν. (2003). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Mason, J., & Κυριαζή, Ν. (2011). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Αθήνα: Πεδίο.
- Mauss, M. (1967/2002). *Manuel d'ethnographie*. Paris: Petite Bibliothèque Payot.
- Moëlo, H. (2016). *Le texte et le terrain: L'écriture ethnologique face à la littérature*. London: ISTE editions.
- Muncie J., Wetherell M., Langan M., Dallos R., & Cochrane A., (2008). Οικογένεια. Η μελέτη και κατανόηση της οικογενειακής ζωής. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Nerine D., O., & Mokgadi, M. (2011). Use of indigenous stone play in child psychological assessment. *Journal of Psychology in Africa*, 21(4), 623-626.

- Νικολοπούλου, Α. (2010) Παιδί και αφηγήσεις: προς μια ερμηνευτική και κοινωνικο-πολιτισμική προσέγγιση. Στο Πουρκός Μ., & Δαφέρμος Μ. (Επιμ.), *Ποιοτική έρευνα στην Ψυχολογία και την Εκπαίδευση: Επιστημολογικά, μεθοδολογικά και ηθικά ζητήματα* (σσ. 254-295). Αθήνα: Τόπος.
- Obadia, L. (2003). *L'ethnographie comme dialogue: Immersion et interaction dans l'enquête de terrain*. Paris: Publisud.
- Panoff, M., & Perrin M. (1973). *Dictionnaire de l'ethnologie*. Paris: Petite Bibliothèque Payot
- Pellis, S. M., Pellis, V., & Bell, H. (2010) The Function of Play in the Development of the Social Brain. (278-296) *American Journal of Play*, v2 n3.
- Peterson, C., & McCabe, A. (2004). Echoing our parents: Parental influences on children's narration. In M. W. Pratt & B. H. Fiese (Eds.), *Family stories and the life course: Across time and generations* (pp. 27-54). Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Piaget, J. (1945). *La formation du symbole chez l'enfant*. Neuchâtel, Paris: Delachaux et Niestlé.
- Piaget, J., & Inhelder B. (1966). *La psychologie de l'enfant*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Piaget, J., Gattegno, C., & Hodgson, F. M. (1951). *Play, dreams, and imitation in childhood*.
- Πουρκός, Μ. (2010). Επιστημολογικά-μεθοδολογικά «παραδείγματα» στη θεωρία και έρευνα της σύγχρονης Ψυχολογίας: Βασικές παραδοχές και η κριτική τους. Στο Πουρκός Μ., & Δαφέρμος Μ. (Επιμ.), *Ποιοτική έρευνα στην Ψυχολογία και την Εκπαίδευση: Επιστημολογικά, μεθοδολογικά και ηθικά ζητήματα* (σσ. 79-155). Αθήνα: Τόπος.
- Purkhardt, S. C. (1993). *Transforming social representations: A social psychology of common sense and science*. London, New York, NY: Routledge.

Rakotomalala, M. (2012). *À cœur ouvert sur la sexualité merina, Madagascar: Une anthropologie du non-dit*. Paris: Éd. Karthala.

Ramamonjisoa, J., B. (2010) Un jeu d'enfants comme source pour l'histoire sociale.

Ravololomanga, B., (1991). *Grossesse et petite enfance en Afrique noire et à Madagascar*. Paris: L'Harmattan.

Rochex, J. Y. (1997). Note de synthèse [L'oeuvre de Vygotski : fondements pour une psychologie historico-culturelle]. *Revue française de pédagogie*, 120, 105-147.

Rouyer, V., Vinay, A. & ZaoucheGaudron, C. (2007). Coparentalité : quelle articulation avec la différenciation des rôles parentaux: Réflexions à partir d'exemples de recherche. In *Couple conjugal, couple parental : vers de nouveaux modèles* (pp. 49-73). Toulouse: ERES.

Schwartzman, B. H. (1976). The Anthropological Study of Children's Play. (pp.289-328) In *Annual Review of Anthropology*

Senne, J. (2014). Death and schooling decisions over the short and long run in rural Madagascar. *Journal of Population Economics*, 27(2), 497-528.

Sperber, D. (1989). L'étude anthropologique des représentations : Problèmes et perspectives (pp. 115-130). In D. Jodelet (ed.), *Les représentations sociales*. Paris: Presses Universitaires de France.

Sutherland, S. L., & Friedman, O. (2013). Just pretending can be really learning: Children use pretend play as a source for acquiring generic knowledge. *Developmental Psychology*, 49(9), 1660-1668.

Τσιώλης Γ. (2015) Μέθοδοι και Τεχνικές Ανάλυσης στην Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα. Εκδ. Κριτική.

Τσιώλης Γ. (2015). Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: Διλήμματα, δυνατότητες, διαδικασίες. Στο Γ. Πυργιωτάκης & Χρ. Θεοφιλίδης (Επιμ.), *Ερευνητική Μεθοδολογία στις Κοινωνικές*

Επιστήμες και στην Εκπαίδευση. Συμβολή στην επιστημολογική θεωρία και την ερευνητική πράξη. (σελ. 473-498). Αθήνα: Πεδίο.

UNHCR, (2006) Directives du HCR sur la Détermination Formelle de l'Intérêt Supérieur de l'Enfant, Communiqué Provisoire de l'UNHCR.

UNICEF, (2004). *L'enfant en Centrafrique: Famille, santé, scolarité, travail*. Paris: Editions Karthala.

UNICEF, (2011). *Madagascar: Rapport d'évaluation, Méthode ASAMA (Asa Sekoly Avotra Malagasy, Action Scolaire d'Appoint pour Malgaches Adolescents)*

Vandenberg, B. (1986). Play, mythe and hope. In R. Van derKooij & J. Hellendroorn (Eds.), *Play, Play Therapy, Play Research*. Lisse: Swets and Zeitlinger BV.

Vygotski, L. S. (1985). *Pensée et langage* (1934). trad. Françoise Sève, Paris : Éditions Sociales.

Vygotski, L. S. (2011). *Leçons de psychologie* (trad. O., Anokhina). Paris: La Dispute.

Vygotski, L-S., (2005) *Psychologie de l'art*. Paris : La Dispute

Vygotsky, L. S. (1930/2004). Imagination and creativity in childhood. *Journal of Russian and East European Psychology*, 42(1), 7–97.

Vygotsky, L. S. (1997) *Νουρστηνκοινωνία: Η ανάπτυξη των ανώτερων ψυχολογικών διαδικασιών*. Επιμ: Βοσνιάδου Σ. Μτφ: Μπίμπου Α., Βοσνιάδου Σ. Αθήνα: Gutenberg

Weber, F. (2009). *Manuel de l'ethnographie*. Paris: Presses Universitaires de France.

Winnicott, D., (2001) *Το παιδί, το παιχνίδι και η πραγματικότητα*. Μτφ. Κωστόπουλος Γ. Αθήνα: Καστανιώτης.

Wolfberg, P. J. (1999). *Play and imagination in children with autism*. New York: Teachers College Press.

Παράρτημα

Αλεξάνδρα

<p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι</p> <p>Τραυματισμός/ ασθένεια/ υγεία</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. (Η μητέρα λέει σε δύο παιδιά να πάνε στο παζάρι) 2. Μητέρα: Πηγαίνετε στην αγορά να ψωνίσετε 3. (πήγαν στην αγορά και συνάντησαν μια κυρία) 4. Κυρία: Πηγαίνετε να φωνάξετε τον πατέρα σας να πάει στο αφεντικό του που τον θέλει. 5. 1ο παιδί: Δεν είναι στο σπίτι. 6. 2ο παιδί: Είναι στο σπίτι, αλλά είναι άρρωστος. 7. Κυρία: Πήγαινε, πήγαινε! 8. (Τα παιδιά γύρισαν με τα ψώνια) 9. Μητέρα: (στον άντρα) Μαγείρεψε το φαγητό. 10. Πατέρας: Εγώ είμαι άντρας, γιατί να μαγειρέψω; 11. [αφήνει την πέτρα του πατέρα] 12. 1ο παιδί: Εγώ θα μαγειρέψω. 13. 2ο παιδί: Πατέρα σε θέλει το αφεντικό σου. 14. Πατέρας: Δεν είπες ότι είμαι άρρωστος; 15. 2ο παιδί: Το είπα, αλλά μου είπε να έρθεις. 	<p>Εντολή μητέρας να πάνε τα παιδιά στο παζάρι</p> <p>Αναζήτηση πατέρα από τη γυναίκα του αφεντικού</p> <p>Παιδιά σε ρόλο αγγελιοφόρου</p> <p>Σύγκρουση έμφυλων ρόλων για καταμερισμό οικιακής εργασίας</p> <p>Πρωτοβουλία παιδιού για μαγείρεμα: 'πυροσβεστική' κίνηση στη διαμάχη των γονέων</p> <p>Εντολή από μητέρα σε πατέρα για</p>
--	---	---

<p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Τραυματισμός/ ασθένεια/ υγεία</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτους/δανεισμός</p> <p>Συζυγικές σχέσεις (& εξωσυζυγικές)</p> <p>Συζυγικές σχέσεις (& εξωσυζυγικές)</p> <p>Συζυγικές σχέσεις (& εξωσυζυγικές)</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p>	<p>16. Μητέρα: Να πας γιατί δεν έχουμε χρήματα και σε λίγο δε θα έχουμε τίποτα να φάμε.</p> <p>17. (Ο πατέρας έφυγε να πάει στο αφεντικό του)</p> <p>18. Αφεντικό: Γιατί δεν ήρθες;</p> <p>19. Πατέρας: Δε σε πήρα τηλέφωνο ότι είμαι άρρωστος;</p> <p>20. Αφεντικό: Δεν ήμουν εγώ στο τηλέφωνο, αλλά η γυναίκα μου και τώρα λείπει.</p> <p>21. Πατέρας: Δε σου το είπε η γυναίκα σου ότι τηλεφώνησα;</p> <p>22. Αφεντικό: Όχι δεν μου το είπε και τώρα λείπει στην αγορά.</p> <p>23. Πατέρας: Και πριν φύγει δε σου το είπε;</p> <p>24. Αφεντικό: Όχι δεν μου το είπε, δεν το είπε.</p> <p>25. Πατέρας: Δε θέλω να δουλέψω γιατί είμαι άρρωστος και δεν με πειράζει αν δε μου δίνεις χρήματα. Όμως δώσε μου λίγα χρήματα 5.000 Ariary, να πάω στη γυναίκα μου και μετά να μου τα κόψεις από το μισθό μου.</p> <p>26. (Ο πατέρας δε γυρίζει αμέσως σπίτι αλλά κανονίζει να βρεθεί με μια κοπέλα που είχε ραντεβού.)</p> <p>27. Κοπέλα: Τι με θέλεις εμένα αφού έχεις τη γυναίκα σου;</p> <p>28. Πατέρας: Τη γυναίκα μου δεν την αγαπάω, δεν τη θέλω. Θα τη διώξω για να πάρω εσένα.</p> <p>29. (Επειδή αργούσε η μητέρα στέλνει ένα από τα παιδιά για να αναζητήσει τον πατέρα στο αφεντικό.)</p>	<p>εργασία πιθανόν λόγω έλλειψης χρημάτων και τροφής</p> <p>Μη ενημέρωση του αφεντικού από τη σύζυγό του για την απουσία λόγω ασθένειας του πατέρα</p> <p>Άρνηση πατέρα να εργαστεί, αλλά ζητά μέρος του μισθού</p> <p>Συνάντηση πατέρα με εξωσυζυγική σχέση</p> <p>Υπόσχεση στην εξωσυζυγική σχέση για 'αντικατάσταση' συζύγου</p>
--	---	---

<p>Συζυγικές σχέσεις (& εξωσυζυγικές)</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Οικονομική διαχείριση</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Οικονομική διαχείριση</p> <p>Σχέσεις με θεσμούς (αστυνομία, δικαστήρια)</p> <p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση/ μελέτη/ επιτυχία σε εξετάσεις</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις με θεσμούς</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτου/δανεισμός</p> <p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτου/δανεισμός</p> <p>Σχέσεις με θεσμούς (αστυνομία, δικαστήρια)</p> <p>Πείνα, ανέχεια</p> <p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση/</p>	<p>30. 1ο παιδί: Πού είναι ο πατέρας μου;</p> <p>31. Αφεντικό: Δεν ξέρω, έφυγε από εδώ.</p> <p>32. (Το παιδί γύρισε στο σπίτι και αργότερα γύρισε και ο πατέρας)</p> <p>33. Μητέρα: Πού ήσουν;</p> <p>34. Πατέρας: Πήγα κάπου με ένα φίλο μου.</p> <p>35. Μητέρα: Εσύ πήγες και μας άφησες εδώ νηστικούς;</p> <p>36. (Την άλλη μέρα ξεκινά το σχολείο και τα παιδιά ζητούν χρήματα για να γραφτούν στο σχολείο)</p> <p>37. 1ο παιδί: Θέλουμε χρήματα για να γραφτούμε στο σχολείο.</p> <p>38. Πατέρας: Δεν έχω χρήματα να σας δώσω.</p> <p>39. (Τα παιδιά πήγαν στο σχολείο, αλλά τα έδιωξαν γιατί δεν είχαν πληρώσει)</p> <p>40. Δασκάλα: Εσείς βγείτε έξω γιατί δεν έχετε πληρώσει, δεν είστε στη λίστα. Αν θέλετε εξηγήσεις να πάτε στο γραφείο του διευθυντή.</p> <p>41. (Τα παιδιά έφυγαν για το σπίτι)</p> <p>42. Μητέρα: Γιατί δε μέινετε στο σχολείο;</p> <p>43. 2ο παιδί: Δεν πληρώσαμε την εγγραφή και γι' αυτό μας έδιωξε η δασκάλα μας.</p> <p>44. Μητέρα: Πήγαινε στο αφεντικό σου να παρακαλέσεις πάλι να σου δώσει χρήματα.</p> <p>45. Πατέρας: (προς αφεντικό) Συγγνώμη έχω πρόβλημα με τα παιδιά μου γιατί τα διώξαν από το σχολείο επειδή δεν πληρώσαμε.</p>	<p>Παιδιά σε ρόλο αγγελιαφόρου</p> <p>Μητέρα ζητά το λόγο για την αργοπορία</p> <p>Ψευδής δικαιολογία από τον πατέρα</p> <p>Αίτημα για δίδακτρα από τα παιδιά</p> <p>Άρνηση πατέρα</p> <p>Αποπομπή παιδιών από τη δασκάλα λόγω μη πληρωμής διδάκτρων</p> <p>Παραπέμπει στην ιεραρχία του σχολείου</p> <p>Προτροπή από μητέρα στον πατέρα για να αναζητήσει χρήματα για δίδακτρα</p>
--	--	---

<p>Οικονομική διαχείριση</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις με θεσμούς (αστυνομία, δικαστήρια)</p> <p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτου/δανεισμός</p> <p>μελέτη/ επιτυχία σε εξετάσεις</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση</p> <p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις με θεσμούς</p> <p>Οικονομική διαχείριση</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Οικονομική διαχείριση</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p>	<p>46. Αφεντικό: Πόσα θέλεις; Πάρε τα.</p> <p>47. (Ο πατέρας πήγε στο σχολείο)</p> <p>48. Πατέρας: (προς διευθυντή) Ήρθα εδώ για τα παιδιά μου που φύγανε.</p> <p>49. Διευθυντής: Τους είπαμε να φύγουνε γιατί και παλιά δεν είχατε πληρώσει και οι δασκάλες πρέπει να ακολουθούν τις εντολές.</p> <p>50. Πατέρας: Ναι, δεν είχαμε χρήματα, αλλά τώρα έχω λίγα. Ορίστε!</p> <p>51. Πατέρας: (προς την οικογένεια) Πήγα στο αφεντικό μου και πήρα τα χρήματα και πήγα στο σχολείο και πλήρωσα. Αύριο να πάτε στο σχολείο.</p> <p>52. 2ο παιδί: Δεν πάμε γιατί μας διώξανε.</p> <p>53. Πατέρας: Θα πάτε γιατί το να μην πηγαίνετε σχολείο είναι κακό.</p> <p>54. (Άλλη μέρα. Λένε στα παιδιά να πάνε στο σχολείο)</p> <p>55. Μητέρα: Σηκωθείτε να πάτε στο σχολείο.</p> <p>56. 2ο παιδί: Όχι δε θέλουμε να πάμε γιατί η δασκάλα μας μαλώνει, μας φωνάζει, έχει πολύ περηφάνια.</p> <p>57. Μητέρα: Θα πάτε γιατί η δασκάλα είχε δίκαιο. Δεν είχαμε πληρώσει.</p> <p>58. (Φεύγουν τα παιδιά για το σχολείο)</p> <p>59. Μητέρα: (στον άντρα της) Έλα να πλύνεις τα ρούχα.</p> <p>60. Πατέρας: Εγώ είμαι άντρας ή είμαι υπηρέτης σας για να πλύνω τα ρούχα; Δεν πας καλά! Δε θα τα πλύνω τα ρούχα. Γιατί δε λες στα παιδιά να τα πλύνουν;</p>	<p>Χρηματοδότηση από το 'αφεντικό' για δίδακτρα</p> <p>Ιεραρχική οργάνωση εκπαίδευσης</p> <p>Πληρωμή στο διευθυντή</p> <p>Ενημέρωση για πληρωμή διδασκτρων από τον πατέρα</p> <p>Άρνηση παιδιών για το σχολείο λόγω της απόρριψης που δέχτηκαν</p> <p>Προτροπή από τον πατέρα να πάνε σχολείο</p> <p>Άρνηση σχολείου λόγω χαρακτήρα δασκάλας</p> <p>Υποστήριξη μητέρας στη δασκάλα - προτροπή για το σχολείο</p> <p>Εντολή για οικιακή εργασία από μητέρα στον πατέρα</p> <p>Έντονη άρνηση από τον πατέρα.</p>
--	---	--

<p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτους/δανεισμός</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p> <p>Συζυγικές σχέσεις (& εξωσυζυγικές)</p> <p>Οικονομική διαχείριση</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p>	<p>61. Μητέρα: Καλά και εγώ πάω στην αγορά.</p> <p>62. Πατέρας: Τι θα κάνεις εκεί;</p> <p>63. Μητέρα: Θα πάω να βρω κάτι να φάμε, τι να κάνω εδώ; Τελείωσαν τα λεφτά. Να πας στο αφεντικό σου να ζητήσεις χρήματα.</p> <p>64. (πηγαίνει ο πατέρας)</p> <p>65. Πατέρας: Θέλουμε χρήματα γιατί δεν έχουμε να φάμε.</p> <p>66. Αφεντικό: Αφού εσύ δε δουλεύεις, πώς να σου δώσω χρήματα; Δε θα σου ξαναδώσω.</p> <p>67. Πατέρας: Δεν πειράζει. (μονολογεί) Θα ψάξω για δουλειά)</p> <p>68. (Η μητέρα έφυγε για την αγορά και τα παιδιά γύρισαν από το σχολείο)</p> <p>69. Πατέρας: Τι συμπεριφορά έχει η μητέρα σας;</p> <p>70. 2ο παιδί: Δεν ξέρω. Εσύ γιατί βασανίζεις τη μητέρα μας;</p> <p>71. (Ο πατέρας βγαίνει με μια άλλη γυναίκα στην οποία έδωσε τα χρήματα που πήρε από το αφεντικό, αντί να τα δώσει στη γυναίκα του για τις ανάγκες του σπιτιού. Τα παιδιά είναι περήφανα για τη μητέρα τους γιατί αυτή δουλεύει.)</p> <p>72. Πατέρας: Εσείς να πλύνετε τα πιάτα και τις κατσαρόλες. Και μετά να πάτε να βρείτε τη μητέρα σας γιατί έχει αργήσει και δεν ξέρω πού είναι.</p> <p>73. (Τα παιδιά τη βρήκαν στο σπίτι που δουλεύει, που το καθαρίζει)</p> <p>74. 2ο παιδί: Μαμά, έλα να φύγουμε γιατί έχεις αργήσει και ο μπαμπάς σε θέλει.</p>	<p>Υποτιμητική για αυτόν η ανάθεση οικιακών εργασιών</p> <p>Ρόλος παιδιών</p> <p>Μητέρα αναζητά τροφή. Προτροπή προς πατέρα να ζητήσει χρήματα.</p> <p>Άρνηση 'αφεντικού' για επιπλέον χρήματα</p> <p>Παιδιά διαμεσολαβητές στη δυσλειτουργική σχέση των γονέων</p> <p>Καταμερισμός εργασίας από τον πατέρα ως απάντηση στην αρνητική κριτική από τα παιδιά</p> <p>Παιδιά αγγελιαφόροι</p>
--	--	--

<p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Οικονομική διαχείριση</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση/ μελέτη/ επιτυχία σε εξετάσεις</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση/ μελέτη/ επιτυχία σε εξετάσεις</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Οικονομική διαχείριση</p>	<p>75. Μητέρα: Τι με θέλει;</p> <p>76. 2ο παιδί: Δεν ξέρω.</p> <p>77. Μητέρα: (νευριασμένη) Εγώ είμαι στη δουλειά μου. Γιατί με ενοχλείτε;</p> <p>78. (Το παιδί φεύγει και το λέει στον πατέρα του)</p> <p>79. Πατέρας: Τι δουλειά κάνει;</p> <p>80. 2ο παιδί: Δεν ξέρω, πλένει πιάτα, κατσαρόλες... Δεν ξέρω.</p> <p>81. Πατέρας: Α! Ωστε τέτοια δουλειά κάνει και δεν έρχεται εδώ που είμαι ο άντρας της και τη θέλω;</p> <p>82. (Η μητέρα γύρισε στο σπίτι και μιλάει στον άντρα)</p> <p>83. Μητέρα: Είσαι τόσο περήφανος που δε δουλεύεις και είμαστε φτωχοί ώστε να μιλάς έτσι για τη δική μου τη δουλειά;</p> <p>84. (Ο πατέρας πήγε στο αφεντικό να παρακαλέσει να τον πάρει πάλι στη δουλειά).</p> <p>85. Αφεντικό: Τώρα δουλεύει σε μας η γυναίκα σου και θέλεις και εσύ να δουλέψεις;</p> <p>86. Πατέρας: Ναι θα δουλέψω πάλι γιατί έχουμε ανάγκη για τα χρήματα και πρόβλημα στο σπίτι μου που δε δουλεύω. Τώρα είμαι καλά.</p> <p>87. Αφεντικό: Εντάξει, τώρα να δουλέψεις.</p> <p>88. (Τα παιδιά τώρα είναι πολύ χαρούμενα γιατί ξέρουν ότι ο πατέρας τους δουλεύει)</p> <p>89. 1ο παιδί: Τώρα ο πατέρας μας θα δουλέψει πάλι.</p>	<p>Υποτίμηση από τον πατέρα της εργασίας της μητέρας ως οικιακής βοηθού</p> <p>Εκλαμβάνει την απουσία ως αμφισβήτηση του συζυγικού ρόλου</p> <p>Αντεπίθεση από τη μητέρα, αφηγηματικό άλμα</p> <p>Ανταγωνιστικός καταμερισμός εργασίας</p> <p>Ευφορία στα παιδιά λόγω εκπλήρωσης από τον πατέρα του παραδοσιακού του ρόλου</p>
---	---	--

<p>Εκπαίδευση/ μόρφωση</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Χαρακτηρισμοί από τον ένα γονέα για τον άλλο στα παιδιά</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτους/δανεισμός</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Οικονομική διαχείριση/ οικονομικές απολαβές</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Οικονομική διαχείριση/ οικονομικές απολαβές</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις παιδιών με συνομήλικα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος από τρίτους</p> <p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p>	<p>90. 2ο παιδί: Α! Ωραία, τώρα θα μας πληρώσει το σχολείο και θα έχουμε ωραία φαγητά να φάμε.</p> <p>91. Πατέρας: Τώρα που εσείς δεν έχετε σχολείο ελάτε να με βοηθήσετε στη δουλειά μου, γιατί έχω πολλή δουλειά για να έχω χρήματα να πληρώσω το σχολείο.</p> <p>92. (Εκεί συνάντησαν τη μητέρα)</p> <p>93. Μητέρα: Α! Και εσείς εδώ θα δουλέψετε πάλι;</p> <p>94. Πατέρας: Ναι, γιατί ξέρεις ότι έχουμε πρόβλημα με τα χρήματα για το σχολείο των παιδιών. Δανείστηκα και χρήματα από τους γείτονες και με αυτά που θα βγάλω θα τα συμπληρώσω.</p> <p>95. (Επιστρέφουν στο σπίτι)</p> <p>96. Μητέρα: Το βράδυ δε θα φάμε γιατί ο πατέρας σας τριγυρίζει στην αγορά, κάπου έξω. Χρωστάει σε όλους, είναι σάπιος!</p> <p>97. (Ο πατέρας με το αφεντικό μιλούν)</p> <p>98. Πατέρας: Εγώ τώρα τελείωσα τη δουλειά, είναι ώρα να φύγω. Δεν έχουμε τίποτα για να φάνε το βράδυ τα παιδιά.</p> <p>99. Αφεντικό: Ωραία, πάρε αυτά τα λίγα χρήματα για να φάτε το βράδυ.</p> <p>100. (φεύγει ο πατέρας. Η μητέρα μιλά στα παιδιά)</p> <p>101. Μητέρα: Δεν ξέρετε ότι τόσα χρήματα χρειάζεται το σχολείο. Άμα τα δώσουμε δε θα έχουμε να φάμε.</p> <p>102. Παιδιά: Πόσα χρήματα παίρνεις από τη δουλειά;</p> <p>103. Μητέρα: 50.000 Ariary</p>	<p>Δυνατότητα πληρωμής διδάκτρων</p> <p>Συμμετοχή παιδιών στην εργασία του πατέρα για δυνατότητα πρόσβασης στην εκπαίδευση</p> <p>Σύγκρουση ρόλων</p> <p>Ο πατέρας απολογείται</p> <p>Απερίφραστη έκφραση δυσαρέσκειας της μητέρας για το σύζυγο στα παιδιά με αφορμή την έλλειψη τροφής</p> <p>Πατέρας φροντίζει για τροφή</p> <p>Οικονομικό δίλλημα: η τροφή ή η εκπαίδευση ως προτεραιότητα</p>
--	--	--

<p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p>	<p>104. Παιδιά: Θα πάμε στο σχολείο. Θα μας δώσεις κολατσιό;</p> <p>105. (Τους έδωσε και τα παιδιά πηγαίνουν σχολείο. Διάλογος με συμμαθητές. Κάποια παιδιά που έχουν χρήματα έχουν πιο ωραίο κολατσιό)</p> <p>106. Συμμαθητής: Εσείς γιατί αγοράζετε τόσο λίγο κολατσιό;</p> <p>107. 1ο παιδί: Εμείς είμαστε φτωχοί δεν μπορούμε να πάρουμε κάτι άλλο.</p> <p>108. Συμμαθητής: Δεν έχετε να πάρετε κολατσιό, όμως ο πατέρας σας γυρίζει και περηφανεύεται για τις γυναίκες;</p> <p>109. (Το ζευγάρι τσακώνονται στο σπίτι)</p> <p>110. Μητέρα: Όταν με πήρες από τους γονείς μου δε ζούσα σε αυτή την κατάσταση. Τώρα είμαι τόσο ταλαιπωρημένη μέσα στη φτώχεια.</p> <p>111. (Τα παιδιά γυρίζουν από το σχολείο και το ζευγάρι σταματά να τσακώνεται για να μην ακούσουν τα παιδιά.)</p> <p>112. Παιδιά: Καλησπέρα!</p> <p>113. Πατέρας: (νευριασμένος) Τι καλησπέρα; Τι καλησπέρα; Τι καλησπέρα;</p> <p>114. (Ο πατέρας πηγαίνει στη δουλειά, επιστρέφει το βράδυ για να φάνε, όμως ο άντρας και κάνει μούτρα στη γυναίκα και εκείνη το ίδιο! Ένα παιδί αρχίζει να κλαίει.)</p> <p>115. Μητέρα: Γιατί κλαίς;</p>	<p>Ανακοίνωση προς το παιδί του ύψους του μισθού από τη μητέρα</p> <p>Σχολείο:</p> <p>τόπος ανάδειξης της οικονομικής αδυναμίας</p> <p>τόπος εκδήλωσης της κοινής γνώμης για τη μη αποδεκτή κοινωνικά παράλληλη σχέση του πατέρα</p> <p>Σύγκριση από τη μητέρα του βιοτικού της επιπέδου στην πατρική και την παρούσα οικογένεια</p> <p>Τα παιδιά αποδέκτες του εκνευρισμού του πατέρα</p> <p>Μη λεκτική έκφραση δυσαρέσκειας στο ζευγάρι</p>
---	--	---

<p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Οικονομική διαχείριση/οικονομικές απολαβές</p> <p>Μαρτυρία προς τρίτους για τα προβλήματα εντός οικογένειας</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p>	<p>116. 1ο παιδί: Θέλω να πάω στη γιαγιά μου γιατί δεν μπορώ άλλο τα προβλήματα.</p> <p>117. Πατέρας: Πάω στη δουλειά.</p> <p>118. 2ο παιδί: Γεια μπαμπά.</p> <p>119. (Η μητέρα έστειλε τα παιδιά στην αδερφή της, στη θεία τους)</p> <p>120. Μητέρα: Πηγαίνετε στη θεία σας.</p> <p>121. 2ο παιδί: Δε θα πάμε.</p> <p>122. Μητέρα: Γιατί δεν πηγαίνετε; Θέλετε να υποφέρετε εδώ με αυτά τα προβλήματα;</p> <p>123. (Μετά από ένα διάστημα επιστρέφουν στο σπίτι)</p> <p>124. Πατέρας: Γιατί γυρίσατε εδώ αφού εδώ δεν έχουμε τα απαραίτητα και υποφέρετε. Στη θεία σας είχατε γαλήνη και ότι χρειάζεστε.</p> <p>125. 1ο παιδί: Ακόμα και αν ο μπαμπάς μου είναι κακός εγώ σε αγαπάω, σε αγαπάω.</p> <p>126. 2ο παιδί: Θέλουμε να μείνουμε εδώ κι ας υπάρχουν προβλήματα.</p> <p>127. (Μιλάει το ζευγάρι)</p> <p>128. Μητέρα: Θα πάω στην αγορά να ψωνίσω.</p> <p>129. Πατέρας: Έχεις πάρει το μισθό σου;</p> <p>130. Μητέρα: Ναι το πήρα.</p> <p>131. Πατέρας: Πόσα πήρες;</p> <p>132. Μητέρα: Εσύ πόσα πήρες;</p> <p>133. (Η μητέρα πήγε στο αφεντικό για να του πει ότι θα σταματήσει να</p>	<p>Έκφραση επιθυμίας από το παιδί για απομάκρυνση από την οικογένεια λόγω άσχημου κλίματος</p> <p>Πρωτοβουλία μητέρας για προσωρινή απομάκρυνση παιδιών</p> <p>Αντίρρηση παιδιών να αποχωρήσουν</p> <p>Ο πατέρας αποθαρρύνει την επιστροφή των παιδιών</p> <p>Δήλωση αγάπης προς τον πατέρα από τα παιδιά</p> <p>Μη μοίρασμα ανάμεσα στο ζευγάρι της πληροφορίας για το ύψος του μισθού</p>
--	---	---

<p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p> <p>Οικονομική διαχείριση/οικονομικές απολαβές</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Ταμπού/ απαγορεύσεις</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Συν-γονικές σχέσεις</p>	<p>δουλεύει γιατί ο άντρας της συνέχισε να βγαίνει με την άλλη γυναίκα.)</p> <p>134. Μητέρα: Παιδιά πάμε να φύγουμε.</p> <p>135. Αγόρι: Εγώ δε θα έρθω μαζί σας, θα μείνω εδώ μαζί με τον πατέρα.</p> <p>136. (Έφυγε η μητέρα με την κόρη, επιστρέφει ο πατέρας.)</p> <p>137. Πατέρας: Πού είναι η μητέρα σου;</p> <p>138. Αγόρι: Δεν είναι εδώ, έφυγε.</p> <p>139. Πατέρας: Και εσύ δεν πήγες μαζί τους;</p> <p>140. Αγόρι: Δεν πήγα, γιατί θέλω να μείνω μαζί σου.</p> <p>141. (Η άλλη γυναίκα ήρθε και εγκαταστάθηκε στο σπίτι με τον πατέρα. Το αγόρι δεν αντέχει τη συμπεριφορά αυτής της γυναίκας και ζητά χρήματα για να πάει στη μητέρα του.)</p> <p>142. Αγόρι: Θέλω λεφτά για εισιτήρια.</p> <p>143. Πατέρας: Δεν μπορώ να σου δώσω λεφτά για εισιτήρια, πού να τα βρω. Δε σε είχα ρωτήσει στην αρχή γιατί δεν πήγες με τη μητέρα σου; Πού να τα βρω τώρα;</p> <p>144. (Το παιδί κλαίει.)</p> <p>145. Μητέρα: (μονολογώντας) Λυπάμαι το παιδί μου που το άφησα στον πατέρα και τώρα είναι ταλαιπωρημένο, βασανισμένο.</p> <p>146. (Πατέρας μιλά με την καινούρια γυναίκα)</p>	<p>Αποχώρηση μητέρας με κόρη από το σπίτι</p> <p>Απόφαση αγοριού να παραμείνει με τον πατέρα</p> <p>Αναθεωρεί το αγόρι την απόφαση του λόγω της νέας συντρόφου του πατέρα</p> <p>Άρνηση από πατέρα για οικονομική διευκόλυνση της απομάκρυνσης του γιου</p> <p>Εσωτερικός διάλογος μητέρας, συμπάθεια προς το γιο της</p>
--	---	---

<p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Διαχείριση χρημάτων ως ένδειξη εξουσίας/δύναμης</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p>	<p>147. Πατέρας: Το παιδί μου ζητάει χρήματα για τα εισιτήρια.</p> <p>148. Β΄ Γυναίκα: Εγώ ποτέ δεν πρόκειται να δώσω χρήματα για το παιδί σου.</p> <p>149. (Η Β΄ Γυναίκα μιλά με το παιδί)</p> <p>150. Β΄ Γυναίκα: Πλύνε τα πιάτα, πλύνε τα ρούχα, κάνε αυτό, κάνε εκείνο...</p> <p>151. Αγόρι: Δεν μπορώ να πλύνω τα ρούχα σας. Αν είναι τα πιάτα ή τις κατσαρόλες, ναι, μπορώ να το κάνω. Αλλά τα ρούχα σας, συγγνώμη, δεν μπορώ να το κάνω.</p> <p>152. Β Γυναίκα: Φύγε από εδώ.</p> <p>153. Αγόρι: Δε θα φύγω από εδώ, γιατί είμαι στο σπίτι του πατέρα μου. Και εσείς δεν είστε μητέρα μου, αλλά εσείς μου λέτε να κάνω αυτό και εκείνο και εγώ τα κάνω όλα αυτά. Όμως τα ρούχα σας δεν τα πλένω.</p> <p>154. (Επιστρέφει ο πατέρας)</p> <p>155. Πατέρας: Τι φασαρία κάνετε εδώ;</p> <p>156. Β΄ Γυναίκα: Δεν αντέχω με το παιδί σου. Ότι κι αν του πω να κάνει, δεν το κάνει.</p> <p>157. Πατέρας: (προς το παιδί) Τι έκανες;</p> <p>158. Αγόρι: Εγώ θα πλύνω τα ρούχα σας;</p> <p>159. Πατέρας: Όταν σου λέει να κάνεις κάτι, να το κάνεις, να μη χαζεύεις. Αύριο που θα πάω στη δουλειά, ότι σου πει να κάνεις, θα το κάνεις.</p>	<p>Εντολή για οικιακές εργασίες στο γιο από μητριά</p> <p>Το πλύσιμο των ρούχων ως ταμπού εργασία από το γιο</p> <p>Ανταγωνισμός γιου-μητριάς για τη δικαιοδοσία παρουσίας στο σπίτι</p> <p>Παράπονα μητριάς στον πατέρα για ανυπακοή γιου</p> <p>Άρνηση ταπεινωτικού καταμερισμού εργασίας</p> <p>Εντολές από μητριά στο γιο, δυσαρέσκεια για το αποτέλεσμα</p>
---	---	---

<p>Συζυγικές σχέσεις (& εξωσυζυγικές)</p> <p>Απομάκρυνση/ αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p>	<p>160. Β' Γυναίκα: Να πας στην αγορά να ψωνίσεις.</p> <p>161. (Το παιδί πηγαίνει στην αγορά και φέρνει τα ψώνια που του ζήτησε, αλλά δεν είναι ευχαριστημένη.)</p> <p>162. Β' Γυναίκα: Γιατί ψώνισες αυτά και όχι αυτά ακριβώς που σου είπα; Τώρα πήγαινε να μαγειρέψεις.</p> <p>163. Πατέρας: Πάρε τα χρήματά από τη δουλειά να τα φυλάξεις.</p> <p>164. (Ο πατέρας δίνει το μισθό του στη γυναίκα και η γυναίκα το φύλαξε. Το παιδί ήταν πονηρό και είδε που τα φύλαξε. Πήρε τα χρήματα που χρειαζόταν για τα εισιτήρια και πήγε στη μητέρα του.)</p> <p>165. Μητέρα: Τι έγινε;</p> <p>166. Αγόρι: Δεν άντεξα, γιατί όταν ήμουν μαζί σου δε μου ζητούσες να κάνω αυτά τα πράγματα, ενώ αυτή η γυναίκα ήθελε να πλύνω τα ρούχα τους μπροστά της.</p> <p>167. (η Β' Γυναίκα μιλά με τον πατέρα)</p> <p>168. Πατέρας: Πού είναι το παιδί;</p> <p>169. Β' Γυναίκα: Δεν ξέρω.</p> <p>170. Πατέρας: Μα τώρα νυχτώνει και ακόμη δεν ήρθε;</p> <p>171. Β' Γυναίκα: Δεν ήρθε.</p> <p>172. Πατέρας: Θα πάω να το ψάξω.</p> <p>173. (Το έψαξε, δεν το βρήκε και αποφάσισε να πάρει τηλέφωνο στην πρώην γυναίκα του. Όταν όμως η μητέρα είδε τον αριθμό του πρώην άντρα της δεν το σήκωσε. Αργότερα έμαθε ότι ο γιος του είχε πάει στη μητέρα, αλλά δεν έκανε τίποτα.)</p>	<p>Ο πατέρας εμπιστεύεται το μισθό του στη σύντροφό του</p> <p>Κλοπή από το γιο των απαραίτητων χρημάτων</p> <p>Επανένωση με τη μητέρα</p> <p>Ανησυχία από τον πατέρα για την απουσία του γιου και αναζήτησή του</p> <p>Άρνηση επικοινωνίας από την πρώην σύζυγο</p>
---	---	--

--	--	--

Αναστασία

<p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Επίδειξη δύναμης μέσω βίας</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. (Αρχικά 4 πέτρες, αντρόγυνο με δυο κόρες. Μιλά η μητέρα στο ένα παιδί.) 2. Μητέρα: Πηγαίνετε, παιδιά μου, στην αγορά να ψωνίσετε. 3. 1^ο παιδί: Δε θέλω να πάω στην αγορά. 4. 2^ο παιδί: Γιατί δε θες; Ας πάμε για να ακούσουμε αυτό που λέει η μητέρα. 5. (Μετά τα παιδιά γύρισαν και μαγείρεψαν. Η μητέρα σερβίρισε το φαγητό, έκαναν προσευχή και φάγανε). 6. Μητέρα: Παιδιά μου, να πλύνετε τα πιάτα. 7. (μιλάνε τα παιδιά) 8. 1^ο παιδί: Εσύ να πλύνεις τα πιάτα και εγώ να πάω να φέρω νερό; 9. 2^ο παιδί: Καλά, θα πάω να φέρω νερό. 10. (Αλλάζουν οι πέτρες. Οι γονείς τους πήγαν στη δουλειά.) 11. 2^ο παιδί: (γυρίζοντας από το νερό) Πού είναι η μαμά; 12. 1^ο παιδί: Οι γονείς μας έφυγαν. 	<p>Εντολή μητέρας στα παιδιά για αγορά τροφίμων</p> <p>Αντίρρηση ενός παιδιού</p> <p>Παραίνηση άλλου παιδιού για συμμόρφωση με το λόγο της μητέρας</p> <p>Καταμερισμός εργασίας μεταξύ παιδιών</p> <p>Η υποψία ότι τους έκλεψαν οι γείτονες αφορμή για σύγκρουση με τα παιδιά των γειτόνων</p>
--	--	--

<p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις με θεσμούς (ιατρείο)</p> <p>Τραυματισμός/ ασθένεια/ υγεία</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Τραυματισμός/ ασθένεια/ υγεία</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, νοθεσίες)</p>	<p>13. 2^ο παιδί: Λείπουν τα πράγματά μας. Μήπως ήρθαν οι γείτονες και μας τα έκλεψαν;</p> <p>14. (Τα παιδιά τσακώνονται με τους γείτονές τους.)</p> <p>15. 2 παιδιά: (προς τα παιδιά του γειτονικού σπιτιού) Αα! Τώρα που σας βρήκαμε θα δείτε τι θα σας κάνουμε για αυτό που μας είχατε κάνει παλιά. (και τα χτυπάνε)</p> <p>16. Παιδιά γειτόνων: Εμείς δε σας φοβόμαστε. (Άρχισαν να χτυπούνε και εκείνα)</p> <p>17. 2 παιδιά: Ααα, ώστε δε φοβάστε; (χτυπούνε και αυτά)</p> <p>18. (Μετά το τσακωμό γυρίσανε στο σπίτι τους. Ένα από τα παιδιά έχει χτυπήσει στο κεφάλι του. Οι γονείς το πηγαίνουν στο νοσοκομείο.)</p> <p>19. Γιατρός: Τι έχει το παιδί;</p> <p>20. Γονείς: Μάλωσαν με άλλα παιδιά, έριξαν πέτρες το ένα στο άλλο και έτσι χτύπησε στο κεφάλι.</p> <p>21. (Ο γιατρός του έβαλε φάρμακο και φύγανε από το νοσοκομείο)</p> <p>22. Γονείς: Εσείς να μην το ξανακάνετε αυτό.</p> <p>23. 1^ο παιδί: Εντάξει, δε θα το ξανακάνουμε.</p> <p>24. 2^ο παιδί: Ααα, πονάει πολύ το κεφάλι μου.</p> <p>25. Μητέρα: Δεν είναι ωραίο να τσακώνεστε.</p> <p>26. (Έτσι έγιναν και πάλι όλα καλά και η ζωή συνεχίστηκε η ζωή)</p>	<p>Ξυλοδαρμός ως συνέχεια ‘βεντέτας’</p> <p>Επίδειξη δύναμης μέσω βίας</p> <p>Τραυματισμός παιδιού και άμεση μεταφορά στο νοσοκομείο από γονείς</p> <p>Συμβουλές από γονείς για μη επανάληψη του βίαιου τσακωμού</p> <p>Συναίνεση από τα παιδιά</p>
--	---	---

Άννα

<p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών (</p> <p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Οικονομική διαχείριση</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. 1^{ος} Πατέρας: Εγώ πάω να ψάξω για δουλειά για να βρω λεφτά. 2. 1^η Μητέρα: (προς τα κορίτσια) Εσύ να πας στην αγορά και εσύ να φέρεις νερό. 3. (Μετακινεί τη μια πέτρα σα να περπατάει πάνω στο χαρτί μέχρι να φτάσει στην αντλία του νερού. Εκεί βρίσκεται το παιδί της άλλης οικογένειας. 4. 1^ο παιδί: Εγώ θα πάρω πρώτη νερό! 5. 2^ο παιδί: Όχι εγώ ήρθα εδώ πρώτη (Η Άννα γελά διαδραματίζοντας αυτό το διάλογο) 6. 1^ο παιδί: Καλά, πάρε εσύ πρώτα γιατί είσαι φίλη μου. Αλλά περίμενέ με να πάμε μαζί στο σπίτι, θέλω να πάω στην τουαλέτα πρώτα (υπαίθρια εννοεί). 7. (Όμως το 2^ο παιδί δεν περίμενε το άλλο να τελειώσει και έφυγε και πήγε σπίτι χωρίς νερό) 	<p>Αναζήτηση δουλειάς από τον πατέρα</p> <p>Εντολή μητέρας σε παιδί να πάει για νερό</p> <p>Εντολή μητριάς στο 2^ο παιδί να μαγειρέψει</p> <p>Άρνηση του 2^{ου} παιδιού να υπακούσει τη μητριά λόγω άδικου καταμερισμού των οικιακών εργασιών</p>
--	--	---

<p>Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Χρήση αλκοόλ από τον πατέρα</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Τραυματισμός/ ασθένεια/ υγεία/ αδυναμία</p> <p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Διαχείριση χρημάτων ως ένδειξη εξουσίας/δύναμης</p>	<p>8. 2^η μητέρα: Εσύ να μαγειρέψεις τώρα.</p> <p>9. 2^ο παιδί: Εγώ δεν μπορώ να μαγειρέψω γιατί δεν έχουμε ακόμη νερό.</p> <p>10. 2^η μητέρα: Γιατί δεν έφερες νερό;</p> <p>11. 2^ο παιδί: Εγώ θα φέρω πάλι νερό; Εγώ θα τα κάνω όλα; Να φέρει η αδερφή μου που δεν κάνει τίποτα. Εγώ αρνούμαι να φέρω νερό.</p> <p>12. (Το 2^ο παιδί πηγαίνει στην αγορά να βρει τον πατέρα του και να παραπονεθεί.)</p> <p>13. 2^ο παιδί: Πατέρα, αυτή η γυναίκα στέλνει εμένα κάθε μέρα κάθε μέρα να φέρω νερό.</p> <p>14. (Ο πατέρας της της έδωσε λίγα λεφτά για να πάρει κάτι να φάει από το δρόμο.)</p> <p>15. 2^{ος} Πατέρας: Πάρε αυτά τα χρήματα και φύγε γιατί με ενοχλείς στη δουλειά μου.</p> <p>16. (Εξαιτίας των προβλημάτων στο σπίτι ο πατέρας παρέμεινε στην αγορά για να πει αλκοόλ και η 2^η μητέρα με την κόρη της φάγανε όλο το φαγητό στο σπίτι.)</p> <p>17. (Την επόμενη μέρα φτάνουν οι γονείς της βιολογικής μητέρας</p>	<p>Παράπονα από την 2^ο κόρη στον πατέρα για την αδικία εις βάρος της</p> <p>Χαρτζιλίκι από τον πατέρα στην 2^η κόρη</p> <p>Χρήση αλκοόλ από τον πατέρα για να αποφύγει τις εντάσεις στο σπίτι</p> <p>Ανησυχία παππού-γιαγιάς για το εγγόνι</p> <p>Παράπονα από το 2^ο παιδί για τη μητριά του, το αφήνει νηστικό.</p> <p>Οι παππούδες την παίρνουν μαζί</p>
---	---	--

<p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Διαχείριση χρημάτων ως ένδειξη εξουσίας/δύναμης</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Αρνητικοί χαρακτηρισμοί από τον ένα γονέα για τον άλλο</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Συζυγικές σχέσεις (& εξωσυζυγικές)</p> <p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p>	<p>της Άννας στο σπίτι. Η Άννα διαλέγει δύο πολύ μεγάλες πέτρες για τον παππού και τη γιαγιά.)</p> <p>18. Γιαγιά: Τι συμβαίνει; Γιατί είσαι τόσο αδύνατη;</p> <p>19. 2^ο παιδί: Η γυναίκα του πατέρα μου δε μου δίνει τίποτα να φάω, ούτε ρύζι, ούτε τίποτα, γι' αυτό έχω αδυνατίσει τόσο πολύ. Θέλω να με πάρετε από εδώ. Θέλω να πάω κοντά στη μητέρα μου γιατί εδώ είναι πολύ δύσκολα για εμένα.</p> <p>20. (Οι παππούδες παίρνουν την εγγονή τους και φεύγουν. Ύστερα, γυρίζει έχοντας πει αλκοόλ και ρωτάει τη γυναίκα του:)</p> <p>21. 2^{ος} πατέρας: Πού είναι η κόρη μου;</p> <p>22. 2^η γυναίκα: Την έστειλα στην αγορά, αλλά δεν ξέρω πού πήγε.</p> <p>23. 2^{ος} πατέρας: Εγώ δεν την είδα στην αγορά που ήμουν. Εσύ δεν είχες την ευθύνη της; Πάω τώρα να την ψάξω στην αγορά. Εγώ δε θα σου ξαναδώσω χρήματα γιατί δεν προσέχεις την κόρη μου.</p>	<p>Ο πατέρας την αναζητά</p> <p>Υπεκφυγή μητριάς</p> <p>Επίρριψη ευθυνών από τον πατέρα για τη φυγή της κόρης.</p> <p>Άμεση συνέπεια για την αμέλεια της μητριάς η στέρηση χρημάτων από τον πατέρα</p> <p>Αίτημα συμπαράστασης του πατέρα από το γείτονα για την αναζήτηση της κόρης</p> <p>Σιωπηλή συμπαράσταση γείτονα</p> <p>Αφηγηματικό άλμα: ο πατέρας ξαφνικά γνωρίζει ότι η κόρη είναι στους παππούδες</p> <p>Προσπάθεια εξαγοράς της κόρης από τους παππούδες</p> <p>Άρνηση από γιαγιά λόγω κακής μεταχείρισης από τη μητριά</p> <p>Αποποιείται την ευθύνη για την κακή μεταχείριση ο πατέρας</p> <p>Απομάκρυνση κόρης κρυφά</p>
---	--	--

<p>Κοινωνικός έλεγχος από τρίτους</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση μέλους από την οικογένεια</p> <p>Αρνητικοί χαρακτηρισμοί από τον ένα γονέα για τον άλλο</p> <p>Χρήση αλκοόλ από τον πατέρα</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι</p> <p>Διαχείριση υλικών αγαθών ως ένδειξη εξουσίας/δύναμης</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι</p>	<p>24. (Ο 2^{ος} πατέρας επισκέπτεται το γείτονά του, τον 1^ο πατέρα)</p> <p>25. 2^{ος} πατέρας: Μπορείς να έρθεις μαζί μου. Θέλω να πάω να πάρω την κόρη μου από τους παππούδες γιατί δεν την έχω δει όλη τη μέρα.</p> <p>26. (Οι δυο άντρες πηγαίνουν στους παππούδες για να λύσουν το πρόβλημα. Παίρνουν μαζί τους 15.000 ariary)</p> <p>27. 2^{ος} πατέρας: Θέλω την κόρη μου πίσω.</p> <p>28. Γιαγιά: Δε σου τη δίνω ακόμη και αν με πληρώσεις. Γιατί μισώ τον τρόπο που η γυναίκα σου της φέρεται.</p> <p>29. 2ος Πατέρας: Δε φταίω εγώ. Η γυναίκα μου είναι πολύ απαίσια που της φέρεται έτσι. Δώστε μας την κόρη.</p> <p>30. (Καθώς ο παππούς και η γιαγιά αρνιόντουσαν να δώσουν την εγγονή, οι δυο άντρες την πήραν στα κρυφά και γύρισαν σπίτι.)</p> <p>31. 1^η μητέρα: Γιατί γύρισες τόσο αργά; Έπρεπε να ήσουν εδώ από νωρίς αντί να πηγαίνεις να λύσεις τα προβλήματα των άλλων. Είσαι τυχερός που</p>	<p>Έλεγχος από τη γυναίκα του 1^{ου} πατέρα για την αργοπορία του λόγω συμπαράστασης στο γείτονα</p> <p>Εντολή από μητέρα για σεβασμό στον πατέρα</p> <p>Τελεσίγραφο πατέρα προς μητριά: αλλαγή συμπεριφοράς προς την κόρη του ή αποχώρηση με τη δική της κόρη</p> <p>Απόφαση αποχώρησης μητριάς</p> <p>Η αγορά ως τόπος διαμόρφωσης της κοινής γνώμης</p> <p>Η μητριά παρουσιάζει την αποχώρηση από το σπίτι ως δική της απόφαση λόγω μειονεκτημάτων του συζύγου</p> <p>Αναθεώρηση απόφασης λόγω έλλειψης φαγητού</p>
---	--	--

Πείνα, φαγητό, ανέχεια	κράτησα φαγητό για σένα.	
Σχέσεις γονέων και παιδιών	(προς τα παιδιά:) σερβίρετε τον πατέρα σας φαγητό.	Η κόρη της ως δια
Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι	Πρέπει να σέβεστε τον πατέρα σας.	μεσολαβήτρια για αναζήτηση φαγητού στον πατέρα
Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων	32. (Ο 1 ^{ος} πατέρας έφαγε πολύ καλά. Στο 2 ^ο σπίτι ο πατέρας συζητά με τη γυναίκα του.)	
Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς	33. 2 ^{ος} πατέρας: Αν συμπεριφέρεσαι έτσι στην κόρη μου καλύτερα να φύγεις και εσύ και η κόρη σου.	Ο πατέρας καλεί τη γυναίκα σε ιδιωτική συζήτηση
Κοινωνικός έλεγχος από τρίτους	34. 2 ^η Μητέρα: Τι μπορώ να κάνω; Θα φύγω.	
Σχέση με γείτονες/φίλους	35. (Τοποθετεί την πέτρα της 2 ^{ης} μητέρας ανάμεσα στους ανθρώπους της αγοράς. Την ρωτούν:)	
Εκδηλώσεις αλληλεγγύης/ συμπόνιας από τρίτους	36. Άνθρωποι στην αγορά: Τι σου συνέβη;	Συμβιβαστική λύση η πρόσβαση της κόρης τη μητέρας στο φαγητό του σπιτιού
Επίδειξη δύναμης μέσω βίας	37. 2 ^η μητέρα: Έφυγα από αυτόν τον άντρα γιατί δεν ήταν καλός και έπινε συνέχεια αλκοόλ. Καλύτερα να ζήσω μακριά του.	Μεταφορά φαγητού στη μητέρα και απαίτηση εκείνης για μεγαλύτερη ποσότητα
	38. (Όμως δεν είχε τίποτα να φάει ούτε αυτή ούτε η κόρη της και άρχισε να σκέφτεται να επιστρέψει πίσω στον άντρα της. Έστειλε την κόρη της να ζητήσει φαγητό.)	Επίπληξη από τη μητέρα στην κόρη της γιατί κατανάλωσε μέρος του φαγητού
Εμπορικές συναλλαγές, αγορές, παζάρια		

<p>Εμπορικές συναλλαγές, αγορές, παζάρια</p>	<p>39. 3^ο παιδί: μπορείς να μου δώσεις φαγητό για την μητέρα μου;</p>	<p>Προειδοποίηση από το παιδί για παντελή στέρηση φαγητού στη μητέρα</p>
<p>Εμπορικές συναλλαγές, αγορές, παζάρια</p>	<p>40. 2^{ος} πατέρας; Τι; Εγώ σας έδωξα από εδώ και τώρα γυρνάτε πίσω; Φώναξε τη μάνα σου.</p>	<p>Η γειτόνισσα ως εκπρόσωπος της κοινής γνώμης Παραίνηση προς μητέρα για αλλαγή συμπεριφοράς προς το παιδί της</p>
<p>Συζυγικές σχέσεις</p>	<p>41. (Η κόρη του πατέρα μαγειρεύει ελεύθερη πια. Η κόρη του πατέρα την κρυφοκοιτάζει από το παράθυρο. Ο πατέρας και η μητέρα συναντιούνται μόνοι τους και συζητούν ιδιωτικά.)</p>	<p>Η γειτόνισσα ως εκπρόσωπος της κοινής γνώμης Παραίνηση προς μητέρα για αλλαγή συμπεριφοράς προς το παιδί της</p>
<p>Σχέσεις με θεσμούς (αστυνομία, δικαστήρια)</p>	<p>42. 2^η μητέρα: Γιατί έδωξες έτσι το παιδί μου που είναι τόσο μικρό.</p>	<p>Ανατροπή στην πλοκή της ιστορίας με την εμφάνιση του κλέφτη Πλεονασμός το τέχνασμα του κλέφτη αφού κρατά όπλο</p>
<p>Συζυγικές σχέσεις</p>	<p>43. 2^{ος} πατέρας. Εντάξει, μπορεί το παιδί σου να μείνει εδώ να φάει. Δεν έχουμε κανένα πρόβλημα με το παιδί σου.</p>	<p>Ανατροπή στην πλοκή της ιστορίας με την εμφάνιση του κλέφτη Πλεονασμός το τέχνασμα του κλέφτη αφού κρατά όπλο</p>
<p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p>	<p>44. (Το παιδί παίρνει λίγο φαγητό και το πηγαίνει στη μητέρα του.</p> <p>45. 2^η μητέρα: Ωραία, αλλά πήγαινε να πάρεις περισσότερο φαγητό.</p> <p>46. (Το παιδί πήγε, αλλά έφαγε από το κρέας στο δρόμο γιατί πεινούσε. Η μητέρα του το μαλώνει.)</p>	<p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p>

<p>Σχέσεις με θεσμούς (αστυνομία, δικαστήρια)</p>	<p>47. 2η μητέρα: Γιατί έφαγες από το φαγητό;</p>	
<p>Σχέσεις με θεσμούς (αστυνομία, δικαστήρια)</p>	<p>48. 3^ο παιδί. Φάε από αυτό που έμεινε γιατί την επόμενη φορά θα το φάω όλο εκεί στο σπίτι και δε θα σου φέρω καθόλου.</p>	<p>Παζάρι στην πώληση της κλεμμένης κατσαρόλας στη μητέρα</p>
<p>Απονομή δικαιοσύνης</p>	<p>49. 2^η μητέρα: Τι; Θα φας χωρίς εμένα;</p> <p>50. (Η 1^η μητέρα ακούει την άλλη μητέρα που μαλώνει με το παιδί της για το φαγητό και παρεμβαίνει.)</p>	<p>Καχυποψία πατέρα για τη μητέρα</p>
<p>Σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, νουθεσίες)</p>	<p>51. 1^η μητέρα: Γιατί μαλώνεις με το παιδί σου για το φαγητό. Μαλώνεις μικρό παιδί; Δεν είσαι καλή.</p>	
<p>Επίδειξη δύναμης μέσω βίας</p>	<p>52. (Η 1^η μητέρα συζητά με τον άντρα της)</p> <p>53. 1^η μητέρα: Εσύ προσπάθησες να τους βρεις λύση, αλλά τώρα αυτή η γυναίκα μαλώνει με το παιδί της για το φαγητό.</p>	
<p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p>	<p>54. (Κάποιος άγνωστος πηγαίνει στο σπίτι του 2^{ου} πατέρα και βρίσκει την πόρτα κλειδωμένη. Κρατάει όπλο και σηματοδύνοντας το 2^ο παιδί που πλένεται έξω από το σπίτι, του λέει:)</p>	
<p>Εκδηλώσεις αλληλεγγύης/ συμπόνιας από τρίτους</p>	<p>55. Άγνωστος: Ο πατέρας σου μου είπε να μου δώσεις τα κλειδιά</p>	<p>Οι άνθρωποι στην αγορά ως μάρτυρες για την ύπαρξη άνδρα που οπλοφορεί</p>

	<p>για να πάρω κάτι που χρειάζεται μέσα από το σπίτι.</p> <p>56. 2^ο παιδί: Ορίστε το κλειδί.</p> <p>57. (Ο κλέφτης πήρε τα πάντα: τα ρούχα, τα μαγειρικά σκεύη, τις βαλίτσες και έτρεξε μακριά. Πήγε στην αγορά και άρχισε να πουλάει τα πράγματα. Η 2^η μητέρα θέλησε να αγοράσει.)</p> <p>58. 2^η μητέρα: Πόσο κάνει αυτή η κατσαρόλα;</p> <p>59. Κλέφτης: 10.000 ariary.</p> <p>60. 2^η μητέρα: Είναι πολύ ακριβή.</p> <p>61. Κλέφτης: Εντάξει, σου τη δίνω 6.000 ariary.</p> <p>62. 2^η μητέρα: Εντάξει, θα την πάρω.</p> <p>63. (Ο 2^{ος} πατέρα είδε τη γυναίκα του να κρατά μια κατσαρόλα που του θύμιζε τη δική του.)</p> <p>64. 2^{ος} πατέρας: Πού βρήκες αυτήν την κατσαρόλα; Μήπως την έκλεψες από το σπίτι μου;</p> <p>65. 2^η μητέρα: Όχι, τώρα την αγόρασα από έναν άνθρωπο που κρατούσε όπλο.</p> <p>66. 2^{ος} πατέρας: Δε σε πιστεύω, εγώ βλέπω εσένα με την κατσαρόλα μου και θα σε πάω στην αστυνομία. Εσύ ξέρεις όλα όσα είναι στο σπίτι μου</p>	<p>Τέχνασμα μητέρας για τη σύλληψη κλέφτη μέσα από τη σκινοθεσία κλεπταποδοχής</p> <p>Ο κλέφτης ως από μηχανής θεός που αποκαθιστά τη μητέρα στη θέση της δίπλα στο σύζυγο</p> <p>Άμεση η απονομή της δικαιοσύνης προς τον κλέφτη από τους αστυνομικούς με αφαίρεση της ζωής του</p> <p>Αλληλεγγύη από γειτόνισσα λόγω της κλοπής</p> <p>Ευτυχής κατάληξη της ιστορίας</p>
--	--	--

	<p>και πήγες και τα έκλεψες. Θα πας στη φυλακή.</p> <p>67. 2^η μητέρα: Δεν το έκανα εγώ σου λέω.</p> <p>68. 2^{ος} πατέρας: Όχι, όχι, εγώ εσένα είδα με τα πράγματα του σπιτιού, εσύ τα έκλεψες.</p> <p>69. (Ο 2ος πατέρας ρωτάει τους άλλους ανθρώπους στην αγορά:)</p> <p>70. 2^{ος} Πατέρας: Πέρασε κάποιος από εδώ που κρατούσε όπλο και πολλά πράγματα;</p> <p>71. Άνθρωποι της αγοράς: Ναι, πριν λίγο πέρασε ένας τέτοιος.</p> <p>72. 2^η μητέρα: Φώναξε τους αστυνομικούς, αλλά να κρυφτείτε πίσω από ένα σπίτι και να περιμένετε.</p> <p>73. (Η 2^η μητέρα πηγαίνει και βρίσκει τον κλέφτη.)</p> <p>74. 2^η μητέρα: Θέλω να αγοράσω κι άλλα πράγματα, θα σου δώσω χρήματα, μην ανησυχείς, μην ανησυχείς.</p> <p>75. (Έτσι οι αστυνομικοί συνέλαβαν τον κλέφτη και ο 1^{ος} πατέρας είδε τον πραγματικό κλέφτη. Οι αστυνομικοί πυροβόλησαν τον κλέφτη και πέθανε)</p>	
--	--	--

	<p>76. 2^{ος} πατέρας: (προς το παιδί του) Γιατί δεν φύλαγες καλά το σπίτι να μην μπου οι κλέφτες;</p> <p>77. 2^ο παιδί: Κρατούσε όπλο και με σημάδευε.</p> <p>78. (Η 2^η μητέρα με το παιδί της επέστρεψε στο σπίτι με το παιδί της. Μιλά με τη γειτόνισσα:)</p> <p>79. 2^η μητέρα: Μας έκλεψαν όλα μας τα πράγματα, δεν έχουμε ούτε ρούχα, ούτε κουζινικά ούτε τίποτα.</p> <p>80. 1^η μητέρα: Μη στενοχωριέσαι, θα σας δανείσουμε εμείς μέχρι να μπορέσετε να αγοράσετε καινούρια.</p> <p>81. (Και έτσι έζησαν όλοι καλά με ειρήνη και χωρίς προβλήματα)</p>	
--	---	--

Γιάννης

<p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. (Μιλά μια μητέρα με το παιδί της) 2. Παιδί: Πού είναι ο μπαμπάς; 3. Μητέρα: Δεν είναι εδώ. Πάει να βρει κάτι για να φάτε. Έλα εσύ να μαγειρέψεις, γιατί εγώ θα φύγω. 4. (Μετά από ώρα επιστρέφει η μητέρα και μιλά στο παιδί.) 	<p>Προτροπή μητέρας προς το παιδί να μαγειρέψει</p> <p>Ο πατέρας εκτός σπιτιού σε αναζήτηση τροφής</p>
---	--	--

<p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Πείνα, φαγητό, ανέχεια</p> <p>Έκφραση επιθυμίας/αντίρρησης από παιδιά</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, νοησίες)</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p>	<ol style="list-style-type: none"> 5. Μητέρα: Είναι έτοιμο το φαγητό; Τα αδέρφια σου πεινάνε. 6. Παιδί: Όχι δεν είναι ακόμη έτοιμο. 7. Μητέρα: Φτιάξτε το γρήγορα! 8. Παιδί: Μαμά, μαμά, θα πάω να παίξω με τα άλλα παιδιά έξω. 9. Μητέρα: Όχι δε θα πας να παίξεις μαζί τους, γιατί αυτά είναι κακά παιδιά και κλέβουν. 10. (Το παιδί έφυγε και δεν πήγε να βρει αυτά τα παιδιά.) 	<p>Επανάληψη προτροπής για μαγείρεμα από το παιδί για να φάνε τα αδέρφια που πεινάνε</p> <p>Επιθυμία παιδιού να πάει να παίξει με άλλα παιδιά</p> <p>Απαγόρευση μητέρας στο παιδί να συναναστραφεί με παιδιά που δεν εγκρίνει τη συμπεριφορά τους</p>
--	--	---

Ελένη

<p>Έκφραση επιθυμίας/αντίρρησης από παιδιά</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση/επιστροφή μέλους οικογένειας</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. (Ένα αγόρι μιλάει μάλλον με τον πατέρα του) 2. Αγόρι: Καλύτερα να φύγω αφού δε μ' αγαπάτε, να μη μείνω μαζί σας. (Φεύγει, γι' αυτό απομακρύνει την πέτρα και τις ταχτοποιεί για να συνεχίσει. Μία γυναίκα μιλά στον άντρα της): 3. Γυναίκα: Πηγαίνετε τώρα κύριε, μην καθυστερείτε εδώ. Πηγαίνετε στη δουλειά. Ή καλύτερα, ελάτε κύριε να μαγειρέψετε το φαγητό, αλλά μη βιάζεστε να πάτε στη δουλειά. 4. Άντρας: Ναι, θα το κάνω. 5. [Αφήνει στην άκρη τις πέτρες για να συνεχίσει με 	<p>Απόφαση αγοριού για αποχώρηση από το σπίτι λόγω έλλειψης αγάπης</p> <p>Αμφιθυμία στις προσαγές της γυναίκας προς τον άνδρα της: να δουλέψει ή να μαγειρέψει</p>
--	---	--

<p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p>	<p>άλλα πρόσωπα. Τα βάζει σε κύκλο για να ξέρει ότι έχει τελειώσει με αυτούς τους ρόλους]. Ξεκινούν να συνομιλούν δύο κορίτσια.</p>	<p>Προθυμία του συζύγου να μαγειρέψει</p>
<p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p>	<p>Το 2^ο κορίτσι είναι παιδί του πατέρα από άλλο γάμο]</p>	
<p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p>	<p>6. 1ο κορίτσι: Πήγαινε να φτιάξεις το φαγητό. Μην κάθεται!</p>	
<p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p>	<p>7. 2ο κορίτσι: Μήπως είμαι υπηρέτριά σας για να πάω να φτιάξω το φαγητό; (Πιο θυμωμένα): Είμαι υπηρέτρια για να φτιάχνω φαγητό;</p>	<p>Προσταγή του 1^{ου} κοριτσιού προς την αδερφή της για μαγείρεμα</p>
<p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p>	<p>8. 1ο κορίτσι: Δεν ξέρεις ότι είπα η μητέρα ότι είσαι υπηρέτριά μας εδώ; Αυτή είναι η δουλειά σου.</p>	<p>Αρνηση 2^{ου} κοριτσιού να υιοθετήσει το ρόλο υπηρέτριας</p>
<p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p>	<p>9. 2ο κορίτσι: Εγώ δε συμφωνώ με αυτό γιατί δε μένω μόνη μου εδώ.</p>	
<p>Έκφραση επιθυμίας/αντίρρησης από παιδιά</p>	<p>10. 1ο κορίτσι; Δεν ξέρεις ότι είσαι υπηρέτρια εδώ;</p>	<p>Επίμονη προσπάθεια της 1^{ης} αδερφής να υποβιβάσει την κόρη του πατέρα σε υπηρέτρια</p>
<p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p>	<p>11. 2ο κορίτσι: Να προσέχεις! Δε μου αρέσει καθόλου αυτό που κάνετε. Μόνο εγώ είμαι για να δουλεύω; Αλλά εσείς δε δουλεύετε καθόλου.</p>	<p>Ανισος καταμερισμός εργασίας μεταξύ των παιδιών από διαφορετική μητέρα</p>
<p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p>	<p>12. 1ο κορίτσι: Επειδή δεν είσαι φρόνιμη γι' αυτό καλύτερα να δουλεύεις. Επίσης, δεν ακούς τον μπαμπά και τη μαμά μου. Δεν είσαι φρόνιμη, φρόνιμη (εμφατικά).</p>	
<p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p>	<p>13. 2ο κορίτσι: Εγώ δεν είμαι άτακτη. Εσύ είσαι άτακτη, γιατί είπες σε ανθρώπους να μούνε στο σπίτι και έχεις</p>	<p>Σθεναρή αντίσταση του 2^{ου} κοριτσιού να αναλάβει αποκλειστικά την ευθύνη των οικιακών εργασιών</p>
<p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p>		
<p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p>		
<p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p>		
<p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p>		
<p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p>		<p>Η μη αρμόζουσα συμπεριφορά της 2^{ης} κόρης ως επιχείρημα της 1^{ης} για υποβιβασμό</p>

<p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Διαχείριση υλικών αγαθών ως ένδειξη εξουσίας/δύναμης</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Έκφραση επιθυμίας/αντίρρησης από παιδιά</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση/επιστροφή μέλους οικογένειας</p>	<p>πολύ θάρρος. Δεν είσαι καθόλου ευγενική.</p> <p>14. [Εννοεί ότι δεν έχει σεβασμό για το σπίτι, καθώς ένα παιδί δεν μπορεί να καλέσει κάποιους φίλους μέσα στο σπίτι αν δεν έχει ρωτήσει τους γονείς]</p> <p>15. 1ο κορίτσι: Εγώ δεν είμαι για σένα ευγενική ή εσύ δεν είσαι ευγενική; Γιατί όταν έχουμε ξένους, σπας συνέχεια τα ποτήρια εδώ στο σπίτι. Και σε βλέπουν οι άνθρωποι. Ε;, γιατί τα σπας; Δεν τα αγοράσαμε;</p> <p>16. 2ο κορίτσι: Ας σπάσουν. Δεν έχει σημασία.</p> <p>17. (Έρχεται η μητέρα)</p> <p>18. Μητέρα: Γιατί τσακώνεστε;</p> <p>19. (Δεν της δίνουν σημασία και συνεχίζουν τη συζήτηση)</p> <p>20. 2ο κορίτσι: Εγώ για σένα σπάω ποτήρια;</p> <p>21. 1ο κορίτσι: Ναι κάθε φορά που έχουμε ξένους στο σπίτι, εσύ σπας τα ποτήρια.</p> <p>22. 2ο κορίτσι: Ααάαα! (Αρνητικό) Αυτό τελείωσε. Μη μιλάς ξανά γιατί δε μου αρέσουν αυτά που κάνεις, γιατί βγάζεις γλώσσα μπροστά στη μαμά.</p> <p>23. 1ο κορίτσι: Πρόσεχε! Εγώ δεν είμαι σαν μπαμπάς και μαμά σου για να μου αντιμιλάς.</p> <p>24. 2ο κορίτσι: Μαμά, μπαμπά, μόνη μου εγώ θα κάνω τις δουλειές στο σπίτι;</p>	<p>Αντεπίθεση της 2^{ης} με επιχείρημα ότι η 1^η παραβιάζει τον άγραφο κανόνα να επιτρέπει την είσοδο στο σπίτι ανθρώπων χωρίς την έγκριση των γονέων</p> <p>Αντεπιχείρημα 1^{ης} ότι η 2^η κάνει ζημιές παρουσία τρίτων</p> <p>Παρέμβαση μητέρας στον τσακωμό.</p> <p>Άρνηση 2^{ου} κοριτσιού ότι σπάει ποτήρια και προσπάθεια τερματισμού συζήτησης.</p>
---	---	--

	<p>25. Μητέρα: Εγώ σου είπα να έρθεις εδώ; Ο πατέρας σου το ζήτησε.</p>	<p>Επισημάνση από την 1^η ότι μόνο οι γονείς έχουν το δικαίωμα να εκφράζονται και με απότομο τρόπο. Αναζήτηση υπεράσπισης του 2^{ου} κοριτσιού από του γονείς Αποποίηση της μητρότητας από τη μητέρα, αφού ο πατέρας αποφάσισε να ζήσει η κόρη του στο σπίτι με τη νέα του σύντροφο.</p>
--	---	--

Έμμα

<p>Σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, νουθεσίες, τιμωρίες, στοργή)</p> <p>Έκφραση επιθυμίας/αντίρρησης από παιδιά</p> <p>Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι</p>	<p>(Η μητέρα συμβουλεύει το παιδί της)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Μάνα: Αν κάνεις παρέα με παιδιά που δεν είναι καλά, θα δεις τι θα σου κάνω. Έτσι όπως σου είπα τώρα κάνε!! 2. 1^ο παιδί: Και ποιος θα κάνει παρέα μαζί του; 3. 2^ο παιδί: Πάμε να παίξουμε; (διστάζει) Μήπως σου είπε κάτι η μάνα σου; 4. 1^ο παιδί: Ναι, μου είπε η μάνα μου να μην κάνω παρέα μαζί σου γιατί δεν είσαι καλό παιδί. 5. 2^ο παιδί: Εγώ δεν είμαι κακό, αλλά κακιά είναι αυτή η κυρία. Πήγαινε τώρα να τα 	<p>Απειλή μητέρας προς το παιδί της αν δεν υπακούσει στα κριτήριά της για την επιλογή φίλων</p> <p>Ενσυναίσθηση παιδιού για το φίλο του</p> <p>‘Μαντεύει’ ο φίλος την απαγόρευση της μητέρας του άλλου</p> <p>Πιστή μεταφορά των λόγων της μητέρας στο φίλο</p> <p>Αντεπίθεση φίλου, κατηγορώντας τη μητέρα του</p>
---	--	---

	πεις στη μάνα σου αυτά που λέω.	άλλου και προτροπή να της το μεταφέρει
--	---------------------------------	--

Ερνέστη

<p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Πολιτική/ ανάμειξη με τα κοινά</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Πολιτική/ ανάμειξη με τα κοινά</p> <p>Φτώχεια/ ανέχεια</p> <p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτους/δανεισμός</p> <p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτους/δανεισμός</p> <p>Οικονομική διαχείριση/ οικονομικές απολαβές</p> <p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτους/δανεισμός</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p> <p>Πολιτική/ ανάμειξη με τα κοινά</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Άντρας: Θα πάω κυρία μου σε ένα φίλο μου να συζητήσουμε γιατί εγώ θα γίνω πρόεδρος. 2. Γυναίκα: Πρόεδρος; 3. Άντρας: Ναι, γιατί αν γίνω πρόεδρος δε θα αφήνω να υποφέρει ο λαός. Θα έχουν ειρήνη και θα είναι όλοι ευχαριστημένοι. 4. Γυναίκα: Έτσι; Θα δω αν θα γίνεις πρόεδρος; Πώς θα γίνεις αφού δεν έχεις χρήματα; Πρόεδρος θες να γίνεις; 5. (αλλάζουν οι πέτρες, ο άντρας πάει στο φίλο του) 6. Άντρας: Καλημέρα! Τι κάνετε; 7. Φίλος: Καλά ευχαριστώ. Και εσύ; Τι γίνεται; Θέλετε κάτι; 8. Άντρας: Θα ήθελα να συζητήσουμε για τα χρήματα που θα μου δώσετε γιατί τώρα με την οικονομική κρίση δεν έχω. 9. Φίλος: Τι κρίση λέτε; Σας έδωσα πολλά χρήματα και πάλι μου ζητάτε; 10. Άντρας: Αυτά μου έχουν τελειώσει και τώρα θέλω και άλλα γιατί έχω κάτι να κάνω με τη γυναίκα μου. 11. Φίλος: Τι κάτι θα κάνετε; 	<p>Δήλωση άντρα προς τη γυναίκα του για την υποψηφιότητά του ως πρόεδρος</p> <p>Τα κίνητρα του άντρα για κοινωνική ευημερία</p> <p>Αντεπιχείρημα γυναίκας η έλλειψη χρημάτων</p> <p>Αίτημα για δάνειο από ένα φίλο του λόγω οικονομικής κρίσης</p> <p>Παρουσίαση υποψηφιότητας ως από κοινού με τη σύζυγο σχέδιο</p>
---	--	--

<p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτου/δανεισμός</p> <p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Συζυγικές σχέσεις Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Μαρτυρία προς τρίτους για τα προβλήματα εντός οικογενείας</p> <p>Πολιτική/ ανάμειξη μετα κοινά</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Πολιτική/ ανάμειξη μετα κοινά</p> <p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p> <p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p>	<p>12. Άντρας: Θα γίνω υποψήφιος στις εκλογές και χρειάζομαι πολλά χρήματα.</p> <p>13. Φίλος: Εσείς δεν έχετε δουλέψει, δεν έχετε τελειώσει καμιά δουλειά και θέλετε να γίνετε πρόεδρος; Εγώ δεν έχω χρήματα για να σας βοηθήσω για αυτήν την υπόθεση που τα χρειάζεστε. Ίσως όμως πάω στην τράπεζα να πάρω χρήματα.</p> <p>14. Άντρας: Καλά αφού θα πάτε, σας παρακαλώ πολύ, κανονίστε να πάρετε αρκετά για να φτάσουν.</p> <p>15. Φίλος: Εντάξει, αν θέλετε μπορείτε να φύγετε τώρα. Έτσι κι αλλιώς βιάζομαι, γιατί ήμουν έτοιμος να φύγω. Παραλίγο να μη με προλαβαίνατε.</p> <p>16. [Αλλάζουν οι πέτρες, μιλά ο άντρας με τη γυναίκα. Μονολογεί η πέτρα της γυναίκας]</p> <p>17. Γυναίκα: Τρελάθηκε ο άντρας μου και θα πάω να το βρω εκεί στο φίλο του που πήγε. Γιατί αυτός ο φίλος του έδωσε το θάρρος για να γίνει υποψήφιος στις εκλογές.</p> <p>18. (Συναντιούνται ο άντρας με τη γυναίκα)</p> <p>19. Άντρας: Α!! Τι θέλεις κυρία μου;</p> <p>20. Γυναίκα: Θέλω το φίλο σου. Πού είναι; Και εσύ τι κάνεις εδώ;</p> <p>21. Άντρας: Εεε, περιμένω το φίλο μου γιατί κάπου πήγε.</p> <p>22. Γυναίκα: Μην τον περιμένεις γιατί το σπίτι μας έχει γεμίσει από ανθρώπους που</p>	<p>Απορία φίλου για την υποψηφιότητα του άνδρα που δεν έχει καμιά επαγγελματική εμπειρία.</p> <p>Αμφιθυμία φίλου ως προς τη χρηματοδότηση</p> <p>Η γυναίκα θεωρεί υπεύθυνο για την παράλογη απόφαση του άντρα της το φίλο του και επιδιώκει να το συναντήσει</p> <p>Προσπάθεια από τον άνδρα αποθάρρυνσης της συζύγου για αυτή τη συνάντηση</p> <p>Ενημέρωση από τη γυναίκα για το πλήθος ανθρώπων στο σπίτι του υποψηφίου</p> <p>Προσταγή άνδρα να σωπάσει η γυναίκα και να επιστρέψει σπίτι</p>
--	--	---

<p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p>	<p>έχουν έρθει και σε ψάχνουν γιατί έμαθαν ότι είσαι υποψήφιος.</p>	
<p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p>	<p>23. Άντρας: Σταμάτα κυρία μου, εντάξει! Κλείσε το στόμα σου και όταν έρθω στο σπίτι θα μιλήσουμε. Προχώρησε εσύ και έρχομαι και εγώ.</p>	
<p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p>	<p>24. Γυναίκα: Όχι, περιμένω το φίλο σου. Θέλω να το δω σήμερα.</p>	
<p>Πολιτική/ ανάμειξη μετα κοινά</p>	<p>25. Άντρας: Καλά, θα δούμε πότε θα έρθει γιατί δεν ξέρω αν θα πάει πρώτα από τη γυναίκα του και ίσως αργήσει. Θα με πάρει τηλέφωνο για να ξέρω αν θα έρθει.</p>	
<p>Πολιτική/ ανάμειξη μετα κοινά</p>	<p>26. Γυναίκα: Δε με ενδιαφέρει πότε θα έρθει, εγώ θα περιμένω. Θέλω να του μιλήσω.</p>	
<p>Συζυγικές σχέσεις Πολιτική/ ανάμειξη μετα κοινά</p>	<p>27. Άντρας: Καλά, θα δούμε πότε θα έρθει.</p>	
<p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτους/δανεισμός</p>	<p>28. Γυναίκα: Πότε θα έρθει;</p>	
<p>Φτώχεια/ανέχεια</p>	<p>29. (Χτυπάει το τηλέφωνο του άντρα και βλέπει ότι είναι ο φίλος του.)</p>	<p>Αποποίηση ευθύνης από το φίλο για την πρωτοβουλία του άνδρα να θέσει υποψηφιότητα</p>
<p>Πολιτική/ ανάμειξη μετα κοινά</p>	<p>30. Άνδρας: Συγνώμη, μου είπε ο φίλος μου ότι δε θα έρθει. Εσύ να φύγεις χωρίς φασαρία.</p>	
<p>Φτώχεια/ανέχεια</p>	<p>31. (Αλλάζουν οι πέτρες, μετά από ένα διάστημα η γυναίκα συναντά το φίλο.)</p>	<p>Παράπονα από τη γυναίκα για το πλήθος των ανθρώπων που συρρέουν για να ζητήσουν χρήματα για στήριξη της υποψηφιότητας</p>
<p>Φτώχεια/ανέχεια</p>	<p>32. Γυναίκα: Γιατί εσύ ενθαρρύνεις τον άντρα μου να μπει στην πολιτική και να γίνει πρόεδρος;</p>	<p>Πεποίθηση του άνδρα ότι θα μπορέσει να εγγυηθεί την ανάπτυξη και την ειρήνη στη χώρα.</p>
<p>Φτώχεια/ανέχεια</p>	<p>33. Φίλος: Τι λέτε; Νομίζετε ότι ο άντρας σας κάνει ότι του λέω εγώ; Μόνος του το σκέφτηκε και θέλει να γίνει πρόεδρος.</p>	
<p>Φτώχεια/ανέχεια</p>	<p>34. (Συζητά το ζευγάρι)</p>	
<p>Φτώχεια/ανέχεια</p>	<p>35. Γυναίκα: Βλέπεις τώρα έρχονται εδώ οι άνθρωποι για να πάρουν τα χρήματα για</p>	

	<p>να κάνουν την προπαγάνδα για την υποψηφιότητά σου; Αυτή η πολιτική, πολιτική σας, δεν ξέρω τι θα γίνει.</p> <p>36. Άντρας: Ξέρεις, αν δεν μπω εγώ στην πολιτική, η χώρα μας δε θα αναπτυχθεί, δε θα υπάρχει σταθερότητα και ηρεμία και ο λαός θα υποφέρει. Πρέπει λοιπόν να γίνω πρόεδρος.</p> <p>37. [σχόλιο κοριτσιού που παίζει]</p> <p>38. (Γιατί η Μαδαγασκάρη δεν έχει χρήματα.)</p>	
--	---	--

Κάτια

<p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Χρήση αλκοόλ από τον πατέρα</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Αρνητικοί χαρακτηρισμοί από τον ένα γονέα για τον άλλο</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση/επιστροφή μέλους οικογένειας</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Επίδειξη δύναμης μέσω βίας</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση/επιστροφή μέλους οικογένειας</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. (Μιλά το αντρόγυνο) 2. Γυναίκα: Κύριε, μπαίνεις εδώ στο σπίτι και πίνεις αλκοόλ; Μόνο με τα αλκοόλ ασχολείσαι; Φύγε από αυτό το σπίτι. Άμα συνεχίζεις να πίνεις αλκοόλ, δε σε θέλω εδώ. Μάζεψε τα πράγματά σου να φύγεις. Εσύ δεν ενδιαφέρεσαι, δε φέρνεις λεφτά, ούτε για μένα, ούτε για τα παιδιά σου, μόνο το αλκοόλ. Εγώ δε σε θέλω πια, να φύγεις. Μπορώ κι εγώ να δουλέψω να βρω χρήματα, εσύ να φύγεις από εδώ. 3. Άντρας: Κυρία μου, πώς μιλάς έτσι; Θέλεις να σε σκοτώσω; 4. (Η γυναίκα μαζεύει τα πράγματά της και φεύγει από το σπίτι για να πάει στους γονείς της. Χωρίζουν.) 	<p>Το κατηγορώ μιας γυναίκας προς τον άντρα της:</p> <p>Κατανάλωση αλκοόλ μέσα κι έξω από το σπίτι</p> <p>Αδιαφορία για την οικογένεια και την επιβίωσή γυναίκας και παιδιών</p> <p>Αποπομπή άντρα</p> <p>Αυτοπεποίθηση γυναίκας ότι θα τα καταφέρει μόνη</p> <p>Απειλή από τον άντρα για τη ζωή της γυναίκας</p>
---	---	---

<p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση/επιστροφή μέλους οικογένειας</p> <p>Εκδηλώσεις αλληλεγγύης/ συμπόνιας από τρίτους</p> <p>Μαρτυρία προς/από τρίτους για τα προβλήματα εντός οικογένειας</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p> <p>Μαρτυρία προς/από τρίτους για τα προβλήματα εντός οικογένειας</p> <p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Εκδηλώσεις αλληλεγγύης/ συμπόνιας από τρίτους</p> <p>Χρήση αλκοόλ από τον πατέρα</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Πείνα, φαγητό</p> <p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p> <p>Μαρτυρία προς/από τρίτους για τα προβλήματα εντός οικογένειας</p> <p>Ενδοοικογενειακή βία</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση/επιστροφή μέλους οικογένειας</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p> <p>Εκδηλώσεις αλληλεγγύης/ συμπόνιας από τρίτους</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p> <p>Εκδηλώσεις αλληλεγγύης/ συμπόνιας από τρίτους</p> <p>Εκδήλωση συνασθημάτων</p>	<ol style="list-style-type: none"> 5. Γυναίκα: Α! έτσι; Λοιπόν, εγώ φεύγω και σε αφήνω εσένα με το σπίτι σου. Να μείνεις μόνος σου με το σπίτι σου. Πηγαίνω στους γονείς μου. 6. Άντρας: Φύγε και εγώ θα έχω ησυχία μόνος μου. 7. Γυναίκα: Εντάξει, δε με ενδιαφέρει, φεύγω. 8. (Αλλάζουν οι πέτρες, μιλάνε δύο γειτόνισσες.) 9. 1^η Γειτόνισσα: Τη λυπάμαι πολύ αυτή την κυρία γιατί είναι σε αυτή την κατάσταση με τον άντρα της. 10. 2^η Γειτόνισσα: Αν ήμουν εγώ στη θέση της δε θα παντρευόμουν αυτόν τον άντρα. 11. 1^η γειτόνισσα: Ναι, αυτός ο άντρας δεν είναι καλός, όλο βασανίζει τη γυναίκα του. 12. 2^η γειτόνισσα: Ναι, τη λυπάμαι πολύ και αν είχα ένα δεύτερο σπίτι θα της το έδινα να μείνει, θα την αφήνα να μείνει εκεί. 13. 1^η γειτόνισσα: Αυτός ο άντρας χαλάει όλα του τα λεφτά στο ποτό και η γυναίκα δεν έχει να φάει ούτε αυτή, ούτε τα παιδιά της. 14. 2^η γειτόνισσα: Είδες, το πρόσωπό της γυναίκας είναι όλο μελανιές. 15. 1^η γειτόνισσα: Ναι είναι αλήθεια αυτό που λες γιατί τη νύχτα είχαν φασαρίες. Ακουγόντουσαν οι φωνές και αυτός τις έδωσε μπουνιές. 	<p>Απόφαση της γυναίκας να αποχωρήσει εκείνη</p> <p>Αποδοχή της απόφασης από τον άντρα</p> <p>Συμπόνια και ενσυναίσθηση από γειτόνισσες για τη γυναίκα</p> <p>Αλληλεγγύη από γειτόνισσα που θα ήθελε να προσφέρει στέγη στη γυναίκα</p> <p>Επιβεβαίωση και από τις γειτόνισσες για τον αλκοολισμό του άντρα και την έλλειψη τροφής στο σπίτι</p> <p>Επισήμανση της κακοποίησης της γυναίκας από μελανιές στο πρόσωπο</p> <p>Άποψη και της γειτόνισσας ότι πρέπει να φύγει η γυναίκα μακριά από το σύζυγο</p> <p>Η καλοσύνη και η ομορφιά ως</p>
--	--	---

<p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση/επιστροφή μέλους οικογένειας</p> <p>Ενδοοικογενειακή βία</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Σχέσεις με θεσμούς (δικαστήρια)</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Σχέσεις με θεσμούς (αστυνομία, δικαστήρια)</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση/επιστροφή μέλους οικογένειας</p>	<p>16. 2^η γειτόνισσα: Αν ήμουν στη θέση αυτής της γειτόνισσας, δε θα καθόμουν να κάνω υπομονή, υπομονή. Θα πήγαινα στους δικούς μου.</p> <p>17. 1^η γειτόνισσα: Ναι, γιατί αυτή είναι καλή και όμορφη, γιατί να υπομένει αυτόν τον άντρα;</p> <p>18. (Αργότερα οι γειτόνισσες έμαθαν ότι το ζευγάρι χώρισε το προηγούμενο βράδυ και ο άνδρας έδιωξε τη γυναίκα του.)</p> <p>19. 2^η γειτόνισσα: Αν πάθαινε κάτι η γυναίκα μέσα στη νύχτα τι θα γινόταν;</p> <p>20. 1^η γειτόνισσα: Είμαι πολύ στεναχωρημένη για αυτή τη γυναίκα.</p> <p>21. (Αλλάζουν οι πέτρες. Η γυναίκα έφτασε στις δέκα το βράδυ στο σπίτι της αδερφής της, χτύπησε την πόρτα της.</p> <p>22. Αδερφή γυναίκας: Τι έπαθες; Τι έχεις στο πρόσωπό σου;</p> <p>23. Γυναίκα: Με σκότωσε ο άντρας μου.</p> <p>24. Αδερφή γυναίκας: Τώρα πού είναι; Θα τον πάμε στο δικαστήριο, δε θα το αφήσουμε να περάσει έτσι. Πάμε μαζί στο δικαστήριο.</p> <p>25. (Πήγαν την άλλη μέρα στην αστυνομία και μαζί με τους αστυνομικούς πήγε στο σπίτι του άντρα της που τη χτύπησε. Οι αστυνομικοί τον πιάσανε, έγινε το δικαστήριο και φυλακίστηκε).</p>	<p>αιτιολόγηση για τη μη ανοχή της κακοποίησης</p> <p>Αφηγηματικό τέχνασμα: συνομιλούν σα να μη γνώριζαν ότι έχει ήδη αποχωρήσει η γυναίκα</p> <p>Έκφραση λύπης για τη γυναίκα από τη γειτόνισσα</p> <p>Η γυναίκα καταφεύγει στην αδερφή της και εξηγεί τα όσα συνέβησαν</p> <p>Πρωτοβουλία της αδερφής της μητέρας για ποινική δίωξη του πατέρα</p> <p>Άμεση σύλληψη και απόδοση δικαιοσύνης στον κακοποιητικό άντρα</p> <p>Εγκατάσταση της μητέρας στο σπίτι της αδερφής</p>
---	--	--

	<p>26. [Αλλάζουν οι πέτρες]</p> <p>27. Αδερφή γυναίκας: Θα μείνεις εδώ μαζί μου τώρα που αυτός είναι στη φυλακή.</p>	
--	--	--

Μαλάλα

<p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Πείνα, φαγητό</p> <p>Φτώχεια/ανέχεια</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. (Το ζευγάρι μιλάει) 2. Μητέρα: Κύριε, πήγαινε να βρεις δουλειά, γιατί δεν έχουμε χρήματα, και τι θα φάμε; 3. Πατέρας: Κυρία μου, δε βρίσκω, τι να κάνω; 4. Μητέρα: Δεν ξέρεις τι να κάνεις; Να πας να βρεις. Πρέπει να πας, μην κάνεις έτσι. 5. Πατέρας: Πώς να πάω και να βρω; Εγώ εδώ ακόμη περιμένω. 6. Μητέρα: Όχι μην περιμένεις, αμέσως να πας γιατί δεν έχουμε ούτε να φάμε. 7. Πατέρας: Εντάξει φεύγω. 8. (Αλλάζουν οι πέτρες, ο πατέρας μιλά με ένα πλούσιο αφεντικό) 9. Πατέρας: Γεια σας. 10. Αφεντικό: Τι θέλετε; 11. Πατέρας: Θα ήθελα να βρω κάποια δουλειά σε εσάς αν έχετε, γιατί έχω ανάγκη. 12. Αφεντικό: Τι δουλειά θέλετε; 13. Πατέρας: Οτιδήποτε έχετε. Είτε φύλακας, είτε κηπουρός, είτε οτιδήποτε άλλο. 14. Αφεντικό: Δεν υπάρχει καμία δουλειά εδώ για να σου δώσω. 	<p>Επίμονη παρότρυνση μητέρας προς τον πατέρα να πάει να βρει δουλειά</p> <p>Έλλειψη φαγητού το πιο πειστικό επιχείρημα</p> <p>Πείθεται ο πατέρας και απευθύνεται σε πιθανό εργοδότη</p>
---	---	--

<p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Φτώχεια/ανέχεια</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Πείνα, φαγητό</p> <p>Φτώχεια/ανέχεια</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτους/δανεισμός</p> <p>Σχέσεις με θεσμούς (αστυνομία, δικαστήρια)</p> <p>Πείνα, φαγητό</p> <p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς</p>	<p>15. Πατέρας: Αχ (μονολογεί) δεν υπάρχει καθόλου συμπόνια; (προς το αφεντικό) Σας παρακαλώ πολύ, κάνετε κάτι για εμάς.</p> <p>16. Αφεντικό: Εντάξει, φύγε και θα δούμε, γιατί θα ρωτήσω τη γυναίκα μου και θα σου πω.</p> <p>17. (Αλλάζουν οι πέτρες, μιλά ο πατέρας με τη μητέρα)</p> <p>18. Πατέρας: Γεια! Τι γίνεται;</p> <p>19. Μητέρα: Βρήκες δουλειά;</p> <p>20. Πατέρας: Βρήκα κυρία μου, όμως περιμένω αύριο την απάντηση. Δεν ξέρω ακόμη.</p> <p>21. Μητέρα: Κοίτα, δεν έχουμε καθόλου λεφτά και τα παιδιά θα γυρίσουν τώρα από το σχολείο και δεν έχουμε τίποτα να φάμε.</p> <p>22. Πατέρας: Τι να κάνω, αφού δεν έχει.</p> <p>23. Μητέρα: Γιατί δεν πας κάπου να δανειστείς;</p> <p>24. Πατέρας: Δεν μπορώ να δανειστώ για να μη με βάλουν στη φυλακή. Μήπως εσύ θέλεις να με φυλακίσουν;</p> <p>25. Μητέρα: Αυτό έχεις στο μυαλό σου; Να πας, να πας να βρεις δουλειά. Αυτή είναι η λύση, να πας γιατί αλλιώς τα παιδιά σου δε θα φάνε.</p> <p>26. Πατέρας: Αυτά είναι παιδιά μου; Δεν είναι παιδιά μου, είναι δικά σου. Θέλω να πάω να κοιμηθώ, να ξεκουραστώ.</p> <p>27. (Αλλάζουν οι πέτρες. Η μητέρα φωνάζει ένα από τα παιδιά της)</p> <p>28. Μητέρα: Εε, εσύ Νιούρι, δεν έχουμε φαγητό.</p> <p>29. Νιούρι: Τι να κάνω μαμά; Εγώ δε θα φάω εδώ ούτε το μεσημέρι, ούτε το βράδυ. Τι έγινε με τον πατέρα, μαμά; Βρήκε δουλειά ή όχι;</p> <p>30. Μητέρα: Μου είπε ότι βρήκε, αλλά περιμένει αύριο την απάντηση.</p>	<p>Προθυμία πατέρα να κάνει οποιαδήποτε εργασία</p> <p>Η πιθανή πρόσληψη μετά από συνεννόηση του αφεντικού με τη γυναίκα του</p> <p>Επισήμανση από τη μητέρα για παντελή έλλειψη φαγητού</p> <p>Προτροπή μητέρας στον πατέρα να δανειστεί</p> <p>Φόβος πατέρα για φυλακή λόγω χρέους</p>
--	---	--

<p>με προγονό/προγονή</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Πείνα, φαγητό</p> <p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Ταμπού/ απαγορεύσεις</p> <p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p>	<p>31. (Αλλάζουν οι πέτρες, μιλά ο πατέρας με τη μητέρα)</p> <p>32. Πατέρας: Πάω σ' αυτόν τον άνθρωπο να δω τι θα μου απαντήσει.</p> <p>33. (Πατέρας πάει στο σπίτι του αφεντικού. Ο πατέρας χτυπάει την πόρτα.)</p> <p>34. Γυναίκα αφεντικού: Ποιος είναι; (του ανοίγει) Τι θέλεις;</p> <p>35. Πατέρας: Το σύζυγό σου.</p> <p>36. (Αλλάζουν πέτρες, μιλά το αφεντικό με τη γυναίκα του)</p> <p>37. Γυναίκα αφεντικού: Κάποιος σε θέλει.</p> <p>38. Αφεντικό: Ναι, ναι ξέρω, αυτός που ψάχνει δουλειά. Πες του να έρθει μέσα για να συζητήσουμε για τη δουλειά.</p> <p>39. Γυναίκα αφεντικού: Τέτοιος άνθρωπος θα μπει μες το σπίτι μας; Γιατί εσύ δε βγαίνεις έξω να μιλήσεις μαζί του;</p> <p>40. Αφεντικό: Δεν πειράζει, σταμάτα, θα πάω εγώ έξω.</p> <p>41. (Μιλά το αφεντικό με τον πατέρα)</p> <p>42. Αφεντικό: Καλημέρα, τι κάνεις; Ξέρεις, έφυγε ο φύλακας μας και θα καθίσεις εσύ αντί για αυτόν.</p> <p>43. Πατέρας: Πότε θα αρχίσω αυτή τη δουλειά;</p> <p>44. Αφεντικό: Μπορεί και από σήμερα το βράδυ.</p> <p>45. Πατέρας: Εντάξει, θα φύγω τώρα για να ειδοποιήσω τη γυναίκα μου. Σας ευχαριστώ πολύ που με πήρατε στη δουλειά. Πόσο θα είναι ο μισθός;</p> <p>46. Αφεντικό: 25.000 Ariary το μήνα.</p> <p>47. Πατέρας: Εντάξει, φεύγω και θα γυρίσω. Μπορείς να μου δώσεις μια προκαταβολή;</p> <p>48. Αφεντικό: Τι λες; Εσύ δεν έχεις ακόμη αρχίσει τη δουλειά και ζητάς χρήματα;</p>	<p>Αποποιείται την πατρότητα των παιδιών</p> <p>Αποδοχή από το παιδί της έλλειψης φαγητού.</p> <p>Απαγόρευση εισόδου του πατέρα στο σπίτι των εργοδοτών από</p>
---	---	---

<p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Οικονομική διαχείριση/οικονομικές απολαβές</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτους/δανεισμός</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Οικονομική διαχείριση/οικονομικές απολαβές</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Πείνα, φαγητό</p>	<p>49. Πατέρας: Εντάξει, δεν πειράζει. Θα φύγω και θα συναντηθούμε το βράδυ.</p> <p>50. (Αλλάζουν οι πέτρες, μιλά ο πατέρας με τη μητέρα)</p> <p>51. Πατέρας: Εντάξει συμφωνήσαμε με το αφεντικό και θα αρχίζω να δουλεύω.</p> <p>52. Μητέρα: Τι έγινε; Σου έδωσε προκαταβολή ή όχι;</p> <p>53. Πατέρας: Όχι δε μου έδωσε. Πώς να μου δώσει, αφού εγώ δεν έχω αρχίσει ακόμη τη δουλειά;</p> <p>54. Μητέρα: Πόσο μισθό θα σου δίνει;</p> <p>55. Πατέρας: Θα μου δίνει 25.000 Ariary το μήνα.</p> <p>56. Μητέρα: Πάλι καλά, γιατί κι εγώ ψάχνω δουλειά, να πλένω ρούχα και δε βρίσκω.</p> <p>57. Πατέρας: Τι φαγητό θα έχουμε το βράδυ;</p> <p>58. Μητέρα: Δεν έχουμε τίποτα.</p> <p>59. Πατέρας: Πήγαινε στον κήπο να μαζέψεις γλυκοπατάτες.</p> <p>60. Γυναίκα: Τώρα είναι αργά, έχει βραδιάσει, πώς να πάω τέτοια ώρα. Δεν πειράζει να μη φάμε για ένα βράδυ.</p> <p>61. Πατέρας: Εντάξει, εγώ φεύγω, πάω για δουλειά.</p>	<p>τη γυναίκα του αφεντικού</p> <p>Προσφορά θέσης νυχτοφύλακα και αποδοχή από τον πατέρα</p> <p>Ευχαριστίες πατέρα και διάθεση για άμεση ενημέρωση της συζύγου</p> <p>Αναζήτηση προκαταβολής μισθού και άρνηση αφεντικού</p> <p>Ανακοίνωση νέων στη γυναίκα</p> <p>Η μητέρα ρωτά για προκαταβολή και ύψος μισθού</p>
---	---	--

<p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Πείνα, φαγητό</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p>		<p>Άκαρπη αναζήτηση εργασίας και από τη μητέρα</p> <p>Διαπίστωση έλλειψης βραδινού φαγητού</p> <p>Απροθυμία μητέρας να μαζέψει γλυκοπατάτες λόγω του προχωρημένου της ώρας</p>
---	--	--

Μαρίζα

<p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Θρησκευτικές συνήθειες</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Θρησκευτικές συνήθειες</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Πείνα, φαγητό</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. 1^ο Παιδί : Ελάτε, μητέρα, να πάμε στην εκκλησία. 2. Μητέρα: Πάμε να δοξάσουμε το Θεό. 3. 1^ο Παιδί: Μαμά, θα πάμε να δούμε το Θεό! 4. Μαμά: Πήγαινε να ντυθείς για να μην αργήσουμε. 5. (Όταν έφτασαν στην εκκλησία στέκονται όρθιοι για να υμνήσουν το Θεό.) 	<p>Πρόταση παιδιού προς τη μητέρα για να πάνε στην εκκλησία.</p> <p>Προσευχή στην εκκλησία</p> <p>Εντολή μητέρας στο 1^ο παιδί να μαγειρέψει</p>
--	---	--

<p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Έκφραση επιθυμίας/αντίρρησης από παιδιά</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές/αγγελιαφόροι</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, νουθεσίες, τιμωρίες, στοργή)</p> <p>Θρησκευτικές συνήθειες</p>	<ol style="list-style-type: none"> 6. 1^ο Παιδί: Τελείωσε η προσευχή, πάμε στο σπίτι. Έφυγαν και οι άλλοι. 7. Μαμά: Τώρα φτάσαμε στο σπίτι. Πήγαινε να φτιάξεις το φαΐ. 8. 2^ο Παιδί: Μάλιστα, Πάω να φτιάξω το φαγητό. 9. 1^ο Παιδί: Βάλε περισσότερο ρύζι στο παιδί γιατί το παιδί αυτό είναι λαίμαργο. 10. 2^ο Παιδί: Ναι σε αυτόν θα βάλω, αλλά σε εσένα δε θα ξαναβάλω γιατί πριν είχες ξαναπάρει. 11. 1^ο Παιδί: Το δικό μου είναι λίγο. Αυτό δεν αργεί να φάει. 12. Μητέρα: Μην αρχίζετε ακόμη. Να περιμένετε τον παππού και τη γιαγιά. 13. 2^ο Παιδί: Γιατί δεν αρχίζουμε να τρώμε και να μην τους περιμένουμε; 14. Μαμά: Εσείς δεν είστε ευγενικά παιδιά, γιατί τρώτε πριν που αυτούς που είναι μεγαλύτεροι. 15. (Τα παιδιά δεν ακούν, και τρώνε. Μετά το φαγητό τους πήγαν να φωνάξουν τον παππού και τη γιαγιά.) 16. 2^ο Παιδί: Παππού, γιαγιά, ελάτε να φάτε. 17. Παππούς & γιαγιά: Εμείς δε θα έρθουμε να φάμε γιατί φάγαμε (το λένε επειδή θύμωσαν) 18. Γιαγιά: Εσείς είστε τα πιο αγενή παιδιά, γιατί οι γονείς σας δεν έχουν 	<p>Το 1^ο παιδί δέχεται πρόθυμα</p> <p>Λογομαχία μεταξύ των παιδιών σχετικά με την ποσότητα ρυζιού που δικαιούται το καθένα</p> <p>Προτροπή της μητέρας να μην αρχίσουν το φαγητό χωρίς τους παππούδες</p> <p>Παρακοή παιδιών που τρώνε χωρίς να περιμένουν</p> <p>Θυμός από τον παππού και τη γιαγιά για την αγένεια των παιδιών</p> <p>Προσποιούνται ότι έχουν ήδη φάει για να δείξουν τη δυσαρέσκειά τους</p> <p>Μεταμέλεια των παιδιών</p>
--	---	--

	<p>φάει, αλλά εσείς που είστε παιδιά τρώτε πριν από αυτούς.</p> <p>19. Παιδιά: Εμείς φταίμε παππού και γιαγιά. Αλλά δε θα ξανακάνουμε αυτό</p> <p>20. Γιαγιά: Μην ξανακάνετε το ίδιο.</p> <p>21. (Τα παιδιά φεύγουν και η γιαγιά λέει στον παππού):</p> <p>22. Γιαγιά: Πάμε να φάμε. Ή μήπως εσύ δε θα έρθεις να φας;</p> <p>23. Μαμά: Τι είναι αυτό που κάνατε και δεν είστε ευγενικοί; Οι μεγαλύτεροί σας δεν έχουν φάει, αλλά εσείς φάγατε πριν από αυτούς. Εσείς δεν είστε ευγενικά. Μόλις τώρα δε γυρίσατε από την εκκλησία;</p>	<p>Επίπληξη και πάλι των παιδιών από τη μητέρα για την ανάρμοστη συμπεριφορά που δε συνάδει και με το πνεύμα του εκκλησιασμού.</p>
--	---	--

Μαρίνα

<p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση/επιστροφή μέλους οικογένειας</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Πένθος/ θάνατος/ ορφάνια/ απώλεια οικείων</p> <p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Θρησκευτικές συνήθειες</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1ο παιδί: Λοιπόν τώρα θα στείλουμε τα μωρά στο ορφανοτροφείο. 2ο παιδί: Ας μας ακολουθήσουν αυτά τα μωρά τα δυστυχημένα. 1ο παιδί: Έλα να πάμε μαζί και οι δύο. 2ο παιδί: Θα πάμε μαζί; Πού να πάμε; 1ο παιδί: Ααααάα. (άρνηση) Εγώ δε θα τα πάω στο ορφανοτροφείο. Όμως σου αφήνω τα μωρά. 	<p>Πρωτοβουλία μεγαλύτερων αδερφών να στείλουν τα μικρότερα αδέρφια τους στο ορφανοτροφείο λόγω θανάτου της μητέρας</p> <p>Αμφιθυμία για το ορφανοτροφείο</p>
--	---	---

<p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Θρησκευτικές συνήθειες</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Έκφραση επιθυμίας/αντίρρησης από παιδιά</p> <p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Θρησκευτικές συνήθειες</p> <p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτους/δανεισμός</p> <p>Οικονομικές συναλλαγές με τρίτους/δανεισμός</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p> <p>Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Θρησκευτικές συνήθειες</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p> <p>Πένθος/ θάνατος/ ορφάνια/ απώλεια οικείων</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p>	<ol style="list-style-type: none"> 6. 2ο παιδί: Έτσι; Μεγάλη αδερφήρη, (τη φωνάζει), πότε θα πάμε στην εκκλησία; 7. 1ο παιδί: Μετά θα πάμε, έτσι; 8. 2ο παιδί: Πότε θα πάμε λουλούδια στον τάφο της μητέρας; 9. 1ο παιδί: Δεν ξέρω. Ας πάμε εμείς στην εκκλησία. 10. 2ο παιδί: Έτσι; Πάμε λοιπόν στην εκκλησία και να πάρουμε τα μωρά γιατί είναι καημένα, άμα δεν τα πάρουμε. 11. 1ο παιδί: Εντάξει, όταν θα πάμε στην εκκλησία θα πάρουμε τα μωρά. 12. (Μία από τις δύο απευθύνεται σε ένα γείτονα) 13. 1ο παιδί: Αν κάποιος μας ψάχνει, πες του πως δεν είμαστε εδώ γιατί πήγαμε στην εκκλησία. 14. Γείτονας: Αν έρθει ο πατέρας σας, τι να κάνω; 15. 2ο παιδί: Ας τον! Φεύγουμε εμείς στη εκκλησία. Δεν έχει σημασία. (Je m'en fou) 16. γείτονας: Έτσι; 17. 1ο παιδί: Μήπως έχετε λίγο raktsa (χρήματα για την εκκλησία); 18. γείτονας: Δεν έχω raktsa για σας. 19. 2ο παιδί: Δεν έχεις; 20. γείτονας: Να περιμένετε τους γονείς σας. 21. (Κάποιο αγόρι με το όνομα Άντζι έρχεται) 22. Αντζι: Πού πάτε; 23. 1ο παιδί: Θα πάμε στην εκκλησία. 	<p>Επιθυμία να πάνε στην εκκλησία</p> <p>Επιθυμία να πάνε λουλούδια στον τάφο της μητέρας τους</p> <p>Απόφαση για εκκλησιασμό μαζί με τα μικρότερα αδέρφια.</p> <p>Ανακοίνωση σε ένα γείτονα ότι πάνε στην εκκλησία</p> <p>Αδιαφορούν για την παρουσία του πατέρα τους</p> <p>Άρνηση από το γείτονα να τους δώσει χρήματα για την εκκλησία</p> <p>Συμβουλή από το γείτονα να περιμένουν τους γονείς τους</p>
---	--	--

<p>Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση/επιστροφή μέλους οικογένειας</p> <p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Απομάκρυνση/αποχώρηση/επιστροφή μέλους οικογένειας</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p>	<p>24. Αντζι: Κιόλας θα πάτε στην εκκλησία; Εσείς μόνο εκκλησία, εκκλησία πάτε.</p> <p>25. 1ο παιδί: Ναι, εμείς πάμε στην εκκλησία μαζί με τα ορφανά. Γιατί αυτά τα δύο αδέρφια μας είναι καημένα και εμείς λίγο λυπόμαστε για αυτά γιατί δεν έχουν μητέρα για να παρηγορηθούν.</p> <p>26. Αντζι: Πότε θα πάτε στους γονείς σας;</p> <p>27. [εννοούν τον πατέρα με τη νέα του σύντροφο]</p> <p>28. 1ο παιδί: Δε θα πάμε γιατί μας διώξανε.</p> <p>29. 2ο παιδί: Εμείς θα ζητήσουμε συγγνώμη; Αφού αυτοί μας διώξανε. Άσε αυτούς να μας ζητήσουν συγχώρεση. Αλλά εμείς δε θα ζητήσουμε συγχώρεση.</p> <p>30. Αντζι: Έτσι;</p> <p>31. 1ο παιδί: Ναι λοιπόν. Ελάτε τώρα, πάμε!</p> <p>32. (στο σπίτι συνομιλεί το αντρόγυνο)</p> <p>33. Αντρας: Πού είναι τα παιδιά;</p> <p>34. Γυναίκα: Άστα αυτά. Εσύ, μόνο αυτά έχεις στο μυαλό σου. Εγώ δεν είμαι τίποτα εδώ; Και δεν έχουμε και κανένα να μας βοηθάει. Πήγαινε στη δουλειά να δουλέψεις, να μην ταράζεις το σπίτι.</p> <p>35. Πατέρας: Ωστε έτσι; Φεύγω λοιπόν αφού δε μ' αγαπάς.</p>	<p>Κριτική από κάποιον γνωστό για τις συχνές τους επισκέψεις στην εκκλησία</p> <p>Παρουσίαση της εκκλησίας από τα παιδιά ως τόπο παρηγορίας για τα μικρότερα αδέρφια</p> <p>Άρνηση επιστροφής στο σπίτι που ζει ο πατέρας με τη νέα του σύντροφο από όπου τα διώξανε</p> <p>Περιμένουν να ζητήσουν συγχώρεση οι γονείς για τη στάση τους</p> <p>Διαπληκτισμός συζύγων καθώς ο πατέρας ανησυχεί για τα παιδιά του</p> <p>Εκνευρισμός γυναίκας για την ενασχόληση του άντρα με τα παιδιά του.</p> <p>Εντολή γυναίκας να πάει ο άντρας να δουλέψει.</p> <p>Απόφαση άντρα να αποχωρήσει λόγω της</p>
---	---	--

		μη ένδειξης αγάπης από τη σύζυγο.
--	--	-----------------------------------

Ξένια

Σχέση με γείτονες/φίλους	1. (Η πρώτη οικογένεια δέχεται επισκέπτες)	Πρωτοβουλία κάποιων να επισκεφτούν μια φιλική τους οικογένεια.
Σχέση με γείτονες/φίλους	2. Α επισκέπτης: Πάμε να δούμε τους φίλους μας που έχουμε καιρό να τους δούμε.	
Πείνα, φαγητό, μαγείρεμα	3. Β επισκέπτης: Πάμε!	Καλωσόρισμα από την οικογένεια
	4. (οι επισκέπτες χτυπούν την πόρτα)	
	5. Α επισκέπτης: Odee!	
	6. Α γονείς: Περάστε!	
	7. Β επισκέπτης: Τι κάνετε; Τι νέα;	Μοίρασμα φαγητού και ανταλλαγή νέων
	8. Α μητέρα: Ελάτε να φάτε μαζί μας και να πούμε τα νέα μας.	
Σχέση με γείτονες/φίλους	9. (μόλις τελείωσαν το φαγητό)	Επίσκεψη στην αγορά για ψώνια
Πείνα, φαγητό, μαγείρεμα	10. Α επισκέπτης: Είναι ωραία η αγορά εδώ στο χωριό σας; Να την επισκεφτούμε;	
	11. Β πατέρας: Ναι πάμε όλοι μαζί.	
Σχέση με γείτονες/φίλους	12. (πήγαν όλοι μαζί στη αγορά, ψωνίσανε, και επιστρέφουν στο σπίτι για να μαγειρέψουν)	Κοινό μαγείρεμα, βραδινό φαγητό και ύπνος.
Πείνα, φαγητό, μαγείρεμα	13. Α μητέρα: Ελάτε να φάμε το βραδινό μας και μετά να κοιμηθείτε εδώ μαζί μας για να ξεκουραστείτε.	
Σχέσεις γονέων και παιδιών Καταμερισμός οικιακών εργασιών	14. (Κοιμούνται και ξυπνούν το επόμενο πρωί)	Αποχώρηση επισκεπτών μετά το πρωινό

<p>Έκφραση επιθυμίας/αντίρρησης από παιδιά</p> <p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Πείνα, φαγητό, μαγείρεμα</p> <p>Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p>	<p>15. Α μητέρα: Ελάτε να πιούμε καφέ.</p> <p>16. Επισκέπτες: Εμείς τώρα θα φύγουμε. Θα τα ξαναπούμε. Byebye !</p> <p>17. (Μεταφερόμαστε στη δεύτερη οικογένεια. Η Β μητέρα μιλά στην κόρη της)</p> <p>18. Β μητέρα: Να πας στην αγορά να ψωνίσεις.</p> <p>19. Β κόρη: Όχι δε θέλω να πάω.</p> <p>20. Β γιος: Εμένα δε με πειράζει να πάω στην αγορά. Θα πάω εγώ.</p> <p>21. Β μητέρα (προς κόρη) : Αφού δε θες να πας στην αγορά, τότε θα πας να φέρεις νερό.</p> <p>22. (Ο γιος έφερε τα ψώνια από την αγορά και η κόρη το νερό και άρχισαν να μαγειρεύουν. Μόλις τελείωσαν το φαγητό τα παιδιά και των δύο οικογενειών πήγαν να παίξουν όλοι μαζί λίγο παραπέρα.)</p> <p>23. (Η Β μητέρα φωνάζει και τα τέσσερα παιδιά από το παιχνίδι)</p> <p>24. Β μητέρα: Παιδιά, ελάτε να φάτε κάτι λίγο, να πιείτε λίγο νερό.</p> <p>25. (Υστερα τα δυο αδέρφια επέστρεψαν σπίτι τους.)</p>	<p>Προτροπή της μητέρας στην κόρη να ψωνίσει στην αγορά. Αρνείται η κόρη, προθυμοποιείται ο γιος.</p> <p>Μετά την άρνηση της κόρης να πάει στην αγορά, εντολή από τη μητέρα να πάει για νερό.</p> <p>Μετά το φαγητό, κοινό παιχνίδι από τα παιδιά των δύο οικογενειών.</p> <p>Η μία μητέρα φροντίζει για το κολατσιό όλων των παιδιών.</p>
---	---	--

Ουρανία

	<p>1. (Δύο παιδιά μιλάνε. Ο σκύλος δάγκωσε ένα από τα δυο παιδιά. Η</p>	<p>Παρέμβαση μητέρας (1^{ης}) για δάγκωμα ενός</p>
--	---	--

<p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Τραυματισμός/ ασθένεια/ υγεία/ αδυναμία</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, νουθεσίες, τιμωρίες, στοργή)</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, νουθεσίες, τιμωρίες, στοργή)</p> <p>Τραυματισμός/ ασθένεια/ υγεία/ αδυναμία</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Τραυματισμός/ ασθένεια/ υγεία/ αδυναμία</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, νουθεσίες, τιμωρίες, στοργή)</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Έκφραση επιθυμίας/αντίρρησης από παιδιά</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p>	<p>μητέρα μιλάει με ένα από τα δυο παιδιά)</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. 1^ηΜητέρα: Τισυμβαίνει; 3. 1ο παιδί: Τίποτα, τίποτα δεν έγινε. 4. (Το παιδί που το δάγκωσε ο σκύλος, κλαίει.) 5. 1^ο Μητέρα: Τι έχεις; Γιατί κλαις; 6. (Το 1ο παιδί έτρεξε και έφυγε) 7. 1^η Μητέρα: Γιατί είπες ψέματα πριν που σε ρώτησα; 8. (αλλάζουν οι πέτρες, μιλάει η μητέρα με το παιδί της που το δάγκωσε ο σκύλος) 9. 2η Μητέρα: Τιέχεις; 10. 2ο παιδί: Μου δάγκωσε ο σκύλος όλο το πόδι. 11. 2η μητέρα: Γιατί πήγες εκεί σ 'αυτόν το φίλο σου με το σκύλο; Αν δεν είχες πάει δε θα σε είχε δαγκώσει ο σκύλος. Έλα εδώ να βάλουμε φάρμακο. 12. [Αλλάζουν οι πέτρες. Μιλά η οικογένεια του πρώτου παιδιού: πατέρας, μητέρα, παιδί.] 13. 1η μητέρα: Κύριε, ήρθε εδώ ένα παιδί και ο σκύλος μας το δάγκωσε. 14. 1ος πατέρας: Τα δάγκωσε πολύ; Είναι σοβαρό; 15. 1ο παιδί: Είδα ότι έτρεχε αίμα από το πόδι του. 16. 1ος πατέρας: Πολύ αίμα; 17. 1ο παιδί: Ναι, πολύ αίμα. 18. 1^η Μητέρα: Εσύ να πας να πλύνεις τα ρούχα. 	<p>ξένου παιδιού από το σκύλο τους</p> <p>Προσπάθεια από το γιο της να κρύψει το γεγονός.</p> <p>Παράπονο από το παιδί(2^ο) που δαγκώθηκε στη μητέρα του (2^η)</p> <p>Η μητέρα το μαλώνει που επισκέφτηκε το σπίτι με το σκύλο</p> <p>Η 1^η μητέρα αναφέρει στο σύζυγο τα όσα συνέβησαν</p> <p>Ο πατέρας ζητά λεπτομέρειες από το γιο του</p> <p>Προσταγή 1^{ης} μητέρας στο γιο να πλύνει τα ρούχα (ίσως ως τιμωρία)</p> <p>Άρνηση γιου λόγω άγνοιας</p>
---	--	---

<p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Εκδηλώσεις αλληλεγγύης/ συμπονιας από τρίτους</p> <p>Τραυματισμός/ ασθένεια/ υγεία/ αδυναμία</p> <p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, νουθεσίες, τιμωρίες, στοργή)</p> <p>Ενδοοικογενειακή βία</p> <p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, στοργή)</p>	<p>19. 1ο παιδί: Α, μπα; Ξέρω εγώ να πλένω ρούχα;</p> <p>20. 1η μητέρα: Τι; Εσύ δεν ξέρεις να πλένεις ρούχα; Έλα να σου δείξω. Άντε, να μαζέψεις τα ρούχα, έλα!</p> <p>21. [Οι δύο μητέρες μιλάνε για το δάγκωμα του σκύλου]</p> <p>22. 2η μητέρα: Γιατί το φωνάξατε να έρθει εδώ αφού δεν το προσέχατε και ο σκύλος σας το δάγκωσε;</p> <p>23. 1η μητέρα: Εγώ δεν ήξερα ότι είναι εδώ το παιδί σου. Το κάλεσε το δικό μου παιδί να έρθει, αλλά εγώ δεν το ήξερα. Εγώ εξήγησα στο παιδί μου ότι ο σκύλος είναι άγριος. Πώς είναι τώρα;</p> <p>24. 2η μητέρα: Πονάει πολύ γιατί ήταν μεγάλη πληγή.</p> <p>25. (αλλάζουν οι πέτρες. Μιλάει η 1η μητέρα με τον άντρα της.)</p> <p>26. 1η μητέρα: Ο σκύλος μας δάγκωσε το παιδί των γειτόνων.</p> <p>27. 1ος πατέρας: (νευριασμένος προς το παιδί του) Γιατί εσύ έκανες αυτό το πράγμα; (τοχτυπάει μεένα ξύλο)</p> <p>28. (Έτσι κάνει το παιδί μετά το ξύλο)</p> <p>29. 1ο παιδί: Αου, αου, άου.</p> <p>30. 1η μητέρα (προς τον άντρα της) : Εντάξει, φτάνει, άφησε το τώρα, μη το μαλώνεις άλλο.</p> <p>31. (Το παιδί κλαίει)</p> <p>32. 1η μητέρα: Έλα, μην κλαις, φτάνει, εντάξει.</p> <p>33. (Κάποιος περνάει και ο σκύλος γαυγίζει)</p> <p>34. Σκύλος: ου ουου.</p>	<p>Η μητέρα του δείχνει πώς να πλύνει τα ρούχα</p> <p>Κατηγορώ της 2^{ης} μητέρας στην 1^η για έλλειψη προσοχής που οδήγησε στο δάγκωμα</p> <p>Δήλωση άγνοιας από την 1^η μητέρα για την παρουσία του παιδιού.</p> <p>Νοιάξιμο της 1^{ης} μητέρας για την υγεία του 2^{ου} παιδιού</p> <p>Για δεύτερη φορά η μητέρα αναφέρει το δάγκωμα στο σύζυγό της</p> <p>Σωματική τιμωρία του πατέρα προς το γιο του</p> <p>Κλάμα του παιδιού από τα χτυπήματα</p> <p>Παρέμβαση της μητέρας για να σταματήσει ο ξυλοδαρμός.</p> <p>Παρηγορεί το δαρμένο της παιδί</p> <p>Έκφραση λύπης από το 1^ο παιδί μετά την τιμωρία</p>
---	--	---

	<p>35. Παιδί: Στεναχωριέμαι, στεναχωριέμαι.</p> <p>36. 1η μητέρα: Εντάξει, μην κλαις, μην κλαις, φτάνει.</p> <p>37. (Η Ουρανία μας εξηγεί: στεναχωριέται που το μάλωσε ο πατέρας του).</p>	
--	--	--

Σοφία

<p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση/ μελέτη</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p> <p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση/ μελέτη/ επιτυχία σε εξετάσεις</p> <p>Αρνητικοί χαρακτηρισμοί από τον ένα γονέα για τον άλλο</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. (Μια γυναίκα μιλά με τον άντρα της) 2. Πατέρας: Κυρία μου, πρέπει να ψάξουμε για δουλειά. Ξέρεις, εκεί που θα πάμε για δουλειά θα χρειαστούμε βοήθεια. Να πάρουμε και τα παιδιά μαζί. 3. Μητέρα: Όχι, τα παιδιά δε θα έρθουν μαζί μας γιατί πρέπει να μάθουν γράμματα. 4. Πατέρας: Δε με νοιάζει αυτό λες. Εγώ χρειάζομαι βοήθεια. 5. Μητέρα: Άφησέ τα, άφησέ τα να πάνε σχολείο. 6. Πατέρας: Νομίζεις ότι το σχολείο θα κάνει τίποτα για αυτά, θα τα ωφελήσει σε τίποτα; Εσύ τα έχεις παραχαϊδευμένα τα παιδιά, αλλά εγώ όχι. 7. [αλλάζουν οι πέτρες.] 8. (Ο πατέρας μιλάει με το αφεντικό του) 9. Πατέρας: Χαίρεται! Τι κάνετε; Μήπως έχετε καμιά δουλειά; 	<p>Διαπληκτισμός συζύγων για το αν τα παιδιά θα πρέπει να βοηθήσουν τους γονείς στη δουλειά ή αν θα πάνε σχολείο.</p> <p>Η μητέρα υπερασπίζεται το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση</p> <p>Ο πατέρας υποτιμά τη χρησιμότητα του σχολείου</p> <p>Ο πατέρας αναζητά δουλειά σε αφεντικό που του την αρνείται</p>
--	---	---

<p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Έμφυλοι ρόλοι</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Οικονομική διαχείριση/ οικονομικές απολαβές</p> <p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p> <p>Φτώχεια/ανέχεια</p> <p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Φτώχεια/ανέχεια</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p> <p>Απονομή δικαιοσύνης</p>	<p>10. Αφεντικό: Δεν έχω δουλειά για σένα. Αν χρειαστώ κάποιον να δουλέψει για μένα θα ψάξω εγώ να το βρω.</p> <p>11. Πατέρας: Εσείς δεν είστε καλός άνθρωπος, έχετε πολύ υπερηφάνεια.</p> <p>12. Αφεντικό: Μιλάς έτσι γιατί νομίζεις ότι έτσι θα σε πάρω στη δουλειά;</p> <p>13. [Φεύγει ο πατέρας, αλλάζουν οι πέτρες.]</p> <p>14. (Μιλά η γυναίκα του με μια άλλη γυναίκα. Η γυναίκα ψάχνει δουλειά.)</p> <p>15. Γυναίκα: Τι θέλετε;</p> <p>16. Μητέρα: Ψάχνω για δουλειά.</p> <p>17. Γυναίκα: Ναι, έχω δουλειά να σου δώσω γιατί εγώ δεν προλαβαίνω να τα κάνω όλα μόνη μου.</p> <p>18. (Αλλάζουν οι πέτρες, μιλά η μητέρα με το παιδί της)</p> <p>19. Παιδί: Μαμά, παίρνεις πολλά λεφτά από τη δουλειά σου;</p> <p>20. Μητέρα: Όχι παιδί μου, πολύ ελάχιστα.</p> <p>21. Παιδί: Και γιατί τότε δουλεύετε σε αυτό το σπίτι;</p> <p>22. Μητέρα: Τι να κάνουμε παιδί μου; Είμαστε φτωχοί και ότι μας πούνε, κάνουμε.</p> <p>23. (Αλλάζουν οι πέτρες, η μητέρα μιλά με μια γειτόνισσα)</p> <p>24. Γειτόνισσα: Τι κάνετε; Βρήκατε καθόλου δουλειά;</p> <p>25. Μητέρα: Ναι, βρήκα, αλλά είναι δύσκολη και τα χρήματα λίγα. Όμως δεν μπορώ να κάνω τίποτε γιατί είμαι φτωχή και πρέπει να τα υπομένω όλα.</p> <p>26. Γειτόνισσα: Αν σου κάνει δύσκολη τη ζωή αυτή η γυναίκα εκεί που δουλεύεις, εμείς</p>	<p>Ο πατέρας κακοχαρακτηρίζει το αφεντικό και έτσι αποκλείει την πρόσληψή του</p> <p>Η μητέρα αναζητά δουλειά στο σπίτι κάποιας γυναίκας. Προσλαμβάνεται ως οικιακή βοηθός</p> <p>Το παιδί ρωτά για τις απολαβές της μητέρας</p> <p>Το ενημερώνει ότι είναι πεινχρές</p> <p>Ενδιαφέρον γειτόνισσας για το αν βρήκε δουλειά.</p> <p>Η μητέρα θεωρεί ότι λόγω φτώχειας πρέπει να υπομένει τις δυσκολίες της δουλειάς.</p> <p>Σχέδιο εκδίκησης από τη γειτόνισσα -μεταξύ σοβαρού και αστειύσε περίπτωση σκληρής συμπεριφοράς από την εργοδοσία!</p>
---	--	--

	θα της κάψουμε το σπίτι. (Γελάνε και φεύγουν.)	
--	--	--

Στέλλα

<p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Οικονομική διαχείριση/οικονομικές απολαβές</p> <p>Πείνα, φαγητό, μαγειρέμα</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Οικονομική διαχείριση</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Μαρτυρία προς/από τρίτους για τα προβλήματα εντός οικογένειας</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. (Συζητούν οι δύο αδερφές της μια οικογένειας μεταξύ τους 2. Α1 αδερφή: Πρέπει να πας στην αγορά. 3. Α2 αδερφή: Όχι εγώ δε θέλω να πάω, να πας εσύ. 4. (Η μητέρα ξυπνά τον πατέρα) 5. Α μητέρα: Σήκω να πας στη δουλειά, είναι η ώρα. 6. Α πατέρας: Το τσάι είναι έτοιμο; 7. Α μητέρα: Ποιο τσάι; Δεν έχουμε τίποτα στο σπίτι. 8. Α πατέρας: Πώς δεν έχουμε τίποτα; Πού είναι τα χρήματα που σου έδωσα εχτές; 9. (Ο πατέρας απευθύνεται στα παιδιά:) 10. Α πατέρας: Πού είναι τα λεφτά που έδωσα στη μητέρα σας εχτές; Ήσαστε μπροστά όταν της τα έδωσα. 11. Α1 αδερφή: Ναι πατέρα, τα χρήματα δεν τελείωσαν, αλλά η μητέρα τα έκρυψε στο μπαούλο. 	<p>Διαπληκτισμός μεταξύ αδερφών για το ποια θα πάει στην αγορά</p> <p>Μητέρα ξυπνά τον πατέρα για να πάει στην εργασία του</p> <p>Έλλειψη φαγητού παρά τα χρήματα που έδωσε ο πατέρας την προηγούμενη μέρα στη μητέρα</p> <p>Τα παιδιά μάρτυρες της οικονομικής δοσοληψίας</p> <p>Αποκάλυψη από τη μία κόρη ότι η μητέρα έκρυψε τα χρήματα</p> <p>Διαπληκτισμός μεταξύ αδερφών για την αποκάλυψη</p>
--	--	--

<p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές /αγγελιαφόροι</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p> <p>Σχέση με γείτονες/φίλους</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p> <p>Σχέσεις με θεσμούς (αστυνομία)</p> <p>Παιδιά ως διαμεσολαβητές/ αγγελιαφόροι</p> <p>Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Διαχείριση υλικών αγαθών ως ένδειξη εξουσίας/δύναμης</p> <p>Οικονομική διαχείριση</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Πείνα, φαγητό, μαγείρεμα</p> <p>Έκφραση επιθυμίας/ αντίρρησης από παιδιά</p> <p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p>	<p>12. (Οι αδερφές μιλούν μεταξύ τους)</p> <p>13. A2 αδερφή: γιατί το είπες ότι η μητέρα έκρυψε τα χρήματα; Το ξέρεις ότι τώρα ο πατέρας είναι πολύ θυμωμένος;</p> <p>14. (Η Στέλλα εξηγεί πως η μία κόρη είναι κοντά στη μητέρα, ενώ η άλλη κοντά στον πατέρα).</p> <p>15. (Οι γείτονες άκουσαν τον καυγά των γειτόνων.)</p> <p>16. B1 αδερφή: Οι γείτονες τσακώνονται για τα λεφτά.</p> <p>17. B2 αδερφός: Μη ανησυχείς, έτσι κάνουν κάθε μέρα.</p> <p>18. (αδερφή προς υπηρέτρια)</p> <p>19. B1 αδερφή: Εσύ ετοίμασες το φαγητό;</p> <p>20. Υπηρέτρια: Ναι το ετοίμασα για εσένα που κάνεις το αφεντικό.</p> <p>21. B1 αδερφή: Εσύ δε μιλάς με σεβασμό. Να πας δίπλα στη θεία σου να της πεις ότι τη θέλουμε να έρθει εδώ για υπηρέτριά μας.</p> <p>22. (βλέπουμε την πέτρα που εκπροσωπεί την υπηρέτρια να πηγαίνει στο διπλανό σπίτι)</p> <p>23. Υπηρέτρια: Οδοο !</p> <p>24. Α μητέρα: Περάστε!</p> <p>25. Υπηρέτρια: Τα αφεντικά μου σε ψάχνουν γιατί θέλουν να πας για υπηρέτρια στο σπίτι τους.</p>	<p>Συμμαχία κάθε παιδιού με τον ένα γονέα</p> <p>Οι γείτονες ακούν τι συμβαίνει στο διπλανό σπίτι</p> <p>Το παιδί ρωτά την υπηρέτρια για το φαγητό</p> <p>Απάντηση υπηρέτριας αρνούμενη την εξουσία του παιδιού</p> <p>Το παιδί απαιτεί σεβασμό από την υπηρέτρια</p> <p>Αναζήτηση της μητέρας της φτωχής οικογένειας για υπηρέτρια</p> <p>Άρνηση της μητέρας Μη έγκριση των δραστηριοτήτων των γειτόνων</p> <p>Θυμός από το παιδί για την άρνηση της μητέρας</p>
--	--	---

<p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Οικονομική διαχείριση</p> <p>Πείνα, φαγητό, μαγείρεμα</p> <p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις με θεσμούς (αστυνομία, δικαστήρια)</p> <p>Σχέσεις εξουσίας /ιεραρχίας</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Απομάκρυνση/ αποχώρηση/ επιστροφή μέλους οικογένειας</p> <p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p> <p>Επίδειξη δύναμης μέσω βίας, απειλών</p> <p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Έκφραση επιθυμίας/ αντίρρησης από παιδιά</p> <p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p> <p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών (διαπαιδαγώγηση, νουθεσίες, τιμωρίες, στοργή)</p>	<p>26. Α μητέρα: Όχι δε θέλω να πάω να δουλέψω σε αυτούς. Αυτοί οι άνθρωποι είναι πολύ πλούσιοι, αλλά δεν κάνουν σωστά πράγματα και θα έρθει η αστυνομία να τους πιάσει.</p> <p>27. (Η υπηρέτρια επιστρέφει στο σπίτι που δουλεύει)</p> <p>28. Υπηρέτρια: Είπε πως δε θέλει να έρθει.</p> <p>29. Β1 αδερφή: Γιατί αρνείται να έρθει; Δεν είναι καλό αυτό. Αν έρθουν τα παιδιά της για να πάρουν νερό από το πηγάδι μας, τότε θα δουν τι θα κάνω.</p> <p>30. (Τώρα ο γιος μιλά στην υπηρέτρια)</p> <p>31. Β2 αδερφός: Πού είναι τα ρέστα από τα 1000 ariary που σου δώσαμε για τα ψώνια;</p> <p>32. Υπηρέτρια: Δεν υπάρχουν ρέστα γιατί αγόρασα και σας μαγείρεψα κοτόπουλο.</p> <p>33. Β2 αδερφός: Ποιος σου είπε να χαλάσεις όλα τα λεφτά μας στην αγορά;</p> <p>34. Υπηρέτρια: Γιατί μου λέτε έτσι; Αφού δεν έφτανε το κρέας. Πηγαίνετε μέσα να φάτε το κοτόπουλο.</p> <p>35. (Η υπηρέτρια απευθύνεται στη μητέρα Β)</p> <p>36. Υπηρέτρια: Δεν αντέχω άλλο, τα παιδιά σου όλο με διατάζουνε και με</p>	<p>Απειλή για εκδίκηση</p> <p>Ο γιος ζητά το λόγο για τη διαχείριση των χρημάτων στα ψώνια από την υπηρέτρια.</p> <p>Διευκρινήσεις υπηρέτριας για τα ψώνια</p> <p>Αντίδραση από την υπηρέτρια για την άσχημη μεταχείρισή της από όλα τα μέλη της οικογένειας</p> <p>Υπεράσπιση των προσωπικών της αξιών</p> <p>Το κατηγορώ της υπηρέτριας με επιχειρήματα</p> <p>Θυμός από την κόρη, θεωρεί ότι μόνο οι γονείς μπορούν να κατηγορούν</p>
---	--	--

<p>Έκφραση επιθυμίας/αντίρρησης από παιδιά</p> <p>Οικονομική διαχείριση</p> <p>Πείνα, φαγητό, μαγείρεμα</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση/ μελέτη</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p> <p>Πείνα, φαγητό, μαγείρεμα</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση</p> <p>Διαχείριση υλικών αγαθών ως ένδειξη εξουσίας/δύναμης</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Εργασία εκτός σπιτιού -επιβίωση</p> <p>Ταξικές διαφορές/ συγκρούσεις</p> <p>Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Διαχείριση υλικών αγαθών ως ένδειξη εξουσίας/δύναμης</p> <p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p> <p>Σχέσεις με εργοδότες</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p> <p>Φτώχεια/ανέχεια</p>	<p>μαλώνουν. Ακόμη κι αν είμαι υπηρέτρια, έχω την εξουσία του εαυτού μου, έχω την ελευθερία μου. Δεν ξέρω πια ποιος είναι το αφεντικό εδώ. Όλοι σας με διατάζετε.</p> <p>37. (Η υπηρέτρια προς Β2 αδερφό)</p> <p>38. Υπηρέτρια: Εσύ μου είπες να δώσω 1000 Ariary για να πάρω το κοτόπουλο και τώρα μπροστά στη μητέρα σου το αρνείσαι. Είστε πολύ πλούσιοι, αλλά δεν ξέρετε πώς να διαχειρίζεστε σωστά τα θέματα της ζωής.</p> <p>39. Β1 αδερφή: Πώς τολμάς να μας μιλάς έτσι; Δεν είσαι ούτε μάνα μας, ούτε πατέρας μας, είσαι η υπηρέτρια. Ότι σε διατάζω να κάνεις, οφείλεις να το δέχεσαι.</p> <p>40. Β μητέρα (πολύ θυμωμένα): Θεε να πας στη φυλακή;</p> <p>41. Υπηρέτρια: Αν με μεταχειρίζεστε έτσι, σα σκλάβο, καλύτερα να φύγω.</p> <p>42. Β μητέρα: Περίμενε τότε το μεγάλο αφεντικό (τον άντρα της) για να σε εξοφλήσει, αφού θεε να φύγεις.</p> <p>43. (Στο πρώτο σπίτι, η μητέρα για να τιμωρήσει την κόρη που μαρτύρησε το ότι έκρυψε τα λεφτά, έφαγε με την άλλη κόρη της το φαγητό αφήνοντάς την σε μια γωνία νηστική.)</p>	<p>Απειλή από τη μητέρα προς την υπηρέτρια με φυλάκιση</p> <p>Παραίτηση υπηρέτριας</p> <p>Τιμωρία κόρης που αποκάλυψε το μυστικό της μητέρας με στέρηση φαγητού.</p> <p>Παράπονα στον πατέρα για την τιμωρία της</p> <p>Ο πατέρας της δίνει χαρτζιλίκι για το σχολείο</p> <p>Προσπάθεια απαγόρευσης της πρόσβασης στο νερό από την πλούσια κόρη στα παιδιά των γειτόνων λόγω άρνησης της</p>
--	--	--

<p>Σχέσεις παιδιών με άλλα παιδιά εκτός οικογένειας</p> <p>Κοινωνικός έλεγχος/μαρτυρίες από τρίτους</p> <p>Πείνα, φαγητό</p> <p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση/ μελέτη/ επιτυχία σε εξετάσεις</p> <p>Θρησκευτικές συνήθειες</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση/ μελέτη/ επιτυχία σε εξετάσεις</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις με θεσμούς (σχολείο)</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση/ μελέτη/ επιτυχία σε εξετάσεις</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p>	<p>44. Α μητέρα: Έρχεται ο πατέρας, έλα να κάτσεις κοντά μας (για να μην καταλάβει τίποτα).</p> <p>45. Α1 αδερφή: όχι δεν έρχομαι.</p> <p>46. (Ο πατέρας μπαίνει στο σπίτι και βλέπει την Α1 κόρη του να κλαίει).</p> <p>47. Α πατέρας: Γιατί κλαις; Τι συνέβη;</p> <p>48. Α1 αδερφή: Κλαίω γιατί πεινάω πολύ. Δε μου έδωσαν να φάω γιατί έλειπες.</p> <p>49. Πατέρας: Καλά, πάρε λίγα χρήματα να αγοράσεις να φας πριν το σχολείο.</p> <p>50. (Στη συνέχεια, τα αδέρφια του πρώτου σπιτιού πηγαίνουν να πάρουν νερό από την αντλία που βρίσκεται κοντά στο σπίτι των γειτόνων)</p> <p>51. Β1 αδερφή: Γιατί έρχεστε εδώ να πάρετε νερό; Σας απαγορεύουμε να πάρετε νερό γιατί η μάνα σας αρνήθηκε να έρθει στο σπίτι μας να δουλέψει ως υπηρέτρια. Γιατί αρνήθηκε;</p> <p>52. Α2: Η μάνα μας πήρε αυτήν την απόφαση. Τι φταίω εγώ; Αλλά εσύ δεν μπορείς να μας απαγορεύσεις να πάρουμε νερό από την αντλία γιατί είναι δημόσια. Αν θέλετε, να ζητήσετε από την εταιρία να σας φέρει το νερό στο σπίτι σας. Αλλά εδώ είναι δημόσιο το νερό.</p>	<p>μητέρας τους να γίνει υπηρέτρια.</p> <p>Υπεράσπιση του δικαιώματος στο δημόσιο νερό και στην αυτοδιάθεση της μητέρας</p> <p>Προσπάθεια υποβιβασμού των γειτόνων λόγω φτώχειας</p> <p>Υπεράσπιση της αξιοπρέπειας παρά τη φτώχεια από τα παιδιά</p> <p>Γείτονες-παντογνώστες των όσων συμβαίνουν στο διπλανό σπίτι</p> <p>Κοροϊδίες δημόσια από τα πλούσια αδέρφια για το κορίτσι που δεν έφαγε μεσημεριανό</p> <p>Αφοσίωση της Α1 στη σχολική της επιτυχία</p>
--	--	---

<p>Απονομή δικαιοσύνης</p>	<p>53. B1 αδερφή: Γιατί αρνήθηκε να δουλέψει στο σπίτι μας; Εσείς είστε φτωχοί, δεν έχετε ούτε να φάτε.</p> <p>54. A2 αδερφή: Μπορεί να είμαστε πολύ φτωχοί, αλλά αυτό δεν είναι δικό σου πρόβλημα.</p> <p>55. [Η Στέλλα μεταφέρει όλες τις πέτρες-παιδιά έξω από το χαρτί, όπου βρίσκονται συγκεντρωμένες πολλές άλλες ισομεγέθεις πέτρες, είναι το σχολείο που πηγαίνουν τα παιδιά των δυο γειτονικών σπιτιών]</p> <p>56. (Τα αδέρφια B1 και B2 στο προαύλιο του σχολείου, μπροστά σε όλα τα παιδιά και με δυνατή φωνή κοροϊδεύουν τη μία από τις κόρες των γειτόνων)</p> <p>57. B1 και B2 αδέρφια: Ου ουου, αυτή σήμερα δεν έφαγε μεσημεριανό, ου ουου.</p> <p>58. (Η A1 αδερφή που την κοροϊδεύουν, βιάζεται μετά το σχολείο να γυρίσει γρήγορα στο σπίτι για να μελετήσει. Κάθε μέρα, διαβάζει τα μαθήματά της πολύ καλά.)</p> <p>59. (Η A1, μόλις τελειώνει τα μαθήματά της, αρχίζει να διαβάζει τη Βίβλο. Η αδερφή της της λέει:)</p> <p>60. A2 αδερφή: Εσύ όλο θέλεις να διαβάζεις τη Βίβλο στο κρεβάτι, αλλά εγώ θέλω να κοιμηθώ (μοιράζονται το ίδιο κρεβάτι γιατί</p>	<p>Διαπληκτισμός μεταξύ δύο φτωχών αδερφών, λόγω της συνήθειας να διαβάζει η A1 τη Βίβλο στο κοινό τους κρεβάτι</p> <p>Αποθαρρυντική η μητέρα προς την A1 για τις επιδόσεις τις εξετάσεις</p> <p>Απονομή επαίνων από το διευθυντή του σχολείου.</p> <p>Επιβράβευση και ηθική δικαίωση της A1 μέσω του επαίνου της καλύτερης μαθήτριας και του δώρου από τον πατέρα.</p> <p>Τιμωρία για τα παιδιά των πλουσίων και την A2 αδερφή μέσω των χειρότερων βαθμών</p>
--------------------------------	--	--

	<p>είναι φτωχή οικογένεια).</p> <p>Διαβάζοντας τη Βίβλο δε θα πας πολύ μακριά.</p> <p>61. (Μετά από λίγο καιρό έχουν τις τελικές εξετάσεις στο σχολείο.)</p> <p>62. Α Μητέρα (προς την Α1 κόρη): Εσύ δε θα τα καταφέρεις στις εξετάσεις.</p> <p>63. (Τελείωσαν οι εξετάσεις και ήρθε η μέρα της ανακοίνωσης των αποτελεσμάτων και η απονομή επαίνων. Όλοι οι γονείς είναι συγκεντρωμένοι στο σχολείο.)</p> <p>64. Διευθυντής: Θα σας ανακοινώσουμε ποιοι είναι οι καλύτεροι μαθητές.</p> <p>65. (Τα παιδιά των πλουσίων γειτόνων καθώς και η Α2 αδερφή είχαν τους χειρότερους βαθμούς. Η Α1 αδερφή που όλοι την κορόιδευαν πήρε τον έπαινο της καλύτερης μαθήτριας του σχολείου. Τα παιδιά των πλουσίων κλαίνε, κλαίνε, κλαίνε. Ο πατέρας της Α1 αδερφής της αγόρασε ένα ποδήλατο ως δώρο κι ας ήταν φτωχός.</p>	
--	--	--

Στεφανία

<p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Πείνα, φαγητό, μαγείρεμα</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. (Μιλάει η μητέρα στα παιδιά) 2. Μητέρα: Πηγαίνετε παιδιά μου στην αγορά. 	<p>Εντολή μητέρας στα παιδιά να πάει στην αγορά.</p>
---	--	--

Σχέσεις γονέων και παιδιών	3. (Πήγαν στη αγορά και αγόρασαν κρέας και φασόλια. Γυρίζουν στο σπίτι.)	Εντολή μητέρας να μαγειρέψουν καλά τα παιδιά
Καταμερισμός οικιακών εργασιών	4. Μητέρα: Ελάτε να μαγειρέψετε. Να μαγειρέψετε καλά, να γίνει νόστιμο.	Εντολή σε ένα παιδί να φέρει νερό
Σχέσεις γονέων και παιδιών	5. (Η μητέρα έστρωσε το τραπέζι)	Πρόθυμη ανταπόκριση παιδιού
Καταμερισμός οικιακών εργασιών	6. 1ο παιδί: Πήγαινε εσύ να φέρεις νερό.	
Πείνα, φαγητό, μαγείρεμα	7. 2ο παιδί: Εντάξει θα πάω.	
Εργασία εκτός σπιτιού - επιβίωση	8. (Όταν γύρισε, το φαγητό ήταν έτοιμο. Μετά νύχτωσε και κοιμηθήκανε. Την επόμενη μέρα ξύπνησαν και τα παιδιά ετοίμασαν το πρωινό)	Εντολή στα παιδιά να ετοιμάσουν το πρωινό
Σχέσεις με εργοδότες	9. Μητέρα: Ελάτε να φτιάξετε το τσάι. Να πάτε να αγοράσετε μουφουκάσι να φάτε (λουκουμάς από ρύζι).	Διαπίστωση από τα παιδιά για έλλειψη φαγητού
Έμφυλοι ρόλοι	10. (Πήγαν και τα αγόρασαν)	Πρωτοβουλία παιδιών να ζητιανέψουν
Ταξικές διαφορές/	11. Μητέρα: Είναι έτοιμα;	
	12. (έφαγαν. Αλλάζουν οι πέτρες).	
	13. 1ο παιδί: Δεν έχουμε τίποτα άλλο να φάμε πια, πάμε να ζητιανέψουμε. Δεν έχουμε φαγητό, δεν έχουμε.	Προσφορά εργασίας στα παιδιά ως υπηρέτριες
	14. (πάνε σε ένα σπίτι να ζητιανέψουν)	Αποδοχή εργασίας από τα παιδιά
	15. Κυρία: Ελάτε να σας κάνω υπηρέτριες για να βγάλετε χρήματα. Ελάτε να κάνετε δουλειές.	Εντολές από την εργοδότη στα παιδιά για οικιακές εργασίες
	16. Παιδιά: Εντάξει, εμείς θα γίνουμε υπηρέτριες.	
	17. Κυρία: Πηγαίνετε να ψονίσετε.	
	18. (Τα παιδιά ψονίζουν ρύζι και κρέας.)	
	19. Κυρία: Τώρα να μαγειρέψετε, να πλύνετε τα πιάτα και τις κατσαρόλες.	

Φλώρα

<p>Συν-γονεϊκές σχέσεις</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Παρεμβάσεις/σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Μαρτυρία προς/από τρίτους για τα προβλήματα εντός οικογενείας</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων_{jk}</p> <p>Εκδηλώσεις αλληλεγγύης/ συμπίνας από τρίτους</p> <p>Παρεμβάσεις/σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Μαρτυρία προς/από τρίτους για τα προβλήματα εντός οικογενείας</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Παρεμβάσεις/σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Απομάκρυνση /αποχώρηση/ επιστροφή μέλους οικογένειας</p> <p>Πείνα, φαγητό, μαγείρεμα</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. (Το ζευγάρι μαλώνει) 2. Πατέρας: Γιατί βασανίζεις τα παιδιά; Γιατί τα ξεχωρίζεις από τα παιδιά σου; 3. Μητέρα: Γιατί; Μήπως είναι δικά μου παιδιά; Άμα δε σου αρέσει και στεναχωριέσαι, άστα να φύγουν να πάνε στη μητέρα τους που τα γέννησε. Εγώ δεν τα γέννησα. 4. Πατέρας: Σε παρακαλώ πολύ να μην ξανακάνεις τα ίδια. 5. (Αλλάζουν οι πέτρες. Μιλά ο πατέρας με τον αδερφό του) 6. Πατέρας: Καλημέρα! 7. Αδερφός: Τι συμβαίνει; Γιατί δείχνεις στεναχωρημένος; 8. Πατέρας: Έχω προβλήματα στο σπίτι γιατί η γυναίκα μου βασανίζει τα μεγάλα μου παιδιά (που δεν είναι δικά της). 9. Αδελφός: Λυπάμαι τα παιδιά σου γιατί αυτά δε φταίνε σε τίποτα, είναι αθώα. 10. Πατέρας: Και τι μπορώ να κάνω; 11. (Αλλάζουν οι πέτρες) 12. (Συναντιούνται η γυναίκα του άντρα και η γυναίκα του αδερφού του) 13. Μητέρα: Καλημέρα, τι κάνετε; 14. Γυναίκα αδερφού: Καλά, εσείς; Τι γίνεται; 15. Μητέρα: Είμαι πολύ κουρασμένη από αυτά τα παιδιά του άντρα μου. Είναι πολύ κακά παιδιά. 16. Γυναίκα αδερφού: Γιατί δεν τα αφήνεις να πάνε στη μητέρα τους; Μπορείς και να τους ρίξεις δηλητήριο στο φαγητό τους. 	<p>Ο πατέρας εγκαλεί τη γυναίκα του για μεροληπτική συμπεριφορά προς τα παιδιά του από προηγούμενο γάμο</p> <p>Άρνηση της μητριάς για αλλαγή στάσης</p> <p>Αποποίηση του ρόλου μητρότητας για τα μη φυσικά τέκνα.</p> <p>Παρότρυνση στο σύζυγο για αποπομπή των παιδιών</p> <p>Πατέρας εκμυστηρεύεται το πρόβλημά του στον αδερφό του</p> <p>Έκφραση συμπάθειας από τον αδερφό του για τα ανίγια.</p> <p>Παράπονα από τη μητριά στη συννυφάδα για κακή συμπεριφορά των παιδιών του άντρα της</p> <p>Δυο προτάσεις από τη συννυφάδα στη μητριά: να τα διώξει ή να τα δηλητηριάσει</p>
--	---	--

<p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Κριτική στάση παιδιών σε συμπεριφορές ενηλίκων</p> <p>Διαχείριση υλικών αγαθών ως ένδειξη εξουσίας/δύναμης</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Καταμερισμός οικιακών εργασιών</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση/ μελέτη/ επιτυχία σε εξετάσεις</p> <p>Σχέσεις εξουσίας/ιεραρχίας</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Σχέσεις πατριού/μητριάς με προγονό/προγονή</p> <p>Σχέσεις μεταξύ αδερφών /ετεροθαλών αδερφών</p> <p>Πένθος/ θάνατος/ ορφάνια/ απώλεια οικείων</p> <p>Συζυγικές σχέσεις</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με</p>	<p>17. Γυναίκα: Καλά, θα δεις τι θα κάνω. Θα με μάθουν καλά!</p> <p>18. (Αλλάζουν πέτρες. Τα παιδιά γυρίζουν από το σχολείο και περιμένουν να φάνε. Ο πατέρας λείπει. Τα παιδιά της τρώνε ξεχωριστά και μετά δίνει φαγητό στα θετά παιδιά της. Τα πρώτα τρώνε ποικιλία και ποσότητα φαγητών, ενώ τα δεύτερα ελάχιστα λαχανικά).</p> <p>19. Μητέρα: Ελάτε να φάτε.</p> <p>20. Παιδιά (θετά): Δε θα φάμε αυτό το πράγμα. (φεύγουν)</p> <p>21. (Η μητέρα επιστρέφει, βλέπει ότι δεν έφαγαν, πετά στο σκύλο το φαγητό και ετοιμάζει το φαγητό για τον άντρα και τα παιδιά της. Τα θετά παιδιά βλέπουν τα πλούσια φαγητά που ετοιμάζει και στενοχωριούνται.)</p> <p>22. (αλλάζουν οι πέτρες, μιλάει ο αδερφός του πατέρα με τη γυναίκα του)</p> <p>23. Αδερφός πατέρα: Γιατί εσύ ανακατεύεσαι με τα προβλήματα των άλλων; Σου λέω τώρα να προσέχεις!</p> <p>24. (αλλάζουν οι πέτρες, η μητέρα μιλά στα παιδιά)</p> <p>25. Μητέρα: Ελάτε να κάνετε τις δουλειές, να πλύνετε τα πιάτα, τα ρούχα και να πάτε στον κήπο.</p> <p>26. Παιδιά: Έχουμε να διαβάσουμε γιατί έχουμε εξετάσεις για το πανεπιστήμιο.</p> <p>27. Μητέρα: Όχι, θα κάνετε τις δουλειές πρώτα.</p> <p>28. (Η μητέρα μιλά στα δικά της παιδιά)</p> <p>29. Μητέρα: Εσείς να πάτε να διαβάσετε.</p> <p>30. (Αλλάζουν οι πέτρες. Η μητέρα μονολογεί.)</p>	<p>Διακρίσεις στην ποιότητα και την ποσότητα του φαγητού από τη μητριά εις βάρος των παιδιών του άντρα της</p> <p>Άρνηση των 'θετών' παιδιών να φάνε</p> <p>Προειδοποίηση από τον αδερφό του πατέρα στη γυναίκα του να μην ανακατεύεται σε ξένες υποθέσεις.</p> <p>Εντολή μητριάς στα παιδιά του άντρα της για δουλειές στο σπίτι.</p> <p>Αντίρρηση από τα παιδιά λόγω διαβάσματος</p> <p>Επανάληψη εντολής για δουλειές και παρότρυνση στα δικά της παιδιά να διαβάσουν</p> <p>Η μητριά ρίχνει δηλητήριο στο νερό που θα πούν τα παιδιά του άντρα της</p> <p>Παρότρυνση του ενός παιδιού του πατέρα στο άλλο να μην πει νερό.</p>
---	--	--

<p>ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Παρεμβάσεις/ σχέσεις με ευρύτερη οικογένεια</p> <p>Πένθος/ θάνατος/ ορφάνια/ απώλεια οικείων</p> <p>Εκπαίδευση/ μόρφωση/ μελέτη/ επιτυχία σε εξετάσεις</p> <p>Σχέσεις γονέων και παιδιών</p> <p>Εκδήλωση συναισθημάτων</p> <p>Κοινωνικές συμβάσεις /κανόνες συμπεριφοράς</p> <p>Απονομή δικαιοσύνης</p>	<p>31. Μητέρα: τώρα ξέρω τι θα κάνω. Τώρα που θα έρθουν να φάνε πρώτα, θα ρίξω δηλητήριο στα ποτήρια τους. Μόλις βάλουν νερό και πιούν, θα πεθάνουν.</p> <p>32. (Επιστρέφουν τα δύο μεγαλύτερα παιδιά, κάθονται να φάνε.)</p> <p>33. Μεγάλος γιος: Εγώ δε θα πιω από αυτό το ποτήρι και σου λέω να μην πεις ούτε εσύ.</p> <p>34. Μεγάλη κόρη: Εντάξει μόνο θα φάμε.</p> <p>35. (Φεύγουν και πηγαίνουν στη μητέρα τους)</p> <p>36. (Αλλάζουν οι πέτρες. Η κόρη πετάει την τσάντα της και επειδή διψούσε πολύ, έβαλε νερό στα ποτήρια που είχαν αφήσει τα πρώτα παιδιά και το ήπια. Του δεύτερο πήγε στο δωμάτιο.)</p> <p>37. (Αλλάζουν οι πέτρες, η μητέρα μπαίνει στην κουζίνα να ετοιμάσει το τραπέζι και βλέπει την κόρη της πεθαμένη και κλαίει. Γυρίζει ο άντρας της από τη δουλειά νωρίς. Η γυναίκα τρέχει στην αγκαλιά του κλαίγοντας. Ήρθε και η γυναίκα του αδερφού. Η μητέρα της ορμάει, αρπάζοντάς τη από το λαιμό.)</p> <p>38. Μητέρα: Εσύ φταις που μου είπες να σκοτώσω τα παιδιά του άντρα μου. Αυτά δεν πεθάνανε, αλλά το δικό μου το παιδί πέθανε εξαιτίας σου.</p> <p>39. (Έγινε η κηδεία. Βγήκαν τα αποτελέσματα των εξετάσεων για το πανεπιστήμιο. Τα δύο μεγαλύτερα παιδιά πέρασαν, όμως η κόρη του αδερφού του πατέρα δεν πέρασε. Επιστρέφει στο σπίτι)</p> <p>40. Γυναίκα του αδερφού: Τι έγινε; Πέρασες;</p> <p>41. Κόρη της: (κλαίει) όχι δεν πέρασα.</p> <p>42. Αδερφός του πατέρα: Α! Τι δεν πέρασες; Το θέμα είναι δικό σας. Γιατί το κακό που έκανες επιστρέφει στο δικό σου παιδί.</p>	<p>Θάνατος της κόρης της μητέρας από το δηλητηριασμένο νερό.</p> <p>Θρήνος μητέρας ζητά παρηγοριά στο σύζυγο.</p> <p>Κατηγορίες στη συννυφάδα ως ηθικό αυτουργό του θανάτου του παιδιού της.</p> <p>Αποτελέσματα εισαγωγικών εξετάσεων στο πανεπιστήμιο. Επιτυχία των παιδιών του πατέρα.</p> <p>Αποτυχία του παιδιού του αδερφού στις εξετάσεις</p> <p>Ερμηνεία της αποτυχίας από τον αδερφό του πατέρα ως τη δίκαιη τιμωρία για την ηθική αυτουργία της μητέρας για το θάνατο της ανιψιάς.</p>
---	---	--

